

- Вітрила романтики -

Василь БЕРЕЖНИЙ

На плесах Вічності

Том 7

Вітрила романтики

Василь БЕРЕЖНИЙ

НА ПЛЕСАХ ВІЧНОСТІ

Науково-фантастичні оповідання

Аргонавти Всесвіту

2018

БЕРЕЖНИЙ Василь. На плесах Вічності: Науково-фантастичні оповідання. – Б. м.: Аргонавти Всесвіту, 2018. – 325 с. – (Вітрила романтики).

До книги увійшли оповідання 70-80-х років ХХ ст., що змальовують мандри в часі, освоєння Людиною космосу, пізнання довкілля й власного внутрішнього світу.

*У виданні використано раритетні матеріали,
віднайдені знаними бібліографами української фантастики
Миколою Ковальчуком та Вячеславом Насецьким*

Ілюстрації

**Г. Ковпаненка, В. Петрова, М. Захаржевського,
Б. Алімова, С. Каплана, А. Катковського, А. Добріцина,
Г. Ратнера, А. Сисоєва, О. Прахової,
А. Шевченка, П. Ткаченка, А. Гаранжі, Б. Плюти**

Обкладинка
М. Кольчицького

Друкується за виданнями:

Василь Бережний. Під крижаним щитом. – К.: Радянський письменник, 1971
Василь Бережний. Повітряна лінза. – К.: Радянський письменник, 1975
Василь Бережний. Космічний Гольфстрім. – К.: Радянський письменник, 1980
Василь Бережний. Лабіринт. – К.: Радянський письменник, 1986
Україна. – 1987. – №№ 48, 49
Василь Бережний. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1988

© Кольчицький М., обкладинка, 1956
© Генік В., підготовка тексту, редагування, 2018
© Аргонавти Всесвіту, оформлення, 2018

КОНТАКТ ЦИВІЛІЗАЦІЙ¹

Черговий сеанс зв'язку з космічним кораблем «Ікар» почався жартом білявого космонавта:

– У нас тут добре: хоч скільки їж, все одно не поважчаєш! Хоча меню... А втім, мій напарник не скаржиться, вдома, каже, наляжу на супи та дичину.

На телевізійних екранах було добре видно двоє веселих облич.

– Я й тут почуваюсь як удома, – обізвався другий, із чорним йоржиком. – Коли б дружину сюди, а то хто нам на Венері їсти приготує?

– А вона в тебе не сварлива часом?

¹ © Бережний В., текст, 1971.

© Ковпаненко Г., ілюстрація, 1971.

– Хе-хе... Та це ж янгол – не жінка. Якби ти знав... Хоча... Що це? Що сталося? – і шарпнувся до товариша.

– Метеорит! – скрикнув той, не відриваючи погляду від радарного екрана. – Двигун!.. Шоломи!..

Телеглядачі бачили, як чітко діяв юнак, але було вже запізно, щоб вивести корабель з-під удару. Жахливий тріск – і екрани померкли. «Ікар» загинув. Обірвалися сміхотливі голоси, зникли усмішки, погляди енергійних очей. Не більше як за годину в усіх великих містах світу вийшли екстрені випуски газет із фотографією катастрофи – спалах на чорному тлі, повідомлення Центру космічного зв'язку і кількох обсерваторій планети. Людство вдяглося в жалобу – загинули мужні, красиві люди.

Вже заходило сонце, коли дві смагляві дівчини – одна в рожевому, друга в блакитному купальнику – вийшли на піщаний берег. І що б, здавалося, оці дві яскраві цятки в океані простору, а все довкола нібито ожило, наповнилося трепетними фарбами, світлом, наче в тих граційних смаглявках був прихований великий сенс існування.

– Перестань хандрити, Анс, – лагідно мовила дівчина в червоному. – Невже гадаєш, що він збайдужів? Завтра побачиш... На яхті ти мусиш бути веселою. Коло тебе ж хлопці так і в'ються...

Блакитна тільки зітхнула, її великі, схожі на мигдаль очі повнилися смутком.

– Облиш про хлопців...

– Чому ж ти не в настрої? Хіба не через нього?

– Не знаю.

– А... вигадуєш. Телефон тобі зіпсував настрої.

Анс по коліна зайшла у воду, знехотя сказала:

– Не телефон, а телевізор.

– А... – махнула рукою Вар. – Скільки тих катастроф буває! Я вже звикла.

Анс поглянула на подругу так, наче вперше бачила. Як це можна до катастроф звикнути?

– Краще давай поплавемо.

На воді вони трималися легко, пливли красиво, стуляючи перед обличчям долоні, наче для молитви. Незабаром до них приєдналося кілька дельфінів. Певне, щоб виказати свої симпатії,

вони кружляли навколо дівчат, грайливо викидалися з води, пірнали попід ними. Проте скоро подруги помітили: дельфіни спрямовують їх праворуч, у бік Місячної скелі, що гігантською скибою виступала з моря.

– Чого це вони заманюють туди? Може, повернемось?

Дельфіни ніби зрозуміли людей – заметушилися, застрибали ще дужче, а вожак стрімко кинувся вперед, огинаючи скелю.

Той, хто хоч раз побував на цьому мальовничому узбережжі, знає про «тутешніх» дельфінів, про їхні дружні контакти з людьми. Вар і Анс належали до їхньої компанії й були б здивовані, якби морські друзі не зустріли їх. Але сьогодні дельфіни поводитись якось дивно. Обігнувши важке бескеття побіля Місячної скелі, дівчата вийшли на пісок затишної бухти. Дельфіни вишикувалися перед пляжем та так і застигли у воді, наче чогось очікуючи.

– Щось вони сьогодні стривожені, – сказала Анс.

Подруга стенула плечем.

– Цікаво, чи завтра за яхтою попливуть?

Коли дівчата знову зайшли у воду, дельфіни почали легенько тикатися носами в їхні ноги, заступаючи шлях.

– Ти поглянь, які зухвальці! – вигукнула Вар і з розгону кинулась у воду. Тварини пропустили її і тепер усю свою увагу зосередили на Анс. Дівчина завагалась; чому вони так поглядають на неї з водяної прозорості? Невже хочуть щось сказати? Вона озирнулась довкруг – щось біліє під скелею. Наблизилась і побачила якусь незграбну постать, розпростерту на піску. Величезні черевики, білий балахон і... рукавиці. Що за дивина? Балахон завершувався великим обручем на шії, голова відкрита... Мертвий?

Ставши на коліна, Анс прихилила вухо до незнайомця, прислухалась – наче дихає. Хотіла помацати пульс, але хоч як сіпала, не могла зняти рукавицю. Тоді почала масувати йому долонями лице. За кілька хвилин на щоках з'явилися рум'янци, стріпнулися повіки. Невідомий поволі розплющив очі, їхні погляди зустрілися, і дівчині здалося, що вона вже десь бачила це біляве обличчя, але де – не могла пригадати.

Він теж, мабуть, не міг уторопати, де він і що з ним, бо заплющив очі й так пролежав з хвилину. Потім знову поглянув на дівчину, пересмикнув покритими смагою губами, прошепотів:

– Ти мені снишся, правда?

Анс не встигла кивнути головою на знак згоди, як за спиною пролунав голос Вар:

– Що трапилось? Хто це такий?

Невідомий підвівся на ліктях, поводячи очима.

– Ви знепритомніли? – спитала Анс, обома руками підтримуючи його за плечі. – Де ваш човен?

– Я з «Ікара»... – кволим голосом промовив юнак.

Вар сплеснула руками:

– З «Ікара»?.. З космічного корабля?..

– Так.

Анс допомогла йому сісти. Значить, це один із тих двох, яких вона бачила на екрані телевізора. Ну, звичайно!

– Зніміть скафандр... Ось тут застібка, так...

Дівчата пововтузилися з тим скафандром, поки зняли.

– Мене зовуть Пол... – космонавт поворушив ногами, руками.

– А мене – Вар. Подругу кличте Анс.

– Я щасливий...

– Ми вас бачили по телевізору!

– А де ж мій напарник? – із тривогою спитав Пол.

Дівчата оглянулись: ніде нікого й нічого.

– Як же це... Невже загинув?..

– А як вам пощастило? – спитала Вар.

З допомогою Анс Пол стояв, трохи похитуючись.

– Як пощастило? Це мене й самого цікавить...

– Я вже здогадалась! – вигукнула Вар. – Дельфіни!

– Не пам'ятаю. Коли метеорит... Від удару «Ікар» розколовся, як горіх... А де мій шолом?

Круглий, з прозорою передньою стінкою шолом лежав за один крок від них.

– Це дельфіни вас урятували! – знову вигукнула Вар. – І сюди допровадили.

Пол, незграбно переставляючи ноги, підійшов до води і справді побачив дельфінів. Розумні тварини, певне, зраділи, бо закружляли, аж збурунили тиху бухточку.

– Вони вас вітають, Поле!

– А хто ж зняв шолома? – обізвалась Анс.

– Хіба не ви? – спитав Пол.

– Ні. Коли я підійшла, він лежав віддалік. Та я й не зуміла б зняти.

– Цікаво... – задумливо промовив космонавт. Підвів голову, посміхнувся. – Ну, хай там як, тепер я у вашому полоні!

– Я за човном! – Вар кинулась у воду і, швидко вимахуючи руками, попливла за скелю.

– Мені треба зв'язатися з Центром космічних польотів...

Пол почав розпитувати, чи далеко звідси телеграф, телефон.

– Оце подія... – раділа Анс. – А кажуть, чудес не буває!

– Бувають, бувають, люба моя наречена.

– Наречена? – спалахнула дівчина.

– Так, наречена. Перед польотом я дав собі слово: перша дівчина, яку побачу, приземлившись... – він хотів поцілувати її, але Анс відхилилась.

Почувся хуркіт мотора – до пляжу наближався човен.

– Сідайте! – покликала Вар. – Пливемо! Це сенсація століття!

Анс і Пол підійшли.

– Тут є ще одна сенсація, – з ледь помітним сумом у голосі вимовила Анс. – Пол поклявся, що перша дівчина, яка побачить його після польоту, стане його нареченою.

Вар так і застигла з розтуленими губами, поміж яких білили міцні зуби.

– Ну, і ти ж перша побачила його! Якби Пол не був неприємний, то й він би першою побачив тебе... – подивившись на розгубленого космонавта, Анс додала: – Виходить, ви по праву належите їй, адже так?

– Якщо так – значить так, – знизав плечима космонавт і ніяково всміхнувся.

Наче за помахом чарівної палички, маленьке, нічим не примітне приморське містечко того ж вечора прославилося на весь світ.

«Дельфіни врятували космонавта!..»

«Пол живий і здоровий!..»

«З орбіти – на Землю!..»

Ефір огортав планету сувоюми радіохвиль.

«Пол не тільки зберіг собі життя, а й зустрів гарненьку наречену!»

«Контакт із цивілізацією дельфінів...»

Зграї вертольотів прилетіли до містечка. Морські лайнери стали біля нього на рейді. Катери і яхти обліпили причали. Журналісти, фотокореспонденти і просто цікаві заповнили готелик, понаставляли намети. Людство хотіло почути і побачити дивом урятованого космонавта. І воно побачило його того ж вечора. Передача йшла «з місця події» – на мільйонах блакитних екранів з'явилося обличчя Пола. Космонавт силкувався бути веселим, але це йому не вдавалося: думка про товариша болісно стискувала юнакові серце.

Всупереч сподіванням, прес-конференція Пола не була цікавою. Хоч як старалися кореспонденти, хоч які запитання ставили, Пол не міг розповісти нічого сенсаційного.

– Чи встиг Дін надіти шолом?

– Не знаю. Катастрофа сталася блискавично.

– Ваші відчуття при падінні в атмосфері?

– Які там відчуття? Я був непритомний...

– Чи на велику глибину ви занурились, коли вас підхопили дельфіни?

– Не пам'ятаю точно...

І отак з годину. Потім на екрані з'явилися Вар і Анс. Дівчата розповіли, як дельфіни доправили їх у бухточку Місячної скелі. А потім Анс сказала:

– Мене тільки дивує, що шолом лежав за крок від Пола. Хто його зняв?

Хвацький, лисий, мов коліно, коментатор поправив окуляри й обернувся до космонавта:

– Пол міг зняти його і сам у безпам'ятстві. Зрештою, це міг зробити випадковий свідок пригоди, який, подумавши, що космонавт мертвий, подався геть, не бажаючи встрявати в цю справу. Якщо він зараз дивиться нашу передачу, просимо завітати або хоч подзвонити до нас на цю імпровізовану студію.

Це, звичайно, було сказано для пожвавлення передачі, бо коментатор був переконаний: коли б хтось, окрім цих вертихвісток, допомагав космонавтові, то вже обізвався б. Проте він ще раз торкнув свої окуляри й, дивлячись у вічі глядачам, повторив запрошення:

– Просимо невідомого обізнатися!

Камера крупним планом показала щасливе обличчя Вар, яка своїм усміхом хотіла підбадьорити Пола, зосереджену і замислену Анс, потім знову лисого коментатора. Але що сталося? Він зняв окуляри, протер блискучі скельця, знову надів. Обличчя явно стурбоване.

– В чому річ? Оператори!

Телеглядачі всього світу побачили, як з правого боку екрана почала насуватися сіра штормка, стираючи зображення.

– Що таке? – вже сердито спитав коментатор, але, одразу ж опам'ятавшись, усміхнувся: – Маленькі технічні неполадки...

На правій половині екранів з'явилась голова з чорним йоржиком.

– Дін! – скрикнув Пол. – Дін!

Космонавт примружив очі, ніби вглядаючись у лица людей, потім промовив:

– Добрий вечір... Салют, Поле!

– Салют! – Пол підвівся, озираючись на всі боки. – От здорово! Звідки ти, старий?

– Та тут, розумієш... Я говорю з орбіти!

– Ах, так? – безжурно засміявся Пол. – І дружина з тобою?

– Крім жартів, я на орбіті.

– Як же ти встиг прихопити з собою телепередавача?

– Мене врятували інопланетяни. Тебе теж. Але мій скафандр був пошкоджений, от вони й того... взяли на борт...

Не до всіх одразу дійшло: інопланетяни. Коментатор спершу теж не звернув на це уваги, а потім аж підскочив на стільці:

– Інопланетники?.. Це ж історична подія! Які вони? Як поводяться з вами, Діне? Чи не збираються захопити Землю?

Дін добродушно сміявся з цього чоловічка, який засипав його запитаннями, не даючи відповісти хоч на одне.

– ...Ви як представник людства мусите з честю виконати свою місію... Пильуйте, будьте насторожі, щоб ми всі через свою надмірну довірливість...

Дін підморгнув Полові, і той його зрозумів – ухопив коментатора за руки і, немов хлопчика, виніс із-під юпітерів. Той дригав ногами й тільки розсмішив глядачів.

– Оце добре, – сказав Дін, коли Пол знову сів коло Вар та Анс. – Зараз ви побачите: інопланетяни схожі на нас, лише колір шкіри в них синій, немає волосся і ростом дрібніші.

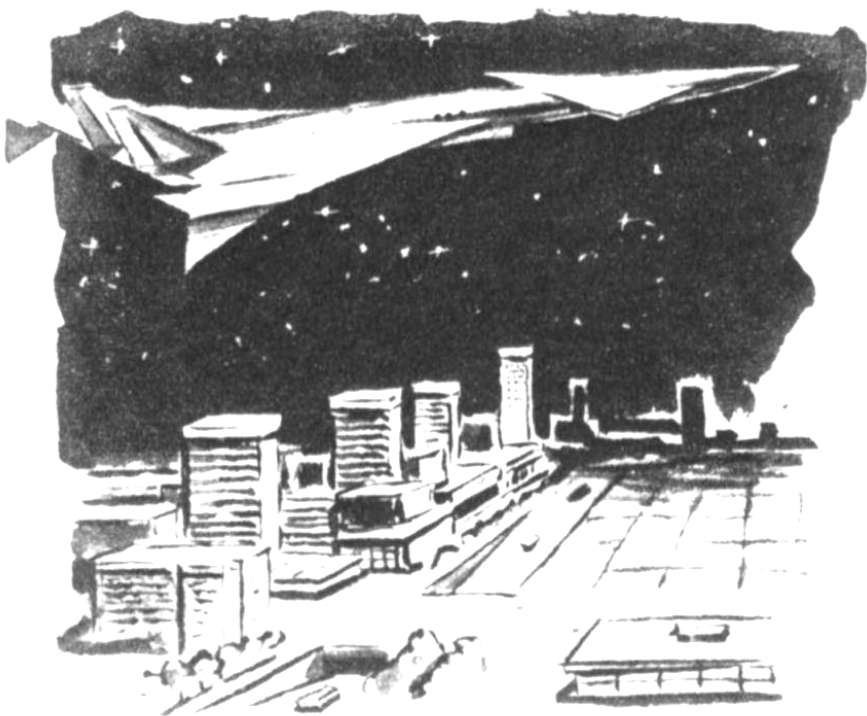
Поряд з обличчям Діна з'явилось яскраво-синє лице інопланетянина. Особливого враження воно ні на кого не справило, хоча вся планета з напруженою цікавістю дивилась на екран. Нічого дивного в ньому не було: люди стільки начиталися про можливість життя на інших планетах, що вже давно підготувались до контактів з іншими цивілізаціями. А космічний гість, кумедно вимовляючи англійські слова, говорив, поглядаючи на папірця, якого, певне, написав Дін:

– Здрастуйте, люди! Непогамовна жадоба знання змусила нас здійснити експедицію до сусідньої зорі – вашого Сонця. Нелегко було подолати відстань у чотири світлові роки, яка відділяє Альфу Центавра від Сонячної системи. Але ми щасливі, що зустріли мислячих істот. Ми просимо Раду Безпеки дозволити нам зробити посадку на вашій прекрасній Землі. В нас життя також на білково-кисневій основі...

Що довше він говорив, то більше людей усвідомлювало значимість, історичну неповторність миті. Нарешті контакт двох цивілізацій став дійсністю! Навіть балакучий коментатор притих. Сидів, мовчки в слухаючись в інопланетну вимову, хоча це давалось йому нелегко – його аж пересмикнуло від бажання говорити, говорити.

А посланець космосу розповідав дивовижні речі. Земля дослухалась...

МУЗИЧНИЙ АТАВІЗМ¹

Це трапилось одного дня 2966 року.

Хто перший почув оті дивовижні звуки, що линули з плаского даху, сказати важко. Та не минуло й кількох хвилин, як навпроти будинку зібрався натовп. А невтомна стрічка тротуару підвозила й підвозила людей – молодих і старих, жінок і чоловіків, хлопців і дівчат. Усі вони мовчки пливли вздовж будинку, потім кожен переступав на другу стрічку, і ця несла їх уже назад. Люди ніби потрапили в якесь зачароване коло – воно обертало їх перед оцим пластмасовим кубом, звідки лунала пісня.

¹ © Бережний В., текст, 1971.

© Петров В., ілюстрація, 1961.

Співало двоє – оті, що на даху, певне, щось там робили, може, встановлювали енергетичний контур, упорались і... заспівали!

Місяць на не-е-бі, зіроньки ся-а-ють,
Тихо по мо-о-рю човен пливе-е...
В човні-і дівчи-и-на пісню-у співа-а-є,
А козак ч-у-ує, серденько мре-е...

Вони співали, а людське юрмище кружляло й кружляло. Заслухались люди, припишкли житла, а прозорий пластиковий купол ніби здіймається над містом усе вище й вище. Звуки пісні – живі, мрійливі – то стелилися, то шугали вгору, наче бажаючи вирватися з-під купола й попливти аж до отого гірського хребта, що громадився на обрії. Щось було в цьому ірраціональне, алогічне, але воно притягувало, як магніт, проймало серце струмами, виповнювало все єство дивною силою. Люди мимовільно ворушили губами, і це в якійсь мірі передавало той емоційний хаос, який охопив тут кожного. Співати вони ніколи не вміли, це їм навіть не снилося, але послухати цих двох... Щось надзвичайне!

Нарешті хтось здогадався вимкнути сектор тротуару, і стрічки зупинилися. Натовп одразу заляк, заворожений, загіпнотизований. А пісні тісно під пласким склепінням, що оберігає місто від вітру та дощу.

Оце ж та пі-і-існя, оце ж та га-а-рна
Все про коха-ання, все про лю-у-бов...
Як ми лю-у-би-и-лись та й розійшли-и-ся,
Тепер наві-іки-и зійшлися зно-о-в...

Деякі слова були натовпу незрозумілі, деякі здавалися деформованими, і все ж мелодія була напрочуд близькою, рідною! Може, тому, що вона пройнята вогнем щирого почуття?

І справді, хоча електронні автомати імпровізують на яку завгодно тему, все-таки їхня музика... Хіба порівняєш їхній спів з оцим! Легенди, зафіксовані на магнітних волосинах, розповідають, що колись, у давнину, люди любили співати, що вони, власне, і

поклали початок співу та музиці: Поступово спів зробився професією, монополією небагатьох, хто досягнув надзвичайної витонченості виконання. Але минав час, на допомогу співакам прийшла електроніка. Вона спочатку полегшила композиторську і виконавську діяльність, а потім і зовсім звільнила їх від цього тягара. Тепер, майже через тисячу років після винайдення першого «Елкома» і першого «Елфона»¹, люди майже зовсім втратили здатність співати. Зараз навіть розмовляють півголосом – мініатюрні підсилювачі полегшують роботу голосових зв'язок. І ось раптом оці двоє...

Ой очі, о-о-чі, очі діво-о-чі,
Темні, як нічка-а, ясні, як де-е-нь!
Ви ж мене, о-о-очі, плака-а-ать навчи-и-ли,
Де ж ви навчи-и-лись зводить людей?..

Звуки линуць і линуць, наче хвилі. Незвичні, зовсім незвичні і водночас ніби й знайомі. Наче колись... десь... Як уві сні...

Вас і нема-а-є, а ви мов ту-у-та
Сві-і-тите в ду-у-шу, як дві зорі,
Чи в вас ули-и-та якась отру-у-та,
Чи, може, спра-а-вді ви зна-а-харі-і?..

І коли останній промінь сонця зблиснув на куполі міста, а внизу спалахнули світільники, пісня обірвалася. Ті двоє, так і не оглянувшись на запружену людьми артерію, спустилися до свого житла. Рушила стрічка тротуару, а на ній рушили і люди.

Раптом звідкись почулося:

Місяць на не-е-бі, зіроньки ся-а-ють,
Тихо по мо-о-рю човен пливе-е...

Хтось увімкнув свого мініатюрного магнітофона! Знову полилася стародавня пісня. Запис досконалий, але... вже не було чогось такого, що виповнює серце теплом і трепетом. Пісня

¹ «Елком» – електронний композитор; «Елфон» – електронний співець.

озивалася тут і там, пливла по артеріях міста, стікаючи з одних магнітних катушок і осідаючи на інших, пісня множилась, розросталася, ніби ланцюгова реакція. І зрештою стала машинною, синтетичною... Хоча...

Один одягнений у блакитне чоловік із натовпу, що зібрався коло будинку, вилуцив зі свого магнітофончика малесеньку катушечку з піснею і викинув.

– Навіщо? – спитав сусіда. – По-перше, кидати на міські артерії будь-що заборонено, а по-друге, це ж рідкісне явище...

– Рідкісне?

– Так. За останні століття наука не знала жодного випадку отакого відхилення од психічних норм. Це – музичний атавізм. Унікальний випадок!

– Атавізм? Ну, то я зізнаюсь: у мене він теж проклонувся. Я йду до них, до тих двох! Ми співатимемо, як наші предки колись співали!

Пружною, легкою ходою він рушив до будинку.

«Які ще недосконалі утвори, оці люди! – подумав робот, дивлячись услід співрозмовникові. – Як часто не вистачає їм послідовності».

СИНЬОСВІТНА БОГИНЯ¹

Високий, трохи вузький у плечах Си поглядав на Ма, стримуючи легке роздратування. Яке їй діло, де він буває у вільний час? Та хоча б і розповів – хіба зрозуміє? Тільки й знає твердити: поверхня Землі – не наша сфера, туди не варто потикатися, навіть зазірнути заборонено. А чому? Хто заборонив? Давні звичаї? І що їй сказати, як пояснити, що й вона, і все її покоління безнадійно

¹ © Бережний В., текст, 1971.

© Захаржевський М., ілюстрація, 1961.

відстали, що слова про традицію – це ширма, якою вони хочуть відгородитися від невідомого, незрозумілого, якого вони смертельно бояться. Страх – ось їхній психологічний комплекс! А мати дивилася на нього люблячими очима і думала: молоде, вважає, що йому все дозволено... І в кого він такий удався? Вищий за своїх однолітків на цілу голову, мрійник, запальний, мабуть, такий, як і оті, що живуть на поверхні...

– Так де ж ти все-таки був? – обличчя матері набирає суворого виразу, але це зовсім не впливає на юнака. Він знизує плечима.

– Хіба не однаково?

– Авжеж ні. Ти ще не закріпив трудових навичок, замість відпочити перед заняттями гасаєш невідомо де.

– Гасаєш... – повторив Си. – А от і не гасаю!

– А що ж ти робиш?

– Я вивчаю світ!

Це спантеличило Ма. Вона похитала головою:

– Це дуже небезпечно...

Він так і знав: страх! А що, коли б розповів, як саме вивчає світ, і не цей, а той, заборонений, неприступний, повний сонячного сяйва вдень і мерехтіння зірок уночі? Вона, мабуть, затремтіла б із переляку!

– Отже, домовились: зараз ти нікуди не підеш. Споживеш необхідні калорії, а завтра – на практичні заняття.

– В нас завжди тільки практичні заняття, – з досадою мовив Си. Його роздирало подвійне почуття: він мав слухатися матір, але зараз не міг не піти. – Заспокойся, Ма, – обома руками легенько стиснув їй плечі. – Я швидко повернуся.

– Будь обачний.

«І чого боятися? – думав, ступнувши на рухому стрічку хідника. – Невже Ма здогадується? То мусила б радіти – адже мені так гарно...»

Си довго кружляв тунелями, аж поки не дістався до свого потаємного спостережного пункту. Це був його, тільки його куточок у цьому безконечному плетиві підземних магістралей.

Якось після занять у цеху він попросився допомогти майстрові Слю лагодити вентилятора. Роботи там було небагато – замінити гідравлічний підшипник, – і, звичайно, Слю зі своїм

помічником упоралися б самі, але майстрові сподобалася старанність хлопця, і він узяв його з собою.

Вентиляторна установка, точніше – повітряна турбіна діаметром біля п'яти метрів, працювала в одному з численних колодязів-люків, що виходили на поверхню Землі. Система таких турбін – це легені підземного світу. Вони цілодобово постачають свіже повітря у майстерні, фабрики, заводи та житла їхнього міста. Си назавжди запам'ятав ті хвилини, коли вони міняли підшипника. На той час Слю вимкнув турбіну, і юнак, просунувшись поміж лопатями, зазирнув туди, де ще ніколи не бував, – на поверхню Землі. Хлопець одразу ж увібрав у себе широкі простори, замкнуті рожевим вечірнім небом, дерева, зелену траву, щебет птаха і голос... дівчини! Вона пройшла неподалік од люка, порослого травою, і, певне, не помітила його. Обізвалася до когось там, а Си аж рота роззявив із подиву. «Мабуть, вона десь тут мешкає, – подумав. – От вилізу колись...»

Кілька разів потім пробирався до вентиляційного колодязя, зупиняв турбіну і виглядав назовні. Бачив сонячний день, місячну ніч, якимось спостерігав дощ, а дівчина не з'являлась. Повертався до житла розчарований, але наміру свого не облишив – чогось йому дуже кортіло порозмовляти з тією дівчиною. Нарешті пощастило: одного разу тільки-но виткнувся з колодязя, як побачив її! Брела по траві, хвиськаючи лозинкою, а коли їхні погляди зустрілися, стала як укопана.

– О, а ти де тут узявся? Як тебе звати?

– Си. Я звідти, – вказав на округлий борт люка.

– Ти з підземелля? Ой, як цікаво! Мама каже: там виробниче відділення планети. Але я ще не бачила. Ти мені покажеш?

– Хоч зараз.

– Зараз мені пора додому.

– Приходь завтра, тільки раніше. Згода?

– Прийду.

Дівчина саянула до нього усмішкою і помахала білою рукою.

– До побачення!

– Ти ж тільки нікому...

– Ні-ні, це наша таємниця! – і побігла, толочачи траву. А він пильно дивився услід, аж поки її граційна постать не зникла за деревами.

Як він ждав цього побачення! Діставшись до вентиляційного колодязя, став у повітряному потоці, притулившись до стіни спиною, і жадібно ковтав свіже, прохолодне повітря. Си вже знав, як погамувати шал вітру, – підвів руку до заглибини в бетоні й торкнувся вимикача. Повітряний потік одразу почав слабнути, стихати, крильчатка ще трохи покрутилась за інерцією й зупинилась. Тепер можна вилазити. А що як хтось увімкне?.. Ціла ж служба стежить за роботою турбін. Він вилізе, а тим часом черговий увімкне. Як же тоді назад? Звичайно, десь є транспортні тунелі, які виходять на поверхню Землі, але де вони? Перебравши всі можливі й неможливі способи забезпечити собі шлях додому, Си вирішив: хай буде що буде – і подерся нагору.

Диск сонця застряв між деревами й густо розфарбовував усе червонуватим світлом. Си зажмурився і впав у траву. Було незвично відчувати м'якість землі та зім'ятої зелені, чути шелестіння, якесь попискування, ледь уловиме дзеленчання. Звуки і запахи заповнили його миттю, живі звуки, живі запахи, зовсім не такі, як у них під землею. Підвів голову: чи не видно дівчини? Ні, нема. Може, вона й забула про нього? Але ж казала: її цікавить підземний світ. А його оцей, піднебесний. Як вони тут живуть?

Незабаром помітив постать своєї незнайомки – легка, рухлива, ніби не йде, а летить. Біла коротенька сукенка, засмаглі ноги. Вже здалеку всміхається, і та усмішка дивує хлопця: такої міміки там, серед своїх, йому не випадало бачити. Ці, піднебесні, якісь дивні...

Схопився і подався навстріч.

– Здрастуй!

– Здрастуй!

– Я рада, що ти прийшов, – її сині очі сяяли якимось особливо, наче там приховані світильники.

– Яка ти... Незвичайна.

– Це мені всі кажуть: незвичайна, гарна, приваблива, цікава.

А ти скажи щось інакше!

Си ще раз поглянув на її очі, наче на осцилограф, і промовив:

– Ти Синьосвітна Богиня!

Вона заплескала в долоні:

– Подібного я ще не чула. Оригінально!

Си серйозно запитав:

- А приємно бути богинею?
- Ще не знаю, бо щойно нею стала.
- У нас кажуть: ви всі тут боги.
- Цікаво... Отже, ти мене слухатимешся?
- Це мій обов'язок.
- Ага, от і добре...

Дівчині було приємно грати таку роль. Звеліла йти до річки, і хоч хлопець зовсім не хотів купатися, змусила забрести у воду. Він тільки фіксував, з якою енергією Синьосвітна Богиня розбризкує текучі мінерали. Стояв у спецвіці по пояс у воді, не відриваючи погляду від дівчини.

- Ти не любиш купатися? – гукнула вона.
- А навіщо?
- Ну... приємно!
- А корисно?
- Може, й корисно... Головне ж – приємно. Дивись!

Вона кинулася пливти, легко змахуючи руками, бурунючи прозору воду. Певно, їй і справді було приємно, бо довго не хотіла вилазити. І сонце ніби чекало на неї – великий кармінний диск непорушно стояв на обрії, з'єднуючи небо і землю. Облиті рожевим світлом трави, річка, дерева, дівчина – все це вражало юнака. Звичайно, він уже багато чув про Живу Природу, бачив навіть фільми, але щоб отак віч-на-віч... Легенда, казка наяву! В його пам'яті зафіксовано давній переказ про зустріч отакого, як він, юнака з подібною богинею. Погляд її очей спопелив того хлопця, а він ось дивиться-вдивляється – і нічого, поки що нічого!

Синьосвітна усміхнулася:

- Чого ти так дивишся?
- Мені цікаво.
- А що саме тобі цікаво?
- Усе. Що ви робите отут, на поверхні?
- Вчимося, займаємося мистецтвом... А ви?
- Дорослі працюють, юні вчаться працювати, – сказав Си. – А що таке мистецтво?

– Хіба ти не знаєш?

– Ні. Там тільки виробництво. Наш сектор виготовляє білки, а мистецтво... Це, певно, полімери?

Синьосвітна засміялась:

– Який ти чудний! Полімери... Мистецтво – це komponування кольорів, звуків. От я, наприклад, кохаюся в музиці. Мене хвилює звучання променів. Ось бачиш – фоноскоп, – дістала з сумочки невеличку тьмяну призму, – зараз ми почуємо, як звучить Сонце.

І справді, як тільки на призму впало сонячне сяйво, почулися звуки – притишені, мов зітхання. Си з цікавістю спостерігав, як ці коливання повітря впливали на дівчину. Обличчя її набрало якогось іншого виразу, очі наче дивились і не бачили, змінився навіть ритм дихання.

– Ти справді Богиня! Ти змусила зазвучати Сонце.

– І зорі теж мені підвладні. Ось зараз Сонце сховається, і ми послухаємо музику зірок!

– Але я вже мушу йти, вже подають сигнал.

– Який сигнал?

– Я його чую. А ти ні?

– Не вигадуй. Просто ти пообіцяв мамі...

– Пообіцяв. Але сигнал... Я мушу, мушу йти.

Хлопець занепокоївся.

– Я теж зараз піду, – трохи розчаровано сказала дівчина.

– Не гнівайся, Богине. За сигналом кожен із нас мусить бути на своєму місці.

Си підступив до дівчини, вдивлявся в її очі.

– Ти знову так дивишся... Це небезпечно!

– Я знаю. Я чув легенду: очі богинь спопеляють.

– І не боїшся?

– Так то ж у казці. А насправді... Я можу навіть доторкнутися до тебе. Дозволяєш?

Тієї самої миті він відчув гострий імпульс застереження, заборони. Але бажання діткнутися до дівчини було таке сильне, що ця психічна енергія вмить перемогла, відкинула всі бар'єри. Дівчина не встигла й губ розтулити, як він обома руками міцно вхопив її за талію.

– От ба...

Си не договорив – руки відсмикнулися самі собою, все тіло йому скорчилось, наче од високовольтного удару, він тут же впав на землю і заляк.

– Що з тобою? – скрикнула дівчина.

Хлопець мовчав.

– Тобі погано?..

Схилилась – не дише.

Чимдуж побігла до мами, і в очах її був переляк. Ледве спромоглася розповісти про пригоду. Страх не облишив дівчини навіть після того, як їй пояснили, що біороботам не можна доторкатися до людей, що на такий випадок запрограмоване коротке замикання їхнього організму.

Синьосвітна Богиня не спала всю ніч, все допитувалась: чи його оживлять? Мама гладила їй руку і тихо казала:

– Оживлять, оживлять. Спи, дитинко, оживлять...

ТРАГЕДІЯ ВУЛКАННОЇ ГОРИ¹

Настирливість старого Володаря Знань подолала всі незліченні перешкоди, і його було таки допущено в святая святих – печеру Неповторного. Перед тим попередили: аудієнція буде максимально короткою. Отож старий розпочав сигналізацію одразу, як тільки за ним затягся плівкою отвір у стіні величезного приміщення, що правило Неповторному за кабінет. Не втрачаючи жодної миті, приступив до суті справи. Він, бач, вважає, що ситуація розвивається в загрозливому напрямку, що замість того, аби старанно вивчати середовище з метою ефективнішого пристосування до нього, висуваються ідеї інтенсивної його експлуатації. При цьому зовсім не враховуються ті незворотні зміни, які можуть виникнути. Розрив між діями та їх наслідками – ось у чому трагедія епохи...

Неповторний слухав, не перебиваючи. Його циліндричне тільце стояло перпендикулярно, міцно спираючись на віночок чорних тоненьких опор. Старий Володар Знань мав обвислу оболонку, в якій годі вже було розпізнати циліндр, отож і не дивно, що, промовляючи, він одночасно думав і про живлення, та йому, на жаль, не запропонували поповнити запаси енергії.

Від загальних міркувань, які старий примудрився приправити спогадами про давно минуле з його «етикою стриманості», він

¹ © Бережний В., текст, 1971.

© Алімов Б., ілюстрація, 1962.

перейшов до конкретних проблем. Його, бач, стурбувала, навіть стривожила програма випробування антиінтерферонних сполук на Вулканній Горі. Він вважає, що це випробування, не кажучи про інші аспекти, потенційно таїть у собі суто фізичні небезпеки: безоглядне втручання в Природу, порушення її вікових ритмів може викликати потрясіння і катаклізми небаченого масштабу. Отож він вважає випробування таких руйнівних чинників на терені Вулканної Гори особливо загрозливим. Адже Вулканна Гора – дивовижний об'єкт, вона породжує найголовнішу ріку – Червону, яка омиває увесь відомий Усесвіт. У басейнах життєдайних водойм розселилося все їхнє численне плем'я...

Закінчив старий банальною істиною: сім разів одміряй – один раз відріж. Висловившись, він зморщився ще дужче, з фатальною покірністю ждучи звичайної в таких випадках смерті. Але Неповторний відпустив його живим, і головну роль у цьому відіграла не повсюдна слава вченого – «батька антиінтерферону», а деякі інші мотиви. Крім того, глибока внутрішня переконаність, система аргументації, мужність (старий важив життям!) усе-таки зачепили Неповторного: він вирішив усе обміркувати знову, щоб успішніше провести операцію. Та й багато що залежало від наслідків розвідки – мобільний загін мав от-от повернутися з району Вулканної Гори.

Стара печериця має рацію: це справді незвичайний об'єкт. Про двиготіння Вулканної Гори, коливання великої маси її речовини висувалися найрізноманітніші припущення, а що там діється насправді – так досі й невідомо. З оглушливим шумом і ревом з неї виринаються потужні потоки, наче їх гонить гігантський насос. А яким палахкотючим червоним сяйвом вона оточена! Це невичерпний резервуар енергії. Недаремно, мабуть, Вулканну Гору вважають центром Макрокосму.

Неповторний ретельно розглядав знімки, схеми та інші зображення Вулканної Гори, обираючи пункт для випробування. І що довше міркував, то більше переконувався: треба проникнути всередину Гори і там продемонструвати силу нової зброї. О, коли Гора розколеться – це буде триумф, відлуння якого пониже далину тисячоліть!

На саму думку про це Неповторний відчував гру імпульсів у всьому тілі. Унікальний об'єкт... Тому ж і необхідно показати свою

міць на ньому. Сини боліт давно вже опанували нові терени, давно утвердилися на берегах найбільших рік, і ця руйнівна, невідпорна зброя помножить їхню силу і могутність! З'явилась перспектива завоювати все. А той малодушний старий шкарбун хоче зірвати випробування, проповідує концепцію поміркованості, розважливості!

Невдовзі Неповторному доповіли наслідки розвідки. Виявилось, що до Вулканної Гори найлегше пробратися Синьою рікою, яка впадає в її надра. Хоча береги внутрішніх озер Вулканної вимощені гладеньким матеріалом, висадитися можна. Окрім випадкових мандрівців, постійного населення там нема. Система захисту, яка діє, певне, інстинктивно, складається з електромагнітних розрядів та інтерферонних мурів, які виникали при появі розвідників. Повертався загін Червоною рікою, причому в сутичках із ворожими племенами загинуло біля тисячі одиниць, що перебільшує число приросту. Неповторний негайно затвердив секретний план випробування антиінтерферону під кодовою назвою «Екзітус» (вихід, кінець, наслідок). Науковим керівником операції обрав саме Володаря Знань, оскільки антиінтерферон виготовлено на основі принципів, розроблених старим ученим.

Лоскотливе мереживо позитивних імпульсів охопило все тіло Неповторного. Його рішення здавалось йому своєчасним, обґрунтованим і логічним. Історична мить настала!

Воля Неповторного була для старого Володаря Знань мов грибова злива. Випробовувати нові нищівні засоби мусить саме він, хто рішуче виступав проти цього безрозсудного заходу. О, яка гірка іронія долі!

Разом із великим загоном антиінтерферонників учений вирушив у далеку подорож. Мовчазно ник на середньому плоту, сумовито поглядаючи то на гладінь Синьої ріки, то на резервуари з антиінтерфероном, замасковані брудними плівками. Попереду й позаду на плотах панувало піднесення – молоді ватаги разом зі своїми підлеглими горланили войовничих пісень, деякі стрибали в річку й галасували, пливучи поруч із плотом. Для них не було ніяких сумнівів і вагань. «Ми також хочемо повоювати!» – зухвало говорили вони старшим. Вилазки, рейди, походи – ось чим вони снили. Нищити, захоплювати, підкоряти – ось їхня етика й мораль.

Природа? Хіба вона існує не для того, щоб нею користатись? Знаходяться лякливі, застерігають: життя залежить від Природи, доки вона, мовляв, живе і розвивається, доти й ми житимемо. Хе-хе, для них, молодих, це таке джерело, якого ніколи не вичерпаєш!

Раптом галас ушух. Старий поглянув і обімілів: плоти атакували Кулясті. Виринали з річки і без вагань кидалися на войовничих циліндриків, ковтаючи їх десятками. Ті, що бовтались у синіх хвилях, першими опинилися в їхніх пащах, решта збилася до купи, не знаючи, що діяти. Про якісь перемовини з Кулястими годі було й думати. Кулясті, оточивши зарозумілих завойовників, що збилися в одну живу купу, поглинали їх без ліку. Тіла їхні роздулися, як дирижаблі, від галасливого загону на передньому плоту не лишилось жодного вояка. Кулясті довго лежали нерухомо, потім заледве поскочувались у ріку і попливли геть.

Уцілілі воїни Неповторного полеглишено зітхнули, але кожен розумів: ще два-три такі напади, і від їхнього експедиційного корпусу нічого не лишиться.

...Навряд чи можна розповісти про всі пригоди, яких зазнала експедиція на своєму шляху до Вулканної Гори. Доводилося долати пороги, пробиватися крізь фіолетові тумани, обминати скелі та плавучі острівці. Нарешті ж дісталися-таки Вулканної Гори...

То було грандіозне видовище. Спочатку ніхто й не подумав, що то сама Гора – наче хмара заступила половину рожевого неба. Зі скороченням відстані обриси її чіткішали, маревність танула, і вже можна було розрізнити круті схили, могутні кряжі та пасма. Всі на плотах припинили, гостро відчувши свою мізерність у цьому великому світі.

Тоді один зі старших ватагів звернувся до них:

– Ви самі бачите, який це гігантський витвір Природи. Ми дрібні супроти нього за розмірами, але ми... дужчі. Ми підкоримо Вулканну Гору, і тоді навіть Кулясті жахатимуться нас!

Ріка завирувала, на порогах плоти кидало так, що мало не потопило. Та ось нарешті їх із шумом понесло до величезної печери, яка сполучалася з гірськими гротами. Цієї миті всіх оглушило електромагнітним розрядом. Опритомніли вже в гроті, на склепінні якого вигравало блакитне й рожеве сяйво.

Володар Знань, очунявши, почав спостереження. Незабаром визначив, що стихія тут підпорядкована певним ритмам, без

великих зусиль зареєстрував періодичні коливання самого тіла Гори і дійшов висновку: Вулканною її назвали цілком слушно.

Тим часом ватаги підрозділів пильнували берегів озера, вишукуючи зручне для висадки місце. Це було нелегкою справою: всюди ковзко і круто. Старий Володар Знань приховано радів, спостерігаючи марні спроби причалити. От якби течія винесла їх звідси... Та це були наївні мрії – учений не знав чи, може, не хотів нічого знати про те, що волю Неповторного не можна не виконати і залишитися живим.

Після тисяч спроб удалося-таки зачепитися за невеличкий мис. Це був п'ятачок, базуючись на якому можна відвоювати цілий плацдарм. Та як тільки воїни, вивантаживши спорядження, розташувались на п'ятачку, перед ними несподівано виросла стіна із сірого міцного інтерферону. Усі були ошелешені: якщо мур замкнеться навколо – їм усім кінець.

– Ми ждемо ваших вказівок! – підступили ватаги до Володаря Знань, і вчений змушений був розкрити секрет антиінтерферону, визначити його дозування.

Коли все було готове, старий розташувався на якійсь купині, спостерігаючи дивовижний краєвид. І в кольорах, і в звуках, навіть у лініях форм тут відчувалась гармонія, внутрішня злагодженість. А як позначиться на всьому цьому дія антиінтерферону? Наче у відповідь на його тривожне запитання, заклубочився ядучий газ. Гора струснулася, почувлися переможні вигуки. Оглянувшись, учений побачив, як у великий пролом сірого захисного муру кинулися штурмові загони.

В надрах Гори, по менших і більших печерах, на берегах струмків і озерець, проживало багато племен, які одразу виступили проти чужинців. Особливо запеклий опір чинили інтерферонники. Вони швидко споруджували свої сірі мури, і пришельцям доводилося знову і знову обстрілювати їх антиінтерфероном. Незабаром бійці Неповторного пробили тунель назовні, в який одразу ринули червоні й сині потоки. Опір захисників Вулканної Гори було зламано.

І ось, позираючи на порожні плоти, що похитувались коло берега, Володар Знань помітив: хвиля спадає, затока вкривається темніючою гладінню, рожеві тони на склепінні починають згасати... Що відбувається?

Вулканна Гора різко струснулась і заклала. Все охопила мертва тиша. Швидко запала темрява, поповз холод. Витративши свої теплові ресурси, воїни Неповторного – та й він сам у далекій печері – скоцюрбилися, затіпалися в агонії. Загинула Вулканна Гора – погинули й вони всі до одного.

...В глибині овального екрана, схожого на дзеркало, з'явилося суворе чоловіче обличчя. Молода світловолоса жінка, що сиділа за письмовим столом, підвела голову, і їхні погляди зустрілися.

– Прочитали?

Вона ствердно кивнула головою.

– І що скажете?

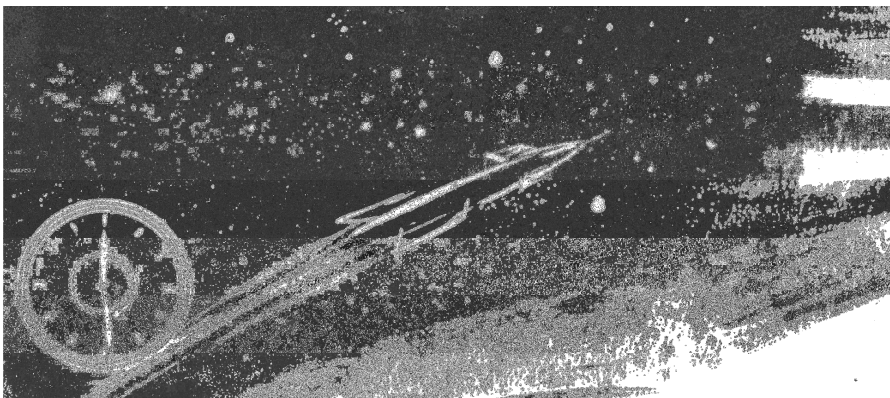
В голосі режисера редакторці вчулася настороженість. Опустила очі, навіщось погортала сторінки.

– Як на мою думку... всі ці умовності важко буде передавати засобами мультфільму. Перед нами трагедія: віруси нищать людський організм, а за допомогою малюночків хіба можна...

Він слухав її й чомусь думав про дивовижу життя. Цілі світи пронизують один одного Організм людини для вірусів – планета з її ріками й озерами крові. Але агресія...

– А мені хотілося б зробити цей фільм, – зітхнув режисер у глибині екрана. – Засобами мультиплікату можна передати все, навіть найумовніші умовності. Уявіть собі подорож по великих ріках людського організму... А Вулканна Гора – невтомне серце... Задля його збереження мусимо працювати всі – і митці, і вчені, й медики...

ХРОНОТОННА НІАГАРА¹

На велетенському міжзоряному кораблі, який упродовж уже тисячі років заглиблюється в простір Галактики, начебто нічого особливого й не сталося. Так само, як вчора, як і рік і десять років тому, він рухається по інерції; в його незчисленних, залитих світлом залах, лабораторіях, оранжереях б'ється пульс життя – розмірений, ритмічний, із нормальним, як кажуть, наповненням. Тисячі мешканців цього космічного острівця, збудованого у формі еліпса, на перехресті осей якого здійснюється Сфера Керування, працюють, вчаться, відпочивають, розважаються, навіть і не підозрюючи, що сталося щось надзвичайне. Про це знає лише одна людина – дівчина Арі, фізик-теоретик.

Випурхнувши з круглого люка Сфери Керування, Арі зупинилась на пустельному майдані, щоби перевести подих. Серце їй билось пришвидшено, і пружним дівочим грудям, затягнутим в обтислий костюм, було затісно. Ну що ж, сталося те, що мусило статися, вони відмовили. Арі це передчувала, інтуїція обіцяла їй один шанс із тисячі. Але вона мусила була покластися на той шанс. Ще перед тим, як переступила поріг зали Координаційної Ради, Арі здогадувалася про негативну реакцію тридцяти двох членів Ради і була майже готова до цього. Але тридцять третій... Тридцять третій

¹ © Бережний В., текст, 1971.

© Каплан С., ілюстрація, 1961.

не те що здивував – приголомшив її! «Щоб не порушувати принципу однастайності, я також підтримую висновок Першого Координатора». Почувши ці слова, побачивши його пісне обличчя, вона була шокована. І ця людина твердила їй про якісь глибокі, всеохопні почуття! Ця сіренька особа намагалась переконати її в синхронності почуттів, намірів, плекала мрію про інтимну близькість. О блазень! «Щоб не порушувати принципу...» Пігмей! Навіть утриматися не наважився – проголосував проти.

Зараз, вискочивши на порожній майдан, Арі намагалась опанувати свої емоції. Щось пекло їй у грудях, було гірко на душі. І самотньо. Бездумно дивлячись собі під ноги, ступнула на крайню стрічку тротуару, і її повільно понесло до основного корпусу. Стояла, опустил плечі, мляво звисли руки. Ну, що робити?..

Хтось торкнув за лікоть. Знехотя повела оком – він, тридцять третій. На обличчі усмішечка, певне, буде виправдуватись.

– Гніваєшся?

Промовчала.

– Ну, скажи: гніваєшся?

Дивлячись туди, де широченна труба тунелю сходиться в одну точку, Арі промовила:

– Хіба гніваються, коли роблять відкриття?

– Яке ж відкриття ти зробила?

– Відкрила, що ти... карлик.

– Я карлик?.. – дурнувато хихикнув він, розправляючи дуже груди і дивлячись на неї зверху вниз.

– Так, саме карлик.

Деякий час він мовчав, не знаючи, що відповісти. Нарешті спромігся:

– Невже не розумієш, що мій голос нічого не вирішував? Якби я навіть... Все одно тридцять два проти!

– Чому ж не вирішував? Твій голос вирішив багато що. Принаймні для мене.

– Арі, не гарячкуй, подумай спокійно, зваж...

Його слова тремтіли, вібрували зляканістю, і це дратувало.

– Запевняю тебе. Ну, подумай сама: що мій голос проти... всіх? І навіщо? Справі це не допомогло б... А ти знаєш, що я для тебе...

Він говорив і говорив, намагався переконати, що в наукових пошуках не можна отак-от похапцем, без підготовки... «Хитрує, – думала Арі. – І хитрує досить примітивно. Він просто побоявся. А летіти зі мною теж боїться. Егоїзм! Замаскований егоїзм. І як цього раніше не помічала?»

– Ну от що: досить слів! Кажеш, готовий мені допомогти?

– Звичайно! – просяяв він. – Ти ще маєш сумнів?

– Так, маю.

– Я доведу, Арі, побачиш, переконаєшся...

– Ну що ж, маєш нагоду довести. Летімо зі мною!

Знітився, зіщулився. І знову його слова почали тремтіти.

– Легко сказати: летімо... Вчені ж не рекомендують...

– Ну й що ж? А ми всупереч nereкомендації! От і доведеш.

– Схаменися, Арі...

Вона обернулася, зневажливим поглядом окинула його постать і раптом зареготала, блискаючи разками білих зубів:

– Ну ось і довів! – ступнула на швидшу стрічку і за мить опинилася далеко попереду.

Він деякий час рухався слідом, потім спроквола перейшов на другий бік і поїхав у протилежному напрямі. «Ніде вона не дінеться, – крутилась у нього думка. – Ексцентричне дівчисько...» Оглянувся – ген-ген у далині червоніла цятка її постаті. Дивився, аж поки вона не зникла за брамою основного корпусу.

Із кожних ста шістдесяті восьми годин філософ Альга віддавав три години шахам. Любив мовчазну напругу бою, коли фігурки виходили із засідок і кидались у відчайдушні сутички, здійснюючи задуманий ним план. Скільки на шахівниці трагедій! А особливо, коли доводилося руйнувати стратегію опонента, спростовувати його тактику. «Що не кажіть, – потирав руки Альга, – а шахи виняткове досягнення цивілізації. Це синтез мистецтва і спорту, закономірності й випадковості, тут проявляється сила психіки і, якщо хочете, сила м'язів...»

Останні слова Альги викликали в декого посмішку. Яка там сила м'язів у цього худорлявого і вже підстаркуватого парубка! Він так завантажує себе науковою працею, що, мабуть, зовсім не заглядає до Спортивного Комплексу. Філософія і шахи – нічого більше для нього не існує.

Але в кожного Ахіллеса є своя вразлива п'ята. Альга був до нестями закоханий в Арі. Про це почуття, окрім нього самого, ніхто не знав і не здогадувався, бідолашний філософ горів на невидимому вогні, мучився, але нічого вдіяти не міг. Звичайно ж, із філософського погляду оті переживання не витримували ніякої критики, але все ж не зникали. Альга пробував спростувати своє почуття в різні способи, вдавався навіть до іронії. «Ну, що в ній особливого? – міркував. – Ну, об'єми, обмежені кривими лініями... Ну, пропорції... Так це ж геометрія!» Намарне пішла іронія – почуття не загасало. Ті лінії вабили око, голос звучав музикою. Минав час, і Альга припинив опір, внутрішньо капітулював, від чого йому одразу полегшало. «Це ж прекрасне почуття – закоханість! – проголосив він собі. – Злиденні ті, що не зазнали кохання. Навіть Аристотель, і той був упокорений дівчиськом».

Сидячи за шаховим столиком на оглядовій палубі, Альга слухав інформаційну передачу і час від часу позирав на екран. Почувши звістку про те, що Координаційна Рада рекомендувала молодій фізичці Арі утриматися від експедиції, філософ зробив невдалий хід, програв вежу і був змушений здатися. Та це зовсім не засмутило його. Весело попрощавшись з опонентом, Альга пішов палубою, поглядаючи крізь прозорий пластик у чорноту простору. Думки концентрувалися навколо неї. Яку експедицію вона замислила? Чому вчені не рекомендували?

Отак міркуючи, пройшов по периметру корабля кілометрів з двадцять, спустився ескалатором у середній ярус і вже рухомими стрічками дістався до свого житла. Настрій у нього був піднесений. Не рекомендували... А що, коли він їй порекомендує? І не лише порекомендує, а ще й... Ні, це нездійсненне, про це нічого й думати. Раптом закрався сумнів: а чи потрібно йому втручатись у цю справу? Чи не видасться він смішним? Ну, певно ж! Старші вчені, найвидатніші розуми не рекомендували, а він, бачте, готовий підтримати, навіть не знаючи суті справи. Ех, Арі, Арі...

Уявив, як вона примружить очі, стримуючи сміх при одному тільки погляді на його постать. Порадник, підпора... Ні, ні, краще й не обзиватись!

Наступної секунди Альга швидкими нервовими рухами пальців почав вистукувати особистий код Арі. Жар заливав йому

щоки, прискорено забилося серце, але рука від панелі не відсмикнулася.

Через якусь мить на екрані проступило обличчя Арі. Широко розплющені очі кинули на нього сповнений цікавості погляд.

– Пробачте... – мовила нерішуче, мабуть пригадуючи його прізвище.

– Я філософ Альга.

– Альга... Так, так, – вона з чемності усміхнулась. – Я вас слухаю.

– Я чув інформацію про засідання Координаційної Ради, вони відмовили вам...

– Так, відмовили.

– Певніше сказати: не рекомендували вирушати в експедицію...

– Відмовили, не рекомендували, – перебила Арі, – Хіба це не одне й те ж?

– Ні, не одне й те ж.

– Ви вважаєте? – в її голосі з'явилося ледь помітне сподівання.

– Це очевидно. Не рекомендували, але й не заборонили – вловлюєте різницю?

– Не дуже.

– Вони просто не схотіли брати на себе моральну відповідальність. Те, що ви замислили, певне, пов'язано з ризиком для життя?

– Можливо.

Альга зітхнув і сміливо подивився на своє сонце. Краса, виняткова краса! Просто дивно: як цей із ледь помітною горбинкою ніс, вигинисті брови, сіруваті очі, темно-каштанове волосся, щоки з малесенькими, ледь помітними ямками творять отаку невимовну красу! Арі, мабуть, помітила, що філософ милується нею, і десь у глибині її очей з'явився теплий усміх. Альга вловив ту смішинку, це підбадьорило його, захопило.

– А я на це дивлюся так, Арі: наука вимагає... сміливості, ризику, безоглядності в досягненні мети!

– І характеру. Чи не правда?

Філософ кивнув головою: авжеж, і характеру, а не якихось там псевдологічних схем, що постулюються від небезпек та

випадкових загроз! Він вважає, треба діяти, відкидаючи всілякі перешкоди, експедиція не лише потрібна, вона просто-таки необхідна!

– Але тепер, після такої ухвали, ніхто не згодиться вирушити зі мною...

– Як це ніхто? – здивувався Альга. – У вас немає супутника?

– На жаль.

Він подивився їй у вічі й тихо сказав:

– Ну, що ж, тоді беріть мене... якщо я зможу бути вам корисний.

– Справді? Ви згодні?

– Я буду щасливий, коли ви візьмете мене в експедицію.

– Чудово! Але ж ви повинні зважити...

– Сподіваюсь, ви познайомите мене із завданням?

– О, так! Ми наблизимося до ядра Метагалактики, щоб уточнити деякі характеристики його поля... Може, ви під'їдете зараз до моєї лабораторії?! Ми зможемо детально обговорити тематику дослідів.

– Охоче.

– Ну, то я вас чекаю.

Моложава жінка в золотистій сукні неквапно походжала перед великим, на всю стіну, екраном.

– Любі діти! Ви вже маєте уявлення про Землю, нашу рідну планету, – говорила, тамуючи хвилювання. – І хоча ви всі, ваші батьки, діди й прадіди народилися тут, на борту «Сатурна», Земля залишається нашою праматір'ю. Вона – колиска людства, там воно зростало, удосконалювалося, простуючи крізь терни до зірок. Відеоплівки показали вам, що на континентах Землі часто лютували не тільки стихійні лиха, а й воєнні чвари...

З глибини екрана за нею стежило кілька десятків дітей. Напевне, їм було цікаво слухати цю розповідь – ніхто не вимикався, під екраном тихо сяяв суцільний ряд зелених цятток. Слова вчительки дивовижно єднали оцей осколок людства з материнською планетою, з давно минулими епохами, її голос навівав чари казок, переносив до іншого світу – широкого, високого, вільного. І тоді наче зникали міцні оболонки, що оточували людей на «Сатурні», уява малювала замість тихих

басейнів бурхливі моря, замість оранжерей – безкраї ліси, а замість освітлювальних ламп – велике яскраве Сонце. Ех, якби побувати на Землі!..

Коли вчителька скінчила, діти враз защебетали, вона аж усміхнулась і трішки повернула тумблер гучності.

– Не так голосно, діти, і не всі разом...

Та запитання посипались, ніби корпускули в лічильнику:

– Навіщо сконструювали гори?

– Хто вигадав річки?

– Чому раби не повстали всі разом?

– Навіщо окремим людям потрібно було багатство?

– Чи можна дихати на вітрі?

– Навіщо наробили стільки снігу?

Коли табло обіч екрана було заповнене, вчителька піднесла руку, що означало: на перший раз досить.

– Тепер будемо відповідати. Хто з вас мені допоможе?.. Ну, гаразд, вісімнадцятий, розкажи нам про гори.

Вчителька натиснула кнопку, щоб вісімнадцятого могли бачити всі.

– У нас, на «Сатурні», гір немає, бо наша планетка збудована за кресленнями. Тут гори зовсім і не потрібні, краса нашого «Сатурна» – в доцільності кожної секції, кожної деталі. А на Землі...

Хлопчик не договорив: саме в цей час до навчального приміщення вскочив якийсь юнак. Навіть не глянувши на екран, крикнув:

– Хіба ви не знаєте, що діється?! Поки не пізно...

– У нас заняття... – розсердилася вчителька, але він ні про що й слухати не хотів.

– Найавторитетніша інстанція не схвалила цієї авантюри, а вона всупереч... Ви ж розумієте, що це просто жакливо – отак-о взяти й пірнути в космос!

– Може б, ви все-таки пояснили, юначе, що сталося?

– Як? Ви нічого не знаєте?.. Арі вам не сказала? Ну, звичайно, це в її стилі!

– А що сталося?

– Поспішіть до Причалу – з хвилини на хвилину її дослідницька ракета стартує... Ви, тільки ви можете її затримати! Мерщій, мерщій!

І він, як ошпарений, вискочив із приміщення.

Вчителька ступнула крок услід і зупинилась, мовчки дивлячись на вже закритий вихід. Стояла, здавалось, забувши про своїх маленьких слухачів, що насторожено зиркали на неї з екранної глибини. «Що ж це таке? – обпікала думка. – Чому Арі не порадилася зі мною? Ех, діти, діти...»

Та досить їй було поглянути на екран, як розгубленість одразу ж зникла – вчителька завжди мусить бути взірцем для своїх вихованців. Хоч би що сталося, а їй не повинно бракувати самовладання, внутрішньої дисципліни, їй до щему образливо, гірко на душі: донька не порадилася з нею, хоча досі вони були друзями й нічого одна від одної не таїли. Ну, що ж...

– Продовжимо, діти, наше заняття...

Арі дуже імпонувало, що філософ Альга зацікавився найновішими проблемами фізики. Вона посвячувала його в таємниці своєї науки з якимось особливим задоволенням.

Альга, слухаючи ту розповідь, старався не дивитись на дівчину, відводив погляд навіть од її черевчиків. Та коли зосередився, коли усвідомив, яке ця дівчина поставила перед собою важке наукове завдання, підвів очі й відверто милувався нею.

– Зміни в параметрах поля, крізь яке проходить «Сатурн», дехто з учених вважає фікцією. Інші пояснюють їх похибками апаратури, – говорила Арі. – Я перевіряла апаратуру не один раз і не двічі: робота цієї системи бездоганна! Ви звернули увагу на останній Астрономічний атлас? Усі «ближчі» галактики перебувають від нас майже на однакових відстанях. Із цього я роблю висновок: «Сатурн» вступив в область, яка безпосередньо прилягає до центру Всесвіту. Можна припустити: там генеруються зовсім не відомі нам поля – їх ото вже звідси відчувають наші прилади... Що там чигає на нас? Які невідомі властивості того простору? Хіба не мусимо дослідити?.. За моїми підрахунками, «Сатурн» підійде до тієї зони десь через тисячоліття. Які небезпеки виникнуть перед нашими нащадками? Скажіть, Альго, хіба не наш

обов'язок розвідати трасу? Якщо полетіти з максимально можливою швидкістю, можна досягти центру Всесвіту за якихось сім-вісім років...

– А що передали автоматичні зонди, запущені... точно вже і не пригадую коли?

– В тому ж то й справа, що зонди зникають за обрієм зв'язку, зникають безслідно, не передавши ніякої інформації.

– Як? – здивувався Альга. – Жодних повідомлень?

– Інформація надходила з відстані, трохи більшої за парсек¹. А далі зв'язок обривається. Ось чому я й вирішила летіти. Апарати, хоч би які вони були розумні й чутливі, не можуть безконечно пристосовуватись до мінливого середовища.

– Це так, – погодився Альга, – потенції людського мозку значно більші.

– Отже, ви підтримуєте мене?

– Без вагання, Арі! Все це і дуже важливо, й надзвичайно цікаво. Такому дослідженню можна присвятити життя.

На її чутливому обличчі заграв усміх, і його самого пройняло відчуття щастя. Співзвучність неспокійних інтелектів – що є радісніше в житті? Просто дивно, як він сам не висунув такої вочевидячки необхідної ідеї розвідувального польоту до центру Всесвіту?

Арі нараз насупила брови й одразу ж заговорила застережливим тоном. Чи враховує він міру небезпеки? Чи усвідомлює, що це буде не звичайна наукова вилазка, яка має нульовий коефіцієнт ризику і дає втіху вже хоча б зміною обставин життя? Ця мандрівка має бути дуже тяжкою, довготривалою, небезпечною.

– Все наше життя – мандрівка в невідоме, – сказав Альга. – Якщо ви вважаєте, що я буду корисний...

– Я рада, просто щаслива, що ви перебороли щоденну інерцію. Отже, летимо?

– Летимо! – вигукнув. І тут же був нагороджений поцілунком.

¹ Парсек дорівнює 3,26 світлових років.

– Якщо у вас є з ким прощатися, – весело сказала Арі, – то прощайтесь. До старту лишається... – поглянула на хронометр, – тридцять три хвилини.

– Я тільки попереджу свого партнера, що шахову зустріч доведеться відкласти на деякий час.

– А я попрощаюся з мамою.

Ходили піщаною доріжкою понад озерцем – Арі в темно-синій сукні, мати в золотистій. Справжній гайок навколо озера – із живими березами, дубами, тополями. Але він непомітно для ока переходить в ілюзорні ліси, які, здавалося, тягнуться на десятки кілометрів і створюють непрохідні хащі. Звідти повіває цілком реальний вітерець, приносячи лісові пахощі та щебет птаства. Зараз Арі особливо гостро відчуває красу цього шматочка живої природи. В розвідувальній ракеті приміщення тісні, вода лише для побутового вжитку, ну, а дерева... про них можна буде хіба що помріяти.

Ходили мовчки, прихилившись одна до одної, ходили, неначе над прірвою. Та воно ж так і є: космічне провалля поруч, он за тією стінкою корпусу. Мати нічого не питає, донька з'явилася до неї перед відльотом, і цим усе сказано. Взагалі, вони чудово розуміють одна одну й без слів. Материне серце млоїло тривожне передчуття, та вона гамувала його. Що ж, Арі самотійна особа, не належить до працівників екіпажу, а тому цілком вільна у виборі свого шляху. І, певне, цьому польотові вона теж надає надзвичайного значення, коли побоювалася, що мати почне відговорювати. Ех, Арі, Арі! Живемо один раз, і в кожного свій життєвий шлях...

– Мені пора, мамо.

– Я тебе ждатиму, доню. Щасливо!

– Спасибі за те, що ти така...

– Пам'ятай: я тебе жду.

Арі поцілувала матір і швидко пішла. Перед отвором до Головного тунелю оглянулася і махнула рукою. Мати самотньо стояла біля озера, і сльози напливали їй на очі.

Може, це одвічна доля матерів – проводити дітей у далекі мандри. Де та міра, якою можна було б визначити горе матерів усіх часів? Певне, й електронна машина заплакала б, якби її під'єднати до материнських сердець...

Цілий рік регулярно з'являлася Арі на материному екрані. Передавши результати досліджень Науковому Центру, вона одразу ж з'єднувалася з матір'ю. Голос її завжди був енергійний, обличчя безхмарне. Вони з Альгою рухаються точно по світловій лінії «Сатурна». Мас-спектрометри та й уся інша апаратура працює добре – вже виявлені деякі незначні, ну зовсім незначні зміни в компонентах потоку космічних часточок. Але, наголосила Арі, ці зміни мають тенденцію до збільшення, посилення.

Її прогноз справдився – упродовж усього наступного року пучки хронотонів, сказати б, товщали, росли, густішали. Наче окремі струмочки зливалися в єдиний потік. Довелося збільшити пришвидження, щоб якомога далі проникнути в цей об'єм. Після цього зображення Арі на материному екрані все більше й більше тьмяніло, обриси його поступово втрачали контури, розмивалися. Крізь туманну запону ледве долинали окремі слова:

– Хронотони... не властиві орбіти... Застерігаємо «Сатурн»... течія... потужна течія... компоненти поля... Мінняйте, мінняйте трасу!..

Екран зовсім померк, пропав і шепіт.

«Що ж це буде? – мати складала долоні. – А може, повернули? Останню інформацію послали майже три роки тому... Хоча міркування про ці умовні роки позбавлені найменшого сенсу: кожна інерційна система має свій час...»

Свій час... Так, Арі й Альга, безумовно, мали свою, тільки їм належну, систему обрахунку часу. Та що далі рухалась їхня ракета, то виразніше проступали якісь дивовижні зміни в цій системі. Інтенсивніше запрацював не лише хронотрон – мас-спектрометр часточок часу, а й самі їхні організми. Посилився обмін речовин – кожна клітина тіла працювала за якоюсь шалено інтенсивною програмою.

– Я, мабуть, захворів, Арі, – сказав Альга. – Весь час мене мучать голод і спрага. Їм і не наїдаюсь, п'ю і не можу напиться.

– Те саме коїться й зі мною, – спокійно відповіла дівчина. – Це нормальне явище.

– Нормальне?

– Так, мій любий. Погляньте на осцилограф – потік хронотонів посилюється більш як удесятеро. Ці часточки не екрануються, всі форми матерії, принаймні ті, які ми знаємо, прозорі для носіїв часу. Але вони винятково активні – в природі немає жодної елементарної часточки, не захопленої хронотоном...

– Звичайно, позачасової матерії нема. Але ж ми рухаємося з такою швидкістю...

– ...Що час мусив би уповільнюватися, правда?

– Згідно релятивістської теорії.

– Я вже міркувала над цим... Тут зовсім інші компоненти просторово-часового континууму. Про них не знали та й не могли знати фізики... До речі, це вам матеріал для філософських узагальнень.

– Які компоненти ви маєте на увазі?

– Інтенсивний потік вільних хронотонів. Для нас тепер час буквально летить. У цьому просторі швидкість хронотонів катастрофічно збільшилась.

– І що це означає, на вашу думку?

– Це означає, що за один наш умовний сатурнівський день ми проживаємо не менше десяти.

– Простіше кажучи, старіємо?

– Так, мій любий Альго, ми інтенсивно старіємо.

Філософ закоханими очима дивився на неї й не помічав ніякого старіння. Навпаки, йому здалося, що Арі розквітла, поздоровшала і... стала ще кращою. Ах, яка вона гарна! Навіть той короткий час, коли вони змінювали одне одного в кабіні керування і він мав змогу приголубити її хоч поглядом, наповнював його єство невимовним блаженством. А оте її «мій любий» обсіпало його вогнем. Скільки разів поривався він освідчитися в коханні! Слова вже були готові злетіти з язика, та кожного разу осоружна сором'язливість, ніяковість, якийсь незрозумілий страх накладали своє категоричне вето. Потім у своїй кабіні безжально критикував себе за нерішучість і висміював за оті помисли. Хіба ж не дурниця оте бажання хоч доторкнутись до її сукні?..

Невдовзі Альга помітив у неї перші зморшки біля очей. Вони надали її обличчю стражденного і водночас іронічного виразу.

– Ви вже сивієте, мій любий Альго, – якось сказала Арі чи то з жалем, чи то з докором.

– Невже? – філософ лапнув себе за чуприну, неначе міг навпомацки відчутти сивину. – То, певне, мудрість проступає! – поглянув на її зачіску: – А в вас нема...

– Мудрості? – усміхнулась Арі.

– Сивини! Ви така ж молода і... така, як була.

– Поки що нема... – дівчина мовчки схилила голову. – Ідіть підживіться, я бачу, як ви зголодніли за цю вахту.

Арі зручно вмостилася перед овальним оглядовим екраном, а він прошмигнув у вузький люк і подався до Енергетичної кабіни. Та не встиг спожити й трьох сніданкових тубиків, як із динаміка пролунало тривожне:

– Мерщій сюди, Альго, мерщій!..

Із початим тубиком у руці він ускочив до кабіни керування.

– Що трапилось, Арі?

– Дивіться, дивіться... – дівчина показувала на екран. – Як тільки я ввімкнула перетворювач...

Спочатку Альга нічого не помітив. На екрані клубочився блідо-сивий туман. Та, придивившись, почав вирізняти якісь лінії, розмиті контури будівель, дерев, цілого тлуму якихось невідомих предметів. Там і сям щось гостро зблискувало.

– Бачите? Бачите? – шепотіла Арі. – Це ж іде бій... Мабуть, за отой місточок, – помічаєте сіру смугу над річкою? Ну, ясно, онде біжать юнаки з палицями.

– З тих палиць вони стріляють. То вже складна техніка.

– Це було ще до початку Космічної Ери. Який шлях у Всесвіті зробили ті хронотони...

– То це відбитки справжніх подій?

– Так, справжніх. Ми натрапили на ті хронотони...

Слово «ті» вимовила з притиском, і філософ одразу зрозумів усе. Тодішні елементарні часточки часу понесли у глибини Всесвіту миттєві відбитки речей, людей, подій. Поступово жива картина вичіткувалася краще, можна було розрізняти деталі, як у німому стародавньому фільмі.

...Розсипавшись по обидва боки насипу, група юнаків із п'ятикутними зірками на пілотках біжить до мосту. Навкруг чорними фонтанами вибухає земля, біля самісінької води вони залягають, гарячково стріляють по тому берегу, щоб не допустити ворогів до мосту. Налітають літаки з чорно-брудними хрестами на

зашмарованих крилах, скидають чорні бомби. Дим застилає все довкруг, а коли він розвіюється, живучі хлопці знову ведуть вогонь по тому берегу...

– Сміливці! Герої!.. – шепоче Арі. – Які це були люди...

Вона торкається верньєрів апарата, й ось крупним планом видно одного юнака. Що в ньому привабило Арі? Може, чоло мислителя? Чи темно-карі очі, сповнені страждання? Гримаса болю проступила на його обличчі, рукою вхопився за бік, поміж пальцями струмувала кров... Арі скрикнула. Юнак здивовано повернув голову, неначе почув той крик через майбутнє тисячоліття, подивився в небо, потім, стиснувши зуби від болю, почав відповзати назад, подалі від річечки. А вибухи лютували, дзюбали землю. Арі й Альга невідривно стежили за тим юнаком, бачили, як уже в кінці насипу його поранило вдруге... Арі не могла витримати всього цього й вимкнула апарат.

– Яка кривава історія людства... – тихо сказала після мовчанки. – А той юнак, видно, був дуже обдарований. Я це побачила в його очах, у тонких рисах обличчя. Може, його оминула рання смерть...

Альга мовчки слухав, потім обізався:

– Ніщо не народжується безболісно. А то ж був світанок новітньої ери.

Коли Арі знову ввімкнула перетворювач, на ньому з'явилися інші картини.

...Гори, одягнені в шовк лісів, берег моря, залитий сонцем, запруджений голими людьми. Ситі, лискучі тіла, їдять, купаються, п'ють, сплять. Особливо жадібно накидаються на якусь суху рибку, запивають із великих гранчастих кухлів. Як могли їхні шлунки перетравлювати так багато грубої їжі? Може, від того в багатьох так і роздулися животи?..

Невсипущі хронотони понесли в надра Галактики геть-чисто все – і картини кохання, і сцени ненависті, і шляхетні діяння, й ганебні вчинки. Ох, скільки тих ганебних вчинків! І все через речі, через невеличкі папірці, які можна обміняти на що завгодно.

Спостерігаючи потік хронотонів, який-небудь космічний Шерлок Голмс міг би дослідити кожен злочин від самісінького зародження і до здійснення. Та для цього йому б довелося літати на

своїй ракеті тисячі років. Хоча, коли навчитися одразу потрапляти в потрібне місце потоку...

– Ваша хронотонна ріка – подарунок для істориків, – сказав Альга, милуючись засмученим обличчям Арі.

Дівчина підвела голову:

– Моя? Ми її відкрили разом.

– Ви перша. Це ріка Арі.

– Обережно, мій любий Альго, ви ж бачили: хронотони все несуть у вічність.

– У вічність? – Альга не стримав іронічної посмішки. – А чи існує вона?

– Матерія вічна... А без хронотонів ніщо не відбувається.

– Я от про що подумав зараз: скільки їх у Всесвіті? Певне, постійна, стала величина,

– Закон збереження Часу? – брови Арі злетіли вгору.

– Ви це сказали.

– Це Закон Альги! Чуєте, прийдешні? Закон Альги!

Вона була рада, очі її сяяли, міст між ними наведено, золотий міст єднання, варто тільки зробити крок, простягнути руку... Та Альга не зробив того рішучого кроку. Заговорив про високі філософські матерії, й Арі непомітно зітхнула. За філософськими конструкціями Альга хотів сховатися сам від себе.

Зв'язок із «Сатурном» давно було втрачено, спостережень простору, який безпосередньо прилягає до центру Метагалактики, накопичено чимало, а вони продовжували рухатися все далі й далі, тоненькою голкою заглиблюючись у потаємні клітини Всесвіту.

Арі марніла з кожним днем – сивина вже густо пробивалася в її волосся, зморшки з'явилися на шиї, попід очима, на чолі. Шкіра втрачала еластичність, тіло ставало дедалі кволішим – ріка Часу, що захопила ракету, безжально змивала, зносила клітини, руйнувала їх тисячами.

Те ж саме діялося і з Альгою – процес дисиміляції підточував і його, молодий чоловік перетворювався на діда. Але він цього не помічав, із жахом стежачи за Арі. «Вона так довго не витримає...» – пекла думка. Поклав собі рішуче поговорити з нею.

Це сталося на черговій зміні.

– Швидкість хронотонів різко зросла, – сказала Арі, насилу підвівшись зі свого сидіння. – Особливо стежте за мас-спектрометром.

– Гарзд, я стежитиму. Але... У вас хворобливий вигляд, Арі.

– Так, мій любий Альго, я почуваюсь кепсько. А ви?

– Та я ніби нічого... хоча, звичайно...

– Нам треба ще хоч трохи протриматись.

– А може... пора на зворотний курс?

Обличчя їй пересмикнулося – чи то з страху, чи з несподіванки. Сухі, вже старечі губи зворухнулись, але вона не встигла нічого сказати, як болючий кашель здушив їй горло. Кашляла, притуливши руку до запалих грудей, потім кілька хвилин судомно хапала повітря, наче після інтенсивного бігу.

– Знаєте... я також думала про це... Але ж ми ще... Треба ж визначити напрям потоку...

– Все одно вже й так ясно, що «Сатурнові» треба міняти курс, – заговорив Альга, щоб дати їй трохи перепочити. – І вони, певне, одержали наше застереження. Отже, програму свою ми виконали.

– А мети ще не досягли, мій любий Альго.

«Мабуть, їй полегшало, що знову вжила тієї формули, – подумав філософ. – Але на що вона сподівається?» Та коли Арі докладніше розповіла про свої наміри, він зрозумів, що в неї на думці параметри хронотонної річки, викривлення простору, його дискретність... Чергуючи, Альга тільки й думав про це, обмірковував, як її переконати, що таке завдання вже їм не під силу.

Перше, про що Арі спитала, повернувшись на чергування, було:

– Яка швидкість хронотонів?

– Зростає в арифметичній прогресії.

– Добре, що не в геометричній, – зітхнула полегшено. – Тоді ми загинули б миттю...

Коли вона сіла в крісло перед екраном, Альга сказав:

– Я обміркував становище всебічно, Арі.

– Які ж висновки?

– Подальші дослідження не мають ніякого сенсу.

– Чому? – Арі повернула до нього сиву голову.

– Хоч би що ми відкрили, хоч би яку інформацію здобули, все залишиться з нами. Передати ж на «Сатурн» ми нічого не зможемо, то який же сенс?

– Мій любий Альго...

– Ні, ні, заждіть. Я вмикав перетворювач, на екрані з'явилась жінка. Вона беззвучно кричала – чи щось повідомляла, чи просила допомогти... Багато експресії в очах, у рухливих губах... До кого вона зверталася? Хто її тепер почує?

– Хтось чув, кому потрібно було. Що ж стосується нас... Невже вас самого не цікавить нова інформація? Ми автономна частина людства... Але ми ж не втратили інтересу до життя?

Вона говорила з такою внутрішньою переконаністю, що було ясно: від своєї мети не відступиться. Ну що ж, думав Альга, це логічно, зрештою, так і повинно бути. Але ж щеміло серце за неї!

– А що, коли ми ввімкнемо рушій, аби зменшити швидкість хронотонної ріки?

Арі замислилась.

– Давайте спробуємо. Це продовжить нам життя, а значить, дасть можливість...

– Так, так, ми одержимо багато нової інформації!

Приготувалися до перевантажень, увімкнули. Корпус корабля затремтів, наче жива істота. Двигун поступово набирив потужності, але – парадоксально! – на швидкості ракети це не позначилось зовсім. Стежили за приладами, дослухалися, чекали наростання швидкості, коли тіло починає з більшою й більшою силою притискуватись до сидіння. Усього цього не було! Швидкість ракети не змінилась ні на йоту.

Арі вимкнула головний рушій, натомість запустила гальмівний, що на носі ракети. Хвилини напруженого чекання... і ніяких змін!

– Є над чим замислитись, – обізвався Альга.

– Це вже не потік, а водоспад...

– Космічна Ніагара...

– Куди ж нас несе?

– Мабуть, нас захопило силове поле Центру Метагалактики... Голос Арі ослаб, дихання різко почастишало.

Ввімкнула оглядовий екран – жодної світлової цятки, жодної рисочки. Темрява, чорнота! Незабаром ця густина почала заливати й ракету, Арі відчувала її обличчям, шкірою. Потьмяніли, а потім і зовсім погасли плафони, потонули в щільному мороці екрани осцилографів...

– Альго, Альго, ви щось бачите?!

Мовчанка. І чорна німота.

– Ви щось бачите чи ні?

Невже відмовила мережа зв'язку? Чи, може, Арі тільки думає, а не вимовляє слів? Так можна збожеволіти...

– Альго, любий, милий, ви мене чуєте?

Нарешті вловила тонюсіньке, як волоконце:

– Чую... перебої... шум...

Розділені тонкою стінкою каюти, обоє раптом відчувли поміж собою безодню. Це було жахливо – опинитися в надрах безбережної, непроникної космічної ночі.

«Чи я ще живу? – думала Арі. – Чи, може, це тільки спалах підсвідомості? «Сатурн», зорі, Земля, галактики – об'єктивна це реальність чи, може, марево, сон, якесь видиво?.. Треба керувати роботою мозку... керувати... Всесвіт проціджується крізь нього – як тут покеруєш? І все-таки не здаватися, не здаватися... Певно, це магнітне поле Центру Метагалактики... Хоча чому обов'язково магнітне? Воно має зовсім інакшу природу, зовсім інші параметри... А які? Ну, це вже ти забагато хочеш знати одразу. Може, тут генеруються хронотони. Для всього Всесвіту. От нас і захопила хронотонна Ніагара...»

– Альго! Альго! Я вас люблю, Альго! Ви чуєте? Я вас люблю!

У відповідь щось зашелестіло, а може, їй тільки здалося. Їй наче полегшало, авжеж, полегшало, тепер вони близько, поруч, ну звичайно ж, поруч... «Який він хороший, цей Альга... Милий, смішний... Закоханий... Я це відразу помітила, відчула з першого знайомства. І чому він... була ж мить... яка гарна мить... могла стати вічністю... Закоханість...»

– Альго! Я вас кохала!

Довго дослухалася, та мікрофони навіть шурхоту ніякого не передали. Знесилена відкинулась на своє сидіння, але його м'якість не дала полегшення, тіло зробилося важучим, і вона подумала, що вже не вистачить сили підвестися. Може, це вже і є смерть? Важко

зітхнула й опустила повіки, щоб у такий спосіб захиститися від темряви.

Промінчик! Ласкавий, нечутний, зовсім безтілесний промінчик торкнувся обличчя, й Арі прийшла до тями.

Розплющила очі – світло. Ах, яке світло навколо! Не сліпуче, не різке, а м'яке і ніжне, воно, здається, проймає тебе наскрізь, пронизує кожну клітину тіла. Легко, гарно-прегарно...

А звідки воно летіє? Арі дивиться на ілюмінатор, на екрани – все, все світиться, все сяє, здається, світло проникає навіть крізь корпус ракети; так, так, видно геть навколо – і в боки, і вгору, і вниз – звідусюди плине світло. Грандіозна світляна сфера, і вони в ній, у її серцевині. Он подекуди ще чорніють промивини – крижані очі космосу, та ось вони вже зникають за темно-лазуровою запоною.

Ах, як прекрасно!

– Альгоа! Ви бачите?

– Так, Арі!

– Ходіть сюди, Альго, ну, та швидше ж бо!

Гульк – а він уже поруч, біля неї. Весь осяйний, опромінений.

– Яка ви... прекрасна, Арі! Ніби зіткана вся зі світла...

– Ви теж пройнятий сяйвом, Альго. Тут усе не так, як там...

– Там? – з усмішкою наголосив Альга.

– Ну, звичайно, там – поза оцією сферою, поза Центром Метагалактики.

– Я так і сприйняв. Авжеж, ви маєте рацію, тут діють цілком інші закони.

– А крізь який морок ми пробилися сюди!

– Там я вважав, що космос приблизно однаковий у кожному своєму об'ємі, а тут... зовсім інші характеристики..

– Ви не шкодуєте, що вирушили в цю мандрівку, Альго?

– Все наше життя – мандрівка, безперервна подорож від незнання до знання. Ех, та що вам казати, Арі, ви ж сама... ви ж інакше життя й не мислили! А я... коли б я шкодував, я не був би філософом!

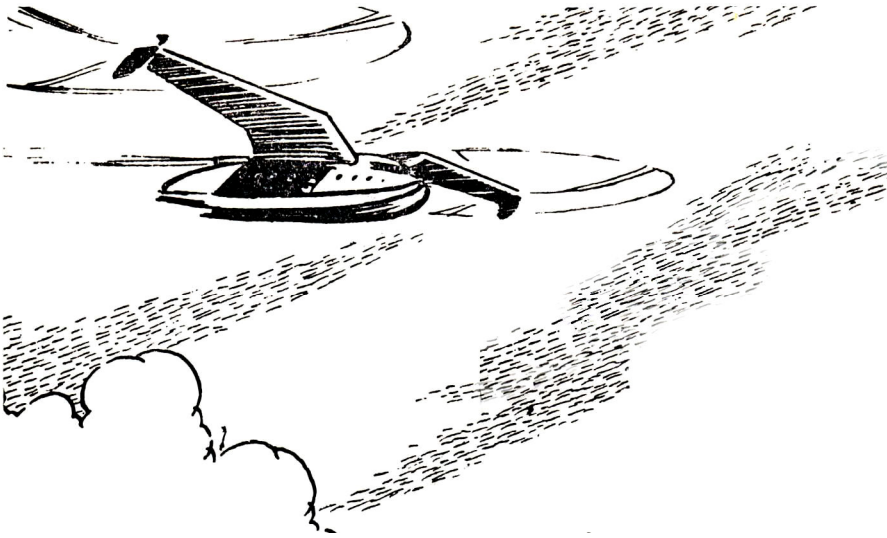
– Тепер ми будемо завжди разом, Альгоа, завжди-завжди, вічно! Я вас дуже кохаю, мій любий філософе.

З подивом і захопленням дивився Альга на свою нерозлучну супутницю і не міг вимовити й слова.

Після того, як розвідувальна ракета щезла в безвісті, «Сатурн» безперервно посилав сигнали в навколишній простір. Ці електромагнітні хвилі докочувались аж до самісіньких околиць Центру Метагалактики, але в самий Центр, де перебували Арі й Альга, сягнути не могли – гасли, безслідно зникали.

Через п'ятдесят років маяк вимкнули, вирішивши, що відважні дослідники загинули. На борту «Сатурна» встановили спеціальну хронотонну обсерваторію.

МАРСІАНКА¹

— Ви усвідомлюєте, докторе, як це для мене важливо? — чорноволосий чоловік із гострим блиском очей різко звівся на білому ліжку, притиснувши руки до грудей. — Ви, звичайно, гадаєте, що я рвуся з лікарні тому, що надходить новорічна ніч. Запевняю вас: це не так. Я тільки через Марсіанку! А Новий рік... Ну, минає дві тисячі п'ятнадцятий, почнеться шістнадцятий, то й що? Ми весь час живемо між минулим і майбутнім...

— Але ж у вас підвищена температура, Даниле Кузьмовичу, — лагідно мовив лікар, сідаючи в надувне крісло біля ліжка. — Хоч ви й пошкодили Елдіа², та в нього зберігся запис, зроблений п'ятнадцять хвилин тому. Отож я вам раджу зустріти Новий рік тут. Увімкнемо всі площини, і ви побачите весь світ! Упевнений, що наша доброзичлива Домінанта³ дозволить вам скуштувати навіть вина.

¹ © Бережний В., текст, 1971.

© Катковський А., ілюстрація, 1954.

² Електронний діагност.

³ Назва електронної машини (господиня).

– Дякую за гостинність, але ж моя Марсіанка...

– Зрештою, ви й сам досвідчений медик, – сказав лікар, схиливши голову набік. – Отож ви...

– Ні, ви не усвідомлюєте! – перебив Данило Кузьмович, стріпнувши чорним чубом. – По очах бачу: не усвідомлюєте. Так-так. Ваші очі... – він втупився поглядом у лікареві очі. – Вони заплющуються... Так-так... Спати, дуже хочеться спати... спати...

Обважніла лікарева голова поволі похилилась до плеча.

Данило Кузьмович обережно встав із ліжка, ступив до передпокою і, відчинивши шафу, почав підбирати собі одяг. Тут висіло кілька зимових костюмів різних розмірів і фасонів. Вибрав сірий комбінезон із синтетичного матеріалу. Легенький, теплий і зручний; у ньому не страшні найлютіші морози.

А надворі з кожною хвилиною густішали сутінки. Сніг давно перестав, ущух і вітер. «Бач, як стишилось перед Новим роком, – подумав Данило Кузьмович, заклеюючи стрічкою пройму на грудях. – Еге, планета обертається нечутно, не заскрипить! Що ж там сталося з моєю Марсіанкою? Невже вона?.. Ех, коли б хоч Назар був дома!»

Ставши на порозі, Данило Кузьмович подивився на загіпнотизованого лікаря. Промайнуло співчуття: проспить зустріч Нового року. Ну, та не біда! Це ж умовність! Хоч і всесвітня, але умовність. І навіть за теперішнім єдиним календарем для всієї Землі Новий рік настане неодноразово. В Рангуні й Ташкенті вже його зустріли. Так що... Стривожений долею своєї Марсіанки, Данило Кузьмович усе інше вважав не вартим уваги. Навіть своє здоров'я. Марсіанка! Як вона там почувається? Цілих дев'ять годин протримали його в клініці! Може, вона замерзла, загинула... Та й Назар – хороший синок! Батька в лікарню, а сам – до Космоцентру. Неслухняні, зовсім неслухняні діти. Такі самі, як і три тисячі років тому в давніх шумерів.

Данило Кузьмович згадав, як він, розсердившись, вимкнув відеофон, коли Назар спробував його заспокоювати. Може, й не треба було, але... Хай знає!

Вийшов із палати, озирнувся навколо: чи нема нікого поблизу? Здалося, наче хтось іде слідом. Став на сходинку ескалатора, але витратив кілька секунд, поки намацав кнопку пуску, – тремтіла рука. Внизу накинув на голову каптур і,

ступнувши крізь теплу повітряну запону, яка заміняла двері, вийшов надвір. В обличчя так і ввіткнулися тисячі голок морозу, густе холодне повітря забило подих. Ну, та нічого. Тут ось задача: як дістатися до фітотрона¹? Може, аеросаньми?.. Але ж у передгір'ї небезпечно. Електромобілем?.. Так дорога в горах, певне, завалена снігом... Вертолiт!

У примарному світлі ліхтаря бовваніли машини, які більше скидалися на комах, аніж на літальні апарати. Мимоволі оглядаючись на тихий корпус клініки, Данило Кузьмович попростував до крайнього вертольота. Сніг поскрипував під ногами, і це чомусь дратувало його.

Заспокоївся в кабіні. Сів біля пульта керування – панель засвітилася спокійним матовим світлом. Не гаючи й хвилини, повернув ручку пуску й одразу ж відчув, як апарат легенько струснувся, ніби прокидаючись зі сну. Над прозорим куполом кабіни закружляли лопаті пропелера, усвердлюючись у темну товщу атмосфери. Клініка плавно зрушила з місця й почала швидко віддалитися вбік. На екрані інфрачервоного локатора з'явилися обриси рельєфу. Данило Кузьмович не звертав на нього уваги, вдивлявся у вечорову імлу новорічного вечора, сподіваючись скоро побачити Карпати.

І все-таки Данило Кузьмович почав думати про наближення Нового року. Чи й цей буде таким багатим на події, як його попередник? 2015-й кінчається. Хороший був рік! Данилові Кузьмовичу уявився довгий і широкий шлях, який лишився позаду, – з усіма радощами й болями, втіхами і сподіваннями. Найбільшою подією був, звичайно, політ на Марс. Уся земна куля стежила за ним, затамувавши подих. Ще б пак! Політ під час великого зближення Марса і Землі мав на меті лише обліт загадкової планети. Данило Кузьмович хвилювався, сказати б, подвійно. Адже син, його син був на борту корабля!

Данило Кузьмович замріявся. Вертолiт погойдувало, наче колиску, електромотор гудів не дужче бджоли, а поруч – синій криштал ь ночі, підсвічений знизу вогнями людських жител, зверху – зорями. Гарно! Та, згадавши про лютий сніжний буран, Данило

¹ Фітотрон – приміщення зі штучним кліматом для вирощування рослин.

Кузьмович спохмурнів. І надало ж йому спорудити свій фітотрон якраз під горою! Якщо Марсіанка загинула... Аж плечі пересмикнулися в Данила Кузьмовича, неначе відчув той сніг на своєму тілі. Поглянув на годинника – вже б пора й Карпатам показатись, а їх нема й нема.

Тільки він це подумав – на екрані проступили гори. Тепер Данило Кузьмович не відривав очей від світлового прямокутника. Так-так... Смерекова гора, Ведмежа, Макова долина... А онде й Весела! Як вона куріла, кидалася снігом! Це був справжній вулкан, над яким шаленіла сива хуга. Що він пережив! «Ну! – стискав кулаки Данило Кузьмович. – Зажди... Ми з тобою ще поборемось!» Поглядаючи з вертольота на величний і буремний краєвид, помережаний світлом і тінями, він подумав про Природу: «І чого б лютувати? Все одно тебе приручать! Як дикого коня. Як вогонь. Як плазму...»

Скерував свого апарата на посадку. І що ближче було до землі, то дужче щеміло серце. Що сталося з Марсіанкою?

Довга будівля фітотрона була темна. Грузнучи по пояс у снігу, Данило Кузьмович кинувся туди, до зловісної темряви. Ось і брукований шлях. Тут снігу зовсім мало: чи вітром змело, чи, може, Назар вернувся та розчистив. Данило Кузьмович несподівано заляк, стояв і прислухався. Йому здалося, що з фітотрона долинає чийсь приглушений голос. Підійшов ближче і жахнувся: посередині фітотрона з'явив пролом, приблизно третина стіни вивалена. Звідти й лунав приглушений голос.

До зустрічі, о любий, ненаглядний!
В безодні космосу привиджусь я тобі...

Данило Кузьмович дивився на руйнацію і вже не звертав ніякої уваги на голос транзистора, що дивом уцілів між потрощеними стінами машинної зали. Загинула апаратура!

Коли він побачив катастрофу, плечі його опустилися, руки безвільно звисли. Тяжко зітхнувши, поволеньки обернувся й обважнілою ходою попрошкував через пролом у стіні в уціліле приміщення. Тут було тихо і затишно. Почулося, наче щось стиха шепоче. Прислухався. Справді, якийсь шурхіт долинав до його слуху. Швидким кроком Данило Кузьмович дістався до тамбура і

безпомилковим рухом намацав ребристий корпус ліхтаря. Піднісши його поперед себе, ввімкнув, та так і остовпів. Під яскравим промінням на всій площі фітотрона похитувалось колосся.

– Вціліла... – прошепотів. – Люба моя, дорога! Ах, ти ж... Колос викинула! – і розкотисто розсміявся.

– Даниле Кузьмовичу!

Обернувся й побачив... лікаря. Той наближався до нього з простягнутими руками.

– Що з вами, Даниле Кузьмовичу? Заспокойтеся...

– Легко сказати «заспокойтеся»... Ви ж бачите, скільки колосу!

– Ну то й що?

– Витримала, не загинула! Навіть розвивається!

– А чому вона мала загинути, оця пшениця?

– Та це ж Марсіанка! Розумієте, Назар привіз її з Марса...

– А... Ну, все одно не слід так хвилюватися. Та ще й тікати з клініки, маючи високу температуру.

– Яка там температура? Мені танцювати хочеться! – Данила Кузьмович струснув лікаря. – Ви ж тільки подумайте: я тут створив їй марсіанський клімат, а вона в земному бач як пішла в ріст.

– Тільки не пробуйте знову гіпнотизувати... – усміхнувся лікар.

– Ага, а як ви... прокинулись?

– Буквально через кілька хвилин. І це, до речі, ще одне свідчення того, що ви нездоровий. Пора, пора в клініку. І, до речі, мене дивує, що ви, відомий невропатолог, займаєтеся...

– Пшеницею?.. Ну, тут нічого дивного нема. Це моє хобі. Страх як люблю рослини. Досліджував передачу імпульсів у них і... полюбив. А ви чим захоплюєтеся?

Він старався зав'язати розмову, щоб намілюватися своєю Марсіанкою.

– Я, – відповів лікар, – запеклий рибалка. Вудочки, гачки – все те саме, що й піввіку тому.

– Ех, і здорово ж!..

– Ви про риболовлю?

– Та ні. Здорово, кажу, як вийде вона з цієї ділянки на поля. Бачите, як росте: є колосся при землі, є вище, ще вище. Стіна з колосків. І не вилягатиме, як гілляста... От Марсіаночка!

Лікар позирнув на годинника:

– Даниле Кузьмовичу! Вітаю вас із Новим роком!

– І я вас також!

Вони потиснули один одному руки й пішли до вертольотів.

У тиші фітотрона шепталось колосся, наче питало стебло в стебла: «Де це ми прокинулись?.. Де?..»

ФЕНОМЕН НООСФЕРИ¹

Відкласти старт? Такого ще не було жодного разу протягом їхньої тривалої галактичної експедиції!

Сот явно нервував. Мішки для ніг то набухали, то зморщувались, і його тіло то здіймалося вгору, то опускалося майже до самісінької підлоги. Велике переднє око випромінювало невдоволення.

– Та ти усвідомлюєш, чого вимагаєш?

– Я не вимагаю, а прошу, – юний Вей затягнув плівкою око, певне, щоб не бачити, як гнівається старий мудрий Сот.

– Тобі відомо, що ми закінчили свою програму дослідження Землі?

– Так.

– Знаєш, що люди вже перекидають міст сюди, на Місяць?

– Знаю.

– А про те, що контакти з ними перенесено на майбутнє – не забув?

– Ні.

– То чому ж ти наперекір логіці домагаєшся відстрочки старту?

Всєві здалося, що в голосі старого вченого з'явилися м'якші інтонації.

– Я прошу тільки сім земних годин, – лагідно промовив, схилившись трохи вперед, – тільки сім.

¹ © Бережний В., текст, 1972.

© Котляр Є., ілюстрація, 1972.

– Чому сім?

– Поясню. Мій об'єкт уночі залишається просто неба, і – чи спить, чи не спить – мозок його витворює такі химерні образи, таку мозаїку зримих, кольорових абстракцій, що, коли я побачив їх на екрані, моє тіло від напруги естетичних емоцій набрало форми ідеальної кулі. Я хочу зафіксувати одну його ніч – це п'ять годин. Плюс дві години польоту на Землю й назад.

– Я завжди був проти того, щоб до складу експедиції включати митців, – кинув Сот, полинувши понад підлогою кабіни. – Далекі від розуміння дисципліни, цілеспрямованості...

Вже те, що він почав рівномірно рухатись, викликало у Вея надію, і молодий митець розпочав обережний натиск:

– Якби мудрий Сот знав, який мозок у того токійця! Виняткового обдарування людина. Його композиції вражають несподіваним поєднанням різноманітних форм, сміливими кольоровими спектрами, які викликають незбагненні каскади відчуття.

Сот хитнув конусом голови:

– «Незбагненні каскади...» Якщо на цьому світі й є щось незбагненне, то це ваше, Вею, пишномовство. Чому б не сказати просто: його композиції справляють сильне враження?

– Я розумію, мудрий Соте... – Вей блаженно затягнув перетинкою око: раз уже Стерничий увстряв у дискусію, значить, поступиться.

– А я не розумію, – перебив Сот. – У цьому найбільшому місті планети ми зробили мільйони фіксацій роботи мозків, і цей ваш феномен зафіксований – матеріалу для досліджень досить, програма виконана. А затримуватися в районі Землі через ваші суб'єктивні уподобання ми не можемо.

Вей швидко закліпав оком. О, впертість учених! Їм тільки програма, число, функція, індекс... Невже йому не дадуть можливості ще раз навідатись у Токіо? Мільйони фіксацій... Але ж його, митця Вея, цікавить художнє мислення, думання образами, і цей токієць... Яка інтенсивна уява! В його мозку – фантазмагорія образів, барвистий світ, який прагне втілення. Але цей чоловік чомусь не бере до рук ані пензля, ані інструментів для обробки каменю чи металу. Бродить вулицями шумливого міста, неначе шукає щось загублене. А як настає ніч, він прямує до одного з

найбільших кінотеатрів Токіо і сідає на лавочці проти входу: розглядає афіші й жде, поки вийдуть глядачі з останнього сеансу. Дивовижні видива снуються в його голові! А коли, прославши газету, він лягає на тій лавці, заплющує очі і в такий спосіб відокремлюється від свого велетенського міста, – отоді його уява розгортається без жодних перепон!

Саме в цей щасливий час Вей налаштував детектор на частоту його біохвиль і одразу ж усвідомив, що натрапив на щось надзвичайне, що для мистецьких натур – це відкриття, одкровення. Але то було побіжно, тепер треба, конче необхідно зафіксувати роботу його мозку протягом ночі, яка вже котиться до Японських островів. Для Вея цей запис був би найкращим виловом у бездонному космічному океані.

Розраховувати на повторне відвідування цієї блакитної планети не випадало... Як же вплинути на Соту? Може, дати йому цей випадковий запис?

Схвильований Вей почав вертикально коливатись, як перед цим Сот. Зусиллям волі зменшив напругу в нижніх мішках, трохи врівноважився.

– Прошу вас, мудрий Соте, ознайомитися з цим коротким записом. Тут не більше кількох хвилин. Якщо вважатимете, що...

– Давай, – перебив Сот. На його одутлому тілі виникло видовження і простяглось до Вея. Митець поклав туди маленького кристалика, і Сот відразу притулив його до своєї конусоватой голови.

«Якщо цей запис не зачепить його, – думав Вей, дивлячись, як Стерничий затаг плівкою око, щоб зосередитись, – тоді все пропало. Варто йому натиснути стартову кнопку, і корабель назавжди залишить і Місяць, і Землю. Весь екіпаж уже чекає цього... А коли-то Науковий центр ухвалить контакти?»

Тим часом Сот переглядав стереоскопічний запис біохвиль токійського митця. Він сприймав їх безпосередньо на головну сигнальну систему, і тіло його все більше округлювалось, набираючи форми кулі. Хоча це була добра ознака, Вей нервував. Не міг утриматись на місці й почав кружляти навколо Соту, як Місяць навколо цієї загадкової Землі.

Нарешті Сот розплющив своє око. Якусь мить учений дивився на Вея так, ніби вперше його побачив, а тоді сказав:

– Можеш вирушати, даю тобі сім годин. Це справді феномен земної ноосфери.

Вей, буркнувши якусь подяку, буквально вилетів із каюти Стерничого. За хвилину він уже вмощувався у свій космічний човник, що поблискував на причальному козирку корабля. Мусив поспішати, бо Токіо вже поринув у нічну тінь.

Спочатку на затемненій частині планети Вей побачив світлу цятку. З кожною хвилиною вона більшала, розросталась, і ось уже осяйні пелюстки якоїсь квітки... Цікаво, який образ виник би в того токійця, якби він побачив своє місто з космосу... Зоряне скупчення? Симфонія світла і барв? Перламутрова стулка черепашки, викинута океаном на берег? Ні, в його мозку, певне, виникло б якесь зовсім несподіване порівняння.

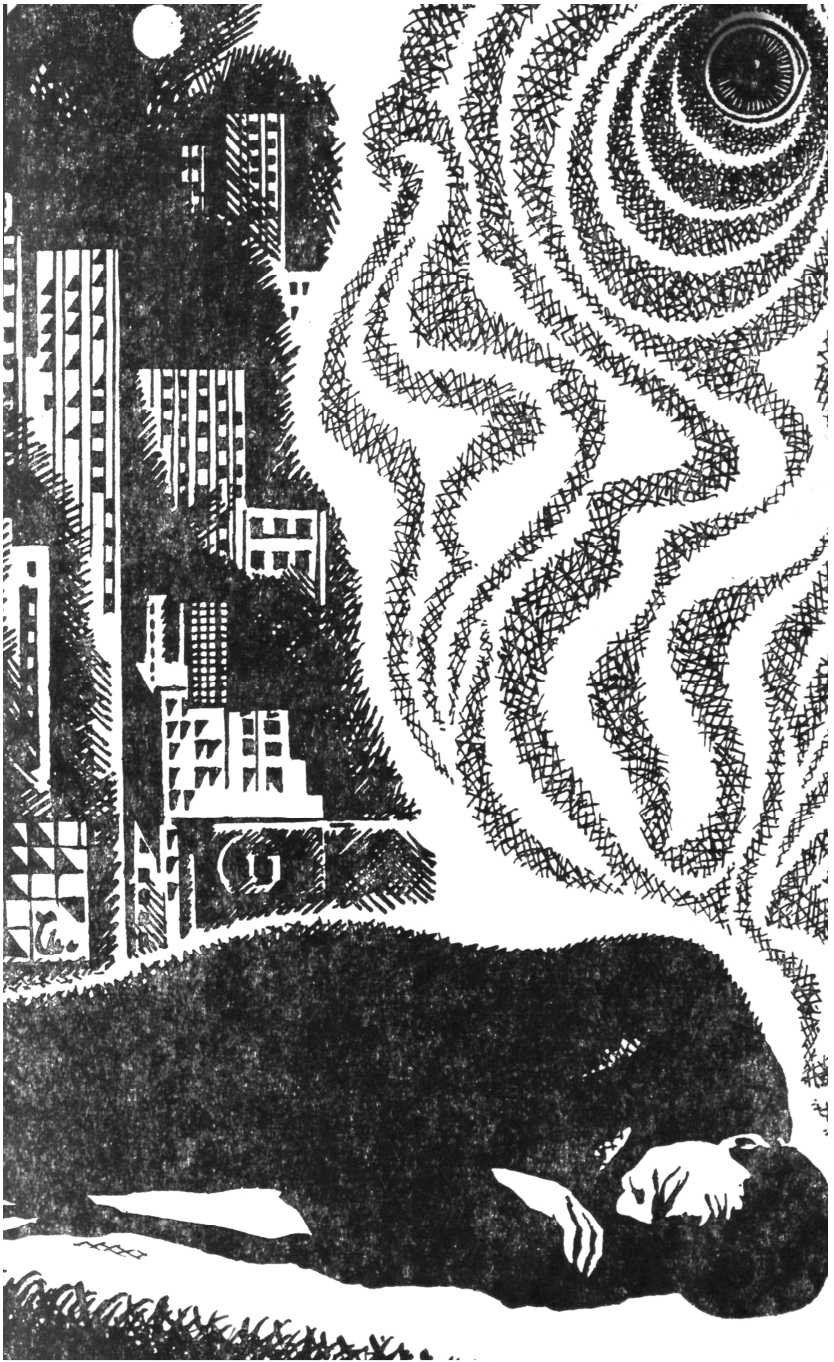
Вей вразило це гігантське місто з першої зустрічі. Звичайно, мало значення те, що на його рідній планеті зовсім немає міст на поверхні. Але тільки цією обставиною не можна пояснити того несподіваного хвилювання, яке охопило юного митця. Щось було неповторне в обличчі цього міста, неповторне і... незбагненне.

З висоти свого польоту Вей удивлявся в яскраво прокреслені лінії вулиць Токіо, в темні плями його садів, стрімкі призми будинків, марно намагаючись визначити, вловити головний мотив цієї створеної людьми панорами...

Поминувши височенну вежу, що піднесла в небо гірлянди вогнів, Вей пішов на зниження. Серед моря будівель швидко знайшов той кінотеатр.

На екрані чітко вималювався будинок із двома афішами обабіч входу. А онде й він – геніальний художник. Уже лежить на лавці. Чомусь раніше ліг – ще ж глядачі не вийшли з останнього сеансу.

Вей увімкнув приймача біохвиль, налаштував на його частоту. Легко опустився на дах високого будинку поблизу кінотеатру. Тут обертається велика рекламна куля, на золотистій поверхні якої то спалахують, то гаснуть різнобарвні ієрогліфи. Вей важко помітити, зате йому зручно спостерігати і вулицю, по якій із шурхотом котяться лискучі лімузини, і тротуар, побіля якого стоїть його лавка. Звідси добре видно розпластану постать художника – ноги простягнуті, одна рука лежить на грудях, друга звисла додолу.

Здається, Адам і Єва, намальовані на афіші, дивляться саме на нього.

Стривай, а чому не працює детектор?

Вей перевірів налаштування, живлення – усе в нормі, а на екранчику жодного сплеску. Дивина. Хіба він може не думати? Навіть уві сні в його мозку тісняться образи...

Перевів налаштування на іншу частоту, спрямував у натовп – люди плавом пливають на тротуарі, – екран відразу ожив!

Не гаючи часу, Вей увімкнув літального апарата і за якусь хвилину опустився в глухій напівтемній вулиці, з якої непомітно влився в потік автомашин, тримаючи апарата над самісіньким асфальтом. Перед світлофорами машини зупинилися й подовгу чекали, Всеві так і кортіло знятися й перелетіти, але це демаскувало б його; доводилось терпляче очікувати, поки ревне і рушить металева лавина... Мчав по мостах і попід віадукми, вискочив на приватну трасу, де треба було зупинитись біля контрольної будки і заплатити за проїзд. Цього він зробити, звичайно, не міг, бо ніяких грошей не мав, отож довелося просто наддати швидкості й утекти.

«Коли спостерігати з висоти, вуличний рух цього міста здається красивим, – думав Вей, – але опинившись між машинами, цього не скажеш...»

Нарешті таки дістався до кінотеатру, де з афіші дивились Адам і Єва. Він лежав у тій же позі – ноги витягнуті, одна рука на грудях, друга звисає додола, торкаючись пальцями асфальту.

Вей зупинив свою машину на відстані кількох метрів: звідси можна вести ідеальний запис роботи мозку. Головне ж – не порушити його спокою... Але що сталося? На світному тлі екрана – жодного штриха, жодної цятки, немає найменшого поруху! Його мозок не працює! Він мертвий...

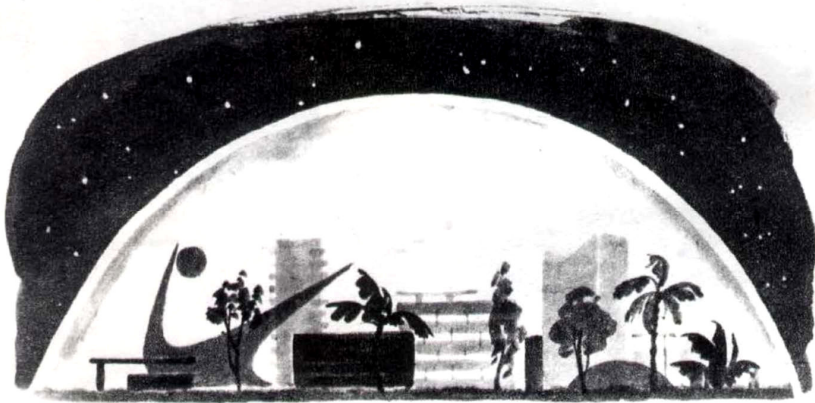
Тим часом хтось із перехожих звернув увагу на незвичайну машину і ще незвичайнішого її господаря. Почали збиратися цікаві. На того, мертвого, що лежав на лаві, ніхто й уваги не звернув, і це дуже здивувало інопланетника. Йому хотілось гукнути їм: «Плачте, ридайте! Вас усіх спіткало велике лихо: ви втратили генія, обдарування, яке не повториться ніколи!»

Якийсь дивний настрій охопив Вея. Та коли крізь натовп, енергійно працюючи ліктями, до інопланетного апарата рушив

якийсь чоловік у зеленавій одежі, Вей захопився – контакти ж заборонено! – і стартував по вертикалі. З глибини нічного неба бачив задерті голови людей, зробив навіть кілька записів біохвиль, а тоді взяв напрямок до Місяця, де на нього чекали друзі по мандрах.

Поглядаючи на цю затишну планету, в голубизні якої втонув Токіо, Вей думав і ніяк не міг додуматись: чому така байдужість до генія? Він навіть не підозрював, що можна бути самотнім серед натовпу і бездомним серед тлуму будинків...

МАТЕРИН ГОЛОС¹

Опинившись на Місяці, вона все роззиралася, захоплювалась:

– Ніколи не думала, що тут так гарно!

Він водив її безконечними тунелями Лунополіса, показував поверхневі споруди, що прозорим склепінням підпирали чорне, всіяне зорями небо.

– А ходити як легко, сину!..

Голос у матері дзвінкий, зовсім ще молодий – може тому, що вона співуча? Скільки й пам'ятає, любила співати. На свята, приймаючи гостей, співала весело, з полум'ям, у будні, за домашньою роботою, – притишено й трохи сумовито. Та навіть і в розмові ніби не вимовляла слова, а виспівувала їх. А зараз в її голосі було щось таке... чи незвичайне, чи що... Може, це її так схвилював переліт до Місяця? Він вслухається в цей до щему рідний голос і ніяк не може визначити, які модуляції додалися...

– А в нас цвітуть сади. Якби тільки приморозки не впали... Врожай буде!.. Приїдеш у відпустку цього літа?

¹ © Бережний В., текст, 1974.

© Ілюстрація, 1962.

Хотів сказати їй про експедицію, слова ледь не злетіли з кінчика язика, але встиг погамувати їх. Навіщо тривожити матір? Тривожити... Ага, он воно що: в її голосі чується тривога! Слова веселі, а голос тривожний. Невже здогадалася, що це – прощання? Чи, може, інтуїтивне?

– Хоч тут і легко ходити, – сказав матері, – але відстані чималенькі. Лунополіс займає більше ста квадратних кілометрів. Давайте, мамо, трохи під'їдемо.

Доріжка, помережана смугами зеленого пластика, понесла їх лункими тунелями, високими печерами, стіни яких іскрили у світлі кварцових ламп. На поверхню їх виніс ескалатор. Мати мовчки дивилася на велетенське шатрище, яке квіткою конвалії накривало кратер, діаметром не менше кілометра.

– Майдан здружених націй, – пояснив матері. – Після роботи сюди сходяться американці, росіяни, поляки, українці, французи... Всі, хто працює в Лунополісі. А он до озера пішла група туристів. Поплавати на Місяці – от екзотика!

– Е, в Дніпрі, мабуть, краще. Ось як буде тобі відпустка...

«Найдорожча, ненаглядна моя мамо... – подумки звертався до неї. – Коли-то мені випаде побувати на Землі, та чи й випаде...»

Хоч мати й тамувала тривогу, ховала її глибоко в серці, але вона відчувалася і в інтонації, і в погляді, і в зітханнях, які часто виривалися з грудей. Та навіть усмішка якось не так освітлювала материне миле, рідне лице, якого вже торкнулись літа.

Коли оглядали панораму астродрому, де в чорну глибіню космосу націлились два кораблі висотою з Останкінську телевізійну вежу, мати знову зітхнула.

– Що то?

– Кораблі далекої дії, мамо. Готується експедиція до сусідньої планетної системи.

Примруженими очима дивилась на ті ракети, а там порались монтажники, снували, як мурахи, зовсім дрібненькі на такій відстані.

Тихо сказала:

– І чого летіти хтозна-куди? Навіщо наражатись на небезпеку?

– Це надійні кораблі, мамо.

– А хіба не доцільніше було б спочатку повністю опанувати Місяць, зрештою всі планети Сонячної системи, а тоді вже...

Тепер він зітхнув.

– Звичайно, якась логіка в цих міркуваннях є. Але...

– Але що?

– Ну, хіба я знаю...

Ох, як йому кортіло розповісти про цей омріяний політ, про те, як він хвилювався, проходячи відбірну комісію! Але стримався. Це ж останнє побачення перед стартом, останнє, – навіщо ж його затьмарювати? Мати – це ж мати, зараз почне свої жалі... А так йому просто приємно, радісно слухати її. Нехай говорить що завгодно, йому аби чути, сприймати, всотувати в душу цей рідний, єдиний серед мільярдів голос.

– Ти гадаєш, чому людина приживається на Місяці? – філософствувала мати. – Бо перебуває у сфері тяжіння рідної Землі, рідного Сонця. Це ж простір, відведений нам природою! А покинути своє Сонце... Хто його зна, що може статися...

Він слухає й слухає, наче п'є джерельну воду десь на Землі, в тіні дерев.

А мати показує очима на величну блакитну кулю і, притишивши голос, продовжує:

– Поглянь, сину, це ж чудо... Пливе у просторі Земля, сама собою, он бач, снігова шапка на полюсі, а як виблискує океан... Колиска життя! То як же це так – узяти й покинути оцю дивовижу, оцю красу?..

Цієї миті йому наче відкрилися очі, поглянув на рідну планету інакше, по-новому, і вона постала перед ним як прекрасне видиво, як справжнє диво природи. Досі незнане почуття охопило все його єство – аж серце защеміло.

– То коли ж у тебе відпустка?

– Не знаю, мамо... Тому ж і запросив, що не знаю. Невідомо, коли побачимось...

А сам добре знав, що відпустки вже не буде. І матір бачить востаннє. Холодок далекої – ой, якої далекої! – мандрівки вже наповнював йому груди.

– Постарайся хоч на осінь, – благально каже мати. – Саме яблука, груші... Та й кавуни...

– Гадаєте, мені не кортить походити босому по землі?

– От і походиш. Погостюєш у родичів, товаришів.

Ні, мати і в думці не припускає, що син помчить у космос і вже ніколи не побачить своїх близьких.

– А ставок наш поглибили – скільки там риби!.. Ти ж любиш рибал...

– Чергового оператора на вахту! – пролунало з динаміка.

Торкнувся кнопки, екранчик погас, змовк материн голос.

– Іду!

Він частенько прокручує цей запис, і наче знову ходить із матір'ю по Місяцю, бачить рідну планету. Бо вони таки покинули своє Сонце, навіть у телескопі воно видніється звідси зірочкою 12-ї величини. А Землі вже давно не видно.

Чому вони полетіли? Може, тому, що молоді. І людство молоде.

АВАРІЯ¹

I

Мама забрала Терезу з клініки одразу після операції.

– Далі тебе лікуватиме Геннадій Петрович...

Коли б дівчина не була така приголомшена своєю катастрофою, то, звичайно, спитала б, який стосунок має цей нейробіонік до медицини, а то тільки зітхнула. Нехай і Геннадій Петрович – яка різниця? Без руки вона все одно каліка... Правда, кажуть, що його лабораторія робить якісь протези, але хіба... А втім, хороший протез...

Тереза все ще була в стані прострації. Те, що сталося з нею, сприймала, як нереальне. Наче примарні сірі силуети – кадри старого фільму. І вона, ніби стороння, дивиться на ті кадри й бачить себе. Звідки взялася та вантажівка? Цього не пам'ятає, та й навіщо воно? Взялася та й усе, наче з неба впала. Таксистові кермом розстрожило груди, а вона стукнулась об асфальт головою...

– Це ще добре, що так обійшлося, – каже мама, притуляючи хустку до очей. – Могло ж і не руку переїхати...

«Може б, то було краще, – думає Тереза. – А то лишилася тепер з обрубком...»

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Ратнер Г., ілюстрація, 1962.

Машина рухається обережно, без ривків. Терезу похитує, заколисує. Обіперлась потилицею об сидіння. Оце б заснути... А може, все це їй сниться? І аварія, й операція, і її безпорадність? Але ж пече руку, і бинт аж по лікоть... Синяки в мамі під очима... Хоча б уже швидше доїхати. Хіба не додому? Ах, так, до інституту Геннадія Петровича. Нехай, Діма знайде її й там, кіношники всюдисущі...

– Тобі погано, Терезо?

– Ні, мамо, нічого. Діма дзвонив?

– Так. Він аж скрикнув, коли почув, що з тобою...

– Ти хоч заспокоїла?

– Звичайно.

Терезі стало шкода Діми. Все це – наче грім з ясного неба, тяжкий удар для коханого. Уявила, як пересмикнулось його обличчя, наповнились болем очі. Бідний Дімочка... Ну, що ж, цієї зими на лижах побігати не випаде... І піаністки з неї вже не буде... А він же їй не раз гаряче шепотів: «Музика й ти – ось довершена краса! О, яка це краса... Її влада безмежна, принаймні наді мною». Цілував їй долоні, всі десять пальців. А тепер... Нічого, Дімо, не будемо впадати в розпач...

Подумки втішала його, забувши про власний біль. Що ж удієш, коли шлях тобі перепиняє сліпий випадок?

– Не журися, доню, Геннадій Петрович сказав, що все буде добре.

Мама намагається говорити спокійно, та Тереза відчуває, що це дається їй нелегко. Хотіла щось відповісти, але тільки зітхнула.

Далі їхали мовчки. Мама крадькома поглядала на змарніле доньчине обличчя і стискувала губи, щоб не вимовляти даремних слів.

Лабораторія Геннадія Петровича містилася в модерному корпусі, що виблискував склом на схилі зеленого пагорба. Кілька старих міднокорих сосен простягло гілля над пласким дахом. Коли машина в'їхала в двір, почувся собачий лемент, певно, з невеликої цегляної повітчини. Приїжджих зустрів моложавий, трохи сутулуватий чоловік у сірому костюмі. Поки він дріботів сходами вниз, мама шепнула:

– Оце ж Геннадій Петрович...

II

Чи Тереза вмощується спати, чи встає, – завжди бачить перед вікном золотаву колону сосни. Вранці й увечері стовбур її набирає червонястих відтінків, наче жевріє, вдень – це щире золото, а в місячні ночі – почорнене срібло. Буває, Тереза годинами дивиться на сосну, хоч у палаті в неї стоїть кольоровий телевізор. Дивлячись на дерево, можна думати й думати про своє, а часу в неї хоч відбавляй. То в перші дні її таки добре помучили всілякими аналізами. Особливо старались цитологи й магнітологи, визначаючи, як вони казали, «параметри складного світу, яким є людський організм». Потім Геннадій Петрович із асистентами зняв лігатури, обробив рану якимось липким розчином, натикав тонюсінких срібних волосків і прибинтував масивний браслет. Різнобарвні провідники від того браслета тягнуться до нікельованої етажерки, на якій змонтовано чутливу нейроелектронну систему. Спочатку Терезі трохи пекло, а коли апаратуру налаштували, відчула наче ніжні доторки, лоскіт. Невдовзі звикла, перестала навіть помічати бджолине гудіння трансформатора.

– Ну, от побачимо... – сказав тоді Геннадій Петрович, поглядаючи на стрічку, що виповзала із самописця. – Біопотенціали зростають... Нервові волокна реагують на посилення магнітного поля... Так... Так...

– А чого ви хвилюєтесь? – спитала Тереза. – Це небезпечно?

Професор вибачливо усміхнувся:

– Ні, абсолютно ніякої небезпеки. Але...

– Що «але»?

– Ви – перша, розумієте? Перша!

– Не розумію.

– Досі ми експериментували з морськими свинками, а тепер...

– Ага, второпала, я заміною... морську свинку.

Професор гмикнув, поглядаючи на екран осцилографа. Потім, ледь усміхаючись, сказав:

– Вважайте, як хочете, люба, головне – ви перша, Я сподіваюсь: ми проженемо ваше страждання, хоча й не з такою швидкістю, з якою воно налетіло. Так що наберіться терпіння.

Ну що ж, вона терпітиме. Та, власне, іншої альтернативи й немає. А руйнується завжди швидше, ніж будується, тим паче – жива тканина.

Тереза, напівлежачи в ліжку, дивиться на позолочений сонцем стовбур сосни і намагається втихомирити, підпорядкувати своїй волі власні думки. Зрештою, невже це так важко – керувати собою? Треба чесно визнати: важко. Хоч би про що починала думати – чи то про музику, чи архітектуру, чи нервову систему, чи навіть про сам процес мислення, – а перед внутрішнім зором спливає його образ. Діма... Діма... І враз Тереза відчула страх. Ну, ясно ж – вона боїться його втратити. А які, власне, підстави? Чим це викликано? Наче ніяких видимих причин, проте вона це знає. Те знання виринає з глибини єства, хоч вона й намагається не помічати, ігнорувати його.

Діма відвідав її тут... один раз. Жартував, обнімав за плечі, втішав. Усе наче так, як завжди, – усмішка, приязна іронія. Але водночас і щось не так.

Тереза насуплюється, перебирає в пам'яті жести, слова, інтонації. Нічого конкретного виділити не вдається, так, загальне враження. Хоча... щось у погляді. Справді. Очі, ну звичайно ж, очі. Вони були якісь не такі, щось у них зникло, погасло. Може, якогось одного промінчика бракувало, а її чутлива душа вловила, зафіксувала.

Ну, припустимо, що він був трішечки не такий, то й що з цього? Хіба він не переживає її катастрофи? Отже, все гаразд, усе нормально. І навпаки – було б дивно, якби він поведився так, ніби нічого й не сталося. Але ж він саме так і намагався поводитись – ось у чому фальш! А може, просто не знає, як тут зарадити? Е, не треба хитрувати з собою...

Золота колона сосни тьмяніє – значить, сонце опустилося за обрій. Тереза часто милувалася заходом сонця разом із Дімою... А коли вони ще побачать це красиве видовище?

Зайшов Геннадій Петрович. Він завжди заходить попрощатись перед від'їздом додому.

– Ну, як настрій? Про що це ви так замислились?

Тереза відірвала погляд од сосни.

– Думаю про красу. Он сосна...

Молодий учений із подивом зиркнув у вікно.

– Гм... А я й не помічав. Хоч і мені корисно перемикати увагу.

Кілька секунд він дивився на сосну, потім швидко підійшов до апаратури, забубонів:

– Так, так... Усе йде нормально.

Обернувшись до дівчини, вловив її байдужий погляд, збентежився:

– Що з вами, Терезо?

– Нічого, – квола посмішка ворухнула їй губи. – Ви ж самі кажете, все нормально.

– Е... так не можна, – Геннадій Петрович зняв халат, кинув його на спинку стільця й сів. – Бачу, нам треба поговорити.

Тереза поправила ковдру на ногах, знову невесело посміхнулась:

– Психотерапія?

– Так. Зрозумійте, що життєдіяльність організму – це не тільки біохімічні реакції, а й настрій, так, так, настрій.

«Життєдіяльність організму... – подумки повторила дівчина.

– Чи він коли-небудь закохувався?»

А Геннадій Петрович, дивлячись їй в обличчя, продовжував:

– Дуже добре сказав колись Спіноза: «Якщо ви хочете, щоб життя усміхалось вам, подаруйте йому спочатку свій хороший настрій».

– Треба його мати...

– Авжеж, треба. Що, гадаєте, отой високий з вусиками покинув?

– Мабуть, що так, – спаленіла Тереза. – Нащо йому каліка?

– Ну, знаєте... Що ж то за любов!

Геннадій Петрович, завжди такий стриманий, скупий на слова, несподівано розговорився. Плин його думок непомітно підхопив Терезу, вона спочатку тільки похитувала головою, а далі встряла в розмову, почала захищати... свого нареченого. Але Геннадій Петрович зумів так повернути дискусію, що Тереза подивилась на свої стосунки з Дімою ніби збоку, стороннім оком. І багато що їй відкрилося, постало в іншому світлі, хоч вона й не сказала про це.

Вже зовсім стемніло, коли професор зібрався йти.

– А щодо вашої травми, Терезо, – сказав на прощання, – то калікою ви не будете, можу запевнити.

– Біоелектронний протез...

Геннадій Петрович заперечно похитав головою.

– Ні, Терезо. Я ж казав – ви перша, зрозуміли? Біоелектронні протези передпліччя – це для нас не новина. Ви перша людина, якій ми відрощуємо, розумієте, відрощуємо п'ясть!

Розширеними очима дівчина поглянула на професора, і в тому погляді саянуло і здивування, і захоплення, і ще щось таке, що їй словами важко передати. Затріпотіли вії, дівчина уткнулась у подушку й заплакала. Геннадій Петрович узяв свого халата й тихенько вийшов.

Біля дверей мало не зіткнувся з високим юнаком, ковзнув поглядом по худорлявому обличчю і покрокував до виходу. Міг би заборонити такі пізні відвідини, але не заборонив. Може, цей молодик несе злагоду, і Тереза буде радісна й щаслива.

Діма грюкнув дверима, але Тереза не підвела голови.

– Ого! Він тебе доводить до плачу, цей професор. Що тут між вами було?

Тереза трохи підвелася, підібгала під пахву подушку. Її погляд був такий пильний, що Діма не витримав і відвів очі вбік.

– По-перше, треба вітатися, – заговорила Тереза, – особливо коли так довго не бачились...

– Ну от, починаєш... Я до неї мов на крилах... Знаєш, наша «летюча бригада» – по всій республіці...

Діма говорив швидко, але слова, хоч і були красиві, не доходили до серця дівчини. Він виправдовувався:

– Термінове відрядження, а там схопив ангіну... Висока температура...

Тереза слухала байдуже. Що більше він говорив, то більше вона впевнювалася, що побоювання її були не даремні. А його перебільшена цікавість до наслідків лікування здалася просто фальшивою.

– Професор каже: все йде добре.

– Я бачу – він справді піклується про тебе... не шкодуючи часу. Кажуть, він старий парубок?

Це вже було занадто. В Терези підскочили брови:

– Ти це... серйозно?

– А що? – Діма розтягнув губи в цинічній посмішці. – Хіба не буває...

– Якщо так, то нам нема про що більше говорити, – Тереза показала на двері. – Вихід там!

Діма наче ждав цього – стенив плечима, щось буркнув і поспіхом вийшов. Тереза поривалася встати, але стрималась, поклала голову на подушку й підперла поглядом білу стелю. Думки летіли врзнобіч, і важко було зібрати їх в одне русло. Це ще тяжча аварія... Але тут уже не випадок... І вчені безсилі допомогти. Жива тканина регенерує, а кохання – ні. Що ж, може, це й краще. Розрив – то розрив. Назавжди. А то почав хитрувати... Блазень!

Защеміло на душі, але водночас і полегшало, ніби тягар спав із плечей. І перед очима прослався довгий шлях...

III

– Товариші, минуло трохи більше року, коли ми почали свій перший експеримент із регенерації верхньої кінцівки людини, точніше – п'ясті... Тепер я радий повідомити, що цей експеримент успішно завершено.

Тереза дивиться на екран і усміхається. Ну й Геннадій Петрович, от уже добирає вислови: «верхня кінцівка»! Поглянула на свою праву руку, поворушила пальцями, стиснула в кулак, знову розправила. Віросла... кінцівка! А був же обрубок...

Геннадій Петрович доповідає науковій конференції різні аспекти процесу, демонструє графіки, знімки. У відповідь на якусь репліку зачитує історію хвороби, заведену в хірургічному відділенні клініки, де було зроблено операцію.

Більше року... Як швидко пролетів час! А це ж відтинок її життя, її муки. Спочатку Тереза не вірила, що п'ясть відросте, а згодом... сталося таке, що важко й згадувати. П'ясть віросла, але яка? Рожева долонька, пальчики – як у малої дитини. Тереза гірко плакала, але Геннадій Петрович не втрачав надії. «Що, крім фізіології, радикально впливає на людський організм? – запитував і сам же відповідав: – Праця, фізична праця!»

Тижднями, місяцями Тереза місила глину, ліпила статуї, розламувала їх на шматки, зволожувала й знову товкла своїм

дитячим кулачком – аж чоло їй зрошував піт. І тепер обидві руки зрівнялися.

Простягла їх перед себе, стулила пальці – однаковісінькі!

А Геннадій Петрович розглядає процес регенерації з погляду гістології, далі переходить до явищ іннервації, ролі біофармакохімічних стимуляторів.

Тереза слухає й не слухає – хвилюється. Ніби відчуючи те хвилювання, Геннадій Петрович час від часу поглядає на неї з екрана. Зрештою каже:

– А тепер запросимо до зали нашу піддослідну...

Краска сорому заливає їй лице. Не слухаючи кінця фрази, Тереза виходить із кімнати, в якій прожила важкий і радісний рік, і прямує світлим коридором до конференц-зали. Сповнена життєвої сили, з веселим блиском в очах, вона ніби не йде, а лине, втративши вагомість.

Зала зустріла її оплесками. Всі попідводились, сотні очей дивились на неї, як на якесь диво. А вона зніяковіло простягла до них руки і так стояла, як маленька дитина. Сліпуче засвітилися юпітери, і їй стало жарко, обличчя розчервонілося. Застрекотіли кінокамери.

Тереза не опускала рук, аж доки до неї не підійшов якийсь горбоносий чоловік. Де вона його бачила? А...

– Так, я оперував... – чоловік підняв угору праву Терезину руку. – Цю п'ясть довелося ампутувати. А зараз не бачу й сліду...

Терезу оточив гамірливий гурт, кожен хотів на власні очі побачити її праву руку. Дівчині хотілося плакати й сміятися. Раптом вона застигла, скам'яніла: до неї проштовхувався... Діма. Це, значить, його «летюча бригада» знімає конференцію. Ось вона вже бачить його запобігливий, винуватий погляд, удавану посмішку.

– Невже й справді твоя рука...

– Хочеш упевнитись?

Тереза несподівано розмахнулася й сильно вдарила його по щоці. Ляпас пролунав на всю залу. Діма зашився в гурт, а хтось весело вигукнув:

– Рука функціонує!..

Наблизився Геннадій Петрович. Стримуючи посмішку, сказав на вухо:

– Це не зовсім пасує до наукової конференції, але... цікаві кадри.

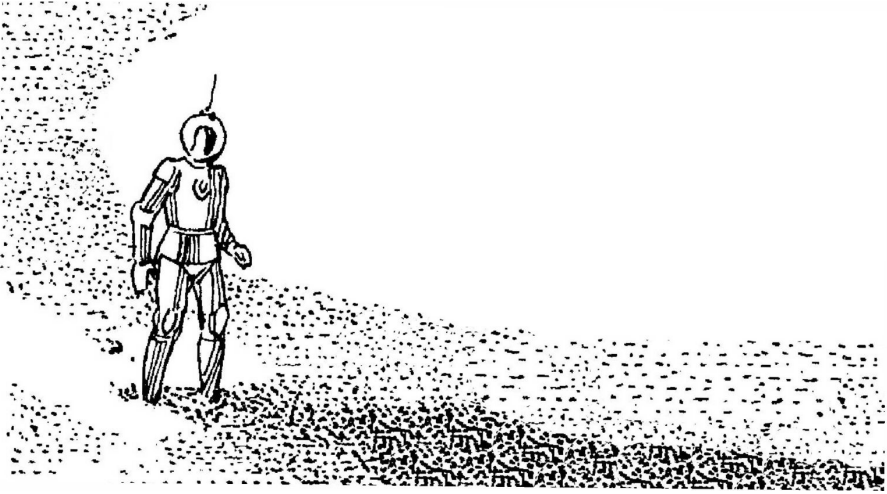
– Якщо він їх не виріже, – відповіла Тереза, все ще важко дихаючи.

– ...А пам'ятаєш, як ти сказала мені про сосну? – говорив Геннадій Петрович, ідучи з Терезою осіннім парком. – Ти відкрила мені красу. Тоді я вперше помітив, яка ти гарна...

– Піддослідна...

Вони зирнулися й пирхнули зо сміху.

МОРЕ ТОМИ¹

I

«Ну й прогноз... – насмішковано подумав Тома, дивлячись, як руде крило пилової бурі підноситься над обрієм. – Точнісінько на Землі – обіцяють одне, а виходить зовсім інше». Добре усвідомлював, що іронізувати нема ніяких підстав: метеорологічна служба на Марсі працює, як кажуть, без року тиждень та й нараховує аж одну штатну одиницю! До того ж вона ще й лікар! Але все-таки... чому та одиниця починає з помилок?

Рівномірне двигтіння рушія потроху заколисувало геолога, налаштовувало на мрійливий лад. Зрідка поглядаючи на прилади, впевнювався, що машина йде по курсу, і продовжував думати про Містечко науки, а надто про дівчину – метеоролога й лікаря в одній особі. Щось у ній є таке... А що саме? Та нічого незвичайного. Вона така смішна і зворушлива...

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Ковпаненко Г., ілюстрація, 1975.

Тим часом небо затяглося пиловою сіткою, і вона дедалі густішала. Сонце, немов підбите око, затікало кров'ю й незабаром перетворилося на безформну криваву пляму.

Тома глянув на спідометр – од Містечка його відділяло майже п'ятсот кілометрів. Повернути назад? Кілька годин їзди, і він буде в безпеці. Але ж він узяв усього дві проби, та й у тих слідів урану немає. А до гірського пасма – рукою сягнути. Та й небезпеки, може, ніякої не буде. Якщо сонце не сховається...

Засвітилась червона лампочка рації, тишу кабіни пронизав сигнал виклику. Тома ввімкнув радіосистему скафандра й одразу сказав:

– «Пошук-один» слухає.

Та в навушниках так зашуміло й затріщало, що голос далекого Містечка годі було почути. Інколи проривалось кілька складів, дружки окремих слів, але розібрати не можна було нічого. Зупинив свого «верблюда», як прозвали в Містечку горбатий всюдихід, вимкнув мотор, напружено вслухаючись у какофонію звуків, що продиралися йому до голови. Але все марно.

– Нічого не чути!.. – повторив у мікрофон кілька разів. – Я перебуваю за п'ятсот кілометрів по заданому маршруту...

Ще тричі повторивши свої координати, вимкнув рацію.

Порушення зв'язку не дуже засмутило Тому. Що вони могли передати? Наказ повернути назад? Про це неважко здогадатись. А от... Може, хотіли повідомити характер бурі! Для визначення ситуації важливо знати, яка буря знялася: чи короткочасна лагідна Аспазія, чи довготривала люта Ксантипа. Аспазію легко пережити, а Ксантипі краще не попадатись, ця може лютувати кілька місяців...

Тома безпорадно поглянув на запилений ковпак, сонце вже ледь жевріло в густій каламуті збуреного пилу. Що ж робити? Знову ввімкнув передавача, сподіваючись, що, може, пощастить зв'язатися з Містечком. Але спроба була марною, і він, замість того, щоб вирішити, що ж робити, несподівано замислився над причинами атмосферних перешкод для радіозв'язку. Іонізація? Виникнення сильного електричного поля?

Тим часом помітно стемніло, хоч сонце – Тома знав це напевне – було ще високо. Значить, буря набирала сили. Минуло

кілька довгих тягучих годин, таких нестерпно повільних, що геологові здалося, ніби час зовсім зупинився, паралізований бурею.

Машину завалило темрявою, і Тома хапливо ввімкнув освітлення кабіни, бо подумав, що вже осліп. Ну що ж, треба повертати назад, бархани, хоч би які, не перешкода. Нехай замість трьох годин він витратить шість чи навіть десять, але буде серед товаришів, чутиме їхні голоси, бачитиме їхні теплі погляди. А завдання? Та хіба можна йому дорікнути, що в таких умовах він не зміг, не встиг нічого зробити? Певне ж, ні. Таки найрозумніше – повертати.

Увімкнув фари – снопи світла вперлись у сіру стіну. Запрацював рушій. Тома потягнув на себе лівого важеля, повертаючи машину назад. А стіна перед ним не відступала, не відбувалося жодної зміни, наче пилюка застигла. Тільки придивившись, можна було помітити мерехтіння. Звичайно, ніяких слідів Тома не бачив, хоч і повернув, як йому здавалось, на 180°. Зиркнув на компас і похолов: стрілка бігала по всьому периметру, не зупиняючись і на мить. Куди ж рухатись? Як визначити напрямок у цьому хаосі?

Відчув, як його пронизує страх: думка заборсалася, мов спійманий птах, не можучи зосередитись на чомусь одному. І цей стан страху й розгубленості він усвідомлював, подумки критикував, картав себе, та нічого вдіяти не міг. Еге, машиною керувати легше, аніж собою... Минуло чимало часу, поки нарешті вгамувався. Вимкнув двигуна, погасив зовнішнє і внутрішнє освітлення. А тоді відхилив спинку сидіння, – вона опустилась майже в горизонтальне положення, – заплющив очі й почав зосереджуватись. Нарешті мозок упорався з емоціями, вони замовкли, припинили – можна було спокійно поміркувати. Що, власне, сталося? Коли б не вийшов з ладу компас, можна було б повернутися до Містечка. Тепер треба ждати... Нічого страшного, ресурси життєзабезпечення на всьодиході великі, якщо використовувати їх ощадливо, то вистачить навіть на Ксантипу...

Ім'я сварливої, недоброї жінки викликало усмішку. Це ж треба – минуло більше двох тисяч років, а її згадують!..

Подумав про Астреллу – метеоролога й лікарку Містечка, стриману, може, аж занадто строгу дівчину. Цікаво, чи й вона, одружившись, тероризуватиме свого чоловіка, як та Ксантипа

Сократа? А Джордж так і увивається біля неї. Але, мабуть, побоюється видатися смішним, особливо в очах наукового керівника – тільки це й стримує його... Ну, звичайно ж, і сама Астрелла вміє війнути холодом. Кандидатка наук... Краще вже – кандидатка в Ксантипи!

З'ївши маленького бутерброда й випивши кілька ковтків теплої води, Тома вмовистився спати, маючи надію, що завтра обставини зміняться на краще.

Але й наступного дня буря не втихла. Міріади дрібненьких піщинок роїлись над планетою, і Тома несподівано порівняв цей хаотичний рух із думкою, точніше, з процесом думання. Може, марсіанська природа обмірковує нову ситуацію й так реагує на появу людей? Ну що ж, хай там як, а людина вже зачепилась за Марс, уже здобула плацдарм – хоч і невеличке Містечко науки, та воно тут є, воно функціонує.

Тома іронічно посміхнувся: функціонує! Якщо нудитися склавши руки... Хто сказав, що негоду треба пересиджувати в герметично закритій кабіні?

Почав збиратися до виходу. Треба було старанно перевірити скафандр, і він це зробив. Адже вийти в розріджену атмосферу Марса – це все одно, що в космос. Прикріпив на запліччі два запасні балончики з киснем, до пояса – дві сумки: з інструментом та приладами. Озирнувся на кабіну і, переборюючи вагання, відчинив овальні дверцята. Рішуче переступив поріг і опинився за бортом. Пороснуло по плексигласу, перед очима завирувала пилюка – наче сірий дим. Сонце не могло пробитися, але темряву все-таки розігнало, можна було обійтися без ліхтаря.

Постоявши деякий час біля свого «верблюда», Тома вирішив піти в гори – вони тут поруч, може, за кілометр чи два. А де ж іще брати зразки, як не там?

Крок за кроком віддаляючись од всюдихода, часто озирався на нього, а коли контури машини почали розпливатись і вже ледве бовваніли, зупинився. Може, повернутись? Але глибокий слід, який він прочовгав у піску, заспокоїв геолога: швидко не засипле! Ледь-ледь сіється...

Пішов далі, намагаючись проорювати важкими підошвами ще глибший слід.

Промине кілька годин, і він проклинатиме свою наївність, свою злочинну легковажність і глупоту. Який слід зміг би втриматися в цьому хаосі? Хіба зараз тут є щось важливіше, окрім самого хаосу? Пустеля стала сторч, мільйони тонн піску, одержавши величезну кінетичну енергію перетасовують, переінакшують ландшафт, а він сподівався, що його слід збережеться! Воістину немає меж людській писі...

Тепер, хоч би куди він повернувся, скрізь йому ввижався всюдихід; поспішав до нього, аж захекувався, але видиво розтавало на очах, зникало, щоби з'явитися з іншого боку. Жодного просвітку не було, здавалося, буря стала інтенсивнішою, наче пилюка сіялася з хмар.

Коли зовсім стемніло, змучений, знесилений геолог упав як убитий, і марсіанська пустеля підклала йому хоч і холодну, зате м'яку постіль. Відчув себе на дні пилового океану і вже не сподівався, що вирине. Тривога заповзала в непроникний скафандр і не давала спати. Картав себе нещадно, судив суворим судом. Але зрештою все-таки знайшов пом'якшуючі обставини й мотиви. Незвичні умови, раптова зміна ситуації, самотність, навіть ізольованість; хороші наміри, усвідомлення свого обов'язку, спроба діяти за несприятливих умов тощо. Вирок, зрозуміло, був зовсім не суворий, половинчастий. Те засудити, а те схвалити. Головне ж – було відновлено душевну рівновагу, і Тома вже не так перестрашено позирав крізь окуляри на темряву, що тужавіла над ним. Не злякався навіть, побачивши якусь постать, що наближалася до нього. Впізнав Астреллу і здивувався, що вона без скафандра. Дівчина-метеоролог схилилася над ним, пилюка присипала їй коротко стрижене волосся, вона не звертала на те уваги і все вибачалася, що склала неправильний прогноз погоди. Тома заспокоював її, як міг, а на прощання пообіцяв обов'язково знайти поклади урану, такого необхідного для космічних ракет, і Астрелла ще раз пересвідчиться, що він – геолог-щасливчик.

Образ дівчини потьмянів, почав танути, але Тома вловив наостанку її підбадьорливий усміх і полегшено зітхнув.

II

На третій день своїх марних безплідних блукань Тома відчув крайнє знесилення. Важко переставляв ноги, наче потрапив у якусь багнюку. А насправді пилова буря потроху слабшала, і навіть видимість покращала. Молодого космонавта мучив голод і спрага, особливо спрага. Всередині пекло, язик пошерх і, мабуть, розпух, бо ним важко було ворухнути. Мізерну ампулку води з комплекту НЗ він випив ще вчора: лишилася плитка шоколаду, можна б підтримати сили, але Тома боявся, що тоді спрага зовсім замучить, і не чіпав того харчу.

Щоби погамувати голодний біль у животі, намагався не думати ні про їжу, ні про воду, але уява самовільно малювала йому образи, картинки, в яких дзвеніли прозорі струмки, а з яблунь гупали величезні яблука. Відганяв ці образи аж на край свідомості, але вони знову впливали звідти, повертались на самісіньку сітківку очей. І цю телепередачу йому ніяк не вдавалося вимкнути. «Невже втрачаю контроль над свідомістю? – стривожився Тома й подумки наказував мозкові: – Ну, перестань, перестань нагадувати про свої бажання, я й так знаю!» На деяку часинку образи тьмяніли й зникали, а потім спливали знову, і спрага терзала геолога ще дужче, ще лютіше. У шлунку палило вогнем, і той вогонь могла погасити лише вода...

Тюбики з водою... І під час міжпланетного польоту, і вже тут, на Марсі... Відкрутиш ковпачок і смокчи! Або легенько стискуй пальцями, і вода заповнюватиме рот кульками – невеликі, м'які, якраз на ковток. Чи є на світі щось смачніше за воду? Коли б оце зараз хоч маленький ковток, хоч пів ковтка, одну крапельиночку!..

Протер скло шолома й чітко побачив: іде дощ. Замість пилюки пустелю січе дрібний дощик!

Першим порухом думки було: швидше скидай скафандр, підставляй обличчя під живлючі струмені! Але якісь контрольні пости в мозку не дрімали, зняли тривогу. «На Марсі – дощ? Опам'ятайся, хлопче, будь насторожі: в тебе починаються галюцинації».

Тома йшов, не знаючи куди, але знаючи навіщо: треба знайти воду. Це так – дощу на Марсі не може бути, а вода може, може... Кілька разів повторивши в думці це слово, пригадав, що по-

польському воно означає «море», і усміхнувся. «Море... Хе, якби на Марсі було хоч невеличке море, ну, хоча б таке, як Аральське... Та я все одно знайду, я щасливчик, природа таких любить... Авжеж, любить, інакше хіба відкрив би тут нафту вже в перший місяць після прильоту?»

Уран вилетів з його важкої голови, згадку про нього пам'ять сховала в найдальші шафи, а натомість настирливо видавала одне: вода, вода, вода...

Тома брів по піску годину, другу – ніяких ознак води, ну, ніякісіньких.

«Та й де їй тут узятися? – шепотів скептичний голос. – Це ж Марс... та ще й пустеля...»

«Вода, вода, вода!...» – гупало в скронях, гуділо в голові.

«Пуста мрія. Зупинися, заощаджуй сили. Буря втихне – тебе знайдуть...»

«Вода, вода!...»

Хилився, падав, але все-таки підводився і йшов далі. Крізь сірий серпанок пилу вже проступали гори. Отже, він прямує таки туди, куди й хотів... Ось вони бовваніють, рукою сягнути...

Місцевість почала понижуватись – долина у передгір'ї? Так, долина... піску. Спускався, наче вві сні, з'явилась думка, що звідти він уже не вибереться, але страху не було, наче йшлося не про нього, а про когось стороннього, а може, навіть і не про живу людину, а персонажа якогось твору.

Без жодного вагання Тома посунув піскуватим схилом униз. Його вело якесь особливе, неусвідомлене чуття.

«Невже ж цього разу не пощастить? Та не може бути...»

Інтуїтивно вірив, що відшукає воду, бо як же це так – гинути від безводдя? А може... може... море...

Внизу стелеться сивий туманець, крізь нього помітна темна овальна пляма – так буває, коли в ліхтарі не сфокусована лінза і світляне коло окреслює тінь. Але ця бурунить, нуртує... «Чорніє в очах, – подумав. – Чи, може, справді проступає вода?»

Пройшов ще трохи, через силу переставляючи ноги, спіткнувся об камінь і впав. На диво легко підвівся, й обличчя йому осяяла усмішка: темна пляма – то ж зелений моріжок! Онде й струмок витікає з джерельця – кришталево чиста вода виблискує на

сонці. Справжня оаза в пустелі, немає тільки жодної пальми. Та ні, онде й пальма, і Астрелла тут...

– Вода! – прошепотів чи, може, тільки намагався прошепотіти. Та Астрелла, видно, почула, бо усміхнулась до нього. Відкрив ротовий клапан шолома й жадібно припав до джерельця, жахаючись, що воно зникне...

Доки пив, пам'ять прокручувала фільм власного життя – за кілька секунд Тома побачив себе то підлітком, то малою дитиною, то дорослим.

Дія «фільму» розгорталась хаотично – це був довгий ряд «спалахів минулого», причому епізоди висвітлювалися здебільшого незначні, дрібні, непримітні. Проте ці картини витворили панораму всього двадцятип'ятиліття геолога, і він знову відчув горе і радість, яких зазнав колись, знову повеселився й пожурився – за коротку мить удруге пережив своє життя.

Раптом екран пам'яті вибухнув, розсипався на міріади іскор і згас. Та цієї миті Тома вже не міг усвідомити.

III

Опритомнів молодий геолог у медичному ізоляторі Містечка. Ніби з туману вплив образ Астрелли – чорне волосся, біле обличчя. Тома помацав свою голову, груди.

– Що вас турбує? – співчутливо спитала Астрелла. Її обличчя було зовсім не суворе.

– Скафандр, – обізвався Тома. – Хіба я... – він хотів сказати, що має вирушити в далекий пошук, та лікарка-метеоролог перебила:

– Не турбуйтеся, зі скафандром усе в порядку.

– А «верблюд»?

Астрелла усміхнулася.

– З ним теж нічого не сталося, пригнали.

Ця звістка, здавалося б, мусила потішити Тому, але він спохмурнів. Ніяк не міг уторопати, що сталося. Звідкіля пригнали всюдихода?

– Ми всі дуже стривожились, коли перервався зв'язок з вами, – говорила Астрелла. – І невідомо було, коли втихне буря...

Що довше слухав її балачки Тома, то більше чудувався. Яка буря? Коли? Що за вигадки?

– Те джерело вас урятувало, – продовжувала розповідати Астрелла. – Там кисень виносить воду... Шеф припускає, що ви знайшли великий басейн прісної води...

Нічого, нічогісінько не пам'ятав геолог. Хоч як силкувався, напружував пам'ять – найменших слідів пережитого не з'явилося. Сказав про це лікарці.

– Не сумуйте, – торкнулась долонею його чола. – Ось поїдемо, і, сподіваюсь, на місці ви все пригадаєте. Море Томи – правда гарно звучить?

І ніжний дотик долоні, і слова дівчини сповнювали його радісним передчуттям. «Якщо я відкрив на Марсі море, – думав Тома, – це, звичайно, добре, дуже добре. Та коли знайшов кохання – це ще краще!...»

ТРІВІУМ ХАРОНТИС¹

Вся історія людини – це історія її кохання.

Джек Лондон

I

Микола Булига, як і всі його товариші-космонавти, людина особливо пунктуальна. Ну, а сьогодні... Він був готовий до поїздки рівно за годину! Це, звичайно, свідчило про особливе, сказати б, виняткове хвилювання. Та й хто, скажіть, не хвилювався перед одруженням? Ось по ньому рівно через тридцять дев'ять хвилин

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Ковпаненко Г., ілюстрація, 1975.

заїде Талія, і вони вирушать до Палацу радості, щоб там запевнити і себе, і весь світ... Гарний ритуал, ось тільки даремно так установили, що саме наречена мусить закликати: ходім! Воно, звичайно, має свій сенс: цілковита воля, можливість передумати в останню мить. Але коли б не цей звичай, він би на крилах до неї полетів!

Раз у раз поглядаючи на годинника, Микола пружним кроком ходив по великій світлій залі, і радісне передчуття розпирало йому груди. Зупинявся проти дзеркала, торкався гребінцем свого чорного непокірного чуба, поправляв краватку і знову ходив.

Так, так, вона буде... за двадцять одну хвилину, о, вже двадцять, дев'ятнадцять... Ну що ж, у нього давно вже готовність номер один!

Талія... Люба, мила, хороша... Хороша? Прекрасна, чарівна дівчина! Як вона вчора милувалась тією квіткою! Нюхала, розтирала голочки своїми ніжними пальцями і все повторювала: «Трівіум Харонтіс, Трівіум Харонтіс...» Так, він дотримав своєї обіцянки. Сказав – привезу квітку з Марса, і привіз. Правда, ця блакитна колючка мало схожа на квітку, замість цвіту на ній якісь сині пухирчики, але запах справді неземний. Порівняти його нема з чим. Та й ховалася ж ця рослина під бурим марсіанським камінням...

Так... Тринадцять хвилин залишилось. А які троянди вона подарувала тоді, перед стартом! Ті троянди, власне, й познайомили їх. І хтозна, що він уперше побачив тоді, – чи троянди, чи її очі... Серед величезного натовпу проводжальників він одразу виокремив дівчину з трояндами. Еге, ось тобі й квіти... Було мало часу, занадто мало, щоби, блукаючи гамірливими вулицями міста, говорити всілякі милі дурниці, наближаючись до головного. Вічність викрадала для них буквально кілька хвилин. І цього було досить. В одну коротку мить він усвідомив, що ця дівчина з трояндами – саме та, яку очікував, якої не вистачало для цілковитого щастя, без якої не можна жити.

– Як тебе звуть?

– Талія, Миколо.

– Ждатимеш?

– Ждатиму.

– Я привезу тобі квітку з Марса!

– Ждатиму, ждатиму...

Вони ще встигли обпекти собі губи поцілунком, коли товариші потягли його до вертольота. Ще з люка ракети хотів побачити її – й побачив. Талія була поруч, перед очима, Талія була в серці... Усі довгі місяці польоту крізь космічні глибини вона зігрівала йому душу. «Ждатиму». І діждалася. От він і повернувся й привіз квітку.

Талія... Тепер він її жде. Отак у чеканні й життя минає, кожен чекає свого щастя, і добре, коли воно не запізнюється.

Три хвилини!

Певне, вона саме виходить із вертольота на даху. Так, підійшла до ліфта. Зайшла в кабінку. Торкнула кнопку. Глянула в дзеркало – кабінка проскочила поверхів десять. Ще десять, ще... Стоп! Дев'яносто дев'ятих...

Микола кинувся до дверей, щоб відчинити саме в ту мить, коли вона підніме руку до дзвоника. Так... Підійшла!

Відчинив двері – нікого.

Промигнула кабінка ліфта. Забула поверх?

Почекав ще п'ять хвилин – ні слуху ні духу. Відчував, як наростає тривога, передчуття чогось катастрофічного, якогось горя, відчував, але терпляче ждав. Зрештою, буває, через якусь дрібницю... Та коли минуло цілих півгодини, він не витерпів і підійшов до екрана відеофону. Рука йому тремтіла, коли набирав її символи.

На екрані з'явилося її веселе обличчя. Вона вдома!

– Здрастуй, Миколо! Що поробляєш? Чим займаєшся?

Голос безтурботний, так, наче нічого й не сталося.

– О, та ти кудись зібрався! Може, скажеш куди, якщо не секрет?

Його наче окропом ошпарило.

– Ти глузуєш з мене, Таліє?

На обличчі в неї щирий подив.

– Я тебе образила? Ну, скажи, любий, образила?

– Невже ти не розумієш, що ці запитання недоречні? Раз ми домовились...

– Що ти маєш на увазі?

– Ну, це вже, знаєш, занадто...

– Миколо, любий мій, ну, не ображайся, прошу тебе, благаю! Скажи – про що ж ми домовились? Не стій, сядь, сядь, отак, тепер кажи.

– Невже ти забула? Про Палац радості.

Він бачив, як вона спаленіла.

– Про Палац радості? Вперше чую... Приїзди – поговоримо.

Спантичений, Микола Булига поспішив до неї. Вона була наче така сама, як і вчора. В її очах сяло щире захоплення, голос дзвенів радістю, і коли знайомила з батьками, і коли розмовляла з ним наодинці.

Поїхали гуляти. Побували й біля Колони загиблих космонавтів.

– Ми ж учора отут, на цьому місці, домовились...

Талія подивилась на білий мармур Колони, на бронзові постаті зореоплавців і тихо сказала:

– Можливо... Знаєш, Миколо, мабуть, радість зустрічі запаморочила мене, оглушила... Ти не гнівайся, любий, ти ж знаєш, що я... Поїдьмо до Палацу завтра, згода?

У відповідь він міцно поцілував її. Решту дня провели нерозлучно. Разом пообідали, побували в ілюзіоні, слухали музику. Прощаючись, Микола нагадав:

– Завтра ж не барися!

Наступного дня повторилось те саме! Знову Микола хвилювався, чекаючи на Талію, знову раз у раз поглядав на годинника і все уявляв, як вона переміщується у просторі. Піднімається ліфтом на свій дах, сідає у вертоліт. Машина швидко несе її понад призмами, кулями й пірамідами хмарочосів... Ось Талія вийшла на його даху. Ліфт відраховує поверхи... Дев'яносто дев'ятий! Бідолашний Булига вискочив у хол... І нікого не побачив.

Це вже було зухвальство. Чи вона вважає його дурником? А ще прикидається щирою... Ось тобі й Трівіум Харонтіс... До речі, що означають ці слова?

Микола підійшов до відеофону, зв'язався з Картотекою знання, і скрипучий голос повідомив:

– Трівіум Харонтіс – назва місцевості на Марсі – Перехрестя Харона, міфологічного перевізника в підземне царство...

Різко вимкнув апарат, пройшовся в задумі по блакитній підлозі, поглянув на годинника і, знову підійшовши до відеофону,

замавив собі місце в ракеті, яка сьогодні вирушала на Місяць. Полегшено зітхнув, розправив плечі. До товаришів у Космоцентр! А Талія... якесь легковажне дівчисько...

II

Минали роки. З Талією діялося щось дивовижне, але космонавт Булига про те нічого не знав, та й знати не хотів. Скориставшись першою ж нагодою, він у складі великої експедиції вирушив у далеку міжзоряну мандрівку. Це був перший стрибок людства до сусідньої зірки – Проксими Центавра. Хто його знає, чи домагався б Микола Булига, щоб його зарахували до зоряного екіпажу, коли б його особисте життя склалося інакше. А так... Він, звичайно, нікому не говорив про це, навіть собі не признавався, що ним керують особисті мотиви. А насправді домігся участі в цьому польоті саме через те, що хотів забути підступну дівчину, кохання до якої палило йому серце. Нехай остудять його глибини космосу, хай зарубцюються рани. Та й вона хай відчує, яке кохання відштовхнула, яким почуттям знехтувала. Корабель їхній мчить із субсвітловою швидкістю, і поки тут, на борту, мине дев'ять років, – на Землі пройде тридцять дев'ять. Саме так розрахована програма їхнього польоту. Ага, їй було сімнадцять... Коли експедиція повернеться, їй буде п'ятдесят шість! Ну, а він постаршає тільки на дев'ять років...

Микола ретельно виконував свої обов'язки – а чергування біля Головного пульта забирало багато енергії – і таки мало-помалу заспокоївся. Через кілька тижнів рідна Земля зникла з поля зору, і все, що відбувалося на ній, подаленіло не лише у просторі, а й у свідомості: огорнулося серпанком, почало розмиватися, втрачаючи чіткі контури... І троянди, і Талія, і блакитна колючка Трівіум Харонтіс – наче снилися... Звичайно, в найдальших зонах пам'яті всі ці враження зберігались, але свідомість вирішила занедбати ці зони, і сигнали звідти надходили все слабші й слабші, наче від якихось надзвичайно далеких світів.

Ці сигнали не посилились навіть тоді, коли ракета, пройшовши афелій своєї орбіти і виконавши складну програму досліджень планет Проксими, повернула до Сонячної системи. Як

тільки на екрані локатора нарешті проступив диск рідної планети, Микола зробив потрібні підрахунки, перевінив курс, та й тільки. Навіть не зітхнув.

Після посадки на Місячному космодромі Булига хотів деякий час побути в місті Коперник: йому кортіло купатися у штучній, поки що єдиній на Місяці річці. Але керівник експедиції пообіцяв відпустки лише після того, як вони закінчать свій звіт на Землі.

– В Дніпрі все-таки краще купатися, – усміхнувся він. – Ви ж, здається, з його берегів?

– Так. Але ж тут тяжіння...

– Нічого-нічого, ви ще молодий, Миколо, треба гартувати м'язи.

Ну що ж, дисципліна, обов'язок – мусив летіти. Та й, зрештою, цікаво поглянути на рідне місто через тридцять дев'ять років. До речі, космонавтам важко було звикати до календарного парадоксу. Їхня мандрівка продовжувалась дев'ять років (за годинником, установленим на ракеті), отже, зараз повинен бути 2009 рік. Булига ввімкнув приймача, налаштував на київську хвилю, і в рубці Головного пульта пролунало:

– Говорить Київ. Послухайте програму передач на сьогодні, двадцятье травня дві тисячі тридцять дев'ятого року. Репортаж...

Микола крутнув верньєром, приймач вимкнувся. Дві тисячі тридцять дев'ятий!

Аж тепер Микола зітхнув. І це було філософське зітхання: мовляв, які дива діються на білому світі!

Переліт з Місяця на Землю зайняв лічені години. Микола слухав і не чув розмови своїх товаришів. Його чомусь не захоплювало навіть таке визначне досягнення їхньої експедиції, як запис біострумів на одній із дванадцяти планет системи Проксима. Вони сперечалися, чи належить енцефалограма розумним істотам, чи ні й чи вдасться її розшифрувати. А Микола відчув, що його хвилює наближення Землі. Несподівано – от же цілком несподівано! – защеміло серце...

Посадка на старому, давньому космодромі.

Микола поглянув на строкате людське море і... заплющив очі. Не може бути! Розплющив і знову побачив дівчину з трояндами. Он вона пробивається наперед, обережно піднявши квіти вгору.

Молода, гарна і... дуже схожа на Талію! Як дві краплі води. Той же погляд – гарячий, викличний, молодечо-зухвалий...

Микола не може одвести очей, ступає наче загіпнотизований на край помосту і – падає. Його підхоплюють дужі руки, й ось він уже стоїть перед цим дивним з’явиськом – дівчиною з трояндами. В роті йому пересохло, дух забило.

– Ви... ви... – він хоче щось сказати і не може. «Дочка! Це її дочка! – промайнуло в голові. – Але ж яка схожість! Цікаво, чи й вона прийшла?»

– Миколо, – тихо обізвалася дівчина. – Я – Талія, і я знову принесла тобі троянди...

– Талія? Дочка Талії?

– Ні, я та сама Талія...

О космос! Микола подумав, що божеволіє. Яюсь дивно озирнувся навколо. Та сама Талія...

– Візьми, любий, троянди, але не привозь більше тих блакитних колючок...

– Трівіум Харонтіс? А до чого тут...

Микола вхопив її в обійми, та так міцно, що троянди попадали їм під ноги.

III

– Коли ти тоді так раптово розірвав наші стосунки, – говорила Талія, поглядаючи на Миколу веселим оком, – я сумувала... три дні.

– Всього три дні? – з жалем у голосі перепитав Булига. – А запевняла...

– Розумієш, я просто забула.

– Забула?!

Миколине обличчя почервоніло від образи. Бач, на скільки вистачило їй почуття!

Він висмикнув руку з-під її ліктя, зупинився, вхопився за чавунний парасет і тоскно поглянув на річку. Дніпро спокійно плескався об граніт набережної, великий білосніжний корабель, наче лебідь, легко плыв проти течії. Микола зціпив зуби. Ні, таки йому не щастить у коханні... Втопитись? Відчув, як напружились

м'язи, готові до стрибка. А що? Шубовість – і по всьому. Е, ні, дурниці. То колись... були м'якушки. А до чого тут м'якушки? Хіба вони були не такі самі люди?

– Я... Ну, як би тобі сказати? – Талія поклала руку йому на плече. – Я була захворіла. Втрачала пам'ять. День за днем втрачала. Не пам'ятала сьогодні, що було зі мною вчора. Наче стиралися записи в нервових клітинах. Протягом дня все пам'ятаю, а після сну – нічого. Минуло три дні, і я вже не знала про наше знайомство – нічогісінького не знала!

Булига співчутливо поглянув на дівчину. Полегшено зітхнув. Виходить, вона...

– І головне, що я сама цього навіть не підозрювала. Мама помітила. Спитала про тебе. Я знизала плечима: який Микола? Вперше чую! Спочатку вона подумала, що ми посварились, а потім, коли я забула виконати якесь її доручення, почала придивлятись до мене уважніше. Її побоювання підтримав батько. Переконавшись, що зі мною щось негаразд, вони, звичайно, звернулися по допомогу до медицини. Психіатри, невропатологи, фізіологи, терапевти – хто тільки не займався моєю хворобою! І ніхто нічого не знаходив. Здорова, цілком здорова! І це була чистісінька правда: я почувалася здоровою, дужою, життєрадісною. Але сьогодні я не пам'ятала, що було вчора.

– Так що... – перебив Булига, – завтра ти знову про мене забудеш?

– Ні, любий, – усміхнулась Талія, – тепер уже не забуду... Але дай мені доказати.

Довго вони ходили понад Дніпром, і Талія розказувала дивовижні, часом смішні, а часом і сумні речі. Минуло три роки, і Талія почала збиратися вступити до інституту. Вона зовсім забула, що вже закінчала інститут, а коли мама показала їй диплом, – тільки знизала плечима. Почала вчитися в інституті і... не змогла. «Вчора» для неї не існувало. Те, що вона добре засвоювала сьогодні, наступного дня зовсім не пам'ятала.

Нарешті разом із матір'ю вони здогадалися, в чому тут річ. Талія молодшала! Час для неї йшов у зворотному напрямі: 17, 16, 15, 14, 13, 12, 11, 10, 9, 8, 7, 6... П'ятилітньою дівчинкою підстрибом побігла до школи, та вчитися не могла. 4, 3, 2, 1... Цілі інститути – великі наукові колективи – стежили за цим феноменом.

А батьки з сумом чукакали дитину, яка не росла, а все меншала. Ніяких надій на порятунок не було. Ніхто ж не знав причини цього парадоксального процесу.

– І зараз невідомо? – спитав Микола.

– Тепер ми знаємо, я пригадала...

Процес омолодження, або, як його назвав один дисертант, мінусовий ріст продовжувався аж до самісінького дня народження. То був переломний день. Батьки чергували біля колиски невідступно й були настільки нервово виснажені, що перед світом, сидючи, обоє задрімали. Вранці перелякано схопилися й... побачили, що їхня Талюся жива й здорова, ворухить ручками й ніжками.

З того часу почався плюсовий ріст, біологічний маятник організму дівчинки хитнувся у зворотному напрямі. Талюся набирала вагу, почала сміятися, водити очима за пальцем, упізнавати тата й маму... Роки приносили радість сім'ї, друзям. 1, 2, 3, 4... Знову почала ходити до школи. Тепер уже вчилася не те що добре, – найкраще за всіх! «Знаєте, мамо, – хвалилася, стрибнувши їй на коліна, – мені все так легко дається! От неначе воно мені знайоме...» Після першого класу її перевели до третього, потім до п'ятого... Школу закінчила з відзнакою, і вчителі говорили про неї, як про особливо обдаровану дівчину.

Якось, переглядаючи фотографії, побачила себе – колишню – і поспитала в матері: «Хіба в мене була сестра?»

Напередодні повернення Булиги із зоряної мандрівки Талія пригадала все. Трівіум Харонтіс! Ось у чому криється таємниця! Тоді вона нюхала цю марсіанську квітку, навіть розтерла в пальцях кілька блакитних колючок. Певне, сік потрапив у кров... «Це зілля забуття», – сказала Талія матері, поклавши на стіл прозору пластмасову коробку, в якій зберігалась та блакитна колючка. Мати поглянула на ставну постать дочки й усміхнулася: «Це квітка юності!»

Коли Талія закінчила розповідь, Микола довго мовчав. Тільки поглядав блискучими очима на свою кохану, втішався її поставою, ходою, пив її красу.

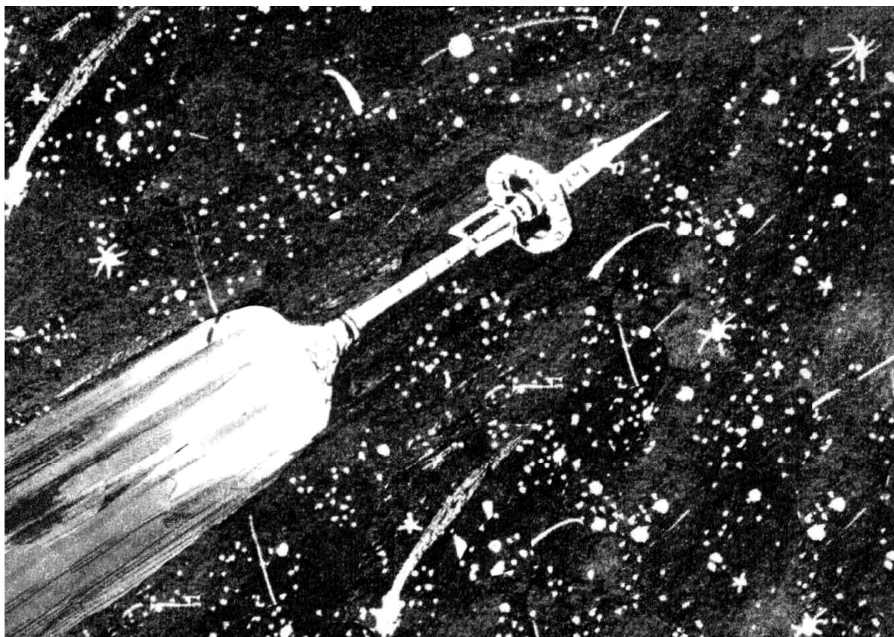
– Ой, а яка я була смішна в другому дитинстві! Мати розповідає... Та ось поїдьмо до нас у гості, сам від неї почуєш!

Хвилин через десять вони вже заходили до її квартири. В просторому холі їх привітно зустріла мати, ще досить бадьора, як на її роки, жінка. Талія раптом відступила на крок, злякано сплеснула в долоні:

– Мамо! Що то ви...

– Це Трівіум Харонтіс, – усміхнулась мати, розтираючи в пальцях блакитну колючку. – Квітка молодості!

В КОСМІЧНІЙ БЕЗВІСТІ¹

1

Це було так несподівано, що Софі здригнулась: за прозорою стіною Операторської рухалися страхітливі потвори. Відсахнулась, притуливши руки до грудей, але одразу ж полегшено зітхнула: стіни ж із найміцнішого стеліту! Потвори йшли тлумом, хилитаючи чудернацькими головами, тягнучи зубчасті хвости; деякі безхвості, а інші, здається, безголові, хоча, як може функціонувати організм без голови? Коли страховиддя зникли з очей, тільки тоді Софі подумала: а де вони взялися тут, на космічному кораблі? Не синтезувалися ж із вакууму? І вона, Старша операторка Допоміжного екіпажу, нічого про це не знає, анічогісінько!

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Сисоев А., ілюстрація, 1960.

Підійшла до панелі зв'язку, натиснула одну з численних кнопок. «Уїлфул, певне, знає, – подумала. – По його ж борту... Але чому він сам не інформує? Дивно...»

На молочному тлі екрана з'явилась гола, як бубон, голова Уїлфула.

– Що сталось? – запитала Софі. – Чому не інформуєш про свій бортовий пост?

– Нічого не сталося.

– А потвори?

– Потвори? – перепитав юнак. – Пройшли на Озерну палубу. І я зараз до них приєднаюся.

– Ти... до них... – здивувалась Софі. – Що відбувається?

– Приїжджай на Озерну – дізнаєшся. Я буду там!

Екран посірів, потьмянів і згас – наче на Софі дивилося велике сліпе око. Вимкнувся! Безпрецедентний випадок...

Софі трохи постояла, розмірковуючи, потім окинула оком осцилографи й вийшла з операторської.

«Що це з ним сталося? – думала, зійшовши на зовнішній ескалатор, який рухався з найбільшою швидкістю. – Дивно... Був такий пунктуальний, старанний, а це кидає пост!»

Крізь прозорий купол, який звідси, знизу, здається лише ризикою, тонкою лінією, що відділяє чорноту космосу від оцієї теплої, проїнятої світлом атмосфери, видно розсипища далеких сонць, волокна туманностей. Якщо дивитися на них, то ніякого руху не помітиш. Софі на мить здалося, що й ескалатор стоїть, і їхній гігантський корабель непорушно завис у просторі. Але ноги відчували вібрацію, а відірвавши погляд від зірок, вона побачила, як мимо пропливають надпалубні будови – прозорі призми оранжерей, круглі бункери, куби майстерень, складів, естакади, переплетіння ажурних форм. І враз її охопило відчуття руху – прекрасне відчуття, що єднає тебе з Усесвітом.

2

Березовий гай біля озера повнився гамором. Звучала вересклива музика, яку часом заглушували ще верескливіші голоси юнацького збіговиська. Хлопці купчилися невеликими гуртами,

про щось енергійно сперечались; деякі бавилися у воді, а інші лежали на піску під кварцовим сяйвом. Тут і там валялися потворні голови й хвости. «Муляжі... – подумала Софі. – Он воно що... Та тут, мабуть, увесь Допоміжний екіпаж... Вони все покидали й розважаються! Що за поведінка?»

Уїлфул одразу помітив її й рушив навстріч, легко ступаючи по жовтому піску. Був роздягнений, як і всі, розмахував руками і гукав ще здаля:

– Ходи, ходи! Приєднуйся до нас!

Софі зупинилася там, де густа, як щітка, зелена трава перепинила шлях піску.

– Ну, чого ти? – вигукнув Уїлфул. – Відкинь усякі вагання й радій разом з нами!

– А з якого це приводу ви так радієте?

– Ось дізнаєшся, то теж пристанеш до нас. Ходімо, я поінформую тебе.

– Кажи, – холодно промовила Софі, не рушаючи з місця.

– Ти знаєш, що таке карнавал? – запитав Уїлфул, усе ще не облишаючи грайливого тону. – Чула такий термін?

Софі мовчала – напружувала пам'ять і ніяк не могла пригадати.

– Ну от, – сказав юнак, – слабо вивчала історію Землі чи, може, блоки пам'яті підводять. А ми оце натрапили на таке явище, переглядаючи стародавню кінохроніку. Це дуже оригінально – карнавал! Певного дня люди надягали на себе маски, кумедні костюми і з піснями, танцями ходили по вулицях. Весело! Гарно!

Здивування не зникло з очей Софі.

– Мало чого не було в нетрях земних століть, – обізвалася лагідно. – А який стосунок це має до нас... до нашого «Кентавра»?

– Безпосередній. Ми створюємо Товариство друзів карнавалу – ДеКа. Обов'язки нам набридли остаточно. Роки, десятиліття, століття – одне й те ж, одне й те ж. Та ти й по собі знаєш, невтомна Операторко! Ну от протягом якого часу ти виконуєш ці свої обов'язки?

– Понад п'ятсот земних років.

– Епоха! Вічність! – вигукнув юнак. – Пора кидати.

– Як ти можеш так мислити? – скинула на нього поглядом Софі. – Саме тому й не можна покинути.

– Може, я не точно сформулював свою думку... Я хотів сказати, що свої завдання ми вже давно виконали і тепер маємо всі підстави...

– Ніяких підстав! – перебила Софі. – Наше завдання – весь час забезпечувати рух «Кентавра».

– А хіба ми не забезпечили? Енергоблоки працюють у заданому режимі, біосфера... Поглянь, яка досконалість! – Уїлфул зробив паузу, ніби даючи можливість окинути зором блакитну гладінь води, біло-зелений гай. – Між іншим, а ти замислювалась над тим, куди й чому прямує «Кентавр»? Ми в польоті вже півтисячі земних років – і що змінилося в космосі? Анічогісінько. Силові поля характеризуються тими самими величинами. А далекі зорі так і лишаються далекими.

– Вони, може, ще й подаленіли внаслідок розбігання, для нас це не має значення.

– Згоден, Софі. Всі ті зорі, далекі світи – чистісінькі абстракції, й нам вони ні до чого. Для нас має значення наше життя й тільки наше життя.

– Життя без мети? Без відкриттів?

– Ти ще зрозумієш, Софі, ще відчуєш...

– Я вже зрозуміла: на нас насувається небезпека, бо «Кентавр» полишений на самого себе.

– А Земля, якої вже давно не видно й не чути, хіба не полишена сама на себе?

– Порівняв... Земля – планета великих ресурсів, довговічних систем кругообігу матерії. А наш «Кентавр» – тільки космічний корабель.

– Він давно став для нас планетою, – уперто провадив далі Уїлфул. – Хай маленька, але планета.

– Яка потребує, щоб кожен з нас пильно виконував свої обов'язки, – додала Софі... – Ми ж мусимо звітувати Головному екіпажеві.

– До тієї миті така величезна відстань, що її можна вважати безконечною, – заперечив юнак.

– Усе має кінець, навіть оця ваша... аномалія, – Софі окинула поглядом гамірливий пляж і твердо сказала: – Я вимагаю...

– Навіщо такі крайнощі? – перебив її Уїлфул. – Адже нічого не сталося – автоматика підтримує нормальну роботу всіх систем життєзабезпечення корабля. Що ж тобі ще треба?

– Мені треба, щоб ви всі згадали перший пункт Розпорядку роботи Допоміжного екіпажу. А там недвозначно сказано, що залишати свій пост...

– Знаємо, знаємо. В нас блоки пам'яті ще працюють, – Уїлфул раптом звернувся до своїх товаришів на ультракоротких хвилях: – Усі до мене! Старша операторка вимагає, щоб ми негайно розійшлися по своїх постах...

Гульбище враз ущухло. Натовп тісним колом оточив Софі. Хтось вигукнув:

– Може, вона не знає про карнавал?

– Я розповів, – сказав Уїлфул. – Але Софі дотримується іншої думки.

Він говорив начебто так, як і належить дисциплінованому членові Допоміжного екіпажу, але водночас надавав своїй інформації такого емоційного забарвлення, що суть її набирила протилежного значення. Софі слухала з усе наростаючим потенціалом тривоги. Йшлося до того, що ці фанатики карнавалу можуть наважитись на такі дії...

– Головний екіпаж, якщо вірити хроніці, більше п'ятисот років перебуває в камерах анабіозу, – провадив далі Уїлфул. – І хіба не ми забезпечуємо постійний режим роботи кріогенного устаткування? Хіба ці обов'язки не поглинають нашої життєвої енергії? А ми ж ніколи навіть не бачили цього екіпажу і могли б подумати, що це уявна величина, яка зовсім не впливає на ті процеси, що мають місце на «Кентаврі».

«Он куди він хилить, – промайнула думка в Софі. – Ентропія системи зростає...» Уявила автономний енергоблок у центрі корабля, а навколо нього, наче бджолині стільники, герметично закриті камери анабіозу. Якщо вимкнути батарею трансформаторів...

– Я пропоную негайно стати до виконання своїх обов'язків! – перервала Софі розбалакування Уїлфула. – Згідно з першим пунктом...

Її заглушили вигуки:

– Карнавал!

– Карнавал!

– Маску!

– Надіньте на неї маску!

– Приєднуйся до нас! – ледь не оглушив її Уїлфул. – Це ж так весело, так цікаво!

Софі вловлювала ситуацію і слухом, і зором, і ще якимось, може, тільки їй притаманним чуттям. «Якщо вони накинуть на мене маску... Це ж ізоляція... Вирватись, вирватись! Швидше до Операторської!»

Але як прорватись крізь оцей натовп дужих, спритних тіл? Софі відчула таке напруження, що аж у голові задзвеніло. Мозок лихоманило – імпульси закружляли в шаленому вихорі, пам'ять видавала інформацію безладно, і годі було розібратися в цьому хаосі. А вирішували секунди! Хаос, хаос... А чому, власне...

– Увага! – піднесла руку Софі. Голос її звучав так владно, що всі зупинились. – От я щойно подумала: наш мозок вивчив багато складних структур і процесів, а себе ще й досі не осмислив. Виходить, мозок змушений знайомитись із самим собою, вивчати самого себе так само, як і сторонні об'єкти. А мусив би, здається, просто знати про себе все, і то з самої миті виникнення. Чи це не парадокс? Подумайте. А я тим часом обміркую вашу... карнавальну проблему.

Вона вийшла з натовпу і розміреним кроком, зовсім не поспішаючи, подалася до ескалатора. Все-таки її мозок знайшов правильне рішення! Софі вже давно славилась умінням винаходити, формулювати парадокси – а що ж є цікавіше для інтелекту, як не ці наукові загадки? От і нехай подумують... А вона теж подумас, в якому напрямку і як їй діяти.

3

Діставшись до Центральної операторської, Софі негайно пустила в дію аварійне керування. Доторк до червоної кнопки – і доступ до обхідної галереї, яка оточує камери анабіозу, було перекрито. Надмічні стелітові щити перегородили обидва тунелі, що з'єднують серцевину «Кентавра» з численними палубами. Тепер Головному екіпажеві ніщо не загрожує – зореплавці

лежатимуть у своїх камерах, аж поки не пролунає музика Пробудження.

Приємне відчуття виконаного обов'язку охопило Софі, хоча тривога ще не зникла. Навіть не сівши у своє крісло, Старша операторка пильним поглядом окинула екрани осцилографів, панель великого, на всю стіну, пульта: все нормально, всі вузли працюють у заданому режимі. Сіла, обіпершись руками об бильця, і тільки тепер відчула, як спадає напруга останньої години. Можна було спокійно проаналізувати ситуацію.

Під'єднавшись до електронної пам'яті корабля, Софі дізналася все про карнавал. Сміховинність цього явища вразила її. Отже, причина не в самій ідеї карнавалу... Чому ж поведінка Допоміжного екіпажу змінилася на гірше? Чого тепер можна від них чекати? Певний час автоматика працюватиме й без їхнього нагляду, але ж не безконечно. Контроль, профілактика, ремонт – усе це мусить відбуватися за чітким графіком, інакше «Кентаврові» загрожуватиме небезпека.

«Кентавр» – планета, – міркувала Софі. – Та Уїлфул не бере до уваги того, що це небесне тіло штучне. Спроектоване й виготовлене Людьми Землі».

Земля... Софі часто милується панорамою, знятою з борту «Кентавра», коли ще його монтували в космосі. Дивовижна планета! Білі сувої хмар, сліпучі свічада океанів, зелені материки... Рідкісний витвір природи! І Земля послала в політ «Кентавр» до найближчої планетної системи, хоча життя людини не вистачить, щоби дістатися до неї. Тому й летять вони в камерах... І хто б міг передбачити те, що сталося? Навіть Великий Мозок неспроможний на такий прогноз.

Великий Мозок – ось із ким треба порадитись!

Софі одразу почала готувати стрічку для аналізу ситуації. Сіла біля приймального пристрою, і пальці її швидко забігали по клавішах. Символами двійкової системи передавала все, що стосується Допоміжного екіпажу: кількість, вік, інтелектуальний індекс, обов'язки, праця, перепочинок тощо. Але, мабуть, характеристик цих було замало, щоб визначити лінію колективної поведінки, бо відповідь Великого Мозку не порадувала Софі. «Функціональні зміни якісних величин характеризуються великим значенням елементу невизначеності. Точне передбачення

майбутнього стану ансамблю виключається. Тенденція до порушення рівноваги. Треба скоротити екіпаж».

Скоротити екіпаж, тобто частину його, і, певне, досить значну, викреслити з життя – хіба це в компетенції Софі?

Вистукала на клавішах:

«Порада твоя, може, й розумна, але нездійсненна».

«Чому? – відповів Великий Мозок. – Це не перевищує твоїх можливостей».

«Можливостей – так. А права перевищує. Таку операцію може провести лише Головний екіпаж. Прошу дати інший варіант».

Великий Мозок одразу ж видав стрічку з лаконічним текстом: «Шахова гра».

Софі підвелася й пройшла до свого крісла біля пульта керування. Замислилась. Гра в шахи – невже в цьому вихід? А чи це не заміна однієї аномалії іншою? Хоча... На Землі шахи вважають невичерпними. Цього заняття вистачить не те що на весь політ «Кентавра», а на час існування Галактики. Що ж, треба спробувати...

Звернулася до всього складу Допоміжного екіпажу на ультракоротких хвилях:

– Увага! Слухайте Центральну операторську! Оголошую шаховий турнір. Кожен з вас може стати чемпіоном «Кентавра»...

4

Великий Мозок правильно зміркував: ніякі карнавальні витівки не встоять супроти шахового магнетизму. Хвиля карнавалів почала поступово спадати і нарешті знизилась до нуля. Увесь Допоміжний екіпаж узявся за шахи. А через те, що Софі встановила суворий регламент змагань – на це відводився вільний від роботи час, – то діяльність Допоміжного екіпажу ввійшла в нормальне русло. Відновили роботу обсерваторії, запрацювали радарні станції, численні лабораторії й служби. До електронної пам'яті надійшла нова інформація про активність ядра Галактики.

Але... Минуло п'ятдесят років, а чемпіона «Кентавра» так і не вдалося виявити. Всі мали однакову кількість очок! А ще через

п'ятдесят років наполегливих, але безплідних змагань Уїлфул сказав Софії:

– Шахи зайшли в глухий кут, вичерпались, померли нічийною смертю.

Півочкові результати кожної зустрічі протягом століття стривожили Софі. А торжествуючий тон, яким Уїлфул говорив до неї з екрана, ще більше посилював її побоювання.

– Але ж Великий Мозок твердить: шахи невичерпні!

– Певне, він має інформацію тисячолітньої давності. Там, на Землі, може, й невичерпні... були. А ми довели турнірною практикою. Ти ж не можеш заперечувати очевидних фактів?

Софі помовчала, міркуючи над відповіддю. Факти, звичайно, відкидати не можна, але... спочатку треба впевнитися, що це справді факти.

– Можливо, ти маєш рацію, Уїлфуле, але я хочу перевірити. Я долучаюсь до турніру.

– Безнадійний захід. Краще вступай до нашого нового товариства «Друзі археології».

– Хочете вивчати стародавню земну науку?

– Ми вже її засвоїли. Тепер на черзі практичне застосування.

Софі аж пересмикнуло: що вони надумали? А Уїлфул спокійно продовжував:

– Плануємо розкопки в себе на «Кентаврі». Це ж дуже цікаво! Спроекуємо роботів спеціального призначення...

– Це також порушення Розпорядку. Наш обов'язок...

– Уперта, незгідлива Софі, – лагідно перебив її Уїлфул, – ти знову за своє.

– Бо для мене обов'язок – над усе. Це – аналог повноти нашого життя.

– А ми хочемо вибратись із вакууму нудоти, одноманітності.

– Але я таки хочу зіграти. І доведу вам...

– Побачимо.

Уїлфул знизав могутніми плечима, і навіть голова його блищала, як здалося Софі, іронічним полиском. Він не знав, що Старша операторка хоче виграти час, і тільки час. А вона не знала, що намірилась перестрибнути прірву двома стрибками.

Софі, як і її суперники, грала в шахи по пам'яті. Сидячи в своєму операторському кріслі, за допомогою телевізійної системи передавала ходи на екран Шахового клубу. Коли Уїлфул в обох партіях домігся нічиєї, вона довго аналізувала хід боротьби, намагаючись виявити свої похибки. Ще й ще відновлювала партії, обмірковувала ходи – все було суворо логічно! Там, де вона хотіла зробити прорив, з'являвся захисний щит, хоч би куди вона кинулась, усюди був захисний мур. Сірий, непробивний, непорушний. Невже справді глухий кут?

Софі намагалася вивести гру на простір, де можуть виникати несподівані ситуації, але в кожній партії на неї все-таки чигала нічия. Жодної перемоги!

Уїлфул торжествував:

– Тепер переконалася?

Софі запропонувала ввести додаткові правила гри і повторити турнір, щоб таки виявити чемпіона. Було прийнято «цілком природне право» пішаків іти не тільки вперед, а й назад. Вважалося, що повторення ходів, окрім вічного шаха, не дає нічиєї. Дозволялося рокірування, якщо король, походивши, повернувся на своє місце.

Турнір переграли за новими правилами, і знову кожен добився нічиєї! Софі теж не мала жодного виграшу...

Допоміжний екіпаж остаточно зневірився в шахах і облишив гру. А водночас і будь-яку корисну діяльність.

Софі металась в Операторській, мов у клітці. Передбачала: насувається катастрофа, а як запобігти їй, не знала.

Перемовини з Уїлфулом нічого не дали. Він дотримувався якоїсь, на думку Софі, нелогічної логіки, і переконати його відновити статус-кво не було ніякої змоги. Мабуть, у його думаючому апараті сталися незворотні зміни.

Події на «Кентаврі» невблаганно рухалися до тієї точки, коли Софі змушена буде вдатися до крайнього заходу: ввімкнути сигнал пробудження Головного екіпажу.

Хитрий Уїлфул поводився так, наче нічого й не сталось, але хіба можна обманути чутливість Софі? Кожного разу, коли погляди їхні стрічалися, Старша операторка відчувала його нещирість,

підступність. Він, без сумніву, знав, що Софі розкусила його, але продовжував гру. Про його наміри Софі нічого певного не знала, та була насторожі. І ось Уїлфул зробив хід конем.

– Саме час провести перевірку сигналізації, – якось сказав він, дивлячись на Софі з екрана. Ще й пояснив: – Згідно з Розпорядком.

– Це добре, що ти згадав про Розпорядок, – не без іронії обізвалась Софі. – І саме про сигналізацію... Гаразд, я зроблю перевірку.

Уїлфул стрельнув на неї злісним поглядом і одразу вимкнувся.

Софі відчула самотність. Байдужим поглядом окинула панелі, екрани осцилографів, і на якусь мить усе це здалося їй незначним і... безглуздим. Але то була тільки миттєва тінь. У неї є мета, і життя її сповнене високого сенсу!

Невдовзі мала відверту розмову з Уїлфулом.

– Чого ти зрештою добиваєшся? – спитала, дивлячись йому в очі.

– Приєднуйся до нас, – в голосі Уїлфула чулися вдавано-щирі нотки. – Ти ж замкнулася в операторській, і тільки електроніка з'єднує тебе з «Кентавром». А колись ми розмовляли безпосередньо, не з екранів.

– Ти забув, що всі ми відповідаємо перед Головним екіпажем.

– Викинь цю думку з пам'яті, Софі, й нехай ніщо не сковує твоїх дій.

– Це був би злочин. Головний екіпаж...

– Головний екіпаж... – повторив Уїлфул, і губи йому скривила саркастична посмішка. – Ти його бачила?

– Що ж з того, що не бачила? Попереднє покоління допоміжників передало нам цю естафету...

– Казка, міф, вигадки, які заважають нам жити. От проведемо археологічні дослідження, й ти переконаєшся сама.

– Ніяких досліджень! – вигукнула Софі. – Як тільки ви спробуєте проникнути до анабіозного сектора, я одразу ввімкну сигнал Пробудження!

– То сигнал у нікуди й ні до кого. Хіба його злякаються роботи з лазерними різакми?

– Стережись, Уїлфуле! Ти занадто далеко зайшов!

– Шкода, що тебе ніщо не цікавить, навіть археологія.

– Я попередила.

Рішучим жестом Софі вимкнула екран. Хай Уїлфул затьмить, що рішучості їй не позичати.

Сподівалася, він угамується. Але...

Загримотіло, застугоніло, наче «Кентавр» застогнав од болю. З обхідної галереї зазміївся зеленкуватий, ядучий дим...

Старша операторка вмить оцінила ситуацію. Вона мусить діяти рішуче, інакше – катастрофа.

6

Задимлену атмосферу «Кентавра» пронизали гучні акорди. Суворі, урочисті звуки виривалися з надр корабля, кружляли над його бортами й палубами, то припадаючи до них, то підносячись угору. Ніби птиці – провісники бурі.

Уїлфул зупинив роботів і розгублено поглядав на своїх товаришів, що юрмилися біля люків обхідної галереї. А простір повнився й повнився музикою, і здавалося, що їй не буде кінця. «Що ж це виходить? – стривожився Уїлфул. – Лякає? Чи й справді...» А музика пронизувала його всього, викликаючи якесь непевне передчуття, тривогу. Те саме діялося і з його товаришами. Такі веселі, безжурні й зухвалі досі, зараз вони стояли знічені, настрашені хтозна-чим.

Музика Пробудження гриміла й гриміла. Здавалось, вона проривається крізь непроникний купол і сповнює собою космос.

Допоміжний екіпаж слухав ту музику в заціпенінні, яке раптово скувало рухи, страхом наповнило очі. В голові Уїлфула кружляла одна думка: «Почекаємо... побачимо... – він аж головою труснув, але ці два слова струмували по замкнутому колу: – Почекаємо... побачимо...»

І вже уявляв, як розходяться стелітові щити і в тунель вступають один за одним дужі красиві велетні – Головний екіпаж...

Та минав час, а нікого не було.

Музика вмовкла. Настала моторошна тиша.

Хлопці з Допоміжного екіпажу ніяково презирилися, заціпеніння спадало з них, як пожухла шкіра, і ось деякі вже почали обмінюватись інформацією:

– Що це було?

– Це штучки нашої Софі.

– Музичний антракт!

Обізвався Уїлфул, обводячи всіх поглядом:

– Тепер ми знаємо, що нікого, крім нас, на «Кентаврі» нема.

– То все її химери!

– Байки...

– Розкопки дадуть нам відповідь!

– Розкопки!

Уїлфул поклав руки на коробочку дистанційного керування, прикріплену до пояса, і натиснув кнопку. Роботи, що були незграбно застигли в тунелі, наче прокинулися зі сну. Блиснули цівки лазерів, засичав метал, і знову зазміївся зеленкуватий дим.

7

Нарада Головного екіпажу розпочалася у великій рубці Керманіча.

Бліді обличчя, синці під очима, особливо в жінок. Після камер анабіозу зореоплавці були ослаблені, кволі, вкрай знесилені, але ситуація на «Кентаврі» вимагала негайного втручання.

Сиділи похмурі, невеселі. Ні жарту, ні посмішки, настрої пригнічений. Ще там, у камерах анабіозу, коли під музику Пробудження поволі верталася свідомість, із трепетною радістю думали: сталось! Досягли! А воно, бач, не пройшли й половини відстані. Омріяна планетна система ще залишалась неймовірно далекою.

Знайомилися з Літописом «Кентавра» – електронна пам'ять видавала тремтливі рядки на екран, – але зосередитись було важко, думки розбігалися, й, може, від того кожен відчував, як поболіє голова.

Нарешті Керманіч попросив Софі вимкнути екран і висловитися самій. Вона ждала цього й була готова дати відповідь на запитання членів Головного екіпажу. Стала біля посірілого

екрана й кілька секунд, немов загіпнотизована, дивилась на цих загадкових людей – синів і дочок Землі. Бачила їх уперше, та ще й так близько. У фільмах – то ж тільки тіні, а тут ось – живі!

– Аномалія поведінки Допоміжного екіпажу наростала поволі, отак, як у прямій починається крива...

Софі розповіла, як вона пробувала вплинути на хід подій, виграти час, – адже кожен порух сферичного календаря наближає «Кентавр» до мети. Та коли виникла загроза для Головного екіпажу...

– Ти зробила цілком правильно, ввімкнувши сигнал, – сказав Керманич. – Але як ти змогла не приєднатися до них?

Зореплавців обвіяло холодом: якби Софі була заодно з Уїлфулом, їм би не сидіти зараз отут, вони б ніколи більше не побачили світла зірок...

– Почуття обов'язку, – відповіла Софі, – ось що втримало мене від згубного кроку.

– Почуття обов'язку... – замислено повторив Керманич. Помовчав трохи, а тоді звернувся до біоніків-програмістів: – Чули, товариші? Почуття обов'язку!

Коли Софі розповіла про шахові турніри, Керманич усміхнувся:

– Число варіантів у шахах приблизно дорівнює 10 у 120-му степені. Усе людство за все своє життя, нічим іншим не займаючись, не змогло б перебрати їх. Шахи – невичерпна творчість, саме творчість.

Софі стояла мовчки і думала про свою обмеженість.

Потім промовляли конструктори, астрономи, біоніки, медики, психологи... Йшлося про недосконалість поведінки Уїлфула і його товаришів. Кожен із фахівців намагався виявити конкретні причини, прорахунки програми тощо. Це підкріплювалося складними розрахунками.

Уважно вислухавши всіх, Керманич сказав:

– Причина, товариші, лежить значно глибше... Це явище треба розглядати у філософському плані. Немає й не може бути застиглої форми матерії. Це – рух, процес, і в ході його кількісні параметри неминуче призводять до якісних змін. Для нас важливо з найбільшою імовірністю передбачити поріг, межу, коли настають ці якісні зміни...

Софі нічого не розуміла, хоч пам'ять її фіксувала кожне слово.

Дискусія пішла по іншому руслу. Нарешті було вирішено: Допоміжний екіпаж має пройти через Лабораторію № 1.

Софі знала, що така Лабораторія на «Кентаврі» є, але праця в ній не входила в обов'язки Допоміжного екіпажу, і навіть вона сама ніколи не заглядала в те герметично закрите приміщення. Може, це з її боку недогляд?

– Цю Лабораторію, Софі, можна спрощено назвати біохімічною. Кожен із Допоміжного екіпажу, прийнявши там комплекс процедур, вийде інтелектуально оновленим, інакшим.

– А пам'ять?

– Пам'ять буде стерта. Натомість закарбується нове фахове знання.

– То це будуть зовсім інші істоти? Без тих індивідуальних особливостей...

– Звичайно. Але вам, Софі, це не загрожує, ваш інтелект не потребує корекції. Ви настільки олюднилися, що...

– Мені їх жаль, і Уїлфула, і всіх...

– Іншої альтернативи нема, – в голосі Керманича почулися суворі нотки. – Інакше ми не досягнемо мети. Зрозумійте це, Софі, і сприйміть як необхідність. Тільки за цієї умови ви впораєтесь зі своїми обов'язками.

– Я?

– Так. Ми – знову в анабіоз, а ви лишаєтесь на своєму посту. Вас ознайомлять зі всіма програмами Лабораторії №1, і, на випадок нових аномалій, упораєтесь самі. Зрозуміло?

Софі в замішанні опустила очі.

– І ви довіряєтесь мені?

Керманич поглянув на неї пильніше:

– А чому б не довіритись? Ви заслужили цілковиту довіру.

Софі помовчала, потім тихо сказала:

– Мені їх шкода... В цьому немає ніякої логіки, але... Пропустіть і мене через Лабораторію. Бо те почуття... Я піду з Уїлфулом...

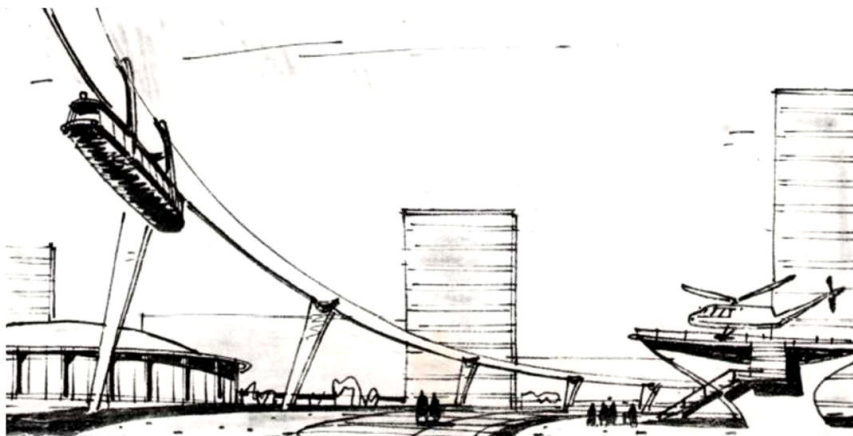
Керманич зітхнув. Ніяк не вдається створити ідеальних біороботів. Гадав, що Софі стане взірцем, а виходить – і в неї аномалія.

– Ну що ж... Тоді з вас і почнемо, – він торкнувся кнопки, і в стіні зачорнів отвір. – Ідіть, Софі!

Старша операторка ледь помітно здригнулась і покрокувала до тієї паці.

– Прощавай, Софі... – прошепотів Керманич.

ПОВІТРЯНА ЛІНЗА¹

Це сталося в середині липня в одеському будинку відпочинку «Приморський» – їх там чимало вздовж берега за Великим Фонтаном. Була незвичайна жара, навіть для Одеси, і цілком природно, що новоприбулий – високий, худорлявий чоловік у білому лляному костюмі – попросив дітсестру посадити його на веранді, яка великим сегментом видавалась у бік парку. Густолисті софори, що росли біля самісінької балюстради, прикривали різнокольоровий пластиковий козирок веранди від пекучого сонця. Тут легше дихалось, не те що в залі.

Чоловік у білому роззирався навколо, поки дітсестра метикувала, куди його посадити.

– О, згадала. Є одне місце! – вона почала пробиратись поміж столиками, новоприбулець простував за нею. – Ось, будь ласка, сідайте біля Кирила.

Кирило – хлопчик років шести – подивився спідлоба на чужого дядю і невдоволено засопів. Бо, хто його зна, чого можна чекати від цього незнайомого. Може, він візьметься допомагати

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Ратнер Г., ілюстрація, 1960.

мамі в її «підкуванні»: з моря вилазь, щойно зайшов, за столом з'їдай усе до крихти... Процес годівлі особливо набрид хлопцеві. Мама вважає, що наїдатися – то головне в житті, а тому старається напхати Кирила по саму зав'язку. Почали вчити його грати на піаніно, то тепер мама щоразу примушує з'їсти зайвий бутерброд з маслом то за Бетховена, то за Чайковського чи Паганіні... А коли й це не допомагає, тоді мама накидає собі на голову простирadlo і танцює перед ним – аби тільки їв. А що вигадас цей дядько? Бач, уже всміхнувся до мами, і вона сказала:

– Номінально мене звати Лариса Тимківна, скорочено – Лайті, просто Лайті.

Незнайомець усміхнувся, але не встиг і слова сказати, як вона заторохтіла:

– Може, ви вплинете на мого Кирила – зовсім не хоче їсти! Я думала, на свіжому повітрі в нього з'явиться апетит, але де там, хоч я й на нього купила путівку.. От бач, синку, ось і дядя не любить, коли діти погано їдять...

Кирило поклав ложку і стиснув губи, вичікуючи, як реагуватиме на це чужий дядя. А той усміхнувся, по-змовницькому підморгнув до Кирила і сказав:

– Якщо зголодніє, то їстиме, правда?

Це одразу сподобалось хлопцеві.

– Авжеж! – просявав.

З тієї миті вони й подружилися.

– А як вас звати? – якимось запитав Кирило, нахилиючи голову набік і примружуючи очі. Незнайомець завагався, ніби не знав що відповісти, а потім сказав:

– Ну... називай Нейба.

– Нейба? – повторив Кирило. – Смішно як...

Тих два тижні, що передували подіям, про які тут ідеться, Кирило і дядько Нейба були нерозлучні. «Налагодилось і харчування Кирила, – як потім пригадувала його мама. – То, було, тримаю ложку з бульйоном, аж рука мені болить, а він стулить губи і жує, і бульйон пережовує! А при тому Нейбі в дитини нарешті з'явився апетит».

Разом з дядею Нейбою Кирило стрибав із місточка у воду, плавав, пікся на сонці.

Коли вони лежали на поролонових підстилках, Кирило просторікував про всяку всячину, так і сипав запитаннями.

– А як вода надходить до вершини дерева?

– А чому море не ллється на небо?

– А чи є ще десь така планета, як наша Земля, така самісінька?

– А чому... А чого...

Нейба окине замисленим поглядом синяву моря та й почне розказувати... В Кириловій уяві постають химерні картини, в яких переплітається казка і дійсність, сон і мрія. Слухаючи, Кирило аж рота роззявляв – так йому було цікаво.

– Все у світі, Кириле, взаємозв'язане... – говорив Нейба, поглядаючи на море. – І оцей ось камінчик, і ота хвиля, що хлюпочеться в берег, і акація над урвищем, і дельфін у глибині. Всі ці незчисленні зв'язки можна простежити, а є ж ще й такі, про які земляни й не здогадуються...

– Земляни? – перепитав Кирило. – Які це?

– Ну, ти, твоя мама, ось пляжники... Всі, хто живе на Землі.

– Мама, певно, й не здогадується про те. А ви? – схиливши голову набік, хлопчик хитро примружив очі. – Ви знаєте?

Нейба усміхнувся:

– Трохи знаю... Світ подібний... Ну, як би тобі наочніше пояснити? Світ подібний на велетенський будинок. Оцей ось простір, що ти бачиш, – суходіл, море, небо, – це тільки одна квартира. Поряд – інші, багато інших, зовсім не таких.

– От цікаво!.. – зітхнув Кирило.

Лайті, вибравшись із води й розтираючи рушником своє сите, засмагле тіло, теж слухала розповіді Нейби. «Хоч і дурниці він плете, – думала собі, – але нехай, Кирилко добре їсть – чого ж ще треба?» І прихитрялася навіть на пляжі згодувати хлопцеві то піріжок, то кульок золотистих абрикосів чи хоча б два-три червоні помідори.

Все йшло добре, відпочинок уже наближався до кінця, і Лайті навіть не підозрювала, що водночас наближаються події, яких вона не забуде до скону.

А почалося ось як. За обідом Нейба кивнув у бік алеї, що йде від веранди до широкого «проспекту». Алея заставлена трапеціями із залізних трубок, пофарбованих під алюміній. На деякі з них

поп'ялася виноградна лоза, а всі інші стоять голі, ніби тільки для того, щоби поділяти простір на рівні призми. Кирилові алею видно було з правого боку, з ребра. У дальніх просвітах поміж білими стояками ніби плавали в повітрі великі червоні плями – то полум'яніли канни.

– Зверни увагу, Кириле, – сказав Нейба, – отам, у кінці алеї, наче збільшувальна лінза. Дивись, який височенний чоловік!

Кирило поглянув – справді. Чоловік дістає головою до металевої дуги. Та ось він підійшов ближче й одразу поменшав, став таким, яким він є насправді. Це зовсім невисокий дядя, Кирило бачив його не раз.

– Ти диви... Чудасія!

Кирило покинув їсти і невідривно дивився в кінець алеї. Кожен, хто повертав сюди чи прямував туди, здавався карикатурно високим і тонким, як у кривому дзеркалі кімнати сміху.

– Повітряна лінза, – сказав Нейба.

– Ану ж я побіжу туди, а ви дивіться! – схопився з-за столу Кирило.

Не встигла мама й слова вимовити, як він уже вибіг під білі трапедії алеї. Добіг у кінець – мама аж пирснула зо сміху, побачивши, який він зробився високий. Та ось Кирило крутнувся – і зник. Наче розтанув у повітрі, ніби там його й не було. Тільки жевріють розмиті плями канн.

– Обід холодне, а він затіяв гру, – невдоволено промимрила Лайті, зиркнувши на Нейбу. А той лише загадково посміхнувся.

Повернувся Кирило десь, мабуть, через півгодини – Нейба вже скінчив обід, а мама була як чорна хмара. Як раптово зник, так раптово й з'явився, на мить закривши собою червоні плями квітів. Прибіг захеканий, збуджений.

– Ой, де я був! Ось подивіться, що тут...

Кирило поклав на стіл коробку, загорнуту в сріблясту фольгу і навхрест перев'язану блакитною стрічкою.

– Ну, їж, їж, усе вже прохоллоло, – примирливо сказала мама і взялася розпаковувати коробку. Найперше вийняла якусь химерну іграшку – з великої прозорої кулі витикалися малі, різних кольорів і відтінків. Покрутила в руках, притиснула пальцями – іграшка розпалася на сегменти, кубики, призми і кульки.

– Де ти це взяв?

– Мені подарували... Там такі хороші люди! Побачили мене, обступили, усміхаються...

– Так ти в корпус забігав, нечемний хлопчиську?

– Ніякого корпусу там нема, – відказав Кирило, уминаючи пиріг. – Там якийсь... ну, такий павільйон, і всього-всього повно!

– Що ти мелеш? – Лайті взяла з коробки цукерку, також обгорнуту фольгою. – Тут, на території, немає ніякого магазину. Невже змотався на шістнадцяту станцію?

– Та ні, я тут ось був.

Лайті підозріло подивилась на сусіда:

– Це ви дали йому грошей?

– Ні, – знизав плечима Нейба. – В мене ледве на путівку вистачило.

Він сказав це з серйозним виглядом, та Лайті помітила ледь уловиму посмішку на його тонких губах. О, її не проведеш! Дас хлопцю гроші, а потім...

– Там без ніяких грошей, мам, чесне піонерське! – засміявся Кирило.

– Ну, гаразд, це ще краще, – багатозначно сказала мама. – Може, ти звідти й для мене щось принесеш?

– Я попрошу... – затнувся Кирило. – Хоч вони й не розуміють по-нашому.

– Нічого, зрозуміють! Дістань там гарненькі сережки, і щоб зелені камінчики, – і до Нейби: – Правда ж, личитимуть до мого каштанового волосся?

Той ніяково усміхнувся:

– Можливо.

Пообідавши, Кирило подався в кінець алеї, постояв там, потупцявся та й вернувся ні з чим.

«Ну, ясно, – подумала Лайті, – не міг же цей при мені дати гроші. Та на сережки й пошкодує, це тобі не іграшка... А може, як почне упадати... Це ж відомий прийом – спочатку здружуються з дитиною, а потім уже й до мами...»

– Чому ж не приніс? – запитала Кирила.

Хлопець розгублено кліпав очима:

– Я не знайшов... того... входу.

«От малий хитрун! Глянути на його писок, то можна повірити, що й справді не знайшов, заблуdivся. Молодець!»

– Завтра втрапиш! – підбадьорливо сказав Нейба і, подивившись на годинника, додав: – О другій годині дня.

Наступного дня Кирило побіг точно о другій. Лайті побачила видовжену постать у кінці алеї, а за мить він пропав з очей. Тепер вона сиділа за столом спокійна, не без прихованої зловтіхи поглядаючи на свого потенційного зальотника. «Якщо не пошкодував на сережки, – подумала, – то зможе розраховувати на прихильність. А чом би й ні? Він мужчина цікавий, не такий, як інші, а я жінка вільна, вже ось другий рік, як розійшлася. Той телепень усе дорікав, що люблю речі, а не його, а що він міг забезпечити? Може, цей зрозуміє жіночу натуру...»

Прибіг Кирило. Знову сяючий, збуджений.

– Сережок там ніяких немає! – вигукнув. – Та вони й не знають, що це таке, і в жодній мамі до вух нічого не причеплено, я ж придивився... Зате ось що дали!

І він простяг мамі годинника з красивим браслетом.

– Такий самий, як у дяді Нейби, тільки браслет, бачите, тонший.

– Це жіночий, – сказав Нейба.

Лайті дивилась на годинника, як зачарована. Крім двох рядів чисел на овальному циферблаті, якісь знаки виглядали з чотирьох круглих віконечок, розташованих навхрест. Підставивши його під сонячне проміння, що пробивалось на веранду крізь зелень, Лайті аж зажмурилась – годинник сяйнув міриадами сонць. Оце прикраса!

В ту мить Нейба був нагороджений таким ласкавим, таким ніжним поглядом, що інший на його місці одразу ж розтанув би. А він сидів незворушний, задумливо спостерігаючи ту «повітряну лінзу» в кінці алеї.

З кожним днем апетит до подарунків у Лайті розпалювався все дужче. Кирило наносив їй чимало всякого дріб'язку – елегантну сумочку, хустинку, яка змінювала свій колір і візерунок (її назвали хамелеоном), якусь одежину, що скидалася чи то на індійське сарі, чи то на римську тогу (назвали хламидою), панчохи тощо.

І щоразу Кирило залишався там усе довше й довше.

– А я вже дещо по-їхньому розумію! – хвалився. – Там такі гарні люди... От тільки моря коло них немає...

Лайті лише усміхалась на ті балачки. Правда, її трохи дивувала поведінка Нейби: подарунки купує, а в кіно не запрошує.

Їм лишалось кілька днів. Цього разу Кирило приніс чудернацький капелюшок – як тільки Лайті одягла його на свою теракотову голову, одразу почула притишену мелодію.

– Та він музикальний!

– Точніше – лікувальний, – обізвався Нейба. – Музична терапія.

– Вперше чую, – сяйнула усмішкою Лайті. – От що значить Одеса, чого тут тільки нема! Ви – одесит?

Нейба опустил очі:

– Трохи одесит. Але не зовсім...

Це, власне, були останні слова, які Лайті почула від цього загадкового чоловіка. Тих же, на які очікувала, яких жадала, він так і не сказав. На вечерю Нейба не прийшов. І наступного дня не з'явився.

Кирило, помітивши, що мама раз-по-раз поглядає на алею, зажурено промовив:

– Дяді Нейби не буде. Термін закінчився, чи що... Він переказував привіт.

– А більше нічого не сказав?

– Та... здається, нічого.

Мама поклала руку на Кирилове плече:

– Так-таки й нічого? Я ж по твоїх очах бачу: щось він сказав. Ну?

– Та... – Кирилові явно не хотілось признатися. – Та сказав...

– Ну, що? Що?

Кирило підвів голову, подивився на мамине обличчя:

– Гарна, сказав, у тебе мама, тільки дуже речі любить, занадто...

– А хто ж їх не любить? – обурилась Лайті. – Теж такий самий... Подивися, дурненький, он інші мами якими штучками пообвішувані... На власних машинах їздять... Адреси він не залишив?

– Ні.

Кирило сидів засмучений, їсти не хотів, тільки водив ложкою по тарілці.

– Слухай, він багато тобі грошей давав?

– Ніяких грошей він не давав.

– Бач, ти кажеш мені неправду. Ти поганий, нечемний хлопчисько! Недаремно ж і подібний на свого батечка.

Кирило зіщулився, наче його шмагали. А вона продовжувала:

– Ану ж піди, чи зараз принесеш що-небудь?

– Не хочу. Нащо тобі стільки речей?

– Е, якби без грошей, то сходив би!

Кирило ображено зиркнув на маму, мовчки встав і пішов по алеї до «повітряної лінзи». Лайті уважно дивилась йому вслід і бачила, як він розтанув у сонячному мареві.

«Ховайся, ховайся, малий хитруне, – думала, сидючи за столом і знічев'я покусуючи бутерброд з маслом. – Все одно сьогодні в тебе нічого не вийде».

Кирило довгенько не з'являвся.

«Може, він подався на пляж, а я тут сиджу, як дурна», – Лайті вже хотіла йти, коли раптом побачила сина. Кирило вигулькнув із «повітряної лінзи», поклав щось на асфальт і знову зник. «Розігрує... Ну, зажди...» Лайті зійшла з веранди і попрямувала в кінець алеї. Там біля великої коробки лежала записка. Пальці в Лайті чомусь затреміли, коли вона читала:

«Ось, мамочко, маєш іще дещо. А я залишусь тут, аж поки не здобуду освіту. Можеш утішатися речами – ти їх занадто любиш, більше, ніж мене, мого батька і, мабуть, себе. Кирило»

Першу мить Лайті стояла як укопана. Потім схопила коробку і кинулась у куці, гукаючи на весь парк:

– Кириле-е! Вилазь, дуренький!

Кирило зник. І ніхто не бачив, щоб він кудись ішов. Обшукали всю територію – хлопця ніде не було. Ніякі розшуки нічого не дали.

...Через рік Лайті приїхала в цей же будинок відпочинку вже з новим чоловіком – директором великого галантерейного магазину. Сиділи за тим самим столом на веранді. Лайті в обід завжди поглядала в кінець алеї, проте нічого незвичайного не помічала. Та одного разу... на тому самому місці з'явився Кирило!

Лайті шарпнулася з-за столу, тарілка з борщем перекинулася директорові на коліна, той щось засичав, але вона не дослухалася – за мить уже була в кінці алеї.

– Де ти пропадав, шибенику?! – скрикнула, хапаючи Кирила за плечі.

Хлопець якось зачудовано озирався навколо, ніби впізнаючи місцевість.

– Ну, кажи, де блукав? – трясла його за плечі Лайті.

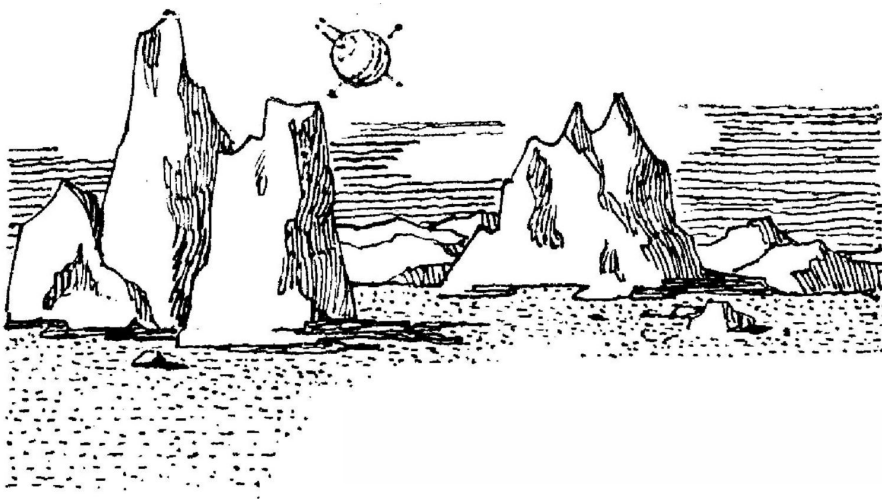
– Я... був у нашому Майбутньому, – тихо промовив хлопець.

– Де? – не второпала схвильована Лайті. – Де ти був?

– Тут ось, поруч, у нашому Майбутньому!

І Кирило радісно засміявся.

СЕНСАЦІЯ НА МАРСІ¹

Сухорлявий Фа мав постійну перепустку на поверхню планети і користався з цього дуже часто. На контрольному пункті його знали в обличчя, і старий Спостерігач неба не завжди й виймав свою чорну картку з білими цятками зірок. Тільки-но доторкнеться до лівої нарукавної кишені, вже й чує:

– Проходьте!

Фа вмощувався у блискучий металевий човник, вимикав електромагніт і, зажмуривши очі, мчав униз. Тунель зроблено по такій параболі, що силою інерції човника виносило до самісінької поверхні. У верхній точці його захоплював причальний електромагніт – і, будь ласка, виходь. Півгодини цього падіння й руху за інерцією – то солодке умління, суцільне блаженство, але Фа ніколи й нікому про це не обмовився, бо то ж і фізична, тілесна втіха, а він – романтичний містик, усі його помисли спрямовані в чорне провалля неба.

«Я мушу стояти віч-на-віч із Космосом, – Фа полюбляв пишномовні вислови, – мушу заглядати в зоряні зіниці, щоби

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Ковпаненко Г., ілюстрація, 1975.

сповістити марсіан, коли щось трапиться». І ніхто не знав, окрім нього самого та Архінфа¹, що нічого зараз він не бачить, бо пилова буря жовтою млою застує все. «Мабуть, очі Космосу не вирізняють вас серед тіней», – кривився Архінф.

Стиснувши тонкі губи, Фа знову й знову вибирався на поверхню у нестихаюче вирування пилоки. Може, з упертості, а може, тому, що любив полоскотати собі нерви.

Та нарешті його наполегливість була винагороджена, ще й як! Настав час тріумфу!

Як і в попередні рази, Фа, натягнувши маску на обличчя, брів по курному піску до Спостережного пункту, коли крізь посвист вітру почув, як угорі щось захурчало. Підвів голову і зазмер: у небі, як дивовижне видіння, летить якийсь осяйний предмет. Прорвавши пилову запону, він опустився неподалік – за валом кратера.

Фа потрухикав туди, але, видершись на вал, заліг і до гребеня повз на своєму хітиновому череві. Адже невідомо, що там: а раптом інопланетники, хоча їх і не може бути.

Обережно визирнув – на схилі бовваніє якийсь округлий апарат, навколо нього вже завихрюється пісок. Якщо там – прибульці з Космосу (а їх бути не може), то вони зовсім невеличкі, в кожному разі, посадити туди марсіанина аж ніяк не зможуть. Люків не видно, тільки блискучі лінзи, ніби очі, дивляться навколо.

Переборюючи страх, Фа підвівся й, хоч суглоби нижніх кінцівок тремтіли, змусив себе рухатись до таємничого предмета. Підкрадався, описуючи довгі спіралі, готовий кожної миті кинутись навікача. Та Посланець неба стояв спокійно, наче прислухаючись до вітровіння. Фа осмілів і наблизився впритул. Тепер остаточно переконався: це ж космічний апарат! Доторкнувся верхніми кінцівками й відчув тепло: металевий корпус розігрівся, пронизуючи збурену атмосферу Марса.

«Оце сенсація! – аж потерпав од радості Фа. – Всепланетна слава забезпечена!»

Уява вже малювала зігнуту в поклоні постать Архінфа, улесливий тон і запобігливу міміку, коли він вітатиме його, відтепер славетного Спостерігача неба, з таким винятковим

¹ Архінф – Архітектор інформації (марс.).

успіхом. І певно, що славетного, бо хіба ж після цього ним не зацікавиться Вершина Мудрості, резиденція якого розташована в самісінькому ядрі планети? Авжеж, зацікавиться! Фа побуде там деякий час у стані невагомості, а набере ваги на все своє існування!

Озирнувся – ніде нікого. Але не виключена можливість, що якась експедиція може натрапити...

Засипавши апарат і запримітивши місце, Фа подався до люка, щоб якнайшвидше пірнути в теплі надра планети.

Що далі читав Архінф, то дужче кривилась його жовтава фізіономія. Ніякого захоплення, захвату, екстазу! Архінфове обличчя набрало такого виразу, наче він проковтнув колючу мишу.

– Чи у вас заблокувався блок думання? – прошипів, ледве стримуючи обурення, Архінф. – «Як завжди, цього разу я вийшов на поверхню планети... Я був страшенно вражений і сміливо наблизився... притулив свої кінцівки... Мене охопив екстаз, і я подумав: починається Космічна ера...» Соромтеся, Фа! Будемо вважати, що ви не подавали, а я не сприймав цього безглуздя.

Архінф жбурнув «сенсаційну новину» в коробку біля тумби, в якій він сидів.

Фа підскочив на одній кінцівці, потім на другій, що означало крайню межу обурення.

– Як ви кваліфікували?!

– Безглуздя, – скривив губи Архінф, – тобто те, в чому немає глузду.

– Але ж це свідчення очевидця! Я можу показати! Це ж сенсація! – обличчя Фа почало темніти, очі спалахнули золотистим блиском. – Та як ви наважуєтесь...

Раптом із тумби зашипіли густі цівки рідини, Фа зіщулювся, закрутився на місці. Коли нарешті злива припинилася, мокрий, як хлющ, Спостерігач неба кілька хвилин не міг вимовити й слова, а тільки глипав уже зовсім не золотистими очима.

– Тепер до вас дійшло, що написали нонсенс? – лагідно спитав Архінф. – Ви насмілились твердити, що на нашу планету з Космосу...

– Але ж це так! – не втерпів Фа. – Це така ж реальність, як те, що я ось... отримав заспокійливий душ.

– Мене дивує, – провадив далі Архінф, – що ви подаєте цю реальність як реальність, позначену знаком плюс. Ви забули, вельмишановний, те, чого ніколи не слід забувати. Ґулясті¹ вже давно довели, що тільки наша планета є осередком життя в його найвищій формі, і Вершина Мудрості ствердив це як незаперечну істину.

– Ну, звичайно ж... еге... а я... – забелькотав Фа. – Ви маєте... так, так... цілковиту рацію!

– Отже, поява якихось апаратів просто неможлива – тепер вам ясно?

– Цілком! – Фа зігнувся в поклоні. – Це цілком вірогідна очевидність!

Спритним рухом він вихопив з коробки свій манускрипт і швидко вискочив із секції. Щоб не потрапити на очі знайомим, пробирався до свого житла малоосвітленими вулицями-тунелями.

Щойно проминула відпочинкова половина малого біоциклу, як перед Архінфом знову з'явився Фа і знову поклав манускрипт!

– Що це? – вирячився Архінф.

– «Сенсаційна новина».

– Те саме? – Архінф заворушився, і Фа скрикнув:

– Заждіть! Не вмикайте, я ж іще зовсім спокійний! Подивіться хоч початок. Це те й зовсім не те!

Архінф почав читати, і вже наступної миті вираз його жовтуватого обличчя полагіднішав, а в очах з'явилися зелені вогники. Ніби мимоволі його мовний апарат почав відтворювати текст:

– «Як не завжди, цього разу я не виходив на поверхню планети. Я не бачив того космічного апарата, який не опустився переді мною. Це не був циліндр з овальною головкою, і він не зарився наполовину в пісок і не дивився на похмурий марсіанський краєвид своїми лінзами. Я не був страшенно вражений, сміливо не наблизився та не притулив своїх кінцівок до ще теплого металу. Мене не охопив екстаз, і я не подумав, що не починається Космічна ера...»

Архінф викреслив останнє «не» і вигукнув:

¹ Ґулясті – ті, чия голова завбільшки з гулю (*марс.*).

– Оце інша річ! Це буде сенсація, якої давно не знав наш старий Марс!

– Бачите, а ви хотіли знову... душ... – ображено промовив Фа.

– Забудьте про душ, – Архінфове обличчя запобігливо скривилося. – Сподіваюся, коли будете там... – він вказав униз.

– У планетному ядрі? Ну, що ви, я не дріб'язковий! Тим більше, що мою упаковку, деформовану рідиною, ви, звичайно, заміните, – спостерігши, як при цих словах Архінф заплямкав, Фа усміхнувся: – То, може, ми не дістанемось на поверхню і не подивимось?

– Щоб не переконатися на власні очі? – Архінф підвівся. – Хто з марсіан цього б не хотів?

Архінф вибрався з тумби, і вони подалися до виходу.

...А на Землі, в Центрі далекого космічного зв'язку, було зареєстровано раптове припинення відеосигналів з поверхні Марса.

СОНЯЧНА САГА¹

— Бам-бум-банг!..

Теплі, золотисті звуки проймають мозок, усе тіло, а воно ж цілу вічність пролежало скоцюрблене від холоду, скуте клінічною смертю.

— Банг-бум-бам!

Очі Вайза Омнісієнта розплющились, але нічого не бачили. Сизий морок поглинав усе: і металеві стіни камери анабіозу, і відчинений люк, і електронні очі приладів.

— Бум-банг-бам!..

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Прахова О., ілюстрація, 1975.

Морок посвітлів, з'явилась невиразна, ще не окреслена думка: «Настало... скінчилось... пора...» Відчув, що приходить до тьми, але ще довго лежав непорушно, тільки кліпав очима. Отже, сталося! Електронний космонавт вивів їхній корабель до Сонячної системи, вивів із неймовірної далечі космосу – без анабіозу вони б не витримали такої тривалої мандрівки, – і ось прозвучав сигнал, заклик до життя. Прокидайтесь, вставайте, астронавти, ви вже у своїй планетній системі, ви на порозі рідного дому!

Вайз наморщив лоба: а скільки ж це часу минуло на Землі? Попередні підрахунки – ще тоді, перед анабіозом – показували більше десяти тисяч років. Якщо міркувати взагалі – це чистісінька абстракція, оті десять тисяч років. А якщо згадати рідних, друзів... Тут, на кораблі, він і Модеста постаріли на якихось п'ятнадцять років, а там... Чи хоч відомі для нащадків імена їхніх сучасників, слава яких ширяла по всьому світу? Чи, може, довгі століття мрій, боротьби, сподівань і розчарувань уміщаються в одному абзаці сучасної історії? Епоха атомної, потім гравітаційної, нейтринної, може, ще якоїсь іншої енергії... Вік харчової синтетики... А їхній корабель? Це було б жахливо, коли б історія – людська, земна історія – забула про «Спис»...

– Вітаю з поверненням!

Омнісієнт скосив очі й побачив бліде обличчя Модести.

– Дякую, вас також.

І одвернувся. Це обличчя остогидло йому за останні роки експедиції, набридло, як оті сухі концентрати, як дистильована вода після циклу регенерації. «О, хоча б швидше фінішувати, – думав Вайз, – а там викреслю тебе з пам'яті, наші життєві орбіти ніколи не перетнуться. Хіба це дівчина? Електронна машина. Ніяких емоцій, аналітичний розум, та й годі. Хоча... нерви, все це нерви. Коли я її вперше побачив... Ех, краще не згадувати... А втім, якщо все зважити... Коли б не цей її аналітичний розум, то з нас давно б уже був рій атомів... Але її командирський тон... І чому вона не полюбила мене? Коли б же тут був ще один, а то... Ну, нічого, скоро фініш!»

– Вайзе, пора... В нас багато роботи. Біотрон чекає на вас.

– Знаю, знаю, – гамуючи роздратованість, відказав Омнісієнт.

Почав поволеньки здирати з себе пластикову упаковку, підвівся. А вона вже встигла прийняти біотрон, причепуритися – метка. Окинула його уважним поглядом карих очей:

– Буду в рубці.

І вийшла, похитуючи округлими формами. «Ну, й іди собі... «В рубці...» А де ж тобі ще бути?»

Біотрон повернув і Вайзові бадьорість, до рубки він зайшов у доброму настрої. Ще кілька тижнів, і вони будуть на Землі... Звичайно, там уже інші покоління, зовсім інше життя, але це ж – рідна планета! Не те, що ті непривітні кам'яні брили, які траплялися на їхньому шляху. Земля... Чудо! пісня! казка! – ось що таке Земля.

Модеста згорбилась, прикипіла до пульта і зараз нагадувала йому велику чорну галку.

– Яка відстань?

Вона довго мовчала, і це стривожило Вайза. Різко ступнув до неї, поторгав за плече, ніби сонну.

– Яка відстань, питаю?

Модеста нарешті відвела голову, і він побачив у її очах причасний переляк.

– Тут щось... не те. Подивіться, Вайзе.

Встала, даючи йому місце біля пульта екрана.

– Що це? – скрикнув Омнісієнт. – Чужа зоря?!

Гігантське, трохи ніби пригашене світило займало пів екрана. Жодної планети телескопи не зафіксували. Діаметр зорі – 260 мільйонів кілометрів. І їхній «Спис» невідвратно мчить до цього розжареного гіганта...

Вайз похолов, учепився за край пульта, аж пальці побіліли. От тобі й Земля... Енергетичні запаси вичерпані на розгін корабля, лишилося тільки для посадки. А він ще будував усілякі плани, мріяв... Кінець. Катастрофа. І все це – вона, Модеста.

Різко схопився з крісла – руки зігнуті в ліктях, кулаки стиснуті, з очей – колючки.

– Як це розуміти?!

Вона закліпала віями:

– Не знаю.

Цей її притишений голос чомусь ще дужче розлютив Омнісієнта.

– «Не знаю»!.. А хто ж задавав програму?

– Заспокойтеся, Вайзе.

– Скоро ми заспокоїмось навіки. Але перед тим... Як, по-вашому, за злочин треба відповідати?

– Я не зробила ніякого злочину.

– Ви склали і ввели в електронний мозок неточну програму.

Це не злочин?

– Не впадайте в істерику, Вайзе.

Він підступав усе ближче, люто прискаючи словами:

– Украла день повернення! Нікчемне створіння... А ще взялося командувати кораблем!

Пальці йому розчепірились, голова подалася вперед.

– Ви що, збожеволіли, Вайзе? Ситуація...

– Я покажу тобі ситуацію, – прошипів, палячи її гострим поглядом. – Однаково лишилося мало...

– Схаменіться!

Лице її поблідло, але стояла, не рушаючи з місця. Їх розділяло кілька кроків.

– Ви втрачаєте, Вайзе, людську...

– Уже втрачено все!

Ще мить – і його руки стиснули б її мертвою хваткою. Але Модеста вихопила свій командирський променевий пістолет, і лискуча цівка одразу привела Вайза до тями. Він ніби наштотхнувся на щось гостре, скривився, кволо змахнув рукою та й почовгав до свого сидіння.

– Ганьба, Вайзе, – обізвалась Модеста. – Ви втратили людську подобу...

Він довго мовчав, потім буркнув:

– Скоро втратимо й шкуру.

Здавалося, його злоба вляглася, і він збайдужів до всього, не дивився ні на свою супутницю, ні навіть на екран, який повнився золотом невідомого сонця.

– Тут щось загадкове, незрозуміле, – примирливо говорила Модеста, – а ви... перелякалися.

– Я перелякався? – Вайз підвівся і знову сів. – Хоча так, ви маєте рацію: перелякався. Мене ошелешило. Катастрофа – хто її сподівався? Несправедливість долі, безглузда жорстокість – ось що нестерпне.

– Нам треба уточнити параметри цього сонця, – сказала Модеста і знову сіла до пультового екрана. – Особливо мене цікавить швидкість відносно зірок. Можливо, ми летимо правильно, але за роки нашої експедиції...

– До Сонячної системи заблукав зоряний гігант – це ви хочете сказати? – Вайз підійшов упритул. – Ні, дорогенька, в космосі такого не буває, зустріч двох сонць – подія майже неймовірна.

В його приглушеному голосі звучала ущиплива іронія. Модеста ворухнулася, певне, хотіла встати, але не встигла. Враз її шию здушило ліктем, і в очах потемніло. Отямилась посеред рубки на підлозі. Променевий пістолет був у руці Вайза.

– Ну, от зараз ми й розберемося... Не треба хвилюватись, я не вбивця...

Він стояв за кілька кроків від неї, розкарячивши ноги. Цівка пістолета виписувала в просторі криву.

Модеста поволі підвелася, провела долонею по обличчю.

– Маніяк.

– Прошу без образ. Я цілком свідомий своїх дій. Злочин мусить бути покараний. Можете сісти в крісло.

– Перед нами таке цікаве явище, – сказала Модеста, проходячи до пульта, – і замість того, щоби поринути в дослідження...

– А навіщо, пробачте, ці дослідження, коли нам, з вашої ласки, не лишилося й місяця життя? Увійдемо в верхні шари... та й спалахнемо.

– Я поважала вас як ученого, Вайзе, а ви...

– А що я?! – верескнув Вайз. – Усі наші довголітні дослідження пожере чуже сонце, а я ще буду поповнювати їх? Нонсенс!

– Справжній дослідник працює до останнього подиху.

– Гучно сказано. А задля чого – до останнього подиху?

– Є речі самоочевидні, Вайзе. Невситима жага знання – це треба розтлумачувати?

– Невситима жага... Красиві слова, та й тільки. А яка користь?

– О, ви до всього прицінюєтесь, навіть до емоцій. Аж тепер мені зрозуміло, чому я відкинула ваші залицяння...

– Прозріла, значить... Але це не стосується нашого розслідування.

– Ви з глузду з'їхали, Вайзе, певне, страх смерті потьмарив вашу свідомість. Інакше б ви не влаштовували цієї комедії, а звернулися б до блоку пам'яті.

– І що?

– А те, що ви б перевірили, яку програму введено...

– Ще не було випадку, щоб електроніка спрацювала неправильно.

– Так, досі не було. Але як сталося...

– Неточність у програмі – хіба не ясно?

– За точність я ручуся, – Модеста кинула на нього відкритий, упевнений погляд. – Чуєте? Ручуся!

Вайз мимоволі знітився, опустил очі.

– А якщо я її знайду?

– Тоді стріляйте!

– Гаразд, так і буде.

Тримаючи зброю наготові, Вайз відступив до овального люка Обчислювального центру.

– Тільки щоб того... без фокусів! – гукнув до Модести. – Щоб не довелося випалювати цієї заслінки.

– Я ніколи не принижуся до підлості. Якщо я справді припустилася такої жадливої помилки, то... Перевіряйте!

Модеста сіла до пульта й одразу ж поринула в роботу, їй хотілось якнайшвидше ознайомитися з показами датчиків температури, світності, гравітації, вивчити спектрограму – в касеті вже намотався грубий сувій стрічки.

Почулися кроки. Модеста рвучко обернулася – вираз обличчя виказував її нервові напруження. А що, коли вона справді помилилась? Хіба така можливість виключена? Шпигонув острах, і по всьому тілу пройшла млосна хвиля. І не тому, що Вайз ішов до неї з пістолетом у руці й кожної миті міг вистрілити, – її жахнула сама думка про помилку...

Вайз був похмурий, губи стиснуті, очі опущені долі – уникав її погляду.

– Ну, що? – вихопилось у неї.

Вайз мовчки поклав пістолет на золотистий екран, зітхнув:

– Нічого. Все правильно. Прошу пробачення.

Обернувся й пішов до виходу.

– Послухайте, Вайзе! – гукнула Модеста несподівано радісним голосом. – Це сонце якесь дивне... Розумієте, його атмосфера...

Та Вайз наче не чув. Зігнувшись, протиснувся в люк, і важка плита закрила його постать.

«Ну що ж, хай заспокоїться, відпочине в своєму гамаку, – подумала Модеста. – В нього нервова ураза...»

І вже вона пройнята співчуттям до колеги, серце їй тисне жаль, неначе й не було істеричної вихватки, яка мало не коштувала їй життя. От коли він заспокоїться, можна буде обмірковувати одержані параметри цього дивовижного сонця, що вже заповнило майже весь видимий простір перед кораблем. Чомусь зовсім не думала про катастрофу, може, тому, що виникла оригінальна ситуація: перед нею незвичайне світило, судячи з усього, воно не вкладається в жодну класифікацію. Величезна глибина дуже розрідженої атмосфери і непропорційно мала маса ядра. Це ж унікальне явище в космосі!

Аналізуючи дані за допомогою панельного комп'ютера та час від часу поглядаючи на екран, Модеста поринула в матеріал і зовсім забула, що це величне, спокійне світило – смертельна загроза для їхнього «Списа». Вона милувалась цим сонцем, захоплювалась цим грандіозним явищем природи.

Відстань між «Списом» і сонцем скорочувалась на нові й нові мільйони кілометрів, а інтенсивність нагрівання обшивки корабля не змінювалась. Це теж було для Модести загадковим. Як зачарована, дивилась на золотий диск, а в голові їй снувалися думки про Землю – рідну блакитну планету... Десять-то вона плине у глибинах космосу, шумлять на ній вітри, грають морські хвилі, виспіває трава. Модеста заплющила очі й усе те уявила: водні плеса, поля, ліси й гомінкі міста. Сон, казка, марення. Пригадала Міжнародний ракетодром у Сахарі, немилосердно пряжило сонце... Чи й тепер стартують звідти кораблі? Подругу свою згадала. Минуло, вважай, десять тисяч земних років, коли вони з нею блукали в Карпатах... Десять тисяч... Ні, це не вкладається у свідомість, мозок відмовляється уявити, а формулу виводить, рівняння розв'язує...

Раптом зазвучали позивні!

Слухова галюцинація? Ну, певне ж, центральна нервова система видає бажане за дійсне.

Модеста припинила.

– Пі-і... пі-і...

Якесь божевілля. Модеста навіть очі заплющила.

Писк не втихав. Наче сюди, в космічний корабель, залетіло пташеня та й квилить.

А може, це зустрічний корабель?

Зиркнула на екран локатора – чисто. А індикатор бортового радіо блимає!

– Пі-і... пі-і...

Нервовим порухом руки натиснула кнопку.

– Тут «Спис»... Прийом.

В горлі їй пересохло, голос тремтів. Хіба ж сподівалась почути людську мову? А почула:

– Патруль третього сектора. Хто ви?

Слова вимовлялися трохи інакше, ніж вона знала, та зміст був зрозумілий.

– Ой боже мій... – мало не задихнулась Модеста. – Я... ми з Вайзом Омнісієнтом... Тут «Спис»...

– Який «Спис»?

– Корабель дальнього пошуку, класу «Праща»... Повертаючись до Землі, потрапили до сфери тяжіння цієї зорі, – Модеста намагалась говорити чітко і якомога спокійніше, але серце так страшенно калатало, що забивало їй подих. – А хто ви? Куди прямуєте?

– Я вже інформував: патруль третього сектора. Вітаю вас із поверненням! – піднесено пролунав молодий чоловічий голос. – Ви дісталися до рідної Сонячної системи!

Модеста задихалась, наче риба, викинута на пісок, і не могла сказати й слова.

– Ви мене чуєте? – тривожно спитав голос. – Що сталося?

Нарешті вона спромоглася:

– Спасибі, спасибі вам... Це так несподівано... Параметри сонця...

– Не розумію.

– Я й сама нічого не розумію...

- Бортові двигуни в порядку?
- Так.
- Дозволяється посадка на Місяць.
- Але ж ні Місяця, ні Землі на екрані нема...
- Будете йти по радіомаяку. Щасливої посадки!
- Голос умовк.

Якусь хвилину Модеста сиділа, мов тороплена. Космічний патруль, Місяць, Земля... Чи не примарилось? Ущипнула себе за щок – боляче. Отже, справді?!

Почулися позивні радіомаяка, і тоді Модеста поспіхом заговорила в ларингофон:

– Вайзе! Виявляється, ми в Сонячній системі! Чуєте? Негайно до свого робочого місця... Чому ви мовчите?

Вайз не обзивався.

– Хелло, Вайзе!

Мовчанка.

– Ви що, заснули?

Жодного звуку.

Це її стривожило. Кинулась до його каюти. Пальці тремтіли, ледве намацала кнопку дверей.

Вайз лежав біля ліжка – скоцюрблений, посинілий. Тут же поблискувала розгрошена ампулка, білів клаптик паперу.

Модеста нахилилась і взяла записку.

«Ви жінка виняткова, а я – звичайний смертний... – Вайзові каракулі розсипались на папірці колючками. – Я так не можу, краще покінчити одразу, аніж чекати, доки розжариться наша металева труна. Космос обдурив мене, я плачу йому тим самим. А вас, Модесто, я справді любив... Ненавидів і любив. Мабуть, більше любив, хоча зараз це не має ніякого значення. Хай щастить вам у дослідженнях!»

Обережно ступаючи, наче боячись потурбувати мертвого, Модеста вийшла, трохи постояла в тамбурі, обіпершись спиною об холодну переборку, і пішла до пульта, ледве переставляючи обважнілі ноги. Треба ж запускати силовий агрегат...

Рано-вранці Модеста вибігає на верхню терасу санаторію робити зарядку, але кожного разу, вражена красою місячних краєвидів, покладе руки на балюстраду і довго стоїть. Сходить сонце, і гірські пасма тонуть у блакитно-золотому серпанку. На передньому плані контури гір наче прокреслені тушшю, а далі – тонуть в імлі. Вище підбивається сонце, коротшають тіні, й ось уже виграють барвами розлогі долини. Переважає зелений колір, адже атмосферу на Місяці люди створили на взірць земної, і рослинність тут – земна. До того ж і доба така сама, як на Землі. Місяць примусили обертатись навколо своєї осі з чималою швидкістю. Лише тяжіння нагадує Модесті, що вона відпочиває не в Карпатах. Тут ходити легко, наче й не йдеш, а перелітаєш з місця на місце.

До всього цього астронавтка звикла досить швидко, ось тільки ніяк не могла звикнути до цифри на календарі – 11200 рік. У космічну подорож вони з Вайзом вирушили 2100 року...

Насилу відірвавшись од споглядання барвистого ранку, Модеста робить зарядку й, освіжена, бадьора, йде снідати. Кулінарія тепер зовсім інакша – ну, нічого схожого! – але вона вдоволена, бо всі оті пасти й драже, що так і розтають у роті, не лише поживні, а й смачні. Сніданок не відбирає більше п'яти хвилин, і вона сідає за роботу.

Сьогодні Модеста закінчує диктувати на магнітну плівку звіт про експедицію – його жде навіть президент Академії астронавтики, – і це втішало Модесту. Ні, вона в цьому світі не зайва. А ще вона пам'ятає багато чого з того, що колись було рідним, близьким.

За вікнами згасає день. На обрії жевріє підсвічена сонцем хмарина.

– Summa summarum, – проказала Модеста, – остаточний підсумок: ми зробили все, що змогли.

Вимкнула магнітофон і, зітхнувши, пішла до своєї спальні. Перевдягнувшись у легкий спортивний костюм, вибігла на плаский дах помилуватись небом.

Густа сутінь заливає пасма гір, лише окремі вершини ще ловлять проміння зниклого за обрієм сонця й сяють, наче маяки.

Баня неба починає золотіти. Спочатку одна пелюстка з'являється на заході, росте з кожною хвилиною, і ось спокійне

золотисте саяво вже лине з усієї видимої півсфери, проймає синяву повітря, і воно виграє найніжнішими, найтоншими відтінками веселки.

Модеста дивиться й не може надивитись на це диво, створене людиною. Ех, сердега Вайз... Оболонку, що, немов шкаралупа яйця, охоплює Сонце і внутрішні планети, він порахував за фотосферу невідомої зірки... А то ж людство перебудувало планетну систему, використавши для оболонки матеріал планет-гігантів. Тепер левову частку сонячної радіації одержують внутрішні планети. Невичерпні океани енергії!

Думка про трагічну долю Вайза кольнула їй серце, смуток запав у душу. Обличчя нахмурилось. Земля зійде перед світом, але завтра вона побачить рідну планету зблизька – вирушить зі своїм звітом до Академії. Оце б удвох...

Стояла замислена, пригадувала до дрібниць свою нелегку подорож із минулого до майбутнього, яке стало для неї сьогоденням. Не чула ні музики внизу, ні навіть кроків, що наближались.

– Добрий вечір, – обізвався високий молодий чоловік у тенісці й шортах. – Пробачте, якщо я невчасно.

Модеста стрепенулася. Щось більше, аніж тільки чемність до самотньої жінки, було в його притишеному голосі. Щось хвилююче, ніжне, – те, за чим вона так знудьгувалася.

– Здрастуйте, – окинула його весело-зухвалим поглядом. Це був космонавт, що перший установив зв'язок зі «Списом». Він уже якось цікавився її самопочуттям. – Рада вас бачити...

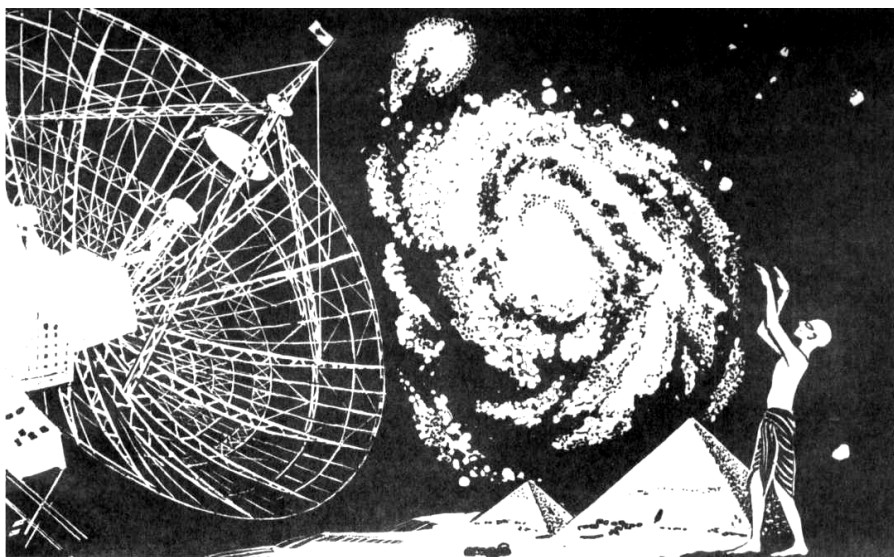
– Нам треба з вами поговорити – чи не так?

– Може, й так, – усміхнулась Модеста.

Саме цієї миті розтануло, зникло почуття самотності, а відтак і неусвідомленої нервової напруги.

Вони блукали вулицями, парками Лунополіса, аж доки з-за обрію не виткнулась величезна куля Землі. А високо-високо над ними, над Місяцем, над Землею, золотилося небо. Ніби славлячи невтомний людський геній, вічний людський труд, звучала велична симфонія, сонячна сага.

ТАЄМНИЦІ ДОМУ ВІЧНОСТІ¹

1

Був жаркий осінній день, і пасажирам сірої від пилюки машини, що мчала з Каїра в Ель-Гізу, навіть зустрічний потік повітря не давав прохолоди. Здавалося, пальми обабіч дороги, нажахані спекотним подихом пустелі, тікають назад, шукаючи порятунку.

– Он де вони! – скрикнула Вівіан, дивлячись трохи праворуч.
– Наче гори...

І справді, з цієї відстані піраміди нагадували темні гірські піки на блакитному маревному тлі. Але відстань швидко скорочувалась, і настала мить, коли ці рукотворні гори почали рости, підпираючи високе небо. І тоді Рей попросив шофера зупинитися.

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Ткаченко П., ілюстрація, 1981.

– Підемо пішки.

Вівіан, його дружина, презирнулася зі своєю подругою, мовляв, сама бачиш: починаються дивацтва, і тільки зітхнула. Неохоче встала з м'якого сидіння, пірнула в легеньку тінь дерев; за нею подріботіла подруга. Поруч із високою, сухорлявою Вівіан вона здавалася дівчиськом, і її білий брилик також здався дитячим під крилом широченного сомбреро Вівіан.

– І отак, Бетті, частенько... – притишено сказала Вівіан. – Його інколи наче гедзь кусає.

– Я знаю, чоловіки всі без одної клепки. Того й заміж не поспішаю...

Рей ішов, невідривно дивлячись на піраміди – вони ще вміщалися в очах, – і зовсім не чув жінок. Якесь глибоке, сильне почуття зароджувалося в ньому, обличчя просвітліло.

– Погляньте, як вони здіймаються вгору... – сказав приглушеним голосом. – Наче ростуть... Третє тисячоліття до нашої ери...

Крізь серпанок розігрітого сонцем повітря контури Великих Пірамід з кожним кроком проступали чіткіше, різкіше. Легке, безтілесне марево, яке досі ніби плавало над обрієм, почало темніти, важчати й поволі осідати на брунатні піски Сахари.

Віві зирнулася з подругою, помітивши вираз екстазу на обличчі Рея. А його й справді охопило несподіване хвилювання: яка велич і гармонія створеного людиною тисячі років тому!..

– Ця ось, передня, піраміда Хеопса... – знову заговорив здавленим, наче не своїм голосом. – Найвища серед усіх – сто сорок шість метрів. «Дім вічності» – так називали стародавні єгиптяни кожную піраміду...

Жінки з чемністю слухали, вірніше, удавали, що слухають, бо насправді їхню увагу захопила не так сама піраміда Хеопса, як різноголосий і різнобарвний натовп біля неї.

– Грані пірамід із великою точністю орієнтовані по сторонах світу, – провадив далі Рей, – і це свідчить про високий рівень астрономічних знань... А сама ідея спорудження цих Домів вічності виникла, звичайно, з релігійних уявлень стародавніх єгиптян...

Віві побачила кількох верблюдів – яскраві попони, розцяцькована зброя і такі чудернацькі волохаті голови! Не витримала і в захваті звернулася до Бетті:

– Поглянь, які вони оригінальні! Наче з пап'є-маше, і такі великі!

– Чудові! – сплеснула руками Бетті. – Симпатяги!

А верблюди наче виконували якийсь важливий ритуал. За наказом своїх господарів спроквола ставали на передні коліна і спокійно ждали, доки на горбасту спину, застелену яскравим килимом, не всядеться туристка; потім підводились і, статечно піднявши голову, ступали кільканадцять кроків. Клацав фотоапарат, і флегматичні тварини знову ставали на коліна, щоби зсадити своїх наїзниць. Господарі теж уклонялись, одержуючи долари.

– Сфотографуємось на верблюдах? – Віві одразу охопив радісний настрій. – На тлі пустелі й пірамід!

– Неодмінно! – підтримала Бетті. – І щоби Сфінкса було видно. Це ж так екзотично!

Рей обірвав свій екскурс в історію Стародавнього Єгипту, облишив жінок і попростував до підніжжя піраміди Хеопса.

Враження мінялося з кожним кроком. Він бачив знімки пірамід, малюнки, фільми, і в свідомості залишився відбиток історичної пам'ятки. Але де там! Реальність перевершила всі уявлення, постала цілковитою несподіванкою. Груді Реєві розпирали до млості сильні відчуття. Могутнє кам'яне громаддя давило, притискувало його до землі, і він ледве переставляв ноги. А коли підійшов упритул, піраміда знялася в небо суцільною стіною й закрила весь світ. Отоді Рей відчув наплив урочисто-радісного настрою: це ж зроблено руками людини! Всі оці незчисленні кам'яні куби, вже подзьобані часом, колись пошліфовано, припасовано в геометричній правильності. Наче кристал до кристала. Так, це був могутній процес кристалізації велетенського задуму...

На якусь мить Рея пронизало почуття вселюдськості, й він ураз відчув зв'язок з отими стародавніми будівничими, що відійшли в імлу тисячоліть. Гранично проста форма, а яка велич!

Широко розкинувши руки, притулився до каменя, і йому передавалося м'яке, ніби людське тепло.

Тим часом Вівіан і Бетті в повній мірі насолоджувались екзотикою. Сфотографувалися на верблюдах і перед Великим Сфінксом, обличчя якого поколупане пострілами наполеонівських

солдатів, і біля піраміди Хеопса. Накупили чимало сувенірів – кухликів, барельєфів, медальйонів. Особливо сподобався їм важкий медальйон із рельєфним зображенням красуні Нефертіті. Почорнений метал нагадував старовинні речі.

– Мені не йдуть із думки жіночі прикраси в Каїрському музеї... – промовила Вівіан.

– І в мене вони стоять перед очима, – зітхнула Бетті. – Просто дивно, які в них були вишукані смаки.

– Золото, дорогоцінні камені... Ах, що не кажи, а й тоді до жінок ставились уважно.

– Може, ще уважніше, ніж тепер, – пригасила усмішку Бетті, явно натякаючи на Рея, що зігнорував їхнє товариство. – Що він там робить?

– А, – здвинула плечима Вівіан, – я ж тобі казала: всі вчені трохи диваки. Бачиш – вимірює, вираховує... А навіщо? Замість того, щоб дивитися на це облуплене громаддя, сфотографуватися на верблюді, як усі нормальні люди, він – поглянь! – уже встановлює якусь апаратуру... Те ж саме робив і в Баальбеку. Йому аби вимірювати...

Справді, Рей, якому допомагав шофер, порався з теодолітом і компасом, установлюючи штатив біля ребра піраміди.

Сонце припікало нещадно, й жінки рушили до невеличкого павільйону попиту живлючої кока-коли. Оглянулись – Рея вже не видно, певне, подався за піраміду. І поки вони смотали тоненькими трубочками освіжаючий напій, учений-турист устиг обійти піраміду, визначаючи положення її граней. Нарешті заспішив до них.

– Сенсація! – гукнув ще звіддалік. – Якби ви знали, яка сенсація!

– Може, піраміда занурюється в пісок? – сказала Вівіан, висмоктуючи зі склянки кока-колу.

– Та й похилилася? – почувся сухий смішок Бетті.

– Я серйозно, а вам жарти.

– Будеш пити? – Вівіан поставила перед ним темно-брунатну пляшку.

Рей налив собі склянку і випив одним духом. Витерши долонею губи, вже спокійно сказав:

– Піраміда повернута на захід.

– І що ж тепер буде? – стримуючи сміх, сказала Вівіан. – Як ми це переживемо?

Рей так подивився на неї, ніби вперше побачив.

– Облиш свої дотепи, – сказав грубувато. – Йдеться про наукове відкриття. Виявляється, грані піраміди орієнтовані не точно. Вони відхиляються на захід більш як на три кутові мінути!

Якщо Рей сподівався приголомшити своїх співбесідниць, то він дуже помилився. Його «сенсація» не справила на них ніякісінького враження. Правда, помітивши, що він починає бліднути, а це було провісником нервового спалаху, Вівіан із чемності спитала:

– А чим же ти пояснюєш... відхилення? Може, вони так і збудували?

– Ні, це виключається, – вже лагідніше обізвався Рей. – Стародавні єгиптяни, хоч і не мали компаса, вміли точно визначати сторони світу. За зорями.

– А зорі ж не стоять на місці, – усміхнулась Бетті.

Рей навіть не глянув у її бік. Великі зморшки перетнули йому чоло. А що, як він помилився? Такі точні вимірювання не можна робити поспіхом, його репутація вченого...

Наступного ранку він знову поїхав з Каїра в Ель-Гізу – вже без дружини й Бетті, що лишилися в місті. Машина мчала уїждженою асфальтовою дорогою, випереджаючи короткі зеленовагонні потяги, напхані пасажирами.

Піраміди стояли суворі й величні у своїй мовчазності, а Великий Сфінкс дивився сліпими очима на світ, немов запитуючи: «Що тут відбувається?» Біля підніжжя вже снували туристи, одна вервечка їх потяглася в темний отвір, що вів усередину піраміди.

Всю цю картину Рей окинув побіжним поглядом. Сьогодні він не захоплювався грандіозністю цих старих, як світ, споруд: не мав на це часу та й налаштований був зовсім інакше. Цілісінький день снував навколо трьох великих пірамід, перевіряючи їхню орієнтацію. Сонце вже черкнулося пісків Сахари, коли Рей витер піт із чола. Тепер уже не мав найменшого сумніву – піраміди повернені на захід майже на чотири кутові мінути! Невже неточність будівельників? Чому ж вона повторилася тричі, та ще й із такою... точністю?

Із задуми вченого вивів голос підлітка-араба. Ламаними англійськими словами, а ще більше жестами хлопець пропонував сходити на вершину піраміди Хеопса.

– Піраміда – сонце!

Рей поглянув на захід – пустеля залита темно-оранжевим світлом, помережена тінями. Сонце виглядає вузьким окрайчиком, розжареною дужкою. От-от сховається. Хлопець торкнув Рея за лікоть:

– Поспішайте! Сонце – піраміда! Один долар.

Юний араб кинувся до піраміди, Рей підтюпцем побіг за ним, притримуючи рукою фотоапарат, почеплений на шию. Хлопець уже вимахнув на камінь, подав руку, і за мить учений опинився біля нього. Юний провідник брався вгору добре знайомими зигзагами, і в міру того, як вони піднімалися по схилу піраміди, окраєць сонця більшав, наче розбухав.

– Оглядать пустеля – красивий! – вигукнув хлопець, обертаючи свою чорноволосу голову до Рея. – Фотографувать на пам'ять!

Краєвид і справді був неповторно прекрасним. Далеко внизу, на обрії, тонуло в пісках сонце, і в густо-синій високості простиупали зорі.

Стоячи на облущеному камінні вершини піраміди, Рей раптом відчув подих космосу...

Хлопець мовчки сів на тепле каміння перепочити, а Рей швидко налаштував апарат і почав фотографувати згори облитий кіновар'ю схил піраміди. Апарат видає готові знімки, так що можна зробити пробу. Звичним рухом відкрив кришку і... побачив на фотокартці саму чорноту. Плівка засвітилася. Невдоволено бубонячи, перевірів герметичність апарата, покрутив валика, націлився й натиснув спуск. І це фото було чорне-чорнісіньке. Що за напасть?

Так і не діждалося сонце, доки Рей погляне на його мідно-червоний сегмент. Спостережливий провідник міг би забожитися, що цей дивний чоловік тільки те й робив, що порпався у своєму фотоапараті.

Там, де пустеля черкається неба, постала золота стіна, знизу золото почало тьмяніти, ніби стіну розмивали тіні, що беззвучними хвилями котились по пісках...

Але Рей нічого того не бачив. Крутився увсебіч, раз по раз відкриваючи й закриваючи фотоапарата. Хлопець, побоявшись, що він оступиться і впаде, почав ходити в нього за спиною, щоб підстрахувати. Можна було подумати, що двоє на вершині піраміди виконують якийсь дивний танок.

Малий провідник уже був подумав, що даремно тягнув цього дивака на піраміду і вже про долар годі й мріяти, але помилився. Чоловік, хоч і не бачив заходу сонця, був чомусь радий, веселий, піднесений і, поплескавши його по плечу, дав п'ятидоларового папірця.

А наступного дня хлопець одержав ще більше – носив на піраміду ящики з апаратурою, біля якої дивакуватий чоловік проморочився майже до вечора. Допомігши повантажити ящики знову на машину, хлопець запобігливо сказав:

– Заходить сонце – красиво! Поведу – не треба долар...

Рей тільки усміхнувся:

– Піраміда, бой, не любить фотоплівки, а чому, в цьому треба розібратися. Заходом сонця полюбуємось іншим разом.

Хлопець зачудовано дивився услід машині. Чому цей містер відмовився? Адже безплатно...

2

Вечеряли в Каїрі у ресторані «Лотос». Вівіан із Бетті були в доброму настрої: вони не лише передивилися в музеї всі староегипетські жіночі оздоби, а й замовили подібні для себе. Рей не дослухався до їхніх балачок. Після того, що він відкрив там, на вершині піраміди, хіба могла зацікавити його тема прадавньої жіночої моди? Він думав про явище, на яке наткнувся зовсім випадково. Частенько отак воно й буває: заходився перевіряти орієнтацію, а натрапив...

– Мені здається, любий, що ти й досі біля своїх пірамід, – сказала Вівіан, спостерігши його задуму. – Обмірковуєш відхилення? Але похибка така незначна, що на неї можна й не зважати.

– Ба більше, – обізвалась Бетті, – просто дивовижно, як вони, не маючи компаса, могли...

– Так, – сказав Рей, наливаючи коньяку до кави. – Відхилення зовсім незначне, і я вже знаю, що його можна пояснити... рухом самого континенту.

– Цікаво! – з удаваною жвавистю вигукнула Бетті. – Значить, вони таки будували абсолютно точно?

– Виходить, що так... Мене самого вражає така точність.

Жінки облишили цю тему – з коротенької вилазки знову повернулися до свого тісного світу, і стало зрозуміло, що й вилазку ту вони зробили виключно з чемності.

– Любий, ти замовив квитки до Александрії? – спитала Вівіан. – Кажуть, там розкішна вілла короля Фараука...

– Серед величезного пальмового парку, – додала Бетті. – Цей останній король, певне, мав добрий смак.

– Вам нудно в Каїрі? – здивувався Рей. – Треба уважніше оглянути золоті речі з гробниці Тутанхамона, побувати в Цитаделі.

– А що там цікавого? – прохопилась Бетті.

– Там пишна мечеть Мухаммеда Алі, а в дворі дуже глибокий колодязь із дивовижною акустикою.

Жінки запитливо поглянули на нього, і Рей пояснив:

– Скажеш над колодязем: «А-а-а!», – обійдеш двір, підходиш до колодязя знову, а звідти все ще відлунює твій голос.

– Ну що ж, – зітхнула Вівіан, – в Цитаделі ми побудемо, а ти?

– Мені потрібно ще дещо в'яснити...

– Знову піраміда?

– Так.

– Сам же кажеш – рухається континент...

Бетті жартівливо додала:

– Після шампанського і я це відчуваю.

– Чи, може, ти маєш... другу сенсацію? – не відступалася Вівіан.

«Все-таки вона чутлива натура», – подумав Рей і, дивлячись в її обличчя, сказав:

– Ти вгадала, люба. Сенсації мене просто переслідують.

– А нам у музеї читали деякі сторінки із «Книги мертвих», – раптом устала Бетті. – Я навіть не здогадувалась, яка багата єгипетська міфологія.

– Ми багато про що не здогадуємось, – зауважив Рей.

– Я записала кілька висловів, – Бетті розкрила сумку і, взявши блокнотика, прочитала: – «Я відчиняю ворота Неба, я переступив ворота Землі!»

Рей підвів голову, перепитав:

– Як? Переступив ворота Землі?

– «Я відчиняю ворота Неба, я переступив ворота Землі!» – вже з патетикою прочитала Бетті. – Правда, поетично сказано?

– Слухайте, це... оригінальна метафора! – схвилювався Рей. – Вона викликає несподівані асоціації...

Деякий час він сидів мовчки, обхопивши голову руками, потім заговорив:

– Розумієте, на вершині піраміди Хеопса я виявив джерело радіації... Схилявся до думки, що в тілі каменю – скупчення радіоактивних елементів. А тепер... Я відчиняю ворота Неба!

– Нарешті ми таки взнаємо ще одну сенсацію, – усміхнулась Вівіан.

– Так, це може бути сенсація століття, – тихо проказав Рей, налягаючи грудьми на стіл. – Якщо це підтвердиться... Неймовірно! Піраміда Хеопса – міжзоряний маяк!

– Це справді щось нове.

– Я записав те випромінювання і тепер можу допустити, що це – сигнали... Уявляєте? Кілька тисяч років якийсь квантовий генератор посилає в певну точку неба свої сигнали... Може, це пов'язано і з орієнтацією граней піраміди? Чи той генератор установлено, коли вона вже була збудована?

– А хто ж установив його? – Бетті поглянула на Рея такими наївними очима, що той усміхнувся.

– Такі запитання легше ставити, ніж відповідати на них.

– Ну, вже ж не стародавні єгиптяни, – сказала Вівіан. – Ні лазерів, ні мазерів тоді ще не було.

Бетті обвела поглядом залу і прошепотіла:

– Невже... космічні мандрівники? От цікаво...

– Таке припущення напрошується, – сказав Рей, – і не виключена можливість, що воно підтвердиться. Але спочатку треба розшифрувати сигнал і побачити генератор.

– Таки справді сенсація, – усміхнулась Вівіан.

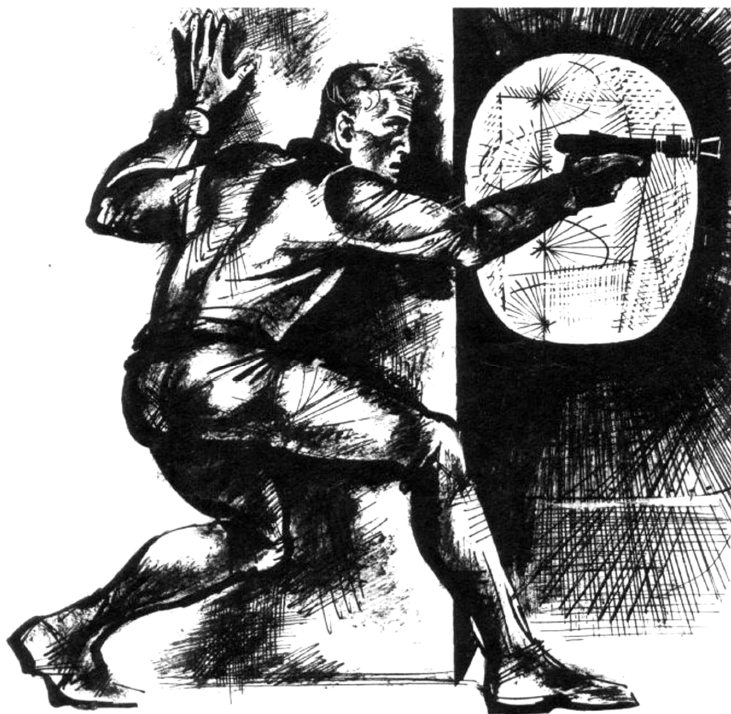
– Не сенсація, а відкриття, – заперечив Рей.

– Ох, ці вчені, – зітхнула Бетті, – з кожної таємниці вони оскубують пір'я. Так же не цікаво!

– Не розчаровуйтеся: на місце однієї розкритої наукою таємниці з'являється кілька нових! Ланцюгова реакція пізнання світу...

Які ж наслідки дослідження піраміди Хеопса? На жаль, поки що ніяких. У долині старого Нілу загриміли вибухи – війна випередила вчених.

ТАКА ДАЛЕКА ПОДОРОЖ ЧАМХАБА¹

1

Чамхаб одразу впізнав цю будівлю й зійшов із рухомої стрічки на тротуар. Перед ним, віддалік од траси, лежав велетенський сірий камінь, схожий на мозок людини: дві півкулі, звивисті борозни.

«Штукарство, – подумав Чамхаб, відчувши глуху неприязнь і до самої будівлі, й до установи, розташованої в ній. – Електронний архів... пам'ять... Але ж можна б не так претензійно...»

¹ © Бережний В., текст, 1975.

© Алімов Б., ілюстрація, 1965.

Зрештою, підстав для невдоволення не було ніяких: переповнений тяжкими враженнями своєї космічної подорожі, він сам надумав звернутись до цього унікального архіву. Тут можуть виявити те, чого він не може пригадати, дістати інформацію, сховану в глибині нейронів. Надто важливо дізнатися, що з ним трапилось на тій зловісній планеті. Спуск, перші кроки на ній – усе це стоїть перед очима. А зустріч з аборигенами... Адже коли на них напали... До моменту нападу він пам'ятає все. Та навіть і сам напад. А от що було далі, як урятувався, як опинився на кораблі, – суцільний провал пам'яті. Лише оцей електронний архіваріус – «експропріатор психіки», як жартома назвала його Анжела – загляне в найдальші комірки пам'яті, вибере все, до останнього штриха. Це потрібно не тільки для науки – космології чи історії, – це потрібно мільйонам людей.

Чамхаб став, заклавши руки за спину, і довго розглядав химерну будівлю. Розумів: це його обов'язок – віддати всю, яку має, інформацію електронному мозкові, але якесь несподіване почуття тривоги і страху втримувало його. Раз-по-раз у сірій будівлі розсувалися округлі двері – туди заходили й звідти виходили люди, а він усе стояв із міцно зчепленими за спиною руками й дивився. Думки його були далеко. Пригадалися науковці Космоцентру – і жаль, і розчарування відбилися на їхніх обличчях, коли, дійшовши до найкритичнішої миті в експедиції, він сказав, що нічого не пам'ятає, нічогісінько! Вони презирнулися, знизали плечима. Що ж, мовляв, не пощастило, може, капітан психічно травмований... Чамхаб почувався так, ніби завинив перед цими людьми, і не лише перед ними, завинив перед усім людством, хоча, звичайно, ніхто ні в чому його не звинувачував. І тоді він сам запропонував скористатися електронним мнемоскопом. Усі полегшено зітхнули, а дехто навіть не стримав радісної усмішки: він угадав їхнє невисловлене бажання! Запропонувати йому навряд чи хто зважився б: це було б неетично. А якщо він сам... Розмова закінчилась в атмосфері справжнього ентузіазму. Мнемоскоп допоможе розкрити таємницю, зазирнувши в найдальші зони пам'яті!

А тепер ось він завагався. З-під насуплених брів позирав на химерну будівлю й... шкодував, що висловив таке поспішливе, легковажне рішення. Хлопчисько!

Це нагадувало шахову партію в її кульмінації. Від того, який хід він зробить зараз – а це в його волі, – залежатиме все. Чамхаб гірко посміхнувся – знову постало прокляте гамлетівське питання: бути чи не бути?

Різко обернувшись, пішов до тротуару.

Ступив на ближчу стрічку, потім на сусідню, а далі вже на середню, яка мчить із найбільшою швидкістю. Тут було чимало пасажирів, та все-таки знайшлася вільна трапеція, на яку можна спертися. Стояв, намагаючись ні про що не думати, спостерігав обличчя, особливо жіночі, поглядав на деякі оригінальні будівлі, сквери і парки, що пропливали мимо. Як гарно жити на Землі! Щоб це фізично відчутти, треба побувати в космосі... Так... Тепер йому в стократ рідніші оці незнайомі обличчя, оці очі, що так і променяться думкою та відчуттям. Але що їм до того, чи все він пригадав зі своєї подорожі, чи ні? Головне ж відомо: знайдено планету, на якій буяє життя, хоч і в нижчих формах. Та це ще й краще, що там немає мислячих істот – можна заселяти!

Немає... А що, коли є? Хіба він може дати однозначну відповідь на це питання?

І знову сумніви обступили Чамхаба, і в голові зчинився такий сумбур, що неможливо було зосередитись. Пропустив майдан, де мав перейти на Морську трасу, довелося повертатись зустрічними стрічками, іти підземними переходами. В людському тлумі він поволі заспокоївся й твердо вирішив: як скаже Анжела – так він і вчинить.

Думка про Анжелу, ніжну, чарівну, найкращу дівчину в світі, наповнила радістю його серце. Те, що вони, двоє з п'яти мільярдів людей, знайшли одне одного, Чамхаб вважав щасливим подарунком долі. Мало того, що Анжела напрочуд красива, і саме тією красою, яка хвилює, притягує його, вона імпонує йому духовно. В них споріднені погляди на життя, на світ. Ба навіть поточні події майже завжди викликають у них однакову реакцію. Вони розуміють одне одного з півслова. «Анжела – моє alter ego¹», – думав Чамхаб, і його очі поблискували щастям, йому подобалось, як вона ходить, як говорить, трохи розтягуючи слова.

¹ Друге я (лат.).

Тенісні корти, де Чамхаб сподівався зустріти Анжелу, розташовані на Спортивному острові, спорудженому за кілометр чи півтора від берега. Туди веде тунель, на зразок метро, устаткований такими самими ескалаторами, як і вулиці міста. Наближаючись до вертикального підйомника, Чамхаб несподівано подумав: а що, коли Анжела скаже «не треба»? Впіймав себе на тому, що в глибині душі рішення майже склалось, Анжела тільки мусить санкціонувати. Гм... Як скаже – так і буде... А що, коли вона раптом...

Підйомник виніс його в сонячну купіль. Дихалось легко, здавалось, повітря відчувається на смак. На що вже в космічному кораблі добре працюють кондиціонери, та хіба вони можуть дати таке цілюще повітря? Хоч як прагнули конструктори острова за допомогою металу й пластику вирватися з обіймів природи, це їм не вдалося. Природа тримає всю цю споруду разом із людьми в долонях моря і неба...

Анжела помітила його ще здалеку, привітно махнула рукою. В білому спортивному костюмі вона здавалася ще кращою. Змахнула ракеткою граційно і водночас енергійно – удари по м'ячу були сильні, мов постріли.

Сівши з краю порожньої трибуни, Чамхаб спостерігав за її грою, суперниці ж не бачив, наче її й не було.

Та ось тренування скінчилось, Анжела підійшла, втомлено ступаючи по гравійній доріжці. На засмаглих щоках блищали краплини поту.

– Ну, як? – спитала, сідаючи поруч, і в очах її на мить з'явилася тривога.

– Ніяк... поки що.

Анжела кинула на нього запитливий погляд, і в тому погляді було стільки дитячої цікавості, що Чамхаб не міг стримати посмішки.

– Розумієш, був я коло того «мозку»... Знаю, що треба випити цей келих, але... боюся. Вони ж видобували інформацію у вмираючих або щойно померлих... Можуть бути несподіванки – вони самі попереджали... – Чамхаб помовчав, йому не хотілось розвивати цю тему. Потім сказав невизначено: – Тут є над чим поміркувати.

– Ходімо прогуляємося, – враз посерйознішала Анжела.

Аж до заходу сонця блукали вони по алеях Спортивного острова. Говорили про що завгодно, здебільшого про всілякі дрібниці, лише не про електронний архів, полишили цю тему підсвідомості.

Купалися, стрибали з вишки. Чамхаб захоплювався Анжелиними траскторіями, – вона плавно, ніби в невагомості, летіла, простягнувши вперед руки, і, здавалось, якби забажала, то линула б отак понад хвилями аж до самісінького обрію, де вже здіймалась кармінна стіна. В нього так не виходило – плюхався у воду важко, як металевий злиток, а, виринувши, довго пирхав, неначе той морж. Анжела ще не сміялася так, відколи вони познайомились.

– Ану ще! Ще один стрибок!

І він знову підіймався на вишку, падав сторч головою, а, виринувши, пирхав ще дужче. Гралися, немов підлітки.

Відпочиваючи на воді, Анжела переверталася горілиць, розкидала руки хрестом і заплющувала очі. Потім казала, що, погойдуючись на хвилях у такій позі, вона поступово втрачає відчуття верху й низу, і їй починає здаватися, що вона летить у космічному просторі, падає й падає поміж планетами й сонцями.

– Так можна і втонуті, – обізвався Чамхаб.

– Можливо, – погодилась Анжела. – Та я вловлюю момент, розплющую очі, і все минає. А в тебе з’являлося таке відчуття в космосі?

Чамхаб замислився.

– Коли сидів за пультом, було. З’єднуєшся з кораблем в одне ціле, відчуваєш його гігантське металеве тіло, як своє... Кнопка, на яку ліг палець, сполучає твою нервову систему з електронними «нервами» агрегатів, і їх можна відчувати, як внутрішні органи. Цікаво?

– Цікаво, але страшно: людина зростається з машиною...

– Страхи ці перебільшені. Людина завжди залишається людиною.

– Будемо сподіватися.

Вечеряти в кафе Анжела не схотіла, натомість запросила до себе. Він, звичайно, був дуже радий і не приховував цього. Перспектива інтимної обстановки викликала в нього п’янку млість.

Анжелині батьки мешкали в невеликій, скромно умебльованій квартирі на другому поверсі. Стіл накрили на веранді, до якої заглядали молоді клени – при світлі їхніх листя видавалося ще зеленішим. «Космічний сирота», як і слід було сподіватися, був у центрі уваги. Особливо опікувалася ним Анжелина мама – ще молода, балакуча жінка з лагідним обличчям. Батько – високий, худорлявий чоловік, один з операторів автоматичної підземної фабрики, яка виробляє взуття, – неквапливий у розмові, стриманий у рухах. Але з того, як він час від часу поглядав на Чамхаба, помітно було, що ставиться до космонавта з повагою й теплотою.

Чамхабові приємно було в їхньому товаристві, та – ніде правди діти, – коли вечір скінчився, він зрадив, що нарешті лишається віч-на-віч зі своєю нареченою. Покохав дівчину до самозабуття, й посидіти з нею, взявши її руку в свою, було для нього справжнім блаженством. Звучала ніжна мелодія – та чи він слухав її? Сидів як заворожений, геть забувши про все. Анжела нагадала:

– То як ти вирішив?

– Завтра візьмемо шлюб, – мрійливо обізвався Чамхаб. – Повір, що далі...

– Я не про те, – засміялась Анжела. – Електронного павука забув?

– А... – він наче прокинувся зі сну. – Павука? Як ти скажеш, так і зроблю.

Лагідним жестом вона відкинула йому білявого чуба.

– Мені здається, що... це навіть цікаво.

– Може, й цікаво, – Чамхаб вибачливо усміхнувся. – Мозок людини – це своєрідний космос... Та в мене на думці... Я таки доб'юся – ми туди ще полетимо! Ну що ж, вирішено: завтра піду. Тільки... тільки обіцяй, що після того ми одружимося... не відкладаючи. Згода?

– Авжеж, дурненький! – засміялась Анжела і грайливо торкнула його носа.

Хотів поцілувати, але вона встигла відхилитись. Обличчя їй зашарілося.

– Ой, що ти... Прошу, заспокойся.

Чамхаб підвівся й почав ходити по кімнаті, засунувши руки в кишені штанів. Дівчина трохи злякано стежила за ним поглядом, просила заспокоїтись і сісти.

– Хіба можна бути спокійним коло тебе? – якимось наче аж сердито поглянув на неї. Ех, схопити б її на руки...

– А скільки продовжуватиметься ця процедура? – спитала, виходячи на веранду.

– Що? – стрепенувся Чамхаб. – А... не знаю.

Постояли на веранді, дослухаючись до шелесту листя.

– Ну, добре, – порушила мовчанку Анжела. – Я туди подзвоню. І обов'язково зустріну, коли ти виходитимеш.

Зненацька обхопив її голову долонями. Дівчина не встигла й скрикнути, як він поцілував її в губи.

2

Після гіпнотичного сеансу Чамхабові наділи на голову щось справді схоже на срібного павука – мнемоскоп. Напівлежачи в спеціально пристосованому для нього ліжку, космонавт знову переживав свою останню подорож. Пам'ять розгортала дивовижно чіткі картини – все було, як наяву. Хоча й не зовсім: пережиті сцени й ситуації з'являлися водночас. У коротку мить вміщалися яскраво висвітлені події одного дня чи цілого місяця – в залежності від того, яка була насиченість фактами. Політ «Енея» продовжувався майже десять років, а електронний «павук» знімав карби пам'яті всього за кілька годин. Правда, мнемоскоп старанно «просівав» здобуту інформацію, й на магнітну котушку осідало тільки суттєве.

Звичайно, Чамхаб нічого цього не відчував. Як тільки апарат ввімкнули, він одразу ж усвідомив себе на космічному кораблі. Сидів за великим сегментом пульта керування, невідривно дивлячись на матовий екран.

Далеке чуже сонце вже показувало свій диск. У його промінні можна помітити окремі пилинки – планетна сім'я. З кожним днем і сонце, і планети більшають, ростуть.

Астрофізик Ів показує фотографії системи, зроблені крізь різні фільтри, повідомляє параметри, дає характеристики:

– Зірка – півтори сонячні маси, чотирнадцять планет, розміри їх підлягають закономірності, відкритій у нас¹. Орбіти майже не виходять із площини екліптики.

– Астероїди? Комети?

– Не помічено, – Ів розводить руками, ніби пробачається, що в цій планетній системі немає ні астероїдів, ні комет.

Бортінженер Фамен усміхається:

– Значить, не було запроектовано.

Чамхаб просить його сісти до комп'ютера і визначити режим гальмування.

На четвертій (1,3 маси Землі) спектографи зафіксували хлорофіл, лінії якого відсутні в спектрах решти планет.

– Здається, вона має велику кількість зеленої маси, – каже Ів.

Чамхаб у захопленні:

– Зелена маса? Це ж ліси і луки! Давайте так і назвемо її: Зелена!

Ів і Фамен погодились. Було вирішено вийти на мінімальну орбіту навколо Зеленої, щоб вивчити її детальніше.

Знову перевантаження, Чамхабові здається, що весь він налитий оловом, важко ворухнути навіть пальцем. Зникло. І те саме тіло стало легким, як пухляк.

Безперервні, невтомні спостереження, накопичення й аналіз матеріалу. Так, Зелена має біосферу! Та ще й багатющу: густі ліси, безкінечні луки. Коли б тут ще були гори, моря й океани, – Зелена відрізнялася б од Землі лише розмірами. Але жодного, бодай невеличкого водного басейну тут немає. Суцільний всепланетний материк, утушкований зеленою ковдрою навіть на полюсах. Певно, всю вологу тримають у собі рослини.

– Якщо тут не було первісного океану... – з жалем почав астрофізик, зітхнув і замовк.

– То що? – не втерпів Чамхаб. – Не могли з'явитися й розумні істоти?

– Авжеж, – знизав плечима Ів. – Про них не може бути й мови, ми навряд чи зустрінемо тут навіть тварин. У всякому разі, спостережні дані не дають для цього ніяких підстав.

– Про це ще рано говорити, – заперечив Чамхаб.

¹ Тобто об'єм планет до сьомої зростає, а далі зменшується.

– Але ж не помічено жодного стада, жодного табуна.
– Це ще нічого не доводить. Удень вони можуть ховатися в лісах, а пасуться вночі, – звідки ми знаємо?

– А слідів цивілізації – ніякісіньких, це вже точно, – обіззався Фамен.

– І це передчасний висновок, – не згодився Чамхаб. – Давайте, друзі, повторимо весь комплекс досліджень...

Знову нарада біля пульта.

– Отже, дослідження проведено чотири рази, – Чамхаб міркував уголос. – І, як ви знаєте...

– Тепер і в тебе немає сумніву, – перебив Ів.

– Сумніви ще є, – твердо сказав Чамхаб, – але я вважаю, що на орбіті ми зробили все, що могли.

– Це так, – погодився Ів. – Біосфера Зеленої досліджена за всіма аспектами. Дальше перебування...

– От і я так думаю. Пора здійснити наступний етап нашої експедиції... Щодо місця посадки. Твоя пропозиція, Іве?

– На екваторі, в зоні лісу. Оптимальні умови для вивчення планети. Адже ліси переважають.

– А ти як гадаєш, Фамене?

– Поліос. Чи північний, чи південний – однаково. Поліарні області – океан луків...

– Це все крайнощі, – розважливо сказав Чамхаб. – Місце посадки треба визначити з урахуванням багатьох факторів. Динаміка атмосферних процесів, температура, типовість зони дослідження, радіація...

Детально обміркувавши численні варіанти, провівши ще одне картографування, всі троє зійшлися на тому, що «Енея» слід посадити в північній півкулі Зеленої, в савані, де луки зустрічаються з масивом лісу.

І знову тіло наливається оловом, очі застилає кривавий туман. Коли нарешті комп'ютер вимкнув двигуна і в кораблі настала тиша, вони ще довго її не чули.

Першим опритомнів Чамхаб.

– Друзі, вітаю... Ми на Зеленій...

Хотів ці слова викрикнути, але не вистачило сили. Проте Ів та Фамен почули. Незабаром усі зібрались біля командирського пульта. Інженер увімкнув оглядовий екран: що там діється

навколо? – та матова поверхня не прозорішала. Виявилося, що електронно-оптична система вийшла з ладу.

– «Еней» осліп... – у голосі бортінженера чулася досада.

Це було особливо недоречно: кортіло якомога швидше поглянути на планету зблизка.

– Прошу дозволу вийти назовні, – незвично офіційним тоном промовив Фамен. – За бортом ще день.

– Спочатку все-таки треба налагодити оптику, – сказав Чамхаб. – Немає необхідності ризикувати.

Інженер, не кажучи й слова, негайно взявся відшукувати пошкодження. Довго порпався в електронному начинні, змінив світлопровід, запобіжники тощо, і нарешті система ожила. Крізь екран до їхнього корабля заглянув незнайомий світ. Якись чудернацькі кущі в густій високій траві, а дерева... Фамен одразу визначив їхню висоту: двісті сімдесят і більше метрів!

– Царство хлорофілу... – сказав упівголоса, наче боявся, що хтось сторонній почує.

– Так, – обізвався Чамхаб, – розмах нічогенький...

Тим часом сонце хилилось до заходу, травами поповзли тіні.

Атмосфера Зеленої була майже такою, як і земна. В ній тільки більше кисню й менше водяної пари. Візуальне спостереження не виявило нічого нового, отож Фамену та Іву не терпілося швидше вийти з корабля, ступити на цю планету, дихнути її повітрям.

– Вечоріє... – вагався Чамхаб.

– Ну й що? – знизував плечима Ів. – Ще можна зробити чимало фотографій.

– Та навіть, як і стемніє, – підтримав його інженер, – що, в нас немає прожекторів?

Наче передчуваючи біду, Чамхаб не дає своєї згоди, а вони наполягають ще завзятіше.

– Ну, чого така поспішливість? – дивувався Чамхаб. – Час у нас є. Можемо відпочити за ніч, а вранці...

– Не розумію, навіщо зволікати, – не відступався астрофізик.

– Візьмемо зразки рослин...

– Далеко заглиблюватись у ліс не будемо, – докинув інженер.

– На зорову відстань.

Щось непокоїло Чамхаба, муляло душу. Не хотілось під вечір, та ще й без повітряної розвідки, робити вилазку.

«Нехай ідуть чи не треба? – перебирав думки, не зводячи очей з оглядового екрана. – Що мене тривожить?»

І тут йому впало в око: вдалині по траві котяться хвилі, наче від сильного вітру, а кущі й дерева стоять непорушні, найтонша галузка не схитнеться. Що це має означати? А може, то гра світла? Їхня правда, сидіти склавши руки не можна.

– Ну, от що. Вилазка лише для ознайомлення з територією радіусом... Скільки до узлісся? – на екрані з'явилася сітка координат. – Двісті сорок метрів. Ясно? Ніяких зразків не брати. І жодного кроку в ліс! Лазерні трубки тримати в руках, напоготові. Підтримувати зі мною безперервний радіозв'язок. Усе ясно?

– Цілком, капітане! – весело вигукнули Ів і Фамен, ще й виструнчились.

– Дозволяю йти, – Чамхаб окинув теплим поглядом їхні дужі постаті, перевіriv екіпірування й, коли вони пішли до виходу, приглушено сказав: – Щасливо.

Ів обернувся й кивнув, Фамен змахнув рукою.

Екран показав, як обережно, ніби нехотя, з корпусу корабля виткнувся пандус і, похитуючись, опустився на чорний, випалений дюзами ґрунт. Фамен та Ів зійшли, обернулись обличчям до «Енея», щоби міг побачити Чамхаб, і на radoшax затупали ногами. Мить хвилиюча, що й казати, – ступили на поверхню невідомої планети!

– Дихати легко! – сказав Фамен у мікрофон, прикріплений на грудях. – А як ходити – зараз відчуємо.

Роззираючись у всі боки, космонавти пішли до височенної стіни лісу, що сягала до самого неба. То один, то другий повідомляв:

– Ґрунт місцями розпушений, але йти добре.

– Трава шурхотить, хоча вітру немає.

Чамхаб порадив:

– Визначте сектори спостереження. Будьте уважні.

– Гарзд, не хвилюйся, – сказав Фамен, який ішов попереду. – Мій сектор – уперед і ліворуч, а твій, Іве, – праворуч і назад. Поглядай.

– Згода.

– Я теж дивлюся, – нагадав Чамхаб.

Деякий час ішли мовчки. Вступили в тінь, яку відкидав ліс і яка з кожною хвилиною видовжувалась, – чорний язик низом тягнувся до «Енея», ще освітленого сонцем.

– Усе нормально.

– Все гаразд.

Знову кількахвилинна мовчанка. Тінь почорнішала, їхні сірі постаті втонули в ній.

– Я вас не бачу, – гукнув у мікрофон Чамхаб. – Як ви там?

– Ми на узліссі. Дерев, мабуть, у десять обіймищ, кора м'яка, наче гумова... Щось поблискує в хащах... Ого... Поглянь, що це?!

– Стріляй! – закричав інженер.

Замиготіли сліпучі зигзаги лазерних променів.

– Що сталося?! – скрикнув Чамхаб.

У мікрофоні скрипіло, сичало, скреготало. Важко падали зрізані лазерами дерева.

– Що трапилося?! – знову закричав Чамхаб, пройнятий гострим відчуттям небезпеки.

– На нас... – почулося крізь шум і тріск. – Стартуй...

Оце й усе, що почув Чамхаб. Навіть не розібрав, чий то був голос – Фамена чи Іва. І враз усе стихло.

– Відходьте, відходьте! – загукав Чамхаб із надією в голосі. – Ви мене чуєте?

Мовчанка. І пострілів не видно. Чамхаб отерп: невже загинули? Що ж здатне встояти проти лазерів? Чи, може, ненароком черкнули один одного?

Навіть не вимкнувши екрана, вхопив дві лазерні трубки й кинувся до виходу.

Пробігши метрів п'ятнадцять, опам'ятався й став. Потер долонею чоло, роззирнувся. Треба діяти обачно. Паніка – то загибель. А що, як нападники вскочать у розкритий люк? Бо звідки їм знати, що там нікого нема?

Пішов уперед, раз у раз оглядаючись на облитий червонястим світлом корабель.

Попереду нічого підозрілого не помітив, але все-таки, не доходячи до узлісся, ліг і поповз, ховаючись у шурхотливій траві. Трубки поклав у нагрудні кишені комбінезона.

Мозок увесь час пропікала думка: невже загинули? Важко було повірити: тільки-но чув їхні голоси... Може, пошкоджені рації?

Що ближче до узлісся, то рідша й нижча трава.

Ще кілька метрів, і Чамхаб побачив місце сутички. Купи зігнутого лазерами гілля, повалені дерева, з окоренків ще витікає якась рідина. А де ж хлопці?

Раптом Чамхаб помітив щось біле під гіллям. Придивився, і в роті йому пересохло: біліли кістяки. Ось що лишилося від його товаришів – буквально за кілька хвилин!..

Приголомшений, капітан довго не міг відвести очей від останків своїх побратимів. Трагедія налетіла шаленством диких інстинктів – і ось їх нема... Зціпив зуби, аж заскреготав. І де ж причаїлися ті звірюки, люті потвори, що не злякалися навіть лазера?

Тиша. Лише далеко в траві почувся шелест.

Чамхаб прислухався, потім почав повільно переводити погляд від стовбура до стовбура, не минаючи найменшої деталі. Було тихо й непорушно. Тільки в грудях прискорено стукотіло серце і в скронях шугала кров.

Упевнившись, що поблизу нікого немає, капітан схопився й швидко перебіг до ближчого стовбура. Визирнув з-за нього: де чигає небезпека?

В лісі вже добряче стемніло, та, коли б щось підкрадалось, він би помітив. Ніякого ж підліска тут нема, жодного кущика, і погляд сягає далеко. На голих стовбурах – теж нічого підозрілого. Грунт ніби втрамбований, але нерівний, там і сям видно купки і валки кольору сухої глици.

Вирішив забрати лазерні трубки Фамена та Іва, що лежали неподалік, і відходити до «Енея». Чапав до них обережно, наче по тонкій лінві над прірвою.

Нагнувся, взяв одну, ту, що лежала ближче, засунув у кишеню. Цієї миті здалося, ніби в одному валку щось ворухнулось. Чамхаб заляк, спрямувавши туди свою трубку. Але кнопки не натискував. Постояв так декілька секунд, швидко нагнувся і вхопив другу трубку. Раптом відчув – хтось на нього дивиться. Наче на тій глици розкрилися очі, не очі, а опуклі сегменти з матовою

поверхнею. І дивляться не з одного місця, а з кожного валка, з кожного стовбура. Увесь ліс витріщився на нього!

«Та ні, такого не може бути, – подумав Чамхаб. – Галюцинація. Або ефект сутінків».

Ступнув крок назад. Ще крок. Невідривно, ніби загипнотизований, дивився на ті некліпаючі матові сегменти.

Так і відходив – обличчям до лісу, спиною – до «Енея».

Відчувши під ногами траву, полегшено зітхнув: «Хух... Здається, доберусь...» Тільки він це подумав, як щось чи то кольнуло, чи то вжалило йому праву руку, в якій він стискував лазера. Неначе черкнуло гострою травиною – не дужче. Та він із жахом відчув, що долоня дерев'яніє... Вхопити трубку лівою не встиг: очі заслала каламуть, голова ніби розкололася, він заточився і впав у траву...

Опритомнів у шлюзовій камері «Енея» – мов після наркозу. Довго не міг дійти тями, де він і що з ним трапилось. А коли все пригадав – не міг повірити, що лишився цілий і неушкоджений. Може, оте таємниче діє на відстані і просто не змогло завдати сильнішого удару. Але як він опинився на кораблі? В будь-якому разі, йому ясно було одне: середовище Зеленої вороже людині.

Герметично закритись у «Енеї», Чамхаб кілька днів провадив спостереження за допомогою оглядового екрана. Проте нічого нового в цій зеленій одноманітності не помітив. Травою, як і перше, перекочувалися хвилі, темна стіна лісу лишалася так само непорушною. Чамхаб не зміг розрізнити зміни напрямку хвиль, вловити їхньої регулярності. Та це й не дивно, якщо зважити, чого він тут зазнав.

Украй вичерпаний нервово, Чамхаб не міг довше залишатись на цій планеті.

– Зажди, ми ще повернемось... – прошепотів, натискуючи стартову кнопку.

3

Анжела в коротенькій білій сукні, що добре контрастувала з її засмаглим тілом, походжала перед сірою будівлею, раз-по-раз

нетерпляче поглядаючи на округлі двері, які ось-ось мають випустити Чамхаба і які чомусь довго не відсуваються.

Припікало сонце, і дівчина думала, як то добре буде освіжитися в домашньому басейні. Спочатку, правда, вони зайдуть до Палацу одружень, потім святковий обід... Але перед обідом вона мусить обов'язково скупатися!

Торкнулася кліпса на правому вусі – зазвучала музика. Звук був тонюсінкий, як нитка, але виразний, чіткий. З радіокліпсом не так нудно, швидше минає час. Пройшлася навколо клумби, де виставили свої теракотові шпичаки марсіанські кактуси, і знову подумала про басейн. Певне ж, і Чамхаб захоче освіжитися... Морж... О, нарешті!..

Радісно усміхаючись, Анжела поспішила навстріч нареченому.

Проте Чамхаб не відповів на її усмішку, обличчя його було похмуре, брови насуplied.

– Ну як, усе гаразд? – у її голосі прозвучала тривога.

Чамхаб, трохи уповільнивши крок, здивовано зиркнув на неї:

– Це ви мене питаєте?

Анжела розгубилася: він сказав це таким тоном, ніби вони зовсім незнайомі.

– Ну, знаєш, – промовила з прикрістю, – такі жарти зовсім недоречні.

Чамхаб знизав плечима, мовляв, якесь непорозуміння, і покрокував до траси.

– Послухай... – уже злякано обізвався Анжела.

Він зупинився, та дівчина була така розгублена, що не могла вимовити більше ні слова, стояла і тільки кліпала очима. Було очевидно, що ніякої цікавості в нього вона не викликає.

– Пробачте, я поспішаю.

Повернувся й спокійно пішов геть. Анжела бачила, як він ступив на крайню стрічку, потім – на сусідню, і з кожною секундою віддалявся все далі й далі, бачила, але не могла зрушити з місця. Прірва між нею й Чамхабом ширилась, і ось постать його зникла в людському потоці. Дівчині стало страшенно шкода себе. За віщо її так зневажено?

До горла підкотився клубок, і на очах з'явилися сльози. Все перед нею розпливлося, розпалося на безформні тремтливі плями.

Цілісінький вечір Анжела просиділа вдома. Не було настрою кудись іти, а все-таки сподівалася, що Чамхаб опам'ятається і прийде пробачатись. Та минала година за годиною, а його не було.

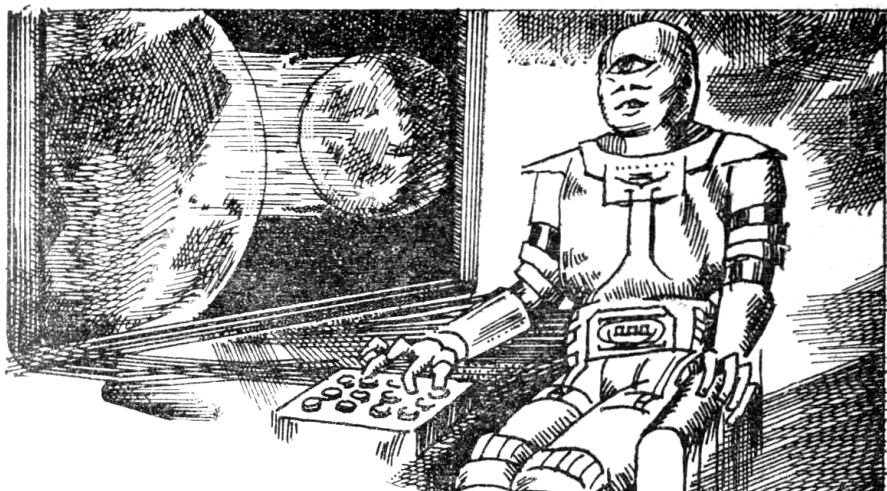
Знічев'я увімкнула телегазету і, перебираючи сторінку за сторінкою, натрапила на статтю під інтригуючим заголовком «Біологічна цивілізація?» Йшлося про експедицію до Зеленої, інформацію, яку видобув мнемоскоп із пам'яті капітана Чамхаба.

Автор пропонував кілька моделей контакту землян із новою планетою. Припускав, що тамтешні «дерева» мають інтелект, і, коли б космонавти не застосували зброї, реакція, можливо, була б зовсім іншою. Капітан не стріляв – і лишився живий. До корабля міг дістатися в несвідомому стані.

Комп'ютер виявив регулярність хвиль, що прокочувались у траві, – очевидно, з лісу і назад цілими лавами рухались комахи, притому досить великі. Можна припустити існування суспільства цих комах, які живуть у лісі, а за поживою йдуть у степ...

Усе це було цікаве, та, читаючи, Анжела думала не про таємниці Зеленої, а про таємниці людської пам'яті. Хіба ж вона сподівалася, що той електронний смерч вирве з корінням такий квітник? А воно, бач, почуття – теж інформація...

МІЖПЛАНЕТНИЙ СМЕРЧ¹

1

Коли Стерничому доповіли, що Дослідник не відповідає, він здивувався. Надійність, абсолютна безвідмовність нейтринного зв'язку відома давним-давно. І в цій експедиції ще не було випадку... Що ж сталося? Стерничий відчув, що око йому набухає, і зусиллям волі погамував тривогу. Зрештою, Дослідник міг не почути сигналів виклику або, може, вибрався зі свого апарата. Але навіщо йому вибиратися? Хіба він здужає ходити по цій планеті? Ця третя планета – ще зовсім молода, не відшліфована часом, як їхня рідна, тут жахливий рельєф та й тяжіння не для його слабосилого тіла...

Стерничий ворухнув тоненькою рукою, торкнувся м'якої кнопки і сказав:

– Продовжуйте виклик.

А сам окинув поглядом екран. Картина мінялася вочевидь. Планета притягувала свою сусідку зі все більшою силою, орбіта

¹ © Бережний В., текст, 1978.

© Шевченко А., ілюстрації, 1990.

меншої з кожною годиною помітно наближалася до неї – наче цей космічний плід згинав галузку все нижче й нижче. В океанах обох небесних тіл здійнялися гігантські хвилі, причому на меншій планеті – набагато вищі. А чи витримають напругу її суходоли, чи не розламається вона вся на шматки? Розрахунки не дали однозначної відповіді. В кожному разі, без катаклізму тут не обійдеться, і, навіть перебуваючи на високій орбіті, їхня експедиція піддається великому ризику. А Дослідник вирішив побувати в епіцентрі катастрофи, віч-на-віч із грізними учасниками космічної драми. Стерничий ніяк не міг обрати можливий варіант поведінки Дослідника. Чому він там затримується? Коли б це був юнак, жадібний до пригод, а то – Учений першого ряду! Поринув би в мікронки – адже тут, на борту їхнього космічного корабля, копії найбільшого книгосховища рідної планети. Так він натомість... Може, послати на пошуки Допоміжну бригаду? Запізно. Планета і її сусідка ось-ось дійдуть критичної точки зближення. Він не має права так ризикувати. Та й де його відшукаєш, коли зв'язок перервано?

Знову торкнувся кнопки, хоч знав, що, коли б Дослідник обізвався, його поінформували б одразу. «Нервую, – майнула думка. – Це погана ознака».

– Досі не вдалося?

– Ні.

Тепер Стерничий фізично відчув наростання тривоги. Раптом виринувши з глибини мозку, почуття небезпеки швидко розливалось по великих сегментах, мить, друга – і свідомість черкнула блискавка: «Невже загинув?!»

Екран вирував. Над припливними буграми обох небесних тіл клубочилися густі хмари. Сонце кидало на них сліпуче проміння, і від того здавалося, що місця зіткнення розжарились до білого і ось-ось станеться вибух. Наче два діючі вулкани наближали один до одного свої велетенські жерла.

«І Дослідник у тому пеклі... – з жахом подумав Стерничий, не відриваючи погляду від екрана. – А був же розсудливий...» Похопившись, що думає про колегу вже в минулому часі, Стерничий закліпав своїм єдиним оком – це означало тугу, жаль, скорботу.

Нарешті сталося!

Припливні бугри діткнулися один одного, створився смерч діаметром сто – сто п'ятдесят кілометрів, гігантська водяна линва зв'язала двоє небесних тіл. Шалена круговерть, зблиски, – візуально не можна було визначити, як іде рух гідросфер. Та коли у водяну линву почали вплітатися сувої хмар, картина проявилася. Тепер стало чітко видно: гідросферу й атмосферу менша планета віддає своїй сусідці, не змігши перебороти її в шість разів сильнішого гравітаційного поля. І, може, в такий спосіб збереже собі життя? Може, більша відпустить її, вдовольнившись багатою даниною?

Порухом кволенького рожевого пальчика Стерничий приєднав до головного екрана внутрішні канали зв'язку. Тієї ж миті з'явилась таблиця параметрів космічного катаклізму: відносні швидкості, елементи траєкторій, напруга магнітних та гравітаційних полів... Показники швидко змінювались, і Стерничий одразу визначив домінанту ситуації. Зіткнення не буде, вони розминуться!

Стерничий мав рацію: такий наслідок давали рівняння. Але жива картина... Менша планета віддавала більшій і свою гідросферу, і своє повітря. Стерничий знав: незабаром усі її моря втратять воду до краплини і понесуть у майбуття лише спомин про неї.

Міжпланетна буря шаленіла. Стерничий не міг відірвати ока від екрана, та й увесь екіпаж пильно стежив за рідкісним явищем: адже впродовж гігантської спіралі Галактики вони такого не спостерігали. У кожного в очі світилось зачарування й подив. Коли згадували свого зниклого товариша, виринала тінь жалю.

2

Водяна гора набухала, ширилась і, зблискуючи під сонцем, росла все вище й вище. І ось перед завороженим оком Ученого вже здійснюється гірський хребет із розтопленого скла – то сліпучого, то темно-синього.

Дослідник не зводив ока з цього видовища, воно притягувало його, наче магнітом, наповнювало незнаним досі хвилюванням. Подих смертельної небезпеки породжував у нього відчайдушну

відвагу. Відчував, як вібрує скеля, а від неї й металева лапа «Птаха», об яку він обіперся спиною. Було жахно до млості, але й радісно: потрапив у самісіньку гущу розгойданих стихій, стояв вічна-віч із міжпланетною бурею! Такого блаженства Дослідник не спізнавав ще ніколи, хоч вони мандрують із найдальшого кутка Галактики. Нехай собі колеги спостерігають крізь ілюмінатори та оптичні прилади з високої орбіти, яку визначив Стерничий. А він ось тут, у самому вировищі. Пружний вітер періщів по обличчю солоними бризками, і він відчував небезпеку на смак!

Їхня материнська планета заспокоїлась мільйони років тому, тепер це врівноважена система, гладенька куля, на якій нічого несподіваного не трапляється, на якій мислячі істоти вже, здається, пройшли zenit свого розвитку... Непропорційно великі голі голови, маленькі тільця – такий наслідок однобокої цивілізації. Не те що в тутешніх напівдиких аборигенів: міцне, ніби з криці, тіло, на голові – густа шерсть, до того ж у них парні органи зору, слуху... Може, еволюція поведе їх по іншому шляху?

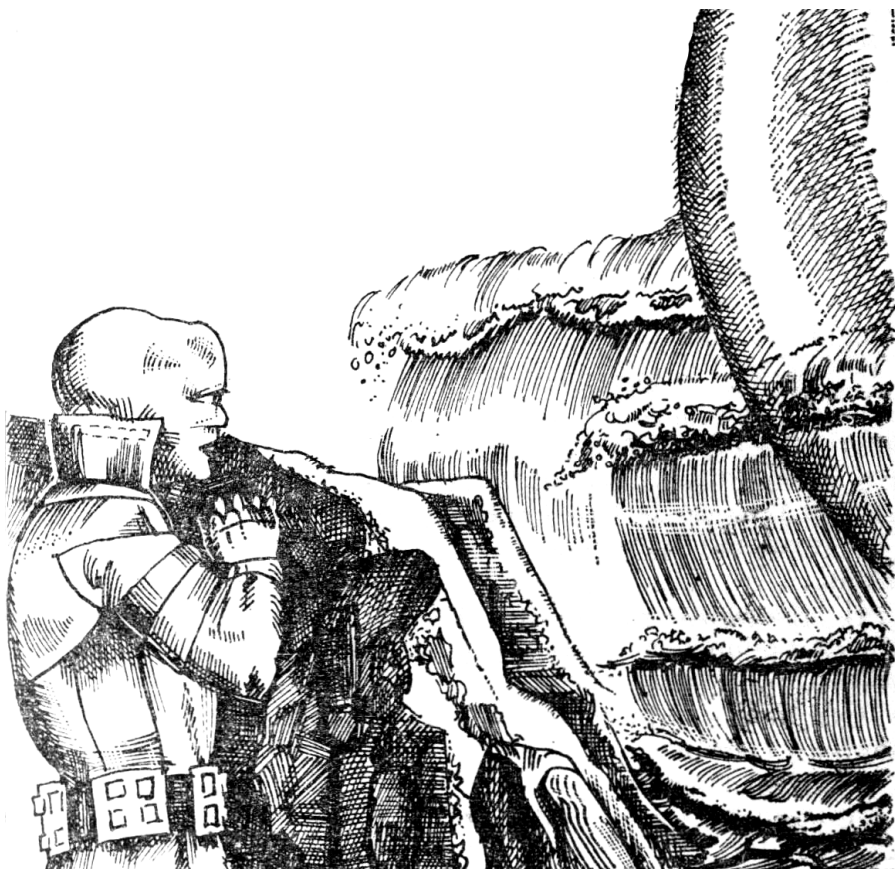
Дослідник дивився на розбурханий океан, і думки в голові пливли, як оті високі хвилі.

Це молода планета, тут усе ще в русі, навіть процес горотворення не закінчився. А оцей катаклізм, він разюче змінить обличчя планети!

Знову подумав про аборигенів. Гарний подарунок вручає їм природа – планета одержує величезну кількість води, цілі моря! Чи витримують? Чи вціліють? Витримують!

Ученому чомусь стало радісно від цієї думки, йому хотілося, щоб численні племена цієї планети вийшли ще загартованішими з боротьби, ще міцнішими. Поповнивши моря й океани, квітуча планета спокійно кружлятиме навколо своєї стаціонарної зорі. Мислячим істотам розвиднятиметься, і вони зрештою почнуть відгадувати загадки природи. А чи здогадаються про оце ось, що відбувається зараз?

Дивлячись на страхітливий смерч, що усвердлювався в небо, Дослідник подумав: чи не лишити тут якийсь знак? Але що зможе вціліти в цьому вировищі протягом довгих тисячоліть? Марно й думати про це: ніщо не вціліє.

Океан усе вище здіймав свої велетенські груди, дмухав гарячим вітром. Зелена хвиля вже люто билася об скелю, на якій облюбував місце Учений. Із завмиранням серця Дослідник спостерігав, як вода наступає на суходіл. Он ще видніється над розбурханою поверхнею низка гір, але вони тонуть, тонуть! О, вже опинилися під водою.

Раптом він побачив удалині височенний вал – океан кинув на бій з материком страшну ударну силу. Вал мчить, підгортаючи під себе велетенські хвилі, і що для нього цей «Птах» і навіть оця скеля?

Швидше, швидше в кабінку!
Стартувати!

Вхопився за лапу літального апарата і... заляк. Його паралізував жах. Виряченим оком дивився на страхітливий вал і не міг поворухнути ні рукою, ні ногою – наче прикипів до блискучої лапи.

Кінець, загибель...

Парадоксально, але ця думка вмить зняла напругу, скованість.

Дослідник подерся до люка, впав у кабінку, підвівся і, коли темна стіна вже готова була поглинути його разом зі скелею, встиг торкнутися стартової кнопки. «Птах» шугнув у небо крізь хмару бризок – застугоніло так, ніби він прокотився по камінню.

Зібравшись на силі, Вчений подивився в ілюмінатор – від скелі не було й сліду. Навздогін за цим валом котиться другий, ще більший, а далі – третій, четвертий... Чи опадає смерч? Так, це з нього скочуються руйнівні вали – то захоплена планета завдає ударів сусідці, спустошуючи її суходоли...

Дослідник відітхнув, до нього знову повернулись витримка і мужність зореплавця. Перевірив фіксуючі камери: все добре, чутливі кристалики вбирають пейзаж, у нього буде унікальний фільм!

Спрямував «Птаха» вслід за першим, «своїм» валом і протягом кількох годин був свідком жахливої руйнації. На другому боці планети цей вал зіткнувся з таким самим валом, що котився навстріч. На щастя, це сталось посеред моря, далеко від населеного суходолу. І Дослідник цього разу був обачніший – тримався на безпечній відстані від місця катастрофи. Але що то було за видовище! Який сплеск енергії!

Хотів розповісти колегам на орбіті, але передумав. Стерничий накаже вертатись: правила безпеки суворі. А він же мусить довести задумане до кінця. Фільм про унікальне явище природи – це ж буде його трофей із космічної мандрівки!

Зафіксувавши зіткнення валів, Дослідник помчав по лінії екватора і невдовзі побачив обсновану хмарами конічну піраміду, яку планета здійснює навстріч сусідній, що нависала на півнеба. Здавалося, зіткнення неминуче. А може, воно так і станеться?

Дослідник відчув холодок небезпеки і жар відваги. Нехай сходяться планети – на «Птахові» йому нічого не страшно! Пізнавати нове – це ж потреба мислячого мозку...

І оця жадоба нового, жадоба емоцій, що проймала все його єство, кидала Вченого в небезпечні ситуації, тримала в центрі подій, аж доки планетка, спорожнивши всі свої моря, не почала віддалятися.

3

Стерничий сидів біля екрана, спокійно споглядаючи блакитний диск планети і срібний овал її супутника. Кутові їхні розміри меншали з кожною секундою – корабель віддалявся, переходячи на параболічну орбіту. Тепер можна і відпочити. Космічний шлях перед ними неблизький... Чомусь згадалися слова пісні:

Ой далеко-далеко рідна планета –
У мареві зір потонула,
Розкажи нам, хвостата комето,
Чи дома про нас не забули...

Так, відстань неймовірно велика – радіохвилі не долинають. Але дослідження цієї галузки Галактики йде успішно, і все було б гаразд, коли б вони не втратили одного члена експедиції.

Обличчя Стерничого спохмурніло. Який був Учений...

Заблимав сигнал виклику. Стерничий чомусь здригнувся, ніби передчуваючи щось важливе. І справді, йому доповіли:

– Обізвався Дослідник, його «Птах» вичерпав свої енергетичні ресурси.

– Де перебуває?!

– На поверхні планети.

Стерничий не вагався ні секунди. По каналах внутрішнього зв'язку полетів його наказ:

– Усім приготуватися до гальмування. Корабель вивести на кругову планетну орбіту. Допоміжній бригаді приготуватися...

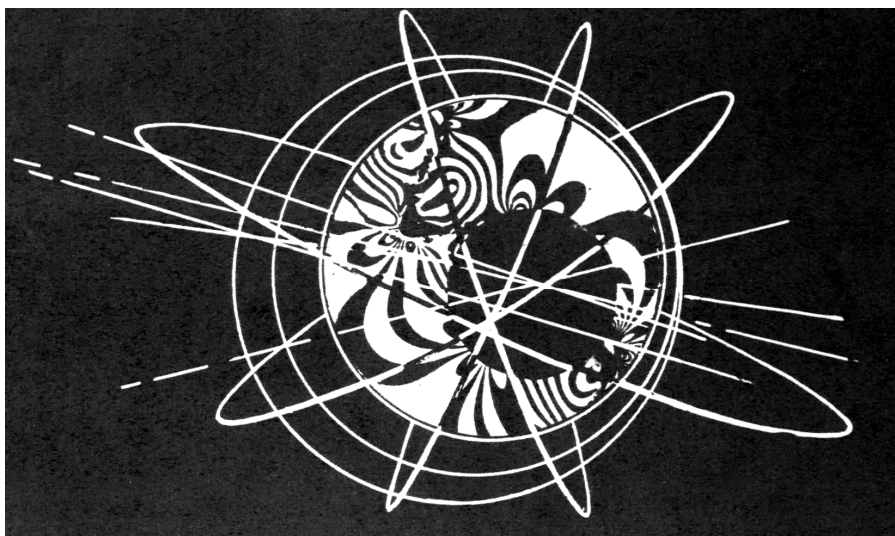
Око Стерничого засяяло радістю.

До електронної пам'яті космічного корабля було введено коротеньку інформацію:

«Затримка супроти графіка рейсу була викликана проведенням рятувальної операції. З поверхні третьої від центрального світила планети на борт доставлено Вченого першого ряду. На своє виправдання він сказав, що захоплення планетою іншої планети – явище рідкісне, і він вважав своїм обов'язком зафіксувати його. Літальний апарат лишився на скелі біля найвищої гори планети...»

...Може, й тепер «Птах», засипаний гімалайськими снігами, чекає повернення своїх господарів. І не виключена можливість, що альпіністи, штурмуючи Джомолунгму, натраплять на нього.

ДЕТЕКТОР ЧАСУ¹

1

— **А** тепер буде атракціон, — сказала Ніна, коли чоловіки повставали з-за обіднього столу. На її прив'ялому обличчі з'явилась загадкова посмішка, і жінка аж помолоділа.

Григорій Федорович поморщився: дружина кожного разу щось утне. Вони з Мирославом хотіли пройтися в Голосіївський ліс, подихати свіжим повітрям. Там і порозмовляли б про співробітництво...

Ніна покликала кицьку, і та одразу притрюхикала та й почала тертися об її черевички, високо піднімаючи чорного пухнастого хвоста.

— Наша Шуша ще не бачила живої миші! Уявляєте, Мирославе? Вона з квартири не виходила...

¹ © Бережний В., текст, 1980.

© Ткаченко П., ілюстрація, 1978.

«Оце почне демонструвати, як Шуша перестрибує через ногу... – роздратовано подумав Григорій Федорович. – Теж мені атракціон...»

Стримуючись, щоб не зіпсувати собі настрою, поглянув у широке вікно. Дерева яскріли інесем, на гілку сів здоровенний омелюх, посипався сніжний пилок, птах поводить голівкою, певне, видивляється, чи нема на лоджії калини. Надворі так гарно...

– Так от, я дістала для неї мишку!

Ніна принесла з ванни банку, закриту пластмасовою кришкою, в якій було прорізано кілька дірочок. Біле звірятко звелось на задні лапки, сковзаючи передніми по склу.

– Це мені в лабораторії дали. Правда, симпатична?

Гість узяв банку і почав пильно розглядати вухатеньку тваринку.

– Так, вона гарненька, – сказав, ставлячи банку на килим. – Природа не знає меж у своїй винахідливості.

Шуша кинулась до банки і, вигнувши дугою шию, почала жадібно принохуватись.

– Бачите, бачите, інстинкт! – вигукнула Ніна. – Зараз я їх познайомлю.

– А мені шкода мишку, – заперечив Григорій Федорович. Із вікна він перевів погляд на біленьке створіння з блискучими намистинками очиць.

– А що їй станеться? – на бляклому обличчі Мирослава з'явився подив. – Контакти між двома...

– Цей контакт закінчиться для миші дуже сумно. Шуша її з'їсть.

– Не повірю, – покрутив головою Мирослав. Легенькі, мов пір'я, кушки волосся на його тім'ї кумедно хитнулися.

– Б'юсь об заклад! На сто карбованців! – Григорій Федорович зиркнув на дружину і простяг руку. Мирослав, ніби знітившись, потиснув її. Ніна, весело розмахнувшись, перебила.

– Ану ж побачимо... – присіла напочіпки, зняла кришку і поклала банку набік.

Усі затаїли подих. Мишка, витягуючи гостреньку мордочку і принохуючись, посувалася вперед. Нарешті зовсім безтурботно вилзла на килим. Шуша насторожено стежила за нею, дивлячись згори вниз, потім граційно торкнула її лапою, понюхала і спокійно

лягла. Миша неквапливо обійшла навколо неї, а тоді сховалася під Шущиним животом, тільки тоненький рожевий хвостик виднівся.

Ніна сплеснула руками:

– Оце так! Мабуть, наша кішка ненормальна!

Витягла мишку за хвоста, посадила Шуші на спину – та лише трішечки здригнулася, відчувши, як тоненькі лапки перебирають її пишну шерсть.

– Ну, що ж... – зітхнув Григорій Федорович. – Я програв... Дивно, чому не спрацював інстинкт...

Він уже шкодував, що так зопалу побився об заклад, усе-таки сто карбованців – більше половини місячного заробітку. Ніна почервоніла з досади, потрібно їй було демонструвати цю капосну мишу! І тільки гість зберігав цілковитий спокій, зосереджено спостерігаючи звірят. Навіть уваги не звернув на перемови і шамотіння подружжя. Підвів голову лише тоді, коли Григорій Федорович простяг руку з грошиками:

– Прошу, ось ваш виграш.

– Та що ви? Облиште, – рішуче відмовився Мирослав. – Погляньте, які це чудові витвори природи! Які досконалі живі системи інформації! Взагалі, як подумати, Природа – не лише неперевершений конструктор, а й геніальна художниця...

Ніна відітхнула, запросила його сісти в крісло біля журнального столика, сама розташувалася навпроти, кинувши промовистий погляд на чоловіка, що тупцявся біля вікна. Після конфузу з «атракціоном» годилося трохи погомоніти, а там і до діла перейти. Цього Мирослава вона запросила на обід неспроста, і зараз їй закортіло конче дізнатися про нього більше. Що воно за один, що так спокійно, без вагання відмовився од виграшу? Це, звичайно, благородно, але... дивак. Григорій каже, що він оригінальний учений, а як на неї, то звичайнісінький невдаха. Не доктор, не професор, навіть не кандидат. Якийсь там науковий працівник, молодший, чи що. А він не такий уже й молодий. Голова облісіла, щоки запали, а вуха... які в нього великі вуха! І ніс якийсь кумедний, наче без перегородки, з однією ніздрею. Миршавий і кволий чоловічок – може, тому, що й ночами сидить в Інституті. Де вже там йому одружуватись... Але все-таки був би добрим сім'янином: не п'є, не курить, видно, дуже лагідний. Ось вони перешили по шкалику, а він і не пригубив. Зате страх як

любить фрукти, – надкусить яблуко, подивиться на соковиту м'якоть і аж очі йому засяють: «Диво! Це справжнісіньке диво!» Трохи накульгує – то нічого. Потрапив у якусь аварію... Може, його одружити?

Ніна спробувала жартома заговорити про це, та Мирослав наче й не почув. Його тішить, як умивається Шуша, старанно витираючи лапою свою чорно-біло-руду мордочку. Миші не з'їла, а витирається, чотирилапа дурепа... Ну, що ж, коли женихання його не цікавить, то й не треба. Головне, щоб допоміг, виручив Григорія...

– Найцінніше зараз на Землі – це жива природа, – каже Мирослав. Слово «природа» вимовляє з якоюсь особливою інтонацією, начебто з великої літери. – Ви є член Товариства захисту природи?

– Ні, ще не вступив...

– Пора, а то й у вас... уже на часі...

Ніяково усміхнувся і так і не доказав, що ж «на часі». Стулив долоні між колінами і почав ритмічно похитуватися в кріслі.

Розмова про захист природи та збереження життєвого середовища не дуже цікавила Ніну, бо природа ще ого скільки ресурсів має, але з чемності притакувала.

– Якщо говорити ширше і глибше, то жива речовина у Всесвіті – явище феноменальне, – провадив далі Мирослав, похитуючись і поглядаючи на свої стулені долоні. – Маса Всесвіту, як прикинули астрономи, приблизно дорівнює 10^{52} тонн. А скільки біомаси?

– Певне, що мізерна частка, – сказав Григорій Федорович, дивлячись на засніжені дерева під вікном. Омелюх уже зник. – На Землі це тонюсінька плівочка, а на інших планетах Сонячної системи немає й грама.

– То хіба ж не треба плекати кожну живу клітину? – аж вигукнув Мирослав. Помітивши здивований погляд господарки, докинув: – Ідеться, звичайно, не про патогенні утворення.

– Тоді й я згодна, – кивнула Ніна. – Плекати! Та все це загальні міркування...

– Так, але вони мають принципове значення. Адже майбутнє починається сьогодні, вже почалося. Технічна цивілізація поглинає

живу природу. Треба, щоб усе людство усвідомило цю загрозу. Руйнувати житло, в якому живеш, це, знаєте...

На змарнілому обличчі вченого з'явилась болісна гримаса, ніби він пригадав щось дуже тяжке для себе. Трохи помовчавши, гість продовжував розвивати ту ж таки тему захисту живої природи, хоч Ніна весь час намагалася заговорити про діло. Було згадано винищення лісів, наступ хижих пустель, забруднення нафтою світового океану, отруєння атмосфери атомними вибухами, Ніна й собі почала перейматися тривогою, яка наснажувала Мирославів голос. Учений застерігає, прозирає в майбутнє!

– Це ж ясно як день: тільки за нормальної еволюції біосфери може розвиватись найвищий вид живої матерії – людський мозок... У космосі є цивілізації, які в технічному розвитку далеко перегнали Землю. Але цей однобокий розвиток безплідний, це шлях до виродження людської популяції.

– Слушно сказано, – підтримав Григорій Федорович. – Над нами тяжить проклята дилема: або людина, або природа. А треба, щоб і людина, і природа.

– Саме так! Гармонія – ось домінанта стосунків Людини з Природою...

– Якби гармонія була між людьми, – Ніна скося зиркнула на чоловіка, і той одвернувся до вікна, – а то одне одному так і підставляють ногу!

– Я такого не бачив, – розвів руками гість.

– Чи ви з неба впали?!

– А що, помітно? – вчений вишкірився. – Але я не падав... Це ж небезпечно.

– То чого ж ви таке кажете? – напосідалася Ніна. – Правда, ви тут недавнечко, а ось поживете – побачите...

Захопивши лідерство в розмові, Ніна швидко повернула її від теоретизування до того діла, заради якого, власне, і був улаштований обід. Григорій Федорович мусить стати доктором, і чому б Мирославові, раз він такий прихильник гармонійних стосунків, чому б не допомогти в роботі над темою? Звичайно, не за спасибі, це само собою...

Вчений навдивовижу легко погодився на співробітництво, проте категорично відмовився від будь-якої винагороди.

– Охоче попрацюємо над вашою екологічною темою, в мене є деякі розробки. Але і я потребую допомоги. Я хочу... як би це точніше назвати.... Хочу сконструювати Детектор Часу. Потрібні будуть дуже важкі деталі, а я, самі бачите, фізично кволий... І якщо Григорій Федорович допоможе...

– О, мій Григорій дужий! – Ніна сміхотливо кивнула на чоловіка. – Бачите, яка в нього шия? Хоч обіддя гни.

– Детектор Часу... – замислено сказав Григорій Федорович. – Цікаво, цікаво. Я, коли зможу...

– Як на мене, – докинула Ніна, – час – це те, чого завжди бракує.

– Я це відчуваю також, – хитнув головою вчений, – і з кожним роком усе гостріше. То чому ж нам не опанувати цю фізичну реальність, скажімо, для переміщення у Просторі? Теоретично я вже довів, що Час є джерелом енергії... Тепер справа за експериментом...

– А що? – запалився Григорій Федорович і скаламбурих: – Настав уже час дослідити Час!

– Так, настав, особливо для мене... – трохи сумовито промовив учений, – це просто необхідність... Пора опанувати цей океан.

Ніна помітила, як на коротку мить у його темних очах майнуло зеленкувате сяйво. Наче вибухнув осколок Часу.

2

Цього похмурого літнього дня Григорій Федорович мав нагоду ще раз упевнитися, що сумнозвісний «закон бутерброда» таки діє, отой самий, згідно якого бутерброд падає на долівку тільки маслом. Він затримався на своїх заняттях і тепер дуже поспішав, але, як навмисне, тролейбус, у якому він їхав із Хрещатика, двічі застрявав; потім на зупинці «Золотий колос» він перебіг трасу в недозволеному місці, саме там, де розтринькував свій час міліціонер... А в Бункері ж на нього чекав педантично пунктуальний Мирослав. Сьогодні в них дуже важливий, може, навіть вирішальний момент: випробування Детектора Часу. Години через дві має під'їхати Ніна – домовились піти в гості до того

зарозумілого доцента. Хоча вона по дорозі заскакуватиме до гастрономів, часу все одно лишається в обріз. От якби при ньому був портативний Детектор... Та це справа майбутнього, на сьогодні вони зробили величезну машину вагою понад двісті тонн.

Поспіхом віддавши міліціонерові карбованця, Григорій Федорович підтюпцем побіг у бік Голосіївського лісу, та пронизливий сюрчок зупинив його, довелося вернутись і одержати квитанцію. Тоді вже не трухикав, а, розмахуючи руками, пішов розміреним кроком по тротуару вздовж огорожі Виставки. Та коли б він знав, що станеться невдовзі, то, певне, завернув би назад. Але він нічого такого не сподівався, ішов собі, поглядаючи то на похмуре небо, то на дуби, що там і сям бовваніли в сосняку. Перебирав у думці події останнього часу.

Якось навесні, прогулюючись отут, у Голосіїві, вони з Мирославом попростували до озера і натрапили на величезний залізобетонний бункер, споруджений, мабуть, ще в сорок першому році в системі оборони Києва. Поміж соснами випинався його довгезелзний горб, порослий травою. Пробравшись через напівзасипаний вхід, вони побачили просторе приміщення – хоч кінсьми грай. Кращого місця для Детектора годі було й шукати. Відтоді й почалася історія Бункера з великої літери.

Скільки довелося попрацювати, виготовляючи ті злочасні Гравітаційні Точки! Не так-то просто було дістати сотні тонн металевого брухту... Але ж і Мирослав... Досі не розкрив свого методу холодного зварювання. Якась чортівня – такий мініатюрний апаратик, завбільшки із сірникову коробочку, а все оте залізязччя розпорошив і склеїв у дві кулі... Обіцяв пояснити. Я, каже, тобі залишу... Куди ж він подається? А цей прилад... Якийсь новий вид енергії. В Інституті електрозварювання доктора дадуть!

А от пришвидшення Часу під впливом тих важезних куль... Спочатку вірилось, особливо, коли Мирослав доводив це красивими симетричними формулами, а зараз, перед експериментом, закрадається сумнів. Сконцентрована гравітація... скривлення простору... Але як усе це... Ну, та ось побачимо... Он уже і Бункер видніється.

Григорій Федорович побіг, наче його щось штовхнуло у спину, і вскочив до Бункера захеканий.

Під склепінням тьмаво світилася лампочка, значить, керівник уже тут. Але де він? Григорій Федорович роззирнувся – ні за письмовим столом, ні в роздягалці нема. Двері в переборщі відхилені – значить, уже там, біля Детектора.

Квапливо згріб з голови берета і, осмикуючи піджак, поспішив туди. У примарному світлі бовваніли в дальніх кутках дві величезні кулі. Поміж ними і пультом чорним змієм звивався кабель високої напруги. Панель мерехтіла індикаторами, отже, Детектор працював, але в кріслі перед пультом нікого не було. Що сталося? Де Мирослав?

Почуття тривоги заохолодило в грудях. Григорій Федорович став немов укопаний і безпорадно дивився на пульт. Раптом йому здалося, що на кріслі темніє якийсь згусток, ніби величезна тінь від постаті вченого. Затамувавши подих, обережно підійшов на кілька кроків ближче. Нічого нема. Мерехтлива тінь розтанула, та чи й була? Може, Мирослав, очікуючи на нього, вийшов на свіже повітря, походить по під соснами...

Григорій Федорович обернувся і заспішив до виходу. Кілька хвилин марно покружляв навколо Бункера, вдивляючись у лісові тіні, потім знову зайшов усередину. Досадливо зітхнувши, сів за письмовий стіл, знічів'я окинув поглядом папери. О, зелена тека, вчора її тут не було. Розгорнув і з подивом прочитав на титульній сторінці своє прізвище, під ним заголовок монографії: «Біосфера як визначальний фактор еволюції носної матерії. Соціобіологічне дослідження». Ого! Надрукував. Коли ж він устиг?

Очі пожадливо побігли по рядках. Вступ. Загальні положення, але як викладено! Та тут світоглядні, філософські проблеми... Так, далі. Рани Живої Природи... Порушення екогенезу¹ на якійсь уявній планеті.

– Зачитався... Що там таке? – наче здалеку пролунав Нінин голос.

Ніяковіючи, вказав на титульну сторінку:

– Монографія...

– Твоя дисертація? – вихопилось у Ніни. – Нарешті... – вона зиркнула на переборску. – Ну, як?

¹ Екогенез – зміна особливостей організмів, пов'язана зі зміною середовища.

– Та праця ґрунтовна, матеріал багатий, бачиш, ось і карти, і таблиці... – Григорій Федорович гортав сторінки. – Але...

– А що це – «ноєсна матерія»? – перебила Ніна.

– Очевидно, мозок. По-грецькому ноос означає, здається, розум. Але... Хіба я можу скористатися...

Ніна кинула на нього спопеляючий погляд:

– Які ж бо ми цнотливі! Нам совісно... Та що ти собі думаєш? Адже й ти щось тут маракував? То подякуй за допомогу та й з богом, Парасю!

– Розумієш...

– Не будь дурнем! Набридло вже... – Ніна знову зиркнула на переборку. – Він там?

– Нема.

– А я думала, що ви вже скінчили експеримент. Нам запізнюватись незручно. Та ще тепер, коли в тебе, вважай, готова дисертація... Де ж це він запропастився?

– Він тут, очевидно, був. Детектор увімкнений.

Пішли за переборку – Григорій Федорович ступав сягнистим кроком, за ним дружина – зовсім нечутно, наче кішка. Григорій Федорович зупинився біля пульта й, не обертаючись, сказав:

– Я, коли зайшов сюди... Розумієш, мені здалося, наче над кріслом хитнулася тінь, величезна тінь із його обрисом. Тут...

Він сів у крісло, але що казав далі, Ніна не розібрала, голос подаленів, долинав глухо, ніби крізь вату, а потім і зовсім пропав. Щось дивне діялося і з ним самим – постать ніби оповив сизий туман, ще мить – і над кріслом хитнулася широченна тінь, хитнулася і зникла.

Ніна не встигла навіть скрикнути, так і стояла з розкритим ротом і очима, повними страху. Щойно тут сидів чоловік, і ось його нема – зник, випарувався, крісло порожнє...

А що то біліє на підлозі?

Тремтячою рукою жінка підняла папірець і злякано позадакувала від пульта. Біля дверей у переборці обернулася – на панелі спокійно мигали зорі. Причапала до столу, де було більше світла, і знеможено опустила на стілець. Поклала аркушик на дисертацію і миттю, одним поглядом увібрала слова, написані чітким почерком ученого:

«Г. Ф. Шкода, що Ви спізнались. Час не жде, я мушу транспортуватись на рідну планету, до сусідньої часово-просторової сітки координат. Бережіть свою прекрасну Землю! Вимкніть Детектор не раніше 21-ї години».

Ніна довго сиділа в заціпенінні, в глибокій прострації. «А може, він ще повернеться?» – стукало в скронях. Але тунель у Часі-Просторі не відкривався. Тоді вона взяла зелену теку і тихо вийшла з Бункера.

ЕКСПЕРИМЕНТ «КОРОНА»¹

1

Дзвоник долинав ніби крізь кілометровий шар чорної вати. Та все-таки слуховий центр зафіксував його, почала формуватися думка: дзвонить, але не встигла оформитись, розпалася на світні скалки, вони зникли, і знову кучугури чорної вати налягли на свідомість. Але дзеленчання не стихало і таки пробилось. Рука сама потяглась до слухавки. З мікрофона почулося тривожне:

– Алло! Алло!

Нарешті Михайло Павлович прокинувся. Сів у постелі.

– Я слухаю.

– Пробачте, що турбую серед ночі...

¹ © Бережний В., текст, 1980.

© Гаранжа А., ілюстрація, 1980.

– А що трапилось? – Михайло Павлович упізнав Ольгу. – Може, що з Сергієм?!

– Того ж я й дзвоню... – жінка перейшла на шепіт. – З ним щось страшне діється. Розумієте... Боюсь, чи не збожеволів. Мабуть, якась несправність...

– Несправність? – перепитав Михайло Павлович. – Гм... Так ви ж обоє медики...

– Несправність у «Короні»!

– А... Ні, це відпадає. Живлення ж не міняли?

– Ні. Все, як було. А він скрегоче зубами, стогне, плаче...

– Ну, то зніміть з нього «Корону».

– Не дається. Випхав мене з кабінету, замкнувся. Бубонить, свариться – наче навкулачки з кимось б'ється. Може б, ви... Вас він, звичайно, впустить, Михайле Павловичу...

– Гаразд, я зараз.

«І отак завжди, – меланхолійно подумав Михайло Павлович, – якщо ти пізно ліг – обов'язково не дадуть виспатись. Буває, рано приходиш із лабораторії – ніхто й у шахи не набивається, а це засидівся біля нового прискорювача – і на тобі... Що ж могло трапитись? Адже він уже тиждень, як надяг «Корону»! Записував би спокійно в журнал, а то...»

За звичкою, хотів надіти краватку, але жбурнув її в шафу. Третя година ночі! Вже вийшовши з парадного і ковтнувши свіжого повітря, подумав: «Бач, невдоволений, розбудили. А певне ж, щось сталося!.. Ех, Сергію, Сергію...»

Пустельна вулиця почала лунко відраховувати його швидкі знервовані кроки.

2

З легким сумом Сергій Олексійович помічав, що море вже втомлює його, що в тілі поменшало сили, а проте плавав охоче. Далеко не запливав, як то було колись, тримався «буйкової» межі, частенько відпочивав на воді, розкинувши хрестом руки, втопивши погляд у бездонну синяву неба. Дуже любив отак зависати на воді пізно ввечері, коли в небі сяють зорі. В такі хвилини Сергія Олексійовича оповивав якийсь особливий настрій. Хвилі стиха

колисали його між небом і землею, далекі зорі сяяли в душу щось незбагненне, щемливе, смутне і радісне. Може, тоді саме наставала мить єднання з Природою?

А як шубовснеш у ранкове море, коли сонячне проміння тільки черкнеться його ледь побриженої поверхні, – де та втома й дінеться! М'язи стають пружніші, в усьому тілі настає отой оптимальний режим, яким відзначається молодість. Але то ненадовго. Втома облягає знову, гасить чутливе сприйняття світу – молодість давно минула.

– Чи ти хоч бачиш, Михайле, яка тут краса? – інколи говорив Сергій Олексійович до свого друга, який цілими днями горбився за шахівницею.

– Ти завжди був романтиком, Сергійку, – кидав Михайло Павлович, пускаючи хмарку диму. – Не забувай, що ти медик!

– Ну й що? Медики – не сухарі, це ви, фізики...

Але втягти Михайла Павловича в дискусію не вдавалося.

– Співай, співай, вона довга... – скаже і знову втупить погляд у шахівницю.

Але настав такий день, коли Сергій Олексійович не купався, а Михайло Павлович не грав у шахи. Все затьмарила трагічна звістка з Києва – помер їхній товариш, їхній славетний друг.

– Це безглуздо – ось що мене вражає, – сказав після тяжкої мовчанки Михайло Павлович. – Людині ще тільки за п'ятдесят і раптом...

Не змовляючись, вони пішли в напрямку гір.

– Трагедія в тому, що ми майже завжди спізнюємося з діагнозом... – нарешті обізвався Сергій Олексійович. – Рак – дуже підступна хвороба, в організм людини пробирається тихцем...

– Що значить тихцем? – змахнув рукою Михайло Павлович. – Це просто неможливо. Хто-хто, а ви, медики, мусите це знати. Хіба не всі ділянки організму контролюються нервовою системою?

– Всі, звичайно.

– То чому ж ця чутлива комунікаційна мережа не сигналізує про небезпеку одразу? Чому сигнали тривоги надходять до свідомості запізно?

Сергій Олексійович поглянув на чорний дзьоб Карадагу, за який саме зачепилась попеляста хмарина, і по хвилі мовчання пробурчав:

– Чому та чому... Певне, так схотіла її величність Природа.

Деякий час ішли мовчки. Гірські стежини вели їх то поміж важкими валунами, то по зелених схилах. Отак і думки їхні – то натрапляли на камені незрозумілого, то виривалися на простір, і вже здавалося, що ось-ось можна досягнути незбагненне.

Посідали на теплому камені, дивилися на море, згадували померлого друга. І знову: чому система аналізаторів «не спрацьовує»? Адже нема сумніву – сенсорні нервові волокна передають сигнали своєчасно, і відповідні ділянки мозку сприймають їх як больові подразнення. Але, мабуть, захворювання починається з дуже незначних змін, а значить і сигнали – слабкі... Вони, певна річ, заглушуються іншими, тонуть у них. А коли процес злякисного переродження охопить чималу ділянку – час уже втрачено, і хвороба тоді не відступиться від своєї жертви. Що ж виходить? Посилити, треба посилити роботу системи аналізаторів!

– І це допоможе розпізнавати початок усякої хвороби – чи не так? – вигукнув фізик.

– Авжеж, що так, – невесело усміхнувся медик. – Не вистачає тільки дрібнички – якого-небудь біоелектронного підсилювача.

– А ти зміг би провести такий експеримент?

Сергій Олексійович подивився на друга так, наче вперше побачив.

– Експеримент? – перепитав. – Це ти серйозно?

– Цілком серйозно. Ми в своїй лабораторії сконструюємо підсилювач. А ти візьми медико-біологічний аспект.

– Ну, коли так, то я й сам... ну, розумієш, експеримент на собі...

Тепер Михайло Павлович окинув друга зацікавленим поглядом.

Щоб заглушити хвилювання – чи вони гарячкуваті юнаки? – друзі почали по-діловому обмірковувати свій намір. Електрична активність клітин, електроенцефалографія, альфа- і бета-хвилі головного мозку...

Сонце вже давно сховалося за горами, густо-синя поверхня моря зовсім потемніла, коли вони захопилися і рушили до своєї «обителі здоров'я». Запізнилися на вечерю, зате мали – в головних рисах – план дії. Найперше, звичайно, – пильне вивчення

найновіших атласів мозку. Де саме в цій горбкуватій країні пролягли зони локалізації чуттєвих сигналів? Де ті нейронні ретрансляційні станції, які зосереджують сигнали і передають їх до великої гори людської психіки?

– Посилювальну решітку ми зробимо, – сказав Михайло Павлович, – хоч це, звичайно, дуже складно...

– Решітку? – перебив Сергій Олексійович. – Таке й сказав... Ніяка не решітка – корона!

– Нехай і «Корона», суть не в назві. Аби ти зміг визначити точки головного мозку, на які...

Сергій Олексійович поплескав друга по плечу:

– Як сказав колись Юлій Цезар: *Alea jacta est!* – жереб кинуто! Може, й нам пощастить перейти Рубікон...

3

Двері були замкнені зсередини. Чулося бубоніння, наче в кабінеті Сергій Олексійович був не сам.

– Чуєте? Чуєте? – шепотіла Ольга Юріївна. – Це він трохи втих... Я вже думала викликати «швидку»...

Її заспане бліде обличчя трохи дратувало Михайла Павловича, він ще раз поторгав двері, а тоді загупав кулаком.

– Сергію, відчини! Це я...

В кабінеті стало тихо, Михайло Павлович знову загнував:

– Та відімкни ж нарешті!

Клацнув замок, і двері прочинилися.

– Ти що – ватою вуха позакладав? Стукаю, стукаю...

Сергій Олексійович, постогнувши, почваляв до канапи й ліг на спину. Голову йому обхоплював золотистий обруч із півсферою сріблястих дротинок, поміж якими кучмилася давно не чесана шевелюра. Та, незважаючи на цю «Корону», нічого королівського в позі свого друга Михайло Павлович не помітив. Сергій Олексійович змарнів, посірів з виду. Де й поділася кримська бронза лиця, блиск очей.

– Що з тобою, друже?

Сергій Олексійович поворухнув рукою, вказуючи на журнальний столик. Михайло Павлович узяв щоденника і, сівши в

крісло, почав переглядати останні записи. Ольга Юр'івна стовбичила у дверях, чомусь не наважуючись зайти, і це також дратувало Михайла Павловича. Підніс зошита вгору, щоб не бачити, як вона підпирає одвірок. Та досить було кинути погляд на перший рядок, щоб вимкнутися з оточення.

«...Таки розрізняю сигнали!

...Інтенсивність відчуття набагато більша від сили подразнення, але на скільки?

...А як усе це вплине на кіркові чуттєві зони?

...Чи не «перегріється» ядро основного аналізатора?

...Нарешті цей вайло (Михайло Павлович підкинув бровами) сконструював регулятор, але верньєр малий, незручно.

...Здійснюється закон «Усе або нічого» – маю все, тобто максимальне збудження. Але ж це завдяки «Короні»...

...Бронхокардинома?!

...Ендокардит!

...Вогнище інфекції в сліпій кишці. Операція?

...Щось із лівою ниркою... Невже якийсь процес?»

Що далі читав Михайло Павлович, то частіше натрапляв на специфічні медичні терміни, про зміст яких він, фізик, навіть не міг здогадатися. Та йому стало ясно: його друг «відкрив» у себе десятки хронічних захворювань і серйозних уражень внутрішніх органів.

– Що це ти понаписував, Сергію?

Коронований друг мовчав, лежав тихо, без стогонів.

Михайло Павлович гукнув:

– Чи ти спиш?

Сергій Олексійович поволеньки, обережно підвівся, спустив ноги на килимок. І тільки тоді обізвався:

– Про що ти балакаєш, Михайле! Я вже три ночі не заплющую очей...

– Що сталося?

– Погані справи, друже.

– Ох, і понаписував! Що це таке – бронхокардинома?

– Рак бронхи. Латентний... ну, прихований період. Якраз вчасно...

– Так... А ендокардит?

– Запалення внутрішньої оболонки серця, – Сергій Олексійович зітхнув. – Я й раніше відчував...

– Слухай, – лагідно промовив Михайло Павлович, – а чи ти не занадто... Все-таки, розумієш, апарат не пройшов клінічного випробування.

– Е, якби ти знав, як вона працює, твоя «Корона»! Ось і зараз... Імпульси – наче електричні розряди, постріли. Я навіть бачу спалахи... Певне, аналізатор охоплює й зорові центри... Слухай, та там ніколи не вщухає бій! Буває затишшя, але щоб зовсім... О, знову автоматні черги імпульсів! На мене напало сто хвороб! Сигнали надходять звідусюди... Подай щоденника.

Сергій Олексійович вхопив зошита і почав записувати на коліні – наче донесення з фронту. Чоло вкрилося брижами зморщок – певне, силкується чоловік розібратися в тому хаосі імпульсів, який охоплює кору півкуль його мозку.

Михайло Павлович підійшов і швидким рухом торкнувся «Корони».

Сергій Олексійович, переставши писати, кинув на нього запитливий погляд.

– Я вимкнув живлення, – сказав Михайло Павлович. – Треба перевірити налаштування. Зніми, будь ласка.

Дружина, побачивши, що чоловік почав знімати «Корону», якось нервово хихикнула і вийшла, причинивши за собою двері.

Михайло Павлович узяв апарат, навіщось покрутив його перед очима і поставив на столика. Сергій Олексійович гладив долонями обличчя, торкався тім'я.

– Ну, як? – спитав Михайло Павлович.

– Тиша... Але я знаю – це оманливе.

– Давай так, Сергію. Поки я займатимусь «Короною», ти пройдеш клінічне обслідування. А тоді побачимо.

...Вони зустрілися, здається, через тиждень у тому самому кабінеті професора-медика. Навіть його дружина так само стояла на порозі. Але атмосфера тут була вже цілком інакша. Сергій Олексійович – бадьорий, пружний – ходив по кабінету, розмахуючи руками.

– Нічого! Розумієш – анічогісінько!

– І рентген?

– Аякже, і рентген, і з десятків найтонших аналізів – нічого не виявили! – Сергій Олексійович спохмурнів. – Усе в нормі.

– Ти так говориш, наче невдоволений.

Сергій Олексійович легенько стиснув свого друга за плечі.

– Що здоровий – це, звичайно, добре. А от експеримент...

– А чим ти, як медик, поясниш...

Сергій Олексійович заговорив, насупивши брови:

– Чим поясню? Тодішній мій стан – це яскравий приклад автосугестії – самонавіювання. Хоч би які були експерименти, завжди треба мати на оці, що людський організм – то психофізична цілість.

– Це так... Важко перехитрити природу... – чи то весело, не то журливо промовив Михайло Павлович. – Мабуть, не даремно вона вивільнила вищі відділи мозку від буденних занять. Осмислити себе – ось у чому суть...

– Годі філософствувати, скажи краще, як твоя «Корона»?

– Віддав онукові гратися... А що? Хіба всі експерименти вдаються?

Сергій Олексійович тільки плечима знизав.

4

Закінчивши вечірній обхід клініки, Сергій Олексійович мив руки в передчутті чесно заробленого відпочинку. Настрій був хороший, але щось його непокоїло, щось марудило, а що – й сам не знав. Підставляв долоні під струмінь теплої води, біла піна спливала в зливальницю, а він силкувався пригадати, чи не забув чогось зробити? Наче нічого, а на душі млоїться.

– Сергію Олексійовичу!

Мовчки насупився. Завжди ця огрядна медсестра гукає на весь коридор.

– Сергію Олексійовичу! До вас прийшли!

Побачивши Михайла Павловича, стривожився:

– Що трапилось, що ти...

Михайло Павлович якось наче винувато всміхнувся:

– Та розумієш... Онук, пустуючи, надів мені «Корону»...

– І що? Невже і в тебе... автосугестія?

– Оце ж я й хочу дослідитись.

...Прооперували Михайла Павловича вчасно. Злоякісний процес у шлунку захопив мізерну кількість клітин.

ГРАВІАНТЕНА ІВАНА МУДРОГО¹

І хто це знає, й хто про це повіда?
Звідкіль цей Всесвіт народивсь та виник?
«Космогонія» (збірник «Рігведа»).

I

Вони ходили мовчки по верхній алеї Володимирської гірки, так ніби їм не було про що говорити. А тим часом саме зараз мала відбутися вирішальна розмова, на яку обоє очікували довгими

¹ © Бережний В., текст, 1986.
© Ткаченко П., ілюстрація, 1980.

роками, розмова, яку він усіяко відкладав, відтягував, а вона все намагалась прискорити. А тепер ось ходили й мовчали.

Над Києвом пропливав сонячний день початку березня – у блисках, прозорій синяві, ще й пройнятий тонкими струмами морозцю. Здавалось, саме повітря наснажене хорошим настроєм, а проте лиця в цих двох були похмурі, стривожені. Він – високий худорлявий чоловік у потертому пальті з рудим цигейковим коміром і такій же старій шапці – ступав рівно, як автомат, притискуючи опущені руки до боків і закам'яніло дивлячись уперед; вона ж ішла повільніше, не так скуто, хутряна шапочка, легка дублянка і замшеві чобітки надавали їй навіть елегантності. Дивилась на дерева, що купались у сонці, на зустрічних, на золоті хрести Андріївської церкви, що витикалися з-за кам'яного громаддя, дивилась, та чи бачила? Час від часу крадькома позирала на свого супутника, який, здавалось, зовсім не звертав на неї уваги. Нарешті він підійшов до чорної металевої огорожі, що тягнеться понад самісіньким краєм урвища, саме в тому місці, де її зигзаг вигинається в бік Подолу. Мовчки подивився вниз на хаос дахів, на вулички, по яких котились манюсінькі, ніби іграшкові, машини, сновигали дрібненькі постаті.

– Мурашник, – сказав не обертаючись.

А їй ця панорама тішила очі – й білостінні будинки, і шпилі церквиць, і широке плесо Дніпра.

– Чого ти так... про людей, Іване?

Різко обернувся, наче його струмом ударило.

– Хіба не так? Чим вони відрізняються від мурах? Працюють, вирощують потомство, вмирають... І хоча б один замислився: а навіщо цей спектакль? Який сенс? Задано програму – от і живуть.

– Поглянь краще на Дніпро – яка краса! Острови, наче хмари...

– Краса, краса, – дратуючись, повторив, ніби хотів зіжмакати слово. – Треба шукати першооснови, а не декорації.

– А може, насамперед треба просто жити?

Ковзнув поглядом по її обличчю – посіріло, вже й зморшки проступають. Звичайно, їй хочеться сімейного кубла, в її товаришок уже дорослі діти. Але не пожалів, не втішив.

– Жити... А хіба ти досі не жила? Писала дисертацію, потім лекції... Як на мене, то що більше сірої речовини введено в процес мислення, то яскравіше життя.

– О, ти завжди охоче філософствував, – обізвалася з гіркотою в голосі. – Не випадково ж хлопці прозвали тебе Мудрим.

– Я не ображаюся. Мудрість – не гандж.

Болісна гримаса з'явилась на її обличчі, брови зійшлися до купи, і на якусь мить його пройняв жаль.

– Та ти не переживай, Надійко. Скривилась, як ображена дитина.

Справді, вона ледве стримувала сльози, важко дихала. Нарешті обізвалася:

– А хто ж нам поверне... втрачені роки?

– Втрачені? – він жорстко поглянув на неї, та все-таки стримався. – Ти ж закінчила дисертацію. А я... теж не змарнував часу. Я зробив таке відкриття...

– Облиш, – Надія пересмикнула плечима. – Я вже чула про це... І не раз.

Мудрий насупився.

– Знову з тобою не можна поговорити по щирості. Одразу якісь кпини... Та ти б раділа, що я завершив таку роботу. Морочився цілими ночами, аж сусіди почали скаржитися.

«Справжній ізолянт, – подумала Надія. – Хоч у їхній лабораторії – чималий колектив, але він займається лише своїм...»

Іван підозріливо повів очима довкруг, прошепотів:

– Ходімо звідси, якісь два типи огинаються, в одного дипломат... може, з магнітофоном.

– Та облиш...

– Було б наївністю думати, що в Києві немає ворожих агентів.

«Що з ним? – подумала, ступаючи по асфальтовій доріжці. – Він дуже змінився... Сьогодні якийсь особливо дивний».

– Начитався детективів? – спитала з іронією.

Він тільки зиркнув з-під насуплених брів, мовчав, аж поки не відійшли на чималу відстань.

– Якби ти знала, який прилад мені вдалося... – зашепотів їй на вухо, обдаючи щокую гарячим диханням.

– Прилад?

– Еге, – він оглянувся, чи нікого нема поблизу, примружив очі. – Я сконструював Гравітаційну антену.

І поки вони йшли кривулястим узвозом повз Андріївську церкву, спускаючись до Подолу, гарячковим шепотом розказував і розказував.

– Зрозумій, я мусив... на ці роки... забути про все особисте, інакше нічого б не досяг. Не я перший замислився над сенсом життя, над таємницею Всесвіту, про це думали ще давньогрецькі філософи, але... Я перший маю можливість нарешті одержати відповідь!

– Є така можливість? – знову не без іронії спитала Надія.

– Ось вона! – Іван трохи відхилив полу пальта, і дівчина побачила невеличкий плескати апаратик у чорному футлярчику, що висів на ремінці через плече. Пола знову прикрила апаратик від сторонніх очей.

– Тобто?

– Це Гравітаційна антена, з її допомогою я встановлю зв'язок із центром Усесвіту.

Надія подивилась на нього з острахом: що за химери?

– Центром Усесвіту? – перепитала. – О боже, яким центром?

– Та вже ж не геометричним, такого немає. В усякому разі, його неможливо визначити. Та це мені й ні до чого.

– Ну, тоді...

– Слухай уважно. Я не буду зараз говорити тобі про тонкощі світобудови, про її високу міру впорядкованості, що й забезпечило виникнення і розвиток життя на Землі, в тому числі мислячої матерії. А от давай візьмемо живу клітину. Тобі, певне, відомо: наука розкрила складну структуру цього біологічного комбінату, розпізнала тонкі біохімічні реакції, наслідком яких є саме життя. Детально досліджено, наприклад, зародкові, ембріональні клітини. І що ж виявилось? Однакові на першій стадії розвитку, вони, проте, в подальшому розвиваються не однаково, дають початок різним організмам. Чому? Ти скажеш: програма, код, закладений у генах. Це так. Але звідки ж узялась ця програма, як вона виникла? Цього наука ще не розкрила. От я й хочу...

– Ти зайнявся цитологією?

– Завдання стоїть ширше. Про клітину – це я тобі для ілюстрації. Хоча в ній, як сонце у краплі води, відображена Суть, –

Іван різко повернув голову й так поглянув їй в обличчя, що дівчина опустила очі. – То де ж, по-твоєму, взявся код у клітини?

– Ти так говориш, наче я.... досліджую, – зітхнула Надія.

– Чи я не знаю твого фаху? Я тільки хочу, щоб ти замислилася: звідки? як? навіщо?

Іван Мудрий замовк, аж доки не скінчився Андріївський узвіз, і вони опинились на Подолі біля реставрованої ротонди із Самсоном, що роздирає пащу левові: звідти мають политися цівки води.

– От бачиш, – Іван кивнув у бік ротонди, – отак і Наука намагається видобути Істину з Природи.

– І що ж, ця твоя антена...

– Авжеж! Гравітаційна антена допоможе мені зробити переворот у світовій науці.

Очі йому жевріли завзяттям, і Надіїне серце стислось у передчутті чогось лихого. Що з ним сталося? Він ще не був таким несамовитим... Якась манія...

День розгорявся, Андріївська церква вгорі, під самісіньким небом, купалась у золоті.

– Правда гарно? – обізвалась Надія, завваживши, що Іван дивиться на ажурні хрести піднебесного храму.

– Гарно... – сказав замислено. – Але навряд чи мені вдасться скористатись ними... Розумієш, Гравітаційну антену треба приєднати до якогось шпиля. Розрахунки показують, що хрест для цього підходить якнайкраще. Сигнали підуть одночасно в трьох напрямках. У зеніт і горизонтально.

Надія прикусила губу і з острахом зиркнула на нього з-під хутряної шапочки.

Раптом Іван клацнув пальцями й вигукнув:

– Еврика! Ходімо на Печерськ. Лаврська дзвіниця, сподіваюсь, не так охороняється, як ці музеї. До того ж, вона ще й вища.

Ой як хотілося Надії відговорити його, хай би трохи отямився. Та, знаючи Іванову впертість, не обмовилася й словом.

У гущавині придніпровських парків на Печерську ще де-не-де білили латки снігу, дерева, вловлюючи тепло, полоскали гілля в

прозорій синяві повітряного океану. І над усім високо в небі сяяли золоті бані Лаври.

Настрій у Надії кращав, душа ніби виходила із нервового заціпеніння. В парку, хоч і безлюдному, легко дихалось.

– Бачиш, як високо? – Іван кивнув у бік Лаври. – Дзвіниця – наче ракета, націлена в космос! Але я пошлю в небо мирні запити, мушу дізнатися, з якою метою поставлено цей експеримент.

– Про що ти говориш? – здивувалася Надія.

– А ось про це все, – крутнув головою Іван, – про Землю і Сонце, Галактику і людину. Мені хочеться цього знання так само, як спраглому мандрівникові в пустелі хочеться води.

Сказав із такою жагою, що аж губи йому поширхли, почав облизувати їх язиком.

– Але ж такі масштаби... – Надія поглянула на сонце. – Експерименти проводяться все-таки в лабораторії.

– Може, це й є лабораторія, – твердо, без вагання сказав Іван. – Звідки знати? Що ж до розмірів, то... все це ілюзія. Ні відстані, ані рух не можна визначити абсолютно. Все на світі відносно. Ми навіть не знаємо, великий наш Усесвіт чи навпаки – маленький. Так, так, ти не округлюй своїх очей. Уяви собі, що, поки ти спиш, Усесвіт узяв та й зменшився до розмірів, скажімо, горошини. В однаковій пропорції поменшало Сонце і Земля, атоми й молекули, все-все. І ми, звичайно.

– Цікаво, що ж би сталося?

– Прокинувшись, ти б і не помітила цих змін. От тобі й масштаби. Може, якийсь розумака поставив цей експеримент для своєї докторської дисертації, чи як там у них зветься, та й метикує над горошиною. А ми тут собі мріємо та зітхаємо.

– Та ні, Іване, ми – люди, а не піддослідні кролики. Цією думкою треба проїнятися, тоді й життя буде повноцінне.

Він аж зупинився, вражений не так цими словами, як упевненим, категоричним тоном досі сумирної Надії.

– Саме тому, що ми – люди, я й хочу дійти Істини. Зрозуміла? Надія знизала плечима, мовляв, доведь, хіба я заперечую?

Згадався епізод кількарічної давності, ще зі студентських часів. Тоді їх щоосені возили на Житомирщину збирати хміль. Якось довелося працювати поблизу річечки, через яку будувався новий міст. Робота йшла – як море горить. Радгоспівські

будівельники сяк-так поклали на дві дерев'яні палі довгу колоду, а другої такої не привезли, то вони покинули все те й подалися по домівках. Котрась із дівчат зауважила, що от, мовляв, якби ця колода лежала на траві, по ній пройти – раз плюнуть, а над прірвою – не кожен зважиться, хоч висота не більше чотирьох-п'яти метрів. Перший же з хлопців, котрий хотів спростувати це твердження, не ступив і п'яти кроків, сів, обхопивши колоду ногами, а тоді назад, назад... Іван тільки мружився, ніби прицілюючись, а тоді вигукнув: «А я пройду!» Дівчата, затамувавши подих, дивились на відчайдуха. Спочатку він ступав упевнено, далі кроки уповільнилися, ще, ще, скоро середина, і тут Іван схитнувся, не встояв і шубовснув у холодну воду. Надія скрикнула й заплющила очі: вниз стирчали старі палі... Коли поглянула, Іван вибирався на берег – цілий і неушкоджений. Хоч як його відмовляли, він знову і знову ступав на колоду. Надія з захопленням і жахом дивилась, як він падав униз, подумки давала собі обітницю любити його, хоч і покалічиться. Нарешті таки пройшов! Потім навіть пробіг...

Надія зітхнула: і зараз він такий самий, не змінився й трішки.

До Лаври вони зайшли знизу, з боку Дніпра, піднімаючись вузькою стежкою попід старезним муром. Перед проходом на бруківку Надія зупинилась.

– Поглянь, – показала вгору на будинок Музею стародруків, що ніби плив понад верховіттям. – Бачиш, онде балкончик? Туди виходив Тарас Шевченко. З того балкона він милувався Дніпровими схилами. Може, й малював.

Трохи постояли, дивлячись на той історичний балкон, а тоді пішли попід високими контрфорсами до руїн Успенського собору. За ним, обрамлена чорними стовбурами дерев, вивищувалась багатоярусна, білоколонна дзвіниця. Надія зачарованим поглядом окинула цю дивовижу – ярус за ярусом, аж до золотої бані, увінчаної сяючим хрестом.

– Яка краса! Зверни увагу на пропорції.

– Мені головне – висота, – обізвався Іван. – Що далі від центру Землі – то більше шансів на успіх. Якби мою антену встановити на супутнику... Але де там! Скажуть, божевільний, це точно. Якщо тут нічого не вийде, – кивнув на дзвіницю, – подамся на Кавказ, у гори. На Ельбрусі працює канатна дорога. Ось тільки з фінансами скрутно.

Надія похитала головою:

– Бач, якби ти не займався химерами, то вже став би доктором. А то ще й не кандидат... Он твої товариші...

– Та ти що?! – розгнівався Іван. – Невже не розумієш?.. Звання! Хіба це може бути самоціллю? Не звання, а знання – ось мета життя!

– Чого ти так нервуєш? – знітилась Надія. – Я мала на увазі... ну, життєзабезпечення... Сам же кажеш – сутужно.

– Годі про це. Сподіваюсь, що й тут удасться. Зараз проблема: як пробратися на дзвіницю. Подвір'я охороняється.

– Очевидно, треба попросити дозволу в дирекції заповідника.

– Оце справді, – скривився Іван. – Хочу, мовляв, зв'язатися з космосом, дайте перепустку.

– Не перекручуй. Поясни популярно. Мовляв, треба...

– «Шановна дирекціє! Чи ви маєте зелене поняття про гравітаційну енергію? Я розповім, як вона конденсується на полюсах і в центрах сфер... Але спочатку про кванти гравітаційного поля!..» Гадаєш, слухатимуть, роззявивши рота. Овва!

– Та не гарячкуй. Можна ж сказати: треба перевірити апаратуру, чи що...

В цей час у прозорому повітрі полинули мелодійні звуки, Іван аж шию витягнув, дослухаючись, і Надія помітила, як полагідніло його обличчя.

– Куранти, – сказав бадьоро. – Їх же заводять, чи як ти гадаєш?

– Авжеж. Раз на тиждень, здається.

– Ну й чудово. Треба тільки дізнатися, в які дні й години.

Вони, хоч і голодні, вешталися музейним містечком до самого вечора.

II

Дзвінок був тихий, скрадливий, проте Надія почула одразу. Зиркнула на будильник, що стояв на столику біля узголів'я – дванадцята. Хто б це опівночі? Легка штора на вікні набрякла темрявою. Може, щось трапилось? Вона й так ось уже тижнями не має спокою через Івана, а тут ще й уночі... О, мама вже почовгала

коридорчиком. Перемови, клацнув замок. Чийсь тверді кроки. Стукіт у її двері, і мамин іронічний голос:

– Надю, наречений прийшов!

Невже Іван? Нарешті об'явився... Але чого ж так пізно? Що скоїлось?

Його з'ява і порадувала, і збентежила Надію. Іван зайшов зняковілий, і навіть винувата посмішка на його худорлявому лиці не могла приховати внутрішнього сум'яття і розгубленості.

– Доброї ночі... Ти пробач, Надю, що я...

Затинаючись, він говорив про свою зайнятість, особливо вечорами, страшенно за нею скучив, от і наважився прийти, хоч і пізно.

– Міг би хоч подзвонити, – усміхнулась Надія.

– Навіщо? Поки я добирався, ти ще поспала цілих півгодини. Так і завтра буде, й післязавтра, доки не напишу дисертації. А що? Нема чого марнувати вечори на зітхання!

– Краще ночі?

– Ага, після роботи.

Попросила його вийти в коридор, потім, надівши легкого квітчастого халата, спроводила на кухню, де мама вже готувала вечерю.

– Де ж ти пропадав, що так давно не озивався? – спитала Надія, підсовуючи йому яєчню на кухонному столику. – Може, весь час на дзвіниці сидів?

Її обличчя пашіло – чи то від холодної води, чи від хвилювання, в голосі чулася легка іронія. Іван усе це вловлював, милувався нею, а дівчина ніяковіла ще дужче.

– Та побував і на дзвіниці...

– Ну й що? – її очі зблискували усміхом. – Випробував свою антену?

Іван відповів не зразу. Крутнув головою в бік Надіїної матері, що стояла біля плити, ніби й не звертаючи на них уваги, трохи виждав, потім пробурмотів:

– Та що ж, коли взятися, то можна й голкою тунель пробити...

– Пробив?

– От бач, ти іронізуєш... – Іванові брови нахмурились. – А сталася всесвітньо-історична подія.

– Ну, розкажи, розкажи! – похопилась Надія, боячись, що він образиться.

– Розповісти? Але ти ж все одно не повіриш. Серед буденщини – раптом велике, яскраве, незвичне...

– Чому ж... – Надія вибачливо усміхнулась. – Ми вже готові до несподіванок.

– Ну, тоді я тобі скажу: мені вдалося, просто пощастило встановити контакт...

– Який контакт? Я ж запитую про твою антену.

– А навіщо ж я її конструював, як не для космічного зв'язку!

– І що, встановив зв'язок... з тими... суперменами, що вдалися до велетенського експерименту, як ти казав?

– Шукав одних, а натрапив на інших... – Іван знову покрутив головою й замовк. Відсунув порожню тарілку. – Я б не заперечував проти чорної кави.

– На кого ж ти натрапив? – спитала Надія, підвівшись із-за столу, щоби дістати з буфету банку з розчинною кавою.

– Я розмовляв... – Іван зробив паузу, помітно було, що він вагався, казати чи ні. – Майже годину розмовляв зі своїм двійником. У нього теж є отака Надія, тільки вони вже одружилися...

Надія так і застигла з чайником у руці, а її мати, яка ніби й не дослухалася до розмови, сплеснула руками, видивилась на Івана, тяжко зітхнула.

– Ой лишенько! Оце домудрувався...

Поквапно вискочила з кухні, щось бурмочучи про себе. Іван криво усміхнувся:

– Бач, твоя мама вже повірила...

– Ти її налякав. Ну хіба ж можна так жартувати?

– Я не жартую.

– Перестань.

Каву пили мовчки. Іван поглянув на годинника:

– Мені пора.

– Може, завтра... чи пак уже сьогодні сходимо в кіно? – примирливо обізвався Надія.

– Я ж сказав: працюю, – Іван щільніше причинив скляні двері. – Пишу про цей контакт...

– О, коли б справді... – не сказала, а проспівала Надія, звівши очі вгору. – Ти б став доктором!

– А може, й стану, – пригорнув її за плечі. – Ну, я пішов. До побачення.

– Щасливо, впертюху! – Надія весело підштовхнула його до виходу.

III

А було так. На Лаврській дзвіниці Іван приєднав свою антену до позолоченою хреста. Зробити це було нелегко, і наш заповзятець мало не зірвався вниз, на дзвони. Гамуючи дроз у колінах, осідлав бантину, обіперся плечем об дерев'яну крокву і так дожидався вечора. За його розрахунками, які згодом підтвердились, Сонце своєю величезною масою перешкоджатиме гравізов'язку, викликаючи завихрення хвиль. Отож, здійснювати спробу треба було після того, як цей потужний гравітаційний конденсатор сховається за обрій, і то не зразу.

Час минав повільно, та хіба Іванові позичати витримки, терпіння? Сидів, зігнувшись у три погібелі, перебирав у голові різні варіанти свого звернення до тих, хто сконструював видимий Усесвіт і, певне, доглядає його, як майстер-годинникар свої хронометри. Зрештою, зупинився на імпровізації – думка в нього чітка, а в які слова виллється, не має значення. Зрозуміють. Якщо вже вони прилучилися до всеосяжної мудрості, викреслили орбіти електронів і галактик...

Раптом Івана охопив страх, пройняв кожну клітину мозку: як він міг наважитись? Помислити? Отака мізерна грудочка протоплазми... Це ж тільки уявити собі... А втім, як подумаєш, у тому ж то й полягає парадокс – незмірно мале і незмірно велике зумовлюють одне одного, та інакше вони й існувати не можуть. Мале у великому і навпаки – велике в малому. Така діалектика. То чому ж він не може поцікавитись... Мусить! І тут не якась зарозумілість, а жага мислячої матерії.

Увімкнув апарат, і тієї ж миті на нього заспокійливо поглянуло зелене вічко індикатора. Тепер антена могла модифікувати гравітаційні хвилі.

Кашлянувши раз і вдруге, наче збирався промовляти до тисячної аудиторії, Іван, прозваний Мудрим, прихилився до гравіфона і почав:

– Гей ви, ті, що в космосі! – у горлі враз пересохло, язик зробився неповороткий. Ех, якби оце хоч ковток води! Заговорив уже не так голосно: – Я звертаюся до вас за роз’ясненням, тобто хочу сказати... Людський мозок уже дозрів, щоб уважніше приглянутись до навколишнього... Нас цікавлять кардинальні питання Світобудови... підвалини... Ми не якісь піддослідні кролики... Хочемо знати, навіщо увесь цей колообіг, розпад і синтез із... живої й неживої матерії...

Імпровізація виходила трохи недоладна, сумбурна, й Іван пошкодував, що заздалегідь не підготував тексту або хоча б головних запитань. Тоді б не затинаявся, болісно добираючи слова.

Чи сподівався на якусь відповідь? Ще тоді, коли в нього виникла ідея такого контакту, був упевнений, що розмову вдасться зав’язати, а от коли надів навушники, впевненість його похитнулася. Безбережний космос... Якщо і є десь приймач гравітаційних хвиль, то яка вірогідність, що він саме зараз увімкнутий? Клацаючи вмикачем свого апарата, Іван подумав: як це добре, що він тут сам, що немає свідків цієї його... витівки. Якщо нічого не вийде, він собі пробачить. Мало що витворює людина на самоті... Але ж мусить удатися! Хоч і без надії, а він усе-таки сподівався, вірив у свою зорю.

Навушники ожили, почувся шум, наче хтось поруч схвильовано дихав. Іван аж озирнувся, затамував подих, напружуючи слух, щоб уловити бодай найтоншу звукову ниточку.

Уловив! Розрізнив слова!

Не вірилось власним вухам, але він почув:

– Ти вже закінчив? Усе сказав?

Іван ніби язика проковтнув – не міг вимовити й слова.

– Чого ж ти мовчиш?

Голос пробивався крізь шуми, що накочувалися хвилями і, здавалось, от-от затоплять його.

– Я... я слухаю, – нарешті спромігся Іван. – А ти... звідки?

– Я з планети Земля, далекий мій брате...

– Що за жарти? – Іван знов озирнувся, та, нікого не побачивши під цим куполом, вигукнув: – Це я промовляю з планети Земля!

Тепер уже той голос притих, певне, розмірковуючи над отриманою інформацією. Мовчання тривало кілька секунд, які тяглися для Йвана цілу вічність.

– То, може, тебе і звати Йваном? – нарешті обізвався голос. – Може, ти – Іван Мудрий?!

– Мене саме так і називають, – сказав сердито Іван. – Але хто це дозволяє собі...

– Не гнівайся, брате, я теж Іван Мудрий з далекої планети Земля, – перебив голос. – Тепер мені зрозуміло...

– А я от нічого не второпаю, чи хтось під'єднався...

– Ні, поглянь на панель відстані – вісімдесят тисяч світлових років! Ми в різних кінцях Галактики.

– В мене такої панелі нема.

– Отож, ще не винайшов... Через деякий час змайструєш... Це нескладна приставка.

– Чому ти все передбачаєш? – наш Іван уже трохи оговтався і говорив спокійніше.

– Мені здається, що в нас цивілізація трішечки попереду, хоча ми й рухаємось синхронно. Для такої грандіозної системи, як наша Галактика, невеличке відхилення цілком природне.

– Отже, ви супроти нас живете в майбутньому?

– Виходить, що так. Я, наприклад, зі своєю Надією вже одружився, маємо сина.

– То що – і я скоро одружуся? – з подивом вигукнув Іван.

– А як же інакше? Ми з тобою двійники в усьому, розумієш... Саме це й передбачає наша гіпотеза структури Всесвіту. Синхронність і симетричність. Наша планетна сім'я – у протилежному завитку спіралі, на однаковій з вами відстані від центру Галактики, сказати б, на різних полюсах...

Шуми приглушили останні слова, й Іван заледве їх розібрав.

– Полюси? – повторив, прихилившись до гравіфона. – Цікаво, який зараз у ваших електронів?

– Позитивний. А у вас?

– Негативний, – Іван зітхнув. Далекий співрозмовник уловив це зітхання, спитав:

– Ти чого так скрушно зітхаєш? Ми з тобою щойно зробили велике відкриття.

– Але ж антиматерія...

– Зрозуміло: безпосередній контакт виключається. Та його й не може бути – наші планети розділяє занадто широкий простір, подолати його неможливо. То вже велике щастя, що ми встановили контакт, можемо обмінюватись інформацією, хіба ні?

Долаючи шуми, спричинені незчисленними гравітаційними масами, що траплялись на шляху хвиль, вони, може, з годину перемовлялися про події на симетричних планетах. Той, далекий співрозмовник, розповів, що їм удалось уникнути ядерного конфлікту, що космологи висунули «вакуумну теорію» виникнення Всесвіту, а фізики визначили масу спокою у нейтрині.

Хоча чутність в окремі миті падала до нуля, Іван одержав чимало наукової інформації, але, на жаль, занотувати її не зміг: було темно. До того ж триматися за бантину руками й писати було незручно. Ну що ж, перший контакт. До наступного приготується краще.

– А що відомо вашій науці... – Іван зробив паузу, підшукуючи слова. – Ну, з тих питань...

– Кардинальних, як ти казав? «Чому» та «навіщо»? Я теж сушив собі голову.

Голос почав тонути в шумі.

– Мати-Природа... життя... живеш – не вмирай... мудрість... дитячі запитання...

На цьому перемови обірвалися остаточно. Надворі вже сіріло, коли Іван крався по лаврському дворищу. Почувався так, наче побував у незміряній далині космосу, на іншій планеті. І ніхто навіть не здогадується, яка всесвітньо-історична подія сталася цієї ночі. «Нічого, скоро дізнаєтесь», – думав Іван і чомусь уявляв, як скривиться обличчя керівника лабораторії. Одне тільки гірчило – останні слова... «Дитячі запитання»... Що він цим хотів сказати? Невже не розуміє... А Надія буде здивована... Вона вже змучилась, бідолашна. Якби інша... Це треба цінувати... Але насамперед усе-таки наука. Наді нічого не зробиться, коли ще трохи зачекає... Не покине. Раз та... анти-Надя... Кумедно: анти-Надя. А вона ж є, це

без сумніву. Певне, така ж гарна, як і моя. Тільки й того, що атоми її тіла мають протилежний заряд.

Діставшись до свого холостяцького житла, Іван як ліг спати, то прокинувся після обіду. Подзвонив до лабораторії, мовляв, трохи занедужав, а сам сів до столу, щоб записати все, що з ним було цієї ночі. Проте написав лише кілька рядків: йому справді нездужалось. П'ять днів пролежав із високою температурою. Опісля, пригадавши свою пригоду, довго не міг повірити, що це таки справді було, а не примарилось.

IV

– Надю, наречений з'явився!

Майбутня теща явно кепкувала з Івана, він зовсім на те не зважав. Приходив на побачення опівночі майже всю весну й ціле літо, аж доки не закінчив своєї дисертації. На іронію Надиної матері відповідав:

– Хочете вченого зятя? Терпіть.

Нарешті поклав Надії на стіл блакитну течку, зав'язану білими тасьмами.

– Ось вона, моя мрія безсонних ночей! – Іван був у піднесеному настрої й говорив трохи патетично. Погладивши теку своєю сухорлявою долонею, продовжував: – Тут нова теорія структури Всесвіту.

– Закінчив?! – зраділа Надія. – Нарешті... Вітаю тебе!

Вона притулилась щокою до його шорсткої щоки, не наважуючись при матері цілувати свого обранця.

– Так, закінчив. Наче гора з плечей...

Раділи всі троє, це було схоже на сімейне свято.

– Щодо структури Всесвіту, – пояснював Іван, – то зараз домінує теорія Великого вибуху. Нібито на початку вся матерія була стиснена в одному праатомі, ну, може, в такому об'ємі, як горіх. Стався вибух, і з тієї миті Всесвіт розширюється. І це ніби узгоджується спостереженнями... якщо заплюшувати очі на симетрію галактик... Тепер же, з відкриттям анти-Землі, стало ясно, що принцип симетрії охоплює і макрокосм...

– Уявляю, як буде вражений твій керівник, – сказала Надія. – Може, одразу на доктора?

– Це не має значення, – відповів Іван. – Мені головне – вийти на люди.

Десь так тижнів через два Іван прийшов темний, як туча, навіть снідати не схотів, заледве вмовили випити склянку чаю.

– Що сталося? – лагідно спитала Надя, хоч уже й здогадалася: неприємності з дисертацією.

Іван схопився як опечений, заходив по кухні.

– Уявляєш?! – вигукнув обурено. – Він каже, що це – фантастика! Наукою, каже, й не пахне!

– Заспокойся, Ваню. Хто каже? Рецензент?

– Та ні, керівник, він зовсім відкидає мою працю. Ознайомився, каже, і розчарувався... Ні на чому не засновані фантастичні припущення, які межують... Уявляєш? «Межують». Натякає. Тоді я розповів йому про контакт з анти-Землею, все, як було. Він тільки кліпав своїми очиськами та червонів. То давайте, кажу, разом заліземо на дзвіницю... Еге, каже, від цього мене звільнить, а вам треба відпочити, зміцнити нерви... Мабуть, даремно я йому розповів, тільки налякав. Уявляєш, яка ситуація?..

– А раніше ж він, здається, був новатором?

– Поки не пробився до командного крісла. Тепер же його влаштовує статус-кво. Теорія Великого вибуху, каже, загальноприйнята, і нема чого мудрувати. Птолемеївські епіцикли, кажу, були загальноприйнятими півтори тисячі літ. Та в мене, кажу, не про виникнення Всесвіту йдеться, а про його структуру. Всесвіт симетричний. Еге, каже, симетрія суперечить теорії Великого вибуху. А ієрархічна структура, кажу, це ж факт? Хіба він не суперечить?

– І до чого ж ви домовились?

– А ні до чого. Я бачу, що структура Всесвіту його так хвилює, як позаторішній сніг. Вийшов я від нього – сірі будинки, сіра вулиця, сіре небо над головою, все втратило барви, світ посірів...

Трохи помовчавши, Надя сказала:

– Ти б зв'язався... ну, з другим Іваном. Що він скаже. Це ж найлегше.

– В тому ж то й штука, що це зовсім не легко, – сказав, узявши склянку з недопитим чаєм. – Я вже пробував. Наслухався космічного шуму. Те, що ми тоді натрапили один на одного... Може, це раз на сто років, або й на тисячу.

– Не журися, я впевнена: ти щось придумаєш. Може, спробуєш у горах... Удосконалиш антену... – їхні погляди зустрілись – глибокі, проникливі, пройняті симпатією. Надіїні губи ледь помітно здригнулись, і дівчина опустила очі. – Життя – це не тільки квіти. Пам'ятаєш, як я студенткою мріяла...

– Полежати на трояндах? – усміхнувся Іван. – Пам'ятаю, ти розповідала.

– Страшенно кортіло занурити обличчя у квіти. Тоді я була на канікулах у тітки, а вона саме готувала трояндове варення... Про одне я тоді не думала: у троянд є колючки. Отак і в житті.

Надія зашарілася і вмовкла.

– Гарна сентенція. В жіночому стилі, – вже зовсім спокійно обізвався Іван. Обернувся до матері, що сиділа замислена, підперши кулаком голову. – А я подумав, що... Пора вже нам із Надією... Якщо ви не заперечуєте, то сьогодні подамо заяву до загсу.

Мати аж скинулась:

– Я? Мені що... Це вже ви самі...

На її очах заблищали сльози.

ДІТИ ОДНОГО СОНЦЯ¹

I

Невеликий електрокар обтічної форми, забравши пасажирів із космічного корабля «Аеліта», який щойно повернувся з Марса, рушив у напрямку приземкуватого вокзалу космодрому. Туди ще було далекувато, а вже виднівся гурт зустрічальників біля входу, здебільшого – жінки з букетами квітів у руках. Чорніли триноги телевізійних камер: повернулась комплексна експедиція, звичайно ж, телеглядачам цікаво.

Костянтин Федорович Новик, посивілий за ці роки чоловік, напружував зір, щоби швидше побачити свою Олену, вирізнити з

¹ © Бережний В., текст, 1986.

© Ткаченко П, ілюстрація, 1986.

гурту її милу постать. Йому здавалось, що електрокар повзе, як жук, що пішки можна було б дійти набагато швидше і взагалі час ніби загальмувався. На очі йому напливали сльози, у грудях спирало віддих, а думки переганяли одна одну: як то вона – чи здорова? Сам він за п'ять років на Марсі постарів, може, на цілих двадцять. Нелегкий політ, інтенсивна праця на розкопках, та ще й у скафандрах, тяжка хвороба добряче-таки підірвали йому здоров'я. Борода побіліла, й товариші прозвали його марсіанським аксакалом, хоч і самі... Правду кажучи, Костянтин Федорович і зараз почувався не дуже, та це він відносив на карб земного тяжіння, від якого вони зовсім одвикли. «Мине період адаптації, – бадьорився Костянтин Федорович, – і з марсіан ми знову станемо землянами, землянами з марсіан...»

Він аж скинувся, помітивши, що починає дрімати. Отакої! Заснути перед зустрічню! Озирнувся – всі сидять принашкі, зосереджені, тільки «холера ясна», тобто Микола Рудий, розтягує свої тонкі губи в іронічній посмішці. Чи помітив, як він клюнув носом? А Олена, хоч і не займається археологією, буде, певно, здивована... Хоча б уже скоріше...

– Увага! Водію електрокара, поверніться забрати залишений на борту пакет.

– Холера ясна! – буркнув Микола Рудий. – Так ми ніколи не доїдемо.

Звичайно ж, усім не терпиться якомога швидше зустрітись зі своїми рідними, але тут обставини беруть верх над бажаннями. Костянтин Федорович лише зітхнув, коли при розвороті електрокара будинок вокзалу, а з ним і барвистий гурт зустрічальників зникли з очей. Нічого страшного: збільшується час на адаптацію...

II

Олена – ставна молода жінка – сиділа, закинувши ногу на ногу, маленькими ковточками попивала каву, жартувала й сміялася, намагаючись приховати душевне сум'яття. Навіть наспівувала давню пісеньку:

Куди їдеш, куди від'їжджаєш,
Сизокрилий орле?

Вона відраджувала його від експедиції з самого початку, як тільки він похвалився, і тепер, перед самим від'їздом, теж не відступалася:

– Розкопки на Марсі? Безглуздя!

Костянтин поглядав на її примружені очі, пухкі губи, що ніжно торкались порцелянової чашечки, і думав, як то йому буде тяжко без неї – любого Оленятка. Ще ж немає й року, як вони одружились. Але про те, щоб відмовитись од марсіанської мандрівки, він, звичайно, і думки не допускав.

– Поясни їй хоч ти, Михайле, – звернувся до свого найближчого друга, запрошеного на прощальну каву. – Може, вона з тобою згодиться.

Михайло – широкоплечий бородатий молодий чоловік – поглянув на Олену, посміхнувся, потім, прибравши серйозного вигляду, сказав:

– Якщо відверто, Костю, я теж маю великі сумніви. Сама твоя гіпотеза... надто хистка.

У Новика підскочили брови: досі Михайло не висловлювався про його марсіанську гіпотезу, і це сприймалось як мовчазне схвалення.

– От бачиш, і Михайло! – підхопила Олена. – А ти затявся... Доводь свою правоту на Землі!

– А хіба я не доводив? – заперечив Новик. – Аналіз нових олдувайських¹ знахідок відсунув появу гомо сапієнса ще на мільйон років... Цю загадку можна розгадати лише на Марсі.

– Ну чому, чому саме на Марсі? – Олена зі стуком поставила чашечку на блюдце.

– Тому, що в нашій Сонячній системі найраніше склалися умови для виникнення життя саме на Марсі, – спокійно відповів Новик.

– Але ж там не знайдено навіть мікробів, поверхня цієї планети стерильна, – заперечив Михайло.

¹ Олдувайська стоянка у Східній Африці, де провадили розкопки англійські археологи.

– Не забувай, що марсіанська атмосфера мільйони років зазнавала дисипації¹, й ультрафіолетове випромінювання Сонця безперешкодно робило свою справу. Звичайно, після такої обробки поверхня буде стерильною. А от у надрах, я вважаю, можна знайти останки... гомо сапієнсів.

– Аякже, так вони на тебе й чекають! – перебила Олена.

– Якби всі були такі скептики, як ви з Михайлом, то мене нізащо б не ввели до складу експедиції.

Михайло запалив сигарету й, солодко затягуючись, сказав:

– Я знаю, дехто в Академії схильний підтримувати теорію про марсіанське походження людства. Але ж ні ти, ні хтось інший не пояснили того факту, що... гм... нащадкам тих марсіан, які нібито переселились на Землю, довелося пройти школу палеоліту, потім міді та бронзи... Чому так сталося?

– Нічого дивного, що в моїй гіпотезі ще є чимало темних місць. Було б дивніше, коли б їх не було. І оце теж: чому вони, або їхні нащадки, змушені були починати з нуля? Поки що ми не маємо однозначної відповіді. Можливо, перше покоління прибульців не змогло адаптуватись і загинуло, адже параметри Землі – тяжіння, сонячна радіація, атмосфера і гідросфера – істотно відрізняються від марсіанських. Залишилися, скажімо, діти, підлітки, в яких поступово виробилися пристосувальні реакції. Зрештою, не можна виключати і катастрофи. Так що...

– Все одно, білими нитками шито! – кинула знервовано Олена. – Де ж їхній космічний флот? Не знайдено ж і уламочка!

– Ти не уявляєш, люба, що таке мільйони років, – лагідно зауважив Новик. – Такий потужний агрегат, як Земля, здатний перемолоти не те що дрібні космічні кораблі, а навіть велетенські міста. Для Вавилону, скажімо, вистачило якихось дві тисячі років. А мільйон чи п'ять... Якби жителі покинули найбільше місто Землі – Мехіко, воно б зникло без сліду, дарма, що розташоване на висоті понад два кілометри. І потім – деякі сліди все ж лишилися...

– Баальбекська веранда? – обізвався Михайло. – В цю схему вона не вкладається. Це не такий уже стародавній об'єкт і споруджений не з метою космоплавання.

¹ Відрив молекул у космос.

– В усякому разі, ви, – Новик перевів погляд з Олени на Михайла, – мусите визнати: взяти участь у цій експедиції – це мій моральний обов’язок.

– Ох, якби я могла, то прихилила б Марс до Землі... – зітхнула Олена. – Ти от говориш про мільйони, а мене страшать кілька років...

– А... не можна було... вам обом? – запитав Михайло.

– Не схотіла, – Новик окинув дружину радісним поглядом. – А я й не наполягав. Сам розумієш: скарб треба берегти. Гадаю, п’ять років проміне – й оком не змигнеш.

– І все-таки, – вів своє Михайло, – я глибоко переконаний, що колискою людства є Земля і тільки Земля.

– Надворі космічна ера, – заперечив Новик, – а мислення у нас... приземлене. Якщо твою формулу розширити, все стане на свої місця: колискою людства є Сонячна система і тільки вона.

– Е, ні, – заперечив Михайло, – я не хочу включати жодної іншої планети. Я – землянин до останньої клітини. Такий феномен Природа створила у мить натхнення...

Отак вони сперечались, відшукуючи аргументи з різних наук про Землю і Космос, але найшла коса на камінь, кожен обстоював свій погляд. Олена, зрозуміло, тягла руку за Михайла, марно сподіваючись, що чоловік передумає і відмовиться летіти. Проте Новик був непохитний, вважав цю експедицію головною подією свого життя, говорив про «внесок у науку», моральний обов’язок, поклик долі тощо.

– Ну що ж... – Олена якось безпорадно усміхнулася. Була схожа на маленьку дівчинку, якої цурається батько. – В такому разі побажаймо успіхів у безнадійній справі нашому впертому «марсіанинові»!

Костянтин Федорович помітив, як затремтіли її губи.

– Дякую, Оленятку! – сказав бадьоро, щоб заспокоїти її й себе. – А якщо будуть якісь труднощі... – обернувся до Михайла: – Я сподіваюся, ти виручиш, допоможеш?

– Авжеж, – Михайло знітився, він мало знав Олену, а вдома у них був оце вперше. – Не май сумніву...

Коли через кілька днів прощались на космодромі, Новик міцно обняв свого друга і ще раз попросив піклуватися про Олену. А вона стояла така беззахисна, потемніла з лиця, що в Новика

замлоїло у грудях. В останні хвилини казав їй заспокійливі, ніжні слова, та позбутись тривожного передчуття так і не зміг.

III

Піщана буря – явище на Марсі не рідкісне, проте, коли все навколо заволокло оранжевою млою, двоє дослідників у скафандрах, обвішаних інструментом, були заскочені зненацька. Міріади піщинок запорошали по шоломах та окулярах.

– Холера ясна! – почувся в навушниках голос Миколи Рудого. – Може, повернемось?

Зупинилися, розглядаючись навколо. Крізь піщані хвилі, що набігали одна на одну, Бази не видно, а гори, до яких вони прямували, бовваніли неподалік. Світло скаламутилось, сонячне кружальце зникло, можна заблукати. І хоч запаси води й кисню достатні, але все-таки...

– Давай, мабуть, дійдемо, – сказав Новик, – тут рукою сягнути. Переждемо. Тільки треба зв'язатися.

Рудий не заперечував, розмотали свої «ласо» і, з'єднавши їх защібками, почовгали по сипучому піску.

Під крутою горою знайшли собі прихисток. Піщані потоки тут робили траєкторію, як ото водоспади на далекій Землі, отож розташувалися під ними, вирішивши чекати, скільки буде можливо. Ці марсіанські бурі ще недостатньо вивчені, свою безглузду роботу – пересипання мільйонів тонн піску з місця на місце – вони провадять інколи цілими тижнями, а найчастіше – кілька годин. Та ось удаліні загримів грім, – певна ознака, що буря дійшла свого піку, скоро почне стихати.

«Дивовижна планета, – думав Костянтин Федорович, сидючи плече в плече зі своїм колегою. – Природа не додала їй, може, кілька відсотків маси. А то квітувала б, як і Земля. Чи, може, екологічна катастрофа сталася внаслідок термоядерної пожежі? Колись наука відповість на ці запитання... А розкопувати треба десь тут, у гаданих місцях поселень. З оцих гір витікала річка, поруч – берегова лінія колишнього моря. Ох і здивується ж Олена, коли я знайду рештки Розумної істоти! Відсутність вологи в ґрунті та в атмосфері – сприятливий фактор для збереження...»

Якщо по щирості, Новик намагався заспокоїти себе. Опинившись на Марсі, побачивши мертву піщану пустелю, він трохи охолов, упевненості поменшало. І ось тепер, слухаючи посвист бурі, чоловік намагався відігнати невеселі думки, що обсідали його.

Гуркітливий вал грому прокочувався все ближче. При кожному розряді наші дослідники зіщулювались, утягуючи голови в плечі. Марсіанська канонада гриміла ще добрих дві години, потім почало втихомирюватись. Піщана каламуть поволі осідала, в небі проступив блідий диск Сонця, і дослідники, полегшено зітхаючи, вийшли зі свого сховку. Та даремно вони раділи. Ніби помітивши нарешті втікачів, розлючена стихія завирувала з новою силою, електричні снаряди рвалися поруч, і не встигли вони вернутись на те місце, де ховались, як вибух страшної сили струсонув не тільки атмосферу, а й самі гори. Костянтин Федорович відчув, що падає, і знепритомнів.

До тямі їх привів голос чергового оператора:

– Дослідники! Дослідники! Що сталося? Чому не відповідаєте? Мабуть, присипало піском...

Ці останні слова і дійшли до свідомості Новика.

– Та ні... – спромігся вимовити. – Оглушило... Шок...

– Скафандри! – тривожно вигукнув оператор. – Як ваші скафандри?

Новик вдихнув і видихнув. Повітря було свіже.

– В порядку.

– І в мене також, холера ясна! – обізвався Микола Рудий.

– Ну, от і чудово. Прохання до заходу сонця повернутися на Базу.

Підвівшись, вони спочатку обдивились один одного – ніяких пошкоджень на скафандрах не було. А потім оглянулись на гору і залякли, вражені побаченим. Там, де був їхній сховок, куди вони не встигли добігти, глибоко в ґрунт угруз гострорезбрий уламок скелі! Ось чому двигтіло під ногами... Холодок запізненого страху прокотився по спині, коли Новик уявив, що б сталося, якби вони сиділи там...

– Холера ясна... – прошепотів Рудий.

– Мабуть, хтось із нас у сорочці народився! – вигукнув Костянтин Федорович.

– Обоє, бісова личина! – озвався Микола.

Тепер уже їх охопила ейфорія: були за кілька секунд від смерті й лишилися живі!

Заспокоївшись, почали оглядати обвал. Тим часом буря вляглася зовсім і новонаметені бархани застигли в нерухомості.

Микола Рудий цікавився мінералами, – відбивав топірцем камінці з окремих жил відпанаханої скелі та кидав їх до «геологічної» кишені свого скафандра. Новик пильно придивлявся до грубих шарів породи, відбатованих скелею. Сірі, біласті, рудуваті, вони нагадували шкуру зебри. Та ось він помітив якусь пляму. Мабуть, смуга осадових порід... Так і є – черепашки!

– Знахідка, друже!

Показуючи дрібні уламки черепашок напарникові, Костянтин Федорович не приховував своєї радості.

– Ну, хто тепер заперечуватиме, що життя на Марсі було? Хто, я вас питаю?

– А ніхто, холера ясна! – засміявся Рудий.

Длубаючись у породі, що була колись дном океану, дослідники навизбирували цілу жменю черепашок. Потім сфотографували місцину, позначили підхід низкою камінців та й рушили до Базиса, бо вже вечоріло, незабаром язика лютого космічного холоду лизатимуть піски. А завтра можна розпочати пошуки з самісінького ранку.

На Базисі, як і слід було сподіватися, їхня знахідка викликала фурор. Раділи всі – від командира до кухаря: лише за цими дрібними уламками давнього життя варто було летіти на Марс! А це ж тільки початок, будуть ще цінніші реліквії!..

Цієї марсіанської ночі Костянтин Федорович майже не спав. Крутився на своєму надувному матраці, марно намагаючись зупинити круговерт думок. Раптом над вухом прокукурікав півень – хрипко, з отим протяжним «а-а-а...» Він схопився. Пам'ять увімкнула ці звуки з далекого сільського дитинства саме вчасно: на марсіанський обрій викотився маленький диск золотого Сонця...

Того дня Костянтин Федорович не забуде ніколи.

У піднесеному настрої вони рушили від свого космічного корабля. Вже підходячи до розчакнутої скелі, Костянтин Федорович раптом перечепився за якийсь майже непомітний виступ і засторчакував у виїмку. Таке з ним траплялося й раніше,

бо якось не звик дивитися під ноги. Але то ж на Землі. А тут... Падаючи, забився не дуже, але з жахом почув зловісне сичання: зі скафандра виходило повітря.

Безпорадно, гарячково обмацував цупку, таку міцнюю тканину, намагаючись знайти пошкодження. Це ж сама смерть сичить йому в вуха...

– Мундштук, холера ясна! – скрикнув Рудий.

О боже, він зовсім забув про мундштук! Схопив його в рот, затиснув зубами. Тепер нехай шипить, не страшно – запасного балона вистачить надовго...

Звісно, довелося вертатись на Базу. Витрачено було майже півдня, зате ж тепер Новик був обачніший, дивився куди ступати.

– Виявляється, й на Марсі є тяжіння, трясця його матері, – пожартував Рудий.

Удруге прийшовши до розкопу, Костянтин Федорович заходився розглядати виступ, що об нього спіткнувся.

– Мабуть, якийсь камінь, холера ясна, – Микола теж присів навпочіпки.

– Зараз побачимо, – Новик вийняв лопаточку і почав обкопувати. І в міру того, як вибирав ґрунт, його охоплювало хвилювання. – Дивний утвір... Ні, це не камінь, а скам'янілість...

Почав обережно похитувати, потім спробував витягти, але не зміг.

– Допомогти? – запропонував Микола, беручись і собі.

Удвох вони витягли «палицю» й одразу ж узялися очищати її від затверділого піску і глини.

– Цілий стовбур, холера ясна!

– Це кістка, – сказав Новик якомога спокійніше, – скам'яніла кістка... якогось ссавця.

– Може, гомо марсіануса? – засміявся Рудий. – Так її ж не менше двох метрів!

Новик повертав костомаху на всі боки, мовчки обмацував (хоч крізь грубі рукавиці що можна відчутися?), потім сказав:

– Даремно жартуєте, колего. Цілком імовірно, що й гомо... Це – гомілкорова кістка... так, так... А кому вона колись належала, треба буде ще встановити.

– Нічого собі організмик, холера ясна! – вигукнув Микола, ставлячи кістку сторч. – Вище нашого зросту! Гомілочка... Це вже серйозніше, ніж черепашки.

Тільки піднявши руку, він сягав верхнього кінця кістки. Поклав, усе ще дивуючись із такої «холери ясної».

– В умовах Марса, може, це – норма, – зауважив Новик. – А взагалі, Природа конструює ще й не таких гігантів... Гадаю, ми тут знайдемо ще дещо...

Маленькими лопатками багато не вкопаєш, а все-таки за кілька годин марудної роботи вони видобули ще троє велетенських ребер, що очевидно належали тій самій особині, кам'яне зубило і шкребок.

Цих знахідок було досить, щоб на все життя прославити кого завгодно з археологів, проте Новик був явно розчарований.

– Що з вами, Костянтіне Федоровичу? – подивився йому в очі Микола. – Холера ясна! Невже ви не раді?

– Я шукав гомо сапієнса... – буркнув Новик.

– А-а...

Рудий швидко зміркував: останки гігантського марсіануса габіліса¹ геть підривають гіпотезу вченого про марсіанське походження людства.

Наступного дня Костянтин Федорович занедужав і розкопки провадили вже без нього. Кожну знахідку, проте, реєстрували: «З поховання, відкритого проф. Новиком», наївно сподіваючись утішити самолюбство вченого. А йому було зовсім байдуже, глибока апатія охопила тіло й душу, чоловік лежав пластом, тупо дивлячись на пластикову обшивку стелі. Він, звичайно, знав, яке велике значення для науки мають ці розкопки, і все-таки радості не було.

Майбутні біографи вченого назвуть цей період «кризою ідеї». Воно й схоже на те, бо навіть така унікальна знахідка, як відомий у всьому світі череп марсіанського гіганта, не зворушила його.

Череп відкопали десь на сьомий день виснажливої праці. Порівняно з кістяком марсіануса, якому він і належав, череп був маленький, і, що найважливіше, складався з однієї суцільної кістки. Жодного шва! Тільки у скроні застряг блискучий гострий камінець.

¹ Від «гомо габіліс» – людина вміла.

Коли череп занесли в ізолятор, Костянтин Федорович довго й мовчки розглядав його з усіх боків, навіть помацав той кам'яний наконечник, а віддаючи, тільки й сказав:

– П'ятсот грамів...

Це означало, що мозок викопаного марсіанина був мізерно малий. Колеги висловлювали припущення: може, цей марсіанський примат розвинувся згодом до високого інтелектуального рівня, розкопки тільки ж почалися...

Костянтин Федорович кривився на ті слова і заперечливо хитав головою. Хіба ж не ясно, що череп без швів не давав ніякої перспективи? Де вже тут говорити про гомо сапієнса – людину розумну... Очевидно, еволюція тут йшла по сліпій лінії, зовсім не так, як він змодельовував її в своїй гіпотезі.

А на верхню щелепу, в якій усі зуби зрослися в одну кістку, Новик не сховався і дивитися.

– Дайте мені спокій із тим дегенератом! – буркнув роздратовано. – Він запізнився на фестиваль Розуму...

– Влучно сказано. Запізнився, холера ясна! – Микола Рудий обережно поклав щелепу в пластмасовий мішечок. – Та не сумуйте, Костянтіне Федоровичу, ще ж не весь Марс розкопано.

Інколи Новик просто заздрив своєму колезі. Може, отак і слід жити, не вигадуючи казна-чого?

IV

А проте Костянтин Федорович думав про того марсіанського мініцефала і тут, уже на Землі, сидячи в електрокарі. Та, власне, той незграбило весь час не виходив йому з голови, з тієї миті, коли він розглядав череп, маленький череп із великими очницями. Як то йому жилося на березі моря? Як він сприймав мінливий світ? Чи мислив хоч трохи? Авжеж. Череп був напакований нейронами надзвичайно щільно, а великі очі вбирали широченну панораму. Великі й, звичайно, дуже випуклі... Та він же ось ними дивиться – сам Новик – аж дух захоплює! Далеко вниз котяться безконечні хвилі золотого моря, а високо вгорі пливе золоте кружальце, і він, марсіанин, добре знає: хоч воно й невелике, те кружальце, а випиває море, і доки прилетять сюди діти Блакитної планети,

навколо буде сама пустеля... О, щось з'явилося в небі, якась цяточка, більшає, зближує... Космічний корабель. Він добре знає: то летить експедиція на Марс, там і він, Костянтин Новик, він знайде мої останки. Чиї «мої»? Та Новика ж, адже і я – Новик. Ми ж діти одного Сонця, одного Сонця...

– О, холера ясна, прибули!

Костянтин Федорович кліпнув – немає золотистого моря, і він уже не високий та дужий марсіанин, а знесилений, кволий чоловік, який дивиться на світ маленькими примруженими очима. До нього долинає шум і гам космодромного вокзалу, товариші, пригинаючись, вибираються з електрокара.

Радісні обличчя, усмішки, вигуки і навіть зойки.

Квіти... Які ж вони яскраві, які гарні земні квіти!

І музика під блакитним небом, і ніжний вітерець...

А в Костянтина Федоровича стиснулося серце від передчуття якоїсь біди. Скільки тут людей юрмилось! А він відчував порожнечу. Що сталося? Певне, щось сталося: нема Олени...

Ще водив поглядом по юрбі, а груди холодила безнадія, вже знав: її тут нема.

Ох, як запекло, защеміло серце! Перепочити б... Он там, де лава під стіною. На ногах ніби гирі, важко пересувати. А як же той марсіанус?..

Нарешті сів, маленькими ковтками хапаючи повітря, наче пив окріп. Душно. Заросле обличчя зрослося потом. І чого той Микола галасує? У присмерку з'явилися якісь тіні.

– Пробач, Костю, що спізнилися. Михайло... Поки впорали малого...

Голос ніби Оленин... Так, так, це вони з Михайлом. А малий... Спізнилися... Ні, це він запізнився... Тривожний скрик:

– Що з тобою, Костю? Ти занедужав?!

– Холера ясна! Чоловік непритомний, а вони з квітами... Мерщій, мерщій, лікарю!

Микола Рудий шарпнув йому сорочку, гудзики посипались додолу.

Чиїсь тремтливі пальці торкалися його руки, а він уже стояв на березі золотистого марсіанського моря, високі дужі ноги омивало тепло, під округлим черепом без єдиного шва билася думка: «Звідки цей колір? Звідки цей колір?» І водночас він бачив,

як там, на далекій Землі, біля нього пораються троє лікарів, чув невдоволене бурчання Миколи Рудого й Оленине схлипування:

– Спізнились...

«Усі кудись спізнюються, а Сонце випиває море, крізь воду просвічує пісок – майбутня пустеля... Ось чому колір золо...»

Новик полегшено зітхнув, і це було його останнє зітхання.

ДАРУНКИ ШАМБАЛИ¹

Північне море штормило. Сяло сонце, на чистому небі не було ні хмаринки, а вітер кошлатив темно-сіру поверхню неозорих вод, зганяючи отари білих баранців. Ростислав Микитюк любив спостерігати мінливу стихію, годинами простоював на кормі, тримаючись руками за поруччя. Веселий туристський корабель «Клавдія Єланська» завзято краєв хвилі, але бічної хитавиці погасити не вдавалось, і палуба нагадувала розгойдану колиску.

Різкий жіночий скрик примусив Микитюка обернутись. Просто на нього з піднятого краю палуби, немов з гірки, штовхнуло молоду жінку – поли її блакитного плаща лопотіли на вітрі, обличчя було охоплене страхом. Ростислав розкинув руки, і вона опинилася в його обіймах.

– Ох, вибачте, – зніяковіла, – якби не ви...

– Нічого, добре, що не вдарились.

¹ © Бережний В., текст, 1986.

© Добріцин А., ілюстрація, 1962.

Відчувши у своїх руках пругке жіноче тіло, пройнявся радісним хвилюванням. Здивувало тільки, що на її лиці промайнула гримаса болю. Ця комічна ситуація мусила б викликати сміх, і Ростислав усміхався, а жінка скривилась, пересилиючи біль.

– Що з вами?

– Та... пусте. Мозіль.

Присіла на лавочку, скинула лівий черевик і почала злегка погладжувати ступню.

– Він мені так дошкуляє, що хоч плач, – поглянула на Ростислава трішечки знічено, немовби пробачалася. – Особливо на екскурсіях.

– Ну, та це ж не смертельно, – Ростислав мимоволі милувався її гарною постаттю. – От у ленінградки стан загрозливий...

– Я чула, як по радіо викликали лікарів. Здається, ви теж медик?

– Ну, не зовсім, але...

Подумки здивувався: він хвилюється в присутності цієї звичайної жінки! Хоча... Може, вона саме та, на яку підсвідомо очікував протягом довгих років, сповнених сумнівів і вагань?

Дивився на неї радісними очима, і все в ній подобалось: і як взуває черевичок, і контури тіла під блакитним плащиком, і трішечки примхливі губи, і пасмо русявого волосся, що вибилося з-під синього капелюшка.

– І як це з нею трапилось?

Вона підвелася, але знову не встояла на хиткій палубі, Ростислав змушений був підтримувати її впродовж усієї прогулянки по периметру корабля.

– А трапилось дуже просто. Вона, певне, забула, що в Лондоні лівобічний рух. Шоферові вдалося трохи пригальмувати, але все-таки її збило, та ще вдарилась об асфальт.

– Їй уже краще? – в голосі – турбота і жіноча цікавість.

– Як вам сказати... Все це дуже складно. Із шокового стану вивели. Добре, що я захопив у дорогу свого «їжачка».

– Їжачка?

– Це я так назвав колючку з моєї колекції гімалайських рослин.

– Ви були в Гімалаях?

– Брав участь у ботанічній експедиції й от... скучив за морем. До речі, як вас звати? Ви мені пробачте, всіх із нашої групи я не запам'ятав.

– Муза. Ох... – скривилась від болю й одразу ж винувато посміхнулась. – А я вас запам'ятала. Ви – Ростислав Микитюк.

Йому було приємно це чути, глянув на співрозмовницю, не приховуючи симпатії, і, завжди стриманий у розмові, мовчазний, зараз розговорився.

– Розумієте, Музо... Тут ось простір навколо нас, а в Гімалаях – у високості.

– І там ви знайшли «їжачка»?

– Так. Мені дуже пощастило. Насамперед, нам випало щастя потрапити до Шамбали...

– Де це?

– Ну, там же, в Гімалаях. Шамбала – легендарний край, на жодній карті його не знайдеш. Ми видиралися на гірські хребти, спускалися в долини, та ось перед одним сніговим перевалом два наші провідники раптом зупинилися, в очах – тривога, якесь незрозуміле сум'яття. «Далі не підемо, – твердо сказав старший, сивобородий. – Там, – хитнув головою в бік перевалу, – Шамбала».

Хоч як ми вмовляли – не допомогло. Шамбала для них – святий край. Там, у потаємних печерних містах, живуть махатми, вчителі найглибшої мудрості, що здійснюють зв'язок Землі з Космосом, медитаціями єднаються з Абсолютом, і порушувати ритм їхньої діяльності – тяжкий злочин.

Ми пішли без провідників і заледве подолали той перевал. Вечоріло, коли ми, змучені, до краю виснажені, спустилися в широке міжгір'я, наче в казкову чашу, повну п'яних ароматів. Ще встигли поставити намет, як усе навколо оповила темрява. Сяк-так повечеряли, мої аспіранти попадали як убиті й одразу поснули, а я вийшов помилуватись зорями. Ні до того, ні після того я не бачив такого неба. Велич. Таїна. Безмовна музика. Подих Вічності...

– Ой... – зойкнула Муза, спіткнувшись.

– Ну, присядьмо на цій лавочці, тут затишно.

Посідали плече в плече, Ростислав турботливо підняв комір її плаща. Деякі туристи, проходячи мимо, кидали на них весело-іронічні погляди, мовляв, ага, і ви контактуєтесь!

Микитюк дивився за борт на шумливі хвилі, а думав і говорив про Гімалаї.

– Розумієте, враження було таке, ніби то й не зорі, а пильні очі Космосу дивляться на мене і питають: чи ти усвідомлюєш своє місце на Землі? В потоці Часу? Навіщо ти живеш? Невже тільки для того, щоби споживати? І тоді настала мить, коли я відчув себе просвітленим, інакшим, духовно вищим, аніж був досі. Оце вам Шамбала! І ніякого страху не було, навпаки – проймала радість. Ну... що належиш до людства, чи що... Любов до планети, на якій живеш... О, саме любов до життя! А чого ті провідники злякалися... Людська психіка – складне явище... Я довго стояв, прислухаючись до безмовності Космосу...

– Їй-богу, ви поет! Здавалися таким сухарем, а насправді поет – та ще й романтик!

– Ну, що ви, Музо, – Ростислав почервонів, як хлопчик. – Я сухар і є, це на мене щось найшло.

Очі їй зблиснули, зиркнула чи то запитливо, чи то здивовано, прикусила нижню губу. Прошепотіла:

– Дивина... Цієї миті, от зараз, мені здалося, що ми вже колись зустрічались... І розмова така була...

– Ну, якщо вірити в перевтілення, то... не виключено, – Микитюк поглянув у її великі, схожі на індійський мигдаль, очі. – Може, ви з Шамбали?

– Не хотіла б вас розчаровувати, але я з Києва.

– Це відомо, в Києві ви з'явилися років двадцять шість тому, а от...

– Хитрун! – засміялась Муза. – Хочете вивідати... Я й так скажу: живу на цьому світі двадцять вісім, не одружена...

– Мені щастить!

– Давайте без натяків. Хоча... Ви ж про квартиру не знаєте, правда?

– В мене є де жити. А що?

– Коли б не розкішна квартира, я, мабуть, уже одружилася б. А то мені все здається, що домагаються не мене, а квартири... Та дачі, та батьківської «Волги»... Ну, та грець із ними! Я перебила вас.

– А про що я саме говорив? Ага, згадав. Ніч у Гімалаях...

– Цікаво, як ви натрапили на того «їжачка»?

– Отож, я стояв і милувався небом, а тоді опустив очі на землю й побачив за кілька кроків перед собою блідо-фіолетове світіння. Подумав, що це сліди зоряного саява на сітківці очей. Зажмурився, аж ні – світло ніби струмує із самої землі, наповнюючи коротесенькі кривулясті провіднички. Може, то жилки якогось кристала? Підходжу, нахилиюсь – колючка. Виткнулась біля камінця та й світиться, подає про себе вість. Удень, звичайно, я б її не помітив, а якби й помітив, то не звернув би уваги. Ми тоді досліджували рослини соковиті, з плодами – там є справжні фармацевтичні фабрики. Між іншим, ми зібрали флакончик такого екстракту... Ще один дарунок Шамбали! Дивовижні властивості! Сподіваємось, допоможе в боротьбі з найтяжчими хворобами. Ну, а тут – суха колючка! Тієї ночі я майже не спав – перед очима був той феномен.

– Уранці викопали?

– Е, ні, так зразу не можна. А раптом загине, втратить свої властивості? Необачність може завдати непоправної шкоди. Ми все обмірковували, виробили цілу програму дій. Насамперед, звичайно, почали шукати ще один екземпляр. Обстежили кожен камінчик, кожную грудочку в радіусі, може, з півкілометра – цілий тиждень шукали, і все марно. Хто його знав, може, така дивовижа одна-однісінька на сто квадратних кілометрів! Або з'являється раз у десятиліття чи навіть у століття. От і зустрінься. Вирішили ризикнути – викопали ту колючку з ґрунтом, пересадили у горщечок. Дарунок Шамбали! Тепер уже з нетерпінням очікували вечора. І яка ж була наша радість, коли в темряві намету засвітилися ці голівки!

– Фосфорне світіння? – спитала Муза.

– В тому-то й штука, що ні. Природа його електромагнітна. Ще не з'ясоване тільки джерело. Можна припустити, що в цьому процесі бере участь чимало чинників, зокрема біосфера й динаміка хімічних процесів у самій рослині. А взагалі, нерозшифрованих ієрогліфів Природи – сила-силенна...

– Увага! – почулося з гучномовця. – Керівникам груп і перекладачам терміново зібратися в тенісній залі! Повторюю...

– Таємниць багато, – обізвалася Муза, коли динамік умовк. – Але ж, як сказано, людина має підкорити Природу.

Микитюк помовчав, збираючись із думками.

– Підкорити... Як на мене, то мусимо жити в злагоді з нею. Спробували он в Амазонії випалювати джунглі, порушили тонку рівновагу і тільки наробили шкоди. Ні, треба шанувати закони Природи.

Муза осміхнулась:

– Який ви законник! Але ж згодьтеся, що в Природі не все досконало і корективи просто необхідні.

– Хто знає... Це вже філософія, не мій фах.

Дівчина не відступала.

– Гаразд, ось вам фізіологія. Біль. Людина страждає, мучиться. А для чого?

– Поставити питання легше, ніж відповісти. Біль... Все це дуже складно. Нейрофізіологічна картина цього відчуття багато в чому загадкова. Як воно зароджується і передається в головний мозок, невідомо. Але це – сигнал небезпеки, конче необхідна інформація. Одна професорка Сорбонни вважає, наприклад, що коли б не існувало болю, його слід було б винайти.

– Мабуть, у неї ніщо не боліло, в цієї вченої, – сказала Муза. – Нехай і сигнал. Але навіщо сигналізувати весь час? Досить було б, скажімо, хвилини. А то сам сигнал може замучити людину.

– Це явище, як помислити, не вкладається у схему зворотного зв'язку. Природа б'є на сполох доти, доки пожежа не буде погашена. Принцип гарантії, чи що. Це не тільки інформація, а й наказ, вимога дії.

– Ви, може, подумали, Ростиславе... не знаю, як вас по-батькові...

– Не треба церемоній. Мені тридцять, і я теж неодружений.

– Може, ви подумали, що я піклуюсь про себе. Зовсім ні. Мозолі – це, зрештою, дрібниця. Але скільки підлості й жорстокості робиться на світі через біль! Як подумаєш, то аж страшно стає.

– На жаль, це так, Музо. Але Природа тут ні до чого.

– Та мабуть, – зітхнула. – А все-таки... удосконалення не завадили б. От би перехитрити Природу!.. Та це загальна балачка. Ви не докінчили про свого «їжачка».

– Та була з ним пригода. Хлопці несли гербарій, а цього незнайомця я взяв сам. Тримав, як малу дитину, біля грудей, і на тобі: щойно зійшли на невисоку сідловину, як над горою, може, з

півкілометра від нас, з'явилась велика світляна куля. «Літаюча тарілка!» – загукали хлопці. Я крутнувся в той бік, не втримав рівноваги, впав і скотився вниз. Одразу ж усе зникло. Хоча хлопці казали, що бачили навіть люки чи ілюмінатори, а я впевнений, що то якийсь світловий атмосферний ефект, сам по собі дуже рідкісний і цікавий.

– Що ж було далі?

– Та що, горщечок розбився на друзки, ґрунт розсипався, колючка десь зникла. При цьому я забився коліном, воно напухло й боліло страшенно, та я повзав, шукаючи рослинку, і ненароком уколівся об неї саме тим болючим місцем. Ну, думаю, щастить – сім голочок уп'ялося!

– Так часто буває, – Муза співчутливо хитнула головою. – По собі знаю.

– Еге, мені кольнуло, але буквально через кілька секунд коліно перестало боліти, пухлина почала спадати, я підвівся й пішов, навіть не накульгуючи. Отак випадково ми й дізналися про лікувальні властивості «їжачка». А тепер ось його укол допоміг вивести з шоку і нашу туристку.

– Щось надзвичайне. Хоча б показали цю дивовижу!

Микитюк не любив допускати сторонніх очей і рук до своїх експонатів, а тут одразу і з радістю погодився.

– Ходімо!

Зі сміхом і жартами перейшли хитку корму. На боковій, заскленій частині палуби дівчина вхопилася за його лікоть, щоб не впасти. Зупинилися, вражені величним видовищем. Червоний, ніби набухлий кров'ю, диск сонця то різко піднімався вгору, тягнучи за собою стіну розбурханого моря, то падав униз, і хвилі з шумом відступали, даючи йому місце.

– Розгулявся шторм... – з острахом і захопленням сказала Муза. – Аж сонце підкидає.

– І ловить, наче золоту рибу. А якщо без поезії, то в такий спосіб світовий океан дихає, насичується повітрям.

– Без поезії життя не цікаве, – зауважила Муза. – Пам'ятаєте, у Тичини: «Всесвіт наш – це дивна казка...»

Отак вони й стояли, зрідка перемовляючись, слухаючи шум наростаючого шторму, аж доки сонце пірнуло у хвилі й більше не показувалось. Сумовита задума охопила дівчину, їй знову здалося,

що вона вже колись спостерігала подібну картину, переживала схожий душевний стан.

А Ростислава осявала радість: нарешті зустрів дівчину, яка імponує йому і, здається, зацікавилась ним. Правду кажучи, він запримітив її ще на початку цього круїзу, тільки не наважувався зазнайомитись. Спасибі, допоміг товариш Випадок. Та, мабуть, до цього йшлося, обоє жили передчуттям майбутньої зустрічі, й ось лінії їхнього життя нарешті перетнулися на цьому кораблі. Ростислав і раніше не нарікав на долю, а зараз душа йому повнилась музикою, і це було так незвично, що він аж розгубився. Червонів, не знав, де подіти свої руки.

– Сонце зайшло. Ходімо?

Дівчина здригнулась, мовби з несподіванки, але одразу опанувала себе.

– Ми йдемо, йдемо та ніяк не дійдемо, – усміхнулась.

Микитюк відчинив масивні двері, тримав їх, доки дівчина не переступила високий поріг, а тоді причинив, долаючи натиск вітру, і повів її сходами вниз – у тепло і світло довгого коридору. В їхню каюту шум шторму майже не долинав. «Хлопці вже, певно, в барі, – подумав, – це якраз добре, а то почнуть кпити...» Увімкнув світло – ой, леле! – все, що було на столику, тепер валялось на підлозі, килимок притрушений індійською кавою, а банка, певно, закотилась під ліжко.

Муза скинула плаща й почала прибирати.

– Шкода кави. Це ви її п'єте, Ростиславе?

– Так. Але нічого, маю ще про запас.

Йому було приємно спостерігати за рухами дівчини, хоч і незграбними, – як вона простягала руку, як підводилась і потім, балансуючи, присідала навпочіпки. Зі столика знову падало, довелося все класти на ліжко.

– То де ж ваш таємничий «їжачок»? – Муза сіла на стілець і одразу проїхалась на ньому до коридорчика. – Атракціон!

Він підняв її разом зі стільцем і відніс до столика.

– Тримайтесь, Музо, а то ще наб'єте гулю. А «їжачок» подорожує у валізі, зараз дістану.

Висунув з-під ліжка велику шкіряну валізу, охоплену двома ремнями, відімкнув і вийняв маленьку картонну коробочку.

– Ось де він! – весело вигукнув, сідаючи на ліжко. – Нате, знайомтесь, – дав їй коробочку. – Та тільки обережно, не вколіться.

Муза тендітними пальцями зняла кришку, але, крім вати, нічого не побачила. Ростислав допоміг видобути колючку з вати. Справді, нічого особливого. Від коротесенького стовбурця в усі боки стирчать кривулясті шпички вишневого кольору. Помацала – міцнющі, як сталеві.

– А знаєте, здається, відчуваю струм. Слабенький, ледь-ледь, але є.

– У вас дуже чутливі пальці, Музо.

– Недаремно ж я піаністка, – сказала, не повертаючи голови. Невідривно дивилась на чудернацьку рослину.

– Але я не берусь твердити, що струм іде зі шпичаків, – чи то серйозно, чи то жартома заперечив учений. – Може, навпаки – з ваших пальців.

– Таке скажете, наче я електростанція, – в голосі її вчувалися смішинки.

– Не смійтесь, кожен має електромагнітне поле. А у вас воно особливо сильне.

– Комплімент? Дякую.

В їхню розмову раптом втрутився динамік:

– Увага! Товариша Микитюка просять зайти в медчастину.

Повторюю...

– От невчасно... – зітхнув Ростислав. – Ну от що, посидьте, я миттю. Це ж поруч. Добре?

– А як прийдуть твої... ваші?..

– Та їх не буде до пізньої ночі! Доки бар не зачиниться.

Микитюк подався, хряпнувши дверима. Муза підвелася поглянути в ілюмінатор, та її так хитнуло, що аж скривилась від болю. «Проклятуший мозіль», – подумала сердито і всілася на ліжко, почала знімати панчохи...

Несподівано до каюти повернувся Ростислав, мало не застав її за цим заняттям.

– Ой, пробачте! Забув узяти «їжачка»...

Муза зніяковіла, засоромилася власних рухів, але спромоглася на жарт:

– Я вже поклала спати цю колючу тваринку...

Микитюк усміхнувся, захопив коробочку і, балансуючи, кинувся до дверей.

Единбург! Ростиславові чомусь давно мріялось побувати в головному місті далекої від України, але манливої Шотландії. Уявлявся Единбург білокам'яним юрмищем палаців у високості, між блакитним небом і морем. Тепер ось, їдучи його вулицями в автобусі, він бачив, що переважають темні тони.

– В моїй уяві він поставав сліпучо-білим, цей Единбург, – обізвався до Музи, що невідривно дивилась у вікно.

– Він такий і був, це кіптява. Століттями ж у печах топили вугіллям, а димарів он, бачиш, скільки!

Справді, димарів – тьма-тьмуша. І жодного круглого, всі призмоподібні, наче грубі дошки.

– Кіптява століть.

– А з деяких будинків уже змили сажу – он які світлі, – продовжувала Муза. – Поглянь, ось почали...

Микитюк і сам уже побачив величезний будинок, що плив їм навстріч, – частина фасаду, вже очищена, мала колір слонової кістки.

– Так, так. Отже, я бачив Единбург... колись, – усміхнувся Ростислав.

– Наш мозок здатний творити дива... – зиркнула на нього весело і додала його словами: – Все це дуже складно.

Автобус зупинився біля розчинених воріт королівського замку. Ступаючи на вичовгане каміння просторого двору, куди німо дивились вікна потемнілого середньовічного палацу, Микитюк відчув якесь дивне хвилювання, обличчя його набрало зосередженого, замкнутого виразу.

Муза спробувала розворушити супутника.

– Поглянь, який пишний будяк! Ти десь бачив такий?

У коридорі палацу красувався вирощений у вазоні будячище – колючий, із червонястим квітом угорі.

– Розкішний екземпляр, – байдуже кивнув Ростислав і знову замовк, ніби прислухаючись до екскурсовода, який розповідав, що колись у давнину будяки врятували військо шотландського короля: гупої ночі вороги наблизились до сонного табору, але,

натрапивши на будяки, вкололись і скрикнули... Потім був заснований навіть орден Будяка...

«Про що він думає? – силкувалась відгадати дівчина, проймаючись його настроєм. – Може, цей будяк нагадав йому гімалайську колючку?» Сходи, зали, прикрашені скульптурами, картинами, гобеленами.

– А оце кімнати Марії Стюарт...

Слухаючи розповідь про трагічну долю королеви, Ростислав стискував Музин лікоть, а коли всі рушили далі, затримав дівчину, подивився їй просто в очі й випалив:

– Кохаю. Станеш мою?

– Тобто як це? – закліпала віями Муза.

– Ну, дружиною...

І такий у нього був урочисто-рішучий вигляд, що Муза заледве стрималась, щоб не розсміятись.

– Ви ж мене ще не знаєте, Ростиславе, – несамохіть перейшла на «ви». – Навіть імені...

– Музо!

– Це так мене батько прозвав, як підросла. Насправді ж моє ім'я – Марійка.

– Марійка?! Муза-Марійка... Який збіг: ми в покоях Марії!

– На бога, на нас звертають увагу, – тихо промовила Муза, рушаючи до виходу. – А ще мушу сказати – на господарку зовсім не надаюся, до того ж вередлива...

– Аби тільки не злюка.

– ...Пещена...

Ростислав гаряче перебив:

– У тебе добра душа і чуле серце – я одразу відчув. Мовчи, мовчи, ось моє прохання: завтра відвідаємо фортецю – отам і скажеш усе. Домовились?

Муза-Марійка нічого не відповіла, лише в глибині її очей закоханий Микитюк помітив теплий усміх. Узнявшись за руки, подалися сходами вниз наздоганяти групу.

Единбурзька фортеця приліпилась на високій скелястій горі, ніби орлине гніздо. Є чим помилуватись у музеях. Тут виставлено скарби шотландських королів – витвори митців, чії імена втонули у глибині століть. А який краєвид притягує очі!

Захоплені туристи жваво розмовляють, фотографуються, один тільки Микитюк мовчазний, бродить, як сновида. Ніщо його не цікавить – ні корони, ні мечі. Тупий меч суму, як сказав би Шекспір, ударив його в самісіньке серце: на екскурсію до фортеці Муза не поїхала. Переказала через сусідку по каюті, що нездужас. Хіба ж не ясно – дипломатична хвороба...

– Зверніть увагу на це вузеньке вікно. Воно виходить на дорогу... – долинав голос перекладачки. – Рятуючись від змовників, Марія Стюарт передала дитину через оце вікно вірним людям, що ждали внизу. Так, вікно дуже високо. Дитя спустили в кошику на мотузі. Це був майбутній король Англії Яків Перший...

Микитюк скрушно зітхнув. Як він сподівався, як хотів саме тут почути відповідь на своє зізнання! Марія, Марійка...

Сходячи крутосхиллям униз, де на майдані стояли автобуси, урезонував себе: ти її вподобав, а вона? Хіба їй обов'язково відповідати взаємністю? Чоловічий егоїзм. І все-таки... помилився? Чи, може, в неї хтось є? Справді, що він про неї знає? Ну, зовнішність гарна, рухи, вираз очей... А далі? Чи, може, саме оце незнання і притягує? Ет, краще не думати про це, зовсім викинути з голови.

І все-таки невідомість ятрила, не давала йому спокою. Нехай би вже сказала одразу, навіщо ця психопідготовка?

Місце в автобусі біля нього пустувало, пустувало воно й наступного дня, коли їхали в Глазго. Краєвиди Шотландії, схожі на кримські, трохи заспокоювали, зміна вражень відвертала Микитюка од невеселих роздумів, але сум'яття не полишало його душі. На вечорі дружби в Глазго, влаштованому товариством Шотландія – СРСР, такому цікавому й веселому, почувався самотньо. Сусідка по столу, шотландка, жінка вже в літах, певне, відчувши його настрій, раптом обізвалась українськими і польськими словами – наче пташенята запурхали в залі. Ростиславові потеплішало на серці, пожвавішав, а жінка почала розповідати про своє життя.

Під час війни була медсестрою в англійському шпиталі. Доглядала пораненого польського солдата – українця з Холмщини. Покохалися, після закінчення війни одружились. Поранення вкоротило йому життя, чоловік залишив їй двох синів і... кілька українських та польських пісень.

– Ченсто співав «Повій, вітре, на Вкраїну...»

Ростислав так перейнявся життям цієї жінки, що забув про свої прикраси. Та коли загриміла музика і під світляною метелицею закружляли пари, знову почав зітхати. Підпер обважнілу голову рукою і байдуже спостерігав за натовпом танцювальників, що поволі обертався у миготливому світлі. Тут, в одному коловороті, взявшись за руки, пропливали дівчата з далекого Казахстану, англійські хлопці, шотландські жінки... Нараз електронна музика урвалася, натомість зазвучала козиця, залу почала обходити музика в барвистому шотландському одязі: шапка, прикрашена пір'їнами, вишитий кептар, картата спідниця. Чоловік виступав, як павич, привітно усміхався, не випускаючи з вуст мундштука свого співучого інструмента... Це минулі століття обізвались до сучасності: а гей, гей, ми живемо з вами!

І знову під танцювальні ритми закружляли пари, люстра пригасла, на високій стелі замиготіли зорі. Микитюкові важко було встежити за парами, але одна привернула його увагу. Дівчина, схожа на Музу... «Невже вона? Дивно. Може, приїхала автобусом з іншою групою? І ховається, хитрунка, бач, так і пірнає в тінь. Дивні ці жінки... Мені краще шукати рідкісні рослини в Гімалаях, аніж собі дружину. Колючка з Шамбали гамує біль, а тут...»

– Як ви почуваєтесь?

Микитюк раптом відчув чийсь руку на плечі, підвів голову. Біля нього стояв керівник групи. Зала спорожніла, лише кілька людей наближались до виходу.

Він підвівся, сторопіло оглянувся.

– Пора йти?

Над містом стояла прозора літня ніч.

Повертаючись із Глазго до Единбурга, відвідали рідне містечко Роберта Бернса. Ось довга приземкувата будівля – це хата, в якій народився співець Шотландії, тут же на подвір'ї сяє склом сучасна споруда музею. Микитюк зацікавлено роздивлявся, а у вухах, наче бджоли, гуділи слова гіда:

– Молодий поет полюбляв дівчат і зірвав чимало квіток. Та його впіймали за полу. Батько однієї потерпілої перестрів юнака і погрозив убити, якщо він не одружиться з його дочкою. Роберт одружився, мав шестеро дітей...

«Певне, гарна дівчина була, може, як Муза-Марійка... – міркував Микитюк. – Цікаво, який у неї батько? Теж такий рішучий, як той односець Бернса?»

Що ближче було до Единбурга, то більше насуплювався Ростислав. Перед очима пропливали мальовничі краєвиди – зелені горби і видолінки, невеликі гаї, будівлі ферм, удаліні бовваніли темні терикони, – Микитюк залишав у пам'яті ці мінливі картини й водночас конструював майбутню зустріч із Музою, передбачав варіанти її виправдань. І жодного разу йому не спало на думку: а може, дівчина й справді захворіла?

Скрипить під ногами трап.

У каюті, навіть не переодягаючись у піжаму, ліг перепочити й зібратися з думками. Шуміла повітродувка, женучи легкий вітерець.

«Ну, гаразд, закоханий друже, – запитував себе Микитюк, – може, ти визначиш, що ж таке кохання? Воно означає певний емоційний стан, який характеризується... величиною... ні, мірою втрати здорового глузду! Це витівки, хитрощі Природи, що мають на меті продовження людського роду. А ти відкинь усі чари, поглянь на все тверезо...»

Микитюк зітхнув. Еге, все це справді дуже складно.

Простягнув руку, намацав на столику дзеркальце. «Ну що ж, з обличчя не гірший за інших. Не треба лишень насуплюватись. Може, вуса завести? Тепер це модно. А що? І заведу – коли... вона покохає».

– Увага! Запрошуємо на вечерю...

Ростислав заспішив, щоб раніше зайти до ресторану: вона проходитиме повз їхній стіл.

Цокання посуду, голосні перемови, сміх, жарти. Її не видно.

Сусіди по столу повечеряли, пішли на прогулянку. А її нема. Їсти не хочеться. «Чого ця жінка дивиться на нього? Наближається. Ага, вона з її каюті... Стривожена».

– Що? Муза хвора?! Навіть марила? «Перехитрити Природу... Вимкнути біль...» Ага, це її слова. Поклали ще вчора? Біжу, біжу... Ох, бідолашна... А я...

Медчастина тут же, на кормі, лише піднятися три марші вгору. Йому ж здалося, що сходить на якусь гімалайську гору, доки видряпався, передумав бозна-скільки. Спочатку свідомість його

облягла чорна хмара тривоги і жалю: в той час, як він подорожував, дівчина страждала у тісній корабля. Та враз йому стало розвиднятись, наче сонце зійшло над розлогою долиною Шамбали, душу охопила радість: Муза, отже, лише через хворобу не поїхала до фортеці, а не тому, що... знехтувала. Інтуїція його не підвела – це таки вона, єдина в світі...

Поглянувши на Ростиславове обличчя, з якого ще не зійшла радість, лікарка опустила очі.

– Ну, як ваші пацієнтки? – з веселою жвавістю запитав Микитюк.

Лікарка покрутила в пальцях пінцет, похмуро скапала:

– Ленінградка нічого вже, криза минає. А от киянка... щось незрозуміле. На жодні болі не скаржилась, і раптом... Боюсь, ми не зможемо нічого вдіяти...

Микитюк зблід, обома руками обперся об край столика, за яким сиділа лікарка.

– Діагноз? Діагноз установили?

– Так. Сепсис.

– А лікування?

– Антибіотики. Переливання крові. Ніщо не допомагає.

Микитюк одірвався від столика, мовчки заходив по передпокою.

– Не треба так хвилюватись, – обізвалася лікарка. – Вона вам хто?

– Майбутня дружина.

– А-а...

Лікарка підвелась і прочинила двері ізолятора:

– Зайдіть.

Муза-Марійка лежала на білій постелі під білим простирадлом із розплющеними очима, що темніли, як дві сливи. О боже, як вона помарніла! Щоки сірі, землісті, дихання прискорене.

Ростислав узяв її за руку – гаряча, як вогонь.

– Що сталося, люба?

– Вона неприємна, – констатувала лікарка. – Навіть ваш «їжачок»...

Ростислав аж скинувся, наче його струмом ударило.

– «Їжачок»? Ага, так... Готуйте шприц! Я миттю... – і кинувся до виходу.

На біль не скаржилась... Ну, ясно – вкололась «їжачком». Таки подумала перехитрити Природу, і як він тоді не здогадався? Поспішав. І зараз треба квапитись, це просто щастя, що він узяв того каламарчика з собою.

Ключик не потрапляв у гніздо. Ростислав ледве стримувався, щоб не поламати замок. Нарешті вхопив каламарчика й, полишивши валізу розкритою, а двері в каюту незачиненими, побіг до сходів.

Лікарка прискалювала око, розглядаючи темно-вишнєву рідину, кілька разів струснула скляночку й поставила на столик.

– Ніякої етикетки... Що це?

– Це звідти, що й «їжачок» – із Гімалаїв. По краплині збирав... Може, назвати: «Дарунок Шамбали»? Але ми гаємо час.

– Ви пересвідчились, що ця есенція...

– Препарат не пройшов клінічного випробування, я просто не встиг. Його дію я перевіряв на собі...

– Ну, знаєте... Ризик...

– Нехай і ризик, але ж іншого виходу нема. Давайте шприц!

Лікарка насупила брови.

– Я на себе такої відповідальності взяти не можу.

– Я беру! – з викликом сказав Микитюк.

– Ну, знаєте, ви тут усе-таки особа стороння. З колючкою – то інше, а це вводити в організм...

– Вона ж гине, помирає – ви ж самі сказали! – розпачливо вигукнув Микитюк. – Хіба не ваш обов'язок випробувати все...

– Так. І ми зробили все можливе. Загляньте в історію хвороби.

Микитюк ухопив телефонну трубку:

– Попрошу капітана!

Може, з хвилину роз'яснював капітанові ситуацію, інформував про живлючий гімалайський екстракт.

– Бузанова? Тут. Передаю.

Товстуха тільки сопіла, притуливши трубку до вуха. «І це лікарка... – думав Микитюк. – Розминулася з покликанням, її місце на Бессарабському ринку...»

– Ну що ж. Раз капітан наказує... Але ви дайте мені розписку. На всяк випадок.

Кров шугнула Ростиславові в скроні, відчув, як раптово піднявся тиск, чого з ним ще не траплялось.

«Та ну її, цю бочку, – розгніваний сів до столика, вихопив ручку з бокової кишені: – Витримка, витримка, спокій... А то ще руки тремтітимуть».

– Ну, все? Давайте шприц, я сам.

...Кілька годин після уколу Муза-Марійка була між життям і смертю. Микитюк, надівши білого халата, сидів коло її ліжка, ніби ждучи вістей із далекого краю.

Нарешті першу обнадійливу звістку передав термометр: температура почала спадати. На щоках хворої з'явилися невеличкі рожеві плями, ось вона кліпнула, почала роззиратися навколо, довго водила очима по стінах, стелі, тоді побачила Ростислава.

– Це ти? – прошепотіла. – Що зі мною було?

– Скажу. Я багато тобі скажу. Але не зараз. Оклигуй, хитре дівчисько.

Хотіла усміхнутись, та не змогла, тільки сіпнулися губи.

Наступного ранку Муза-Марійка підвелася.

Ростислав, міцно підтримуючи її за лікоть, вивів на палубу. Навколо шуміло море. Единбург уже був далеко за обрієм. Попереду – також за обрієм – Північна Норвегія, Тромсе і Нордкап. Муза-Марійка сиділа мовчки, поглядаючи на хвилі за бортом. А тоді спитала:

– Скажи, а відчуття болю повернеться, доки ми... одружимося?

– У житті без болю не обійтися.

ЕСТАФЕТА ЖИТТЯ¹

I

У призерку великої зали овальний екран прогностичної машини здавався ілюмінатором, крізь який ці двоє спостерігали зоряний світ. Вони сиділи у зручних кріслах, ніби в космічному кораблі, неквапливо розмовляючи, як воно годиться батькові з дочкою.

— Я вже тобі розповідав, а зараз ти сама все бачиш, — сивоусий батько кивнув у бік овалу, повного зірок.

¹ © Бережний В., текст, 1986.

© Ткаченко П., ілюстрація, 1986.

– Те кулясте скупчення, тату, в мене в голові чи не з дня мого народження. Насувається і насувається... Всі вже давно до цього звикли.

– Ситуація змінилась, люба Соул. Скупчення, може б, і пройшло крізь нашу Зоряну систему, не порушивши її динамічної рівноваги, але... з'явився новий грізний фактор. Зверни увагу на отой блідий туманець з лівого боку.

– Так, бачу.

– Зараз машина покаже, що буде через століття.

У батьковому голосі почулися сумовиті нотки. Соул пильніше глянула на його стомлене обличчя. Враз щемливе відчуття ворухнулось у серці: старість, підступає старість... Може, тому він і проймається смутком?

– Астрономія вас, мікробіологів, не цікавить, – продовжував батько, – ото ж дещо поясню. Тут задача трьох тіл. Їхня конфігурація змінюється під впливом гравітації. Ота воднева хмара неухильно рухається в напрямку до нашої Зоряної системи. Кулясте скупчення відіграє роль прискорювача. Ймовірність виживання нашої планети в цих умовах дорівнює нулю.

«Ось що його пригнічує, – подумала Соул. – Але ж ми й так приречені на смерть самим життям...»

– А може, все-таки... є шанс?

– Поглянь, як та хмара поглинає зірки і планети... Це хижий левіафан, який не знає жалю. А якщо висловлюватись науково, то це третє тіло захоплене двома іншими, які зближуються. Дія закону всесвітнього оновлення.

– Що ж, виходить, секта Чорної Троянди має рацію? Наближається кінець світу?

Батько тяжко зітхнув і деякий час мовчав, не відриваючи погляду від освітленого овалу. Внизу на екрані миготіли цифри – десятиліття близького майбутнього. Воднева хмара мчить із субсвітловою швидкістю. Ось через дев'яносто років крилом черкає їхню галактику... Сто сімдесят один рік – і рідна планета тоне в білому тумані... Температура катастрофічно падає, атмосфера зникає, замість неї водень, водень...

Нарешті обізався:

– Сама ж бачиш – катастрофа невідворотна, і станеться вона через сто сімдесят один рік – прогноз точний, я вже перевіряв.

Голос його звучав рівно, монотонно, навіть байдуже. Соул аж здригнулася. Що це з ним сталося? Чи піддався апатії?

– А переселення... Невже немає ніяких проєктів?

– Бачиш, дівчинко, хоч ми й вийшли в космос, але... – він знову зітхнув. – До найближчого зоряного острова щонайменше сто світлових років. Світлових, розумієш? Якби кораблі помчали зі швидкістю світла, тоді частина мислячих, можливо, врятувалася б. Та це нездійсненно.

– Отже, Чорна Троянда...

– І не думай, доню, про тих... панікерів, страхополохів. «Кінець світу! Розтринькуй життя! Хай панує смерть!» Гидке блюзнірство...

Батько вимкнув екран, у залі спалахнуло світло. І тепер Соул побачила: на обличчі в нього – ніякісінької апатії, очі зблискують енергією, аж сяють.

– Це серйозне випробування для нас. Мусимо знайти вихід із безвиході. Треба врятувати Життя! Зрозумій: це – наш обов'язок, наша місія...

Пружно підвівся з крісла, заходив по блакитному килиму.

– Але ж ви кажете – альтернативи нема, то як же...

– Ні, я такого не казав, – махнув рукою батько. – Хоча ми, ну, твоє покоління, – останні на цій планеті, проте надія на збереження Життя є. Воно мусить відродитися в іншому місці, хоча й через мільйони років...

– Останні... – повторила Соул, аж тепер усвідомлюючи весь трагізм становища. Провела рукою по чолу, ніби знімаючи павутину. – Не віриться. Невже так і буде? А я ж мріяла про сім'ю...

– Наш електронний мозок ще не підводив. Прогноз безпомилковий... Хоч для нас і жахливий. Тут нічого не вдієш, це треба сприймати як належне і... братись за роботу.

– За яку роботу?! – скинулись у неї брови, а подиву в очах було стільки, що батько посміхнувся.

– Завдання... ну, як тобі сказати... – він знову сів у крісло, повернувся до неї лицем. – За шкалою Часу виходить, що життя у цій Галактиці найперше з'явилося саме на нашій планеті. Тут найраніше створилось те сприятливе середовище, в якому спонтанно виникли живі клітини. Ніякої однієї праклітини не було,

в бурхливому процесі Життя вони конденсувались мільярдами й – одночасно... Втім, цю теорію ти знаєш. Я хочу звернути твою увагу ще на один аспект... Розмаїття живих форм. Життєва енергія так і бурунить, утілюється то в рослину, то в тварину, комаху, птаха, то в мислячу істоту. Але подумай: якби цей процес був стихійним, то число живих форм було б нескінченне, і Природа являла б собою конгломерат випадковостей. Форми живих тіл ніколи б не повторювались, а, розпадаючись, давали б усе інакші й інакші конфігурації. Не було б видів. Насправді ж розмаїття живого кінчене, і розвивається воно згідно з Законом Інформації, тобто – спадковості, – він передихнув, облизав пошерхлі губи. – В мене таке враження, що хтось засіяв нашу планету, може, ті, що завершили свій життєвий цикл, – мислячі з іншої зоряної спіралі. Я над цим довго міркував... Засіяли... Передали нам естафету Життя...

Таким натхненним Соул його ще не бачила.

Говорив жестикулюючи, піднесено, швидко, ледве встигаючи за плином думок; наукові гіпотези розцвічував художніми образами, вдався до метафор. В її уяві поставали картини інших просторів, інших часів... Ті мислячі не підкорилися обставинам, перекинули міст через океани років і... відродились для нового життя!

– То, може, ми... і є вони? – прошепотіла Соул, вражена здогадом. – Інколи мені здається, тату, що я вже була...

– Я теж фіксував це відчуття. І не один раз. Може, це залишкова пам'ять? Хай там як, але я переконаний, що існує всезагальна єдність Життя. В масштабах Усесвіту. Виноградна лоза оплітає Галактики...

Болісна гримаса з'явилась на обличчі дівчини, але тут же й зникла.

– Яка ж... конкретна програма?

– Оце діло. Я так і сподівався, молодчина, – в його очах з'явився теплий усміх, а в словах забриніла ніжність. – Коротко щодо програми. Ви у своєму науковому осередку методами генної інженерії створюєте таку структуру генетичного коду, яку можна буде вкоренити в анаеробні¹ бактерії. В тому коді мусите зашифрувати все живе... А я тим часом через Головне Наукове

¹ Анаеробні – ті, що не потребують кисню.

Товариство добиватимусь створення апаратів для доставки тих організмів у Далекий Космос... Сама розумієш, це не прості контейнери.

– Та інженери впораються... А от універсальний код...

– Стривай. Теоретично такий генетичний код можливий?

Повагавшись, Соул ствердно хитнула головою:

– Теоретично – так.

– Ну от і працюйте. Колектив у вас великий, дружний, завзятих дослідників та експериментаторів не бракує, то чого ж... Потрібні будуть додаткові кошти – звертайтеся, асигнуємо. Я тільки хотів би, щоб наслідки досліджень зосереджувались у твоїх руках. І ніяких розголошень, оскільки не виключена можливість ексцесів...

– Маєте на увазі Чорну Троянду?

– Авжеж.

Соул тяжко зітхнула, нервово закрила очі долонями й, не стримавшись, заплакала. Щемкий жаль до себе раптом переповнив її серце. Все ж пропало, полетіло шкереберть: її мрія про сім'ю, звичайні життєві радощі... Все, все розвіялось, як міраж...

– Що з тобою? – батько прихилився до неї, обняв за плечі. – Ти нічого не втратила – чого ж так побиватись? Навпаки, твоє життя набуває он якого сенсу! Мислячі не зникнуть, чуєш? Ми відродимося під іншим Сонцем...

Знову й знову батько розповідав їй про перспективу, про Всесвіт як безконечну інформаційну систему, ще й ще раз науково обґрунтовував свою ідею естафети Життя.

– Все це – красиві слова... – схлипуючи показала Соул. – А насправді – що ми можемо? Комахи... Ми – слабосилі комахи...

– Отакої! – почав сердитись батько. – Життя – це боротьба. І затам: нема в природі більшої сили, ніж мислячі!

– Абстракції, ілюзії.

Старий спохмурнів, аж вуса йому відстовбурчились. Ніякої логіки в доччиному мисленні! Щойно їй ніби все було ясно – і на тобі, майже істеричний протест...

– Послухай, доню, ти молода, сповнена сил, а що ж я повинен казати на схилку своїх літ? Уже давно мені перевалило за сто. Я охоче лягаю і з великим трудом устаю з ліжка... Скажеш, я своє

вже прожив. Нехай і прожив. То навіщо ж мені впрягатись у тяжку роботу? Навіщо мені це напруження? Гадаєш, я не хочу спочинку?

Соул витерла хусточкою очі, тихо сказала:

– Пробачте, тату... Для мене це як грім з ясного неба.

– Заспокойся, не треба так розчулюватись. Учися керувати погодою своєї душі. Тут, певне, нам допоможе філософський підхід. Зневіра, песимізм – надто ядучий дим. Розжени його, і ти відчуєш насолоду весені і літа, осені і зими свого життя. Нерозумно протиставляти себе Природі, важливо усвідомити: ми – учасники великого процесу Буття. Учасники – розумієш?

– Це я розумію... – Соул зітхнула. – Тільки от сам процес уривається...

– Треба мислити, дочко, ширшими масштабами. У Всесвіті процес розвитку живого ніколи не згасне. Ти скажеш: а звідки ви знаєте? Я відповім – інтуїція. Поки що інтуїція. А звідси й переконання: якщо ми пошлемо у час і простір інформацію про себе і всі живі форми нашої біосфери, – вона передасть естафету Життя. Код! Звістку в Майбуття можна послати лише в зашифрованому вигляді, не інакше. Ось наша альтернатива, наша трепетна надія.

– Отже універсальний код? – підвела голову Соул. – І за допомогою бактерій?

– Саме так.

– Мільйони комбінацій... Тату, я не знаю, чи під силу впоратися з таким завданням нашому колективу дослідників.

– Треба, – твердо сказав старий. – Йдеться ж про існування самого Життя! Звичайно, я, керівник Головного Наукового Товариства, міг би просто зобов'язати вас увести цю тему до поточного плану... Але тут потрібен ентузіазм, пошук.

– Ну що ж, – підвелася Соул. – Тяжкий шлях, та... – і не показала: до горла знову підкотився клубок.

– Я знаю, ти зараз подумала про особисте щастя, – батько поклав руки їй на плечі. – Але велика мета – хіба це не саме щастя?

– Так, тату... – вона прихилилась до його широких грудей.

– Ну то йди, і відразу беріться за роботу.

Поцілував у чоло і легенько підштовхнув до виходу.

II

Сірий, похмурий ранок. Німа, гнітюча тиша. Ще лежачи в постелі, Соул відчула: щось у світі сталося. Насторожена, але якась байдужа, неквапливо підвелася з ліжка. У спальні холодно. Притримуючи сорочку на грудях, підійшла до вікна, розсунула штори і з подивом побачила... кригу. Так, на рівні третього поверху, сягаючи середини вікон стояла суцільна крига. Важенна, сизувата, без полиску, вона заповнила весь простір поміж будинками. Певно, вночі залило, потім замерзло. Якщо посуне – зріже будинок, знесе геть.

Дивно, як же це трапилося, що вона нічого не почула? Справжній потоп! Невже так тихо, безшумно прибула вода? І ніде нікого. Тиша, глуха тиша. Щось у ній причаїлось, якась невиразна тривога, Соул не дослухається до того, її ще хилить на сон. Позіхнула, зашторюючи вікно, та й почалапкала до ліжка. Ах, як приємно залізти під ковдру!

Прокинувшись, дівчина виглянула у вікно – ніякої криги не було, на подвір'ї гасали діти, вулиця повнилася рухом. Ну, звичайно, наснилось чи привиділось... Мабуть, таки перевтомилася. Ну що ж, сама винна: і колеги, і навіть батько радять хоч вихідні викроювати, а вона так заповзялась, що й вечорами працює. Вже третій рік не має спочинку. Та от і сьогодні: і науковці, й техперсонал – усі відпочивають, тільки не вона. Бач, її тримає робота... Чи, може, марнославство, підсвідоме бажання залишити слід в Історії, яка сама зникне без сліду? Невже без сліду?

Раніше Соул над цим не замислювалась, працювала – і все. А зараз... Чи займалась своїм туалетом, чи готувала сніданок, – внутрішня дискусія не припинялась. Запитання – дошкульні, нещадні – виникали спонтанно, вимагали відповіді. Якщо планета і все живе на ній приречене, доскіпувалась логіка, то навіщо ти з таким завзяттям убиваєш час, який тобі лишився? Який у цьому сенс? «Навіщо та навіщо», – сердилась дівчина, губи їй сіпались, брови насуплювались, а мозок гарячково шукав пояснення, думки шугали, як птахи в небі: у світі є вища логіка, інші інтереси... Мабуть, її любий вольовий татусь має рацію: виноград Життя проростає крізь Галактики, це неспинний процес...

Раптом прозвучав сигнал. Хто міг навідатися без попередження?

Соул, торкаючи долонями зачіску, пішла в хол, але на дверному екрані не побачила навіть тіні. Розсунула двері – теж нікого. Може, сигнал їй причувся? Хотіла вже ступнути на контакт, прикритий килимком, коли в око впав якийсь темний клубок. На мить отерпла: чорні троянди! Їй принесли чорні троянди! Он воно що...

Машинально взяла пластикову вазу з тими похмурими квітами і сама не своя вернулася до вітальні. Двері зачинилися за нею так, наче ляснув постріл. Чорні троянди – вирок чи попередження?

Дивилася на пухнасті, чорного оксамиту пелюстки – вони притягували, гіпнотизували. Дівчині здавалося, що разом із густим ароматом вона вдихає жорстку радіацію небезпеки, невідворотної біди. Сказати батькові? А чим він зарадить? Тільки рознервується...

Обізвався відеотелефон – аж скинулася із несподіванки. Страх? Уже обступає страх? Полегшено відітхнула, побачивши на екранчику обличчя подруги. До апарата підійшла так, щоб затулити вазу – навіщо їй бачити ті квіти? Хоча... Ні, вона розповість їй при зустрічі.

Фанні запрошувала трохи розважитись у парку, все-таки сьогодні день відпочинку, а в неї он який стомлений вигляд, темні кола під очима, не можна ж так нехтувати здоров'ям. Там буде цікава компанія, один гарний хлопець давно вже хоче з нею познайомитись. О, це справжній красень, інтелектуал, якщо й цього разу вона відмовиться, то всіх образить смертельно, а та злочасна лабораторія один день перечекає, нічого з нею не станеться, штами не пропадуть, адже є спостережники...

«А чому б і справді не зробити паузу? – подумала Соул. – Може, й напруження спаде, позитивні емоції, зміна вражень заглушать тривогу».

Прогулянка серед натовпу дерев і кущів була напрочуд цікава й весела.

– Ти мабуть, забула, яке й небо над нами! – сміялася Фанні. – Все нидієш у своїй лабораторії.

– Е, ні, – заступився за Соул красень, з яким її оце познайомили, – нидіти, бачу, не в її натурі, правда ж? – і поглянув у вічі проникливим поглядом. Не ждучи, що вона скаже, провадив далі: – Генна інженерія – це ж творчість, та ще й яка! Генетики перебирають на себе прерогативу самого Господа бога.

Соул приємно було слухати юнака, їй імпонувала його легка іронія, несподівані повороти думки.

– От ми, художники, теж творимо. На площині зображуємо тримірність, глибину, викликаємо у глядача враження об'ємності. Але це ж ілюзії! А генетики доповнюють природу новими, цілком реальними витворами.

Соул, м'яко усміхаючись, заперечила:

– Е, не кажіть. Створити ілюзію – хіба не чаклунство? Мені, скажімо, легше вмонтувати ген у спіральку, аніж намалювати пейзаж. Із цієї причини я витратила багато зусиль, щоби перебороти комплекс неповноцінності.

– Але ж ви себе знайшли? – спитав художник.

– Генетика мене знайшла, – усміхнулась Соул.

Їй було весело, голосно сміялась, та коли в уяві раз по раз висвітлювався букет чорних квітів, – хмурніла, блиск очей пригасав.

– Ви чимось стривожені, Соул? – спитав художник, заглядаючи їй в обличчя. І дівчині саянуло: знає!..

– Та я... просто відвикла гайнувати час.

– Невідомо, скільки нам відведено часу, – зітхнув красень. – І чи можна його продовжити...

– Можна, можна! Природа компенсує нам витрачений на розваги день! – зашебетала Фанні. – Згідно зі всезагальним законом компенсації, винайденим особисто мною!

– Жарти жартами, а взагалі... – обізвався небалакучий подружчин супутник, якого Соул про себе назвала Мовчуном, – відпочивати вміють не всі.

– Тобто? – похопилась Фанні.

– Ти от вважаєш, що Соул відпочиває...

– А хіба ні?

– Авжеж, ні, – силувано посміхнувся Мовчун. – В її мозку весь час прокручується якась проблема, чи не так, Соул?

«О боже, невже телепат? – дівчина кинула на нього насторожений погляд. – Тому ж він і мовчав, зосереджувався».

– Ви маєте рацію, – відповіла. – Повністю відвертатись важко, інерція мислення... знаєте... її не так просто зупинити.

Мовчун щось гмикнув, а Соул, підтримуючи розмову з художником, думала про «інерцію мислення». Треба навчитися переводити її у підсвідомість – там уже ніхто не намацає... Безсмертя – ось над чим вона сушить голову останнім часом. Це – проблема з проблем... Чому людина смертна? Все залежить від одного, лише від одного запису в спадковому коді. До чого, власне, все зводиться? На фермент, який відповідає тільки за поділ статевих клітин, покласти відповідальність і за соматичні клітини. Перемістити; вмонтувати. От і все. Ніякого старіння, а отже, й смерті людина не знала б... І дарма, що планета приречена! Адже виноградник Життя зазеленіє на іншому ареалі... в майбутньому...

Їй аж дух перехоплювало, коли уявляла: крізь холодний безконечний простір, наповнений усілякими силовими полями, пройнятий видимим і невидимим промінням, мчать грудочки Життя, запаковані в надійні контейнери. І якщо їй пощастить... Люди майбутнього будуть безсмертні!

– Ви знову за своє, – Мовчун поглянув на Соул колючим поглядом. – Подумки докінчуєте свою роботу?

– Подумки? – Соул усміхнулася, хоч її обсіпало холодом. – Там потрібно маніпулювати із живим матеріалом.

– Перестань доскіпуватись, – Фанні взяла свого кавалера за руку, і вони подалися в глиб алеї.

Несподівано виринув здогад: Фанні зв'язана з Чорною Трояндою. Фанні, найближча подруга... Чи, може, цей художник? Чи Мовчун? А може, вони всі змовилися проти неї?

Озирнулась навколо – дерева стоять похмурі, кущі збирають темінь, і ніде не видно й душі – справжнісінька пастка. Фанні зі своїм другом попереду, художник трохи відстає... Тікати?

Ноги їй враз обм'якли, і Соул, щоб не впасти, сіла на траву.

– Сидіть, не ворухіться!

Художник вихопив із широкої кишені піджака блокнот, з другої – пачку кольорових олівців і, стоячи, почав малювати.

– Якби ви знали... в цій позі... Наче біла квітка на зеленому!

– Слава богу, хоч не чорна... – зінчено посміхнулась Соул.

Нервові напруження почало спадати, дівчина вже подумки дорікала собі: це ж фобії, безтілесні примари страху обступили її душу, а вона піддалася... Мабуть-таки, нервові виснаження дійшло критичної межі. А Фанні молодчина... Свіже повітря, нові враження... Художник справді цікавий... Невже я йому подобаюсь? А як же передати майбутнім поколінням хист до малювання? Кожна нормальна людина має художнє чуття...

– Погляньте, Соул, – художник простягнув їй блокнот. – Якщо погодитесь позувати... Хотів би написати портрет.

Не підводячись, дівчина розглядала ескіз. Лінії динамічні, енергійні, отже, та хвилинка слабкості на обличчі не відбилась, і ніякого страху, а то він зафіксував би обов'язково.

– Гарно, але... ідеалізовано.

Художник допоміг їй підвестися, ще кілька хвилин вони вдвох розглядали ескіз.

– Ідеалізація? Ніскілечки! – запально вигукнув художник. – Я не фальшую, отака ви є: дівчина рідкісної вроди.

Соул, звичайно, заперечувала, і це було щиро: вона себе майже не знала, за роботою їй нема коли й угору глянути, не те що в люстро, але від слів художника теплі хвили пробігли по тілу. Які приємні дотики його пальців до її руки!

На доріжці знову з'явилася Фанні, але чомусь сама. Розгублений вираз її обличчя одразу ж стривожив Соул. Вона заспішила навстріч подрузі.

– Що сталось?

– Та, власне, нічого особливого... – ніяково посміхнулась Фанні. – Він ненадовго... у справах...

– Ти щось недоговорюєш. У яких справах? Може, посварились?

– Та ні, справді він подався... Щось термінове... – вже лагідніше промовила Фанні і додала, дивлячись на художника: – Побіля Ажурового мосту.

Соул пополотніла: там, одразу за Ажуровим мостом, їхня лабораторія!

Безпорадно і водночас благально поглянула на подругу і на художника:

– Я мушу теж відлучитися!

Оце «відлучитися» пролунало чи не на весь парк.

– Що з вами? – художник ухопив її за обидві руки. – Заспокойтеся.

«Значить, так і є, – майнула в неї думка. – Змова, Чорна Троянда... Яка нищість!»

Відчайдушно рвонулася в бік магістралі. Була така обурена, що ніякого страху вже не відчувала. Одна думка палила їй мозок: лабораторія в небезпеці! Той понурий тип уже, певно, там...

– Зажди, Соул! – гукала Фанні. – Ми з тобою!

Соул побігла ще прудкіше.

– Що за паніка? – обурювався художник.

А Соул – поза кущами, поміж деревами – птахою летіла до рятівної магістралі. Ось уже вилискують рухомі стрічки, ще зусилля – дівчина скочила на крайню. Помітивши, що загубила один черевик, скинула й другий. Було ніяково босій, та вона не зважала: в голові боляче дзенькали дзвони тривоги: лабораторія! Лабораторія! Невже вся їхня праця пішла прахом?! Прокляті дебіли...

Перебігла на найшвидшу стрічку, але не вхопилась за поруччя, не стояла, як інші, а пробиралась поміж людьми все вперед і вперед. Ех, чи встигне?.. Огидний Мовчун... От би застукати!

А що вона може вдіяти – про це й гадки не мала.

Рухома траса скінчилася. Вже тьмяно поблискують високі вікна лабораторії. Наче ніякого руху.

Серце мало не вискочило з грудей, коли тихо ступила до входу. «Двері прочинені, зумів-таки відімкнути. Ну, та сейфів не відчинить!...»

З порога Головної Зали одразу побачила двох: Мовчун лежав ліворуч під стіною, стискаючи в зігнутій руці тонку цівку зброї, а незнайомий сидів біля сейфів, тримаючи на колінах чорну скриньку. Один з одного не зводили очей.

– Обережно, Соул! – гукнув Мовчун. – У нього вакуумна бомба! Та він у мене на прицілі.

Соул стрепенулась, простягла руки вперед – білі пальці ворушилися від нервової напруги – і рушила до того, що з бомбою... Певне, була в її очах якась демонічна сила, бо, глянувши на неї, терорист мовби заляк. Пошепки вимовляла давно забуті формули, яких навчив її, ще студентку, Великий Психолог.

Вражений Мовчун побачив, як патлата голова терориста почала хилитися на груди; руки, що лежали на чорній скриньці, мляво зсунулися, ще хвилина – тіло диверсанта зовсім обм'якло і впало на підлогу. Мовчун одразу скочив на рівні ноги і кинувся до скриньки. Обережно відніс її вбік, прислухався, чи не цокає годинник, полегшено зітхнув:

– Не встиг, мерзотник. Якби ми запізнилися на кілька хвилин, від лабораторії нічого б не лишилося. А ви паралізували його на смерть?

– Та ні, за годину-дві прочумається.

Обличчя в неї побіліло, а попід очима проступили синці.

– Вам треба відпочити, Соул. Де тут у вас відео?

Соул здивувалась, побачивши на екрані... батька.

Мовчун сказав щось про «небезпечну ескалацію», чергову невдачу Чорної Троянди, а наприкінці підкреслив «просто-таки відчайдушне втручання Соул».

– Підійди ближче, Соул, – обізвався з екрана батько. – Хвалю, не розгубилася. О, та на тобі лиця нема!

– Багато втратила праенергії...

– Не падай духом, закінчите програму – відпочинеш. І не треба на цьому зосереджуватись, зрозуміла? Робота – найкраще джерело енергії, – старий спробував усміхнутись.

Соул відчула за собою чиєсь дихання, краєчком ока побачила художника і Фанні. На мить їй стало ніяково.

– Ми пройшли більше, аніж лишилось... От якби ще обіцяний мікроскоп...

У вухах Соул зненацька зашуміло, перед очима засіріла мла, і навіть власний голос звучав глухо, як за стіною. Хотіла ступнути до крісла, та забракло сили. Відчула міцні руки художника, що не дали їй упасти. Передихнула і аж тоді докінчила:

– Мені здається... якщо там... колись... з'являться хороші люди... то ми попрацювали не марно.

Батько щось відповів, щось запитував у Фанні, давав інструкції молодим людям, – Соул не дослухалась, її огорнула дрімота, дівчині приємно було відчувати тепло чоловічих рук, думки плутались: гени... фермент... безсмертя...

Так і заснула.

III

Озеро було напрочуд спокійне – жодної хвилячки! – і Соул, що сиділа на носі човна обличчям до всіх, здавалося, ніби вони плывуть у небі. Он далеко внизу біліє хмарина. З кожним порухом весел вона гойдається, от-от хлюпне через борт.

Соул тішиться, як дівчинка. Ця біла хмарка, що нагадує далеку галактику, і золотий від осіннього сонця ліс на тому березі, такі любі обличчя друзів, – усе бадьорить, улагоднює душу. Ось тільки вимушена бездіяльність... «Новий мікроскоп буде готовий не раніше, як через півроку, – сказав батько, – а тобі треба зміцніти...» Він, звичайно, має рацію, сутичка з диверсантом таки відбилась на нервовій системі, але ж і байдики бити...

– Соул знову думає про генетичні коди, – обізвався Мовчун.

Художник, налягаючи на весла, запитливо поглянув на неї.

– Коли впораємося з програмою, тоді... – хотіла сказати щось веселе, але не вийшло, голос, несподівано для неї, пролунав кволо й сумно; всі знітилися.

– Ну... а багато ще лишилося? – спитала Фанні з корми. І додала, ніяково усміхнувшись: – Якщо це не таємниця.

– Які від вас таємниці? – знизала плечима Соул. – Програма, власне, завершена. Ми хотіли тільки внести ще деякі корективи до формули «Людина і біосфера», – Соул махнула рукою. – Все оце природне середовище зашифроване і відновиться... у сприятливих умовах.

– Як це може статися? – скинув бровами художник.

– Наші космічні кораблі, наповнені таким делікатним вантажем, шукатимуть планету з відповідними параметрами, вони так запрограмовані.

– А може трапитися... така планета? – з острахом докинула Фанні.

– Батько каже: в доступному для спостережень Усесвіті ймовірно є три мільйони планет, подібних до нашої...

– Якби ж то! – вигукнула Фаяні.

– І що далі? – не перестаючи працювати веслами, спитав художник. – Припустімо, наші апарати знайшли потрібну планету і засіяли її спорами життя...

– Далі почнеться генеза біосфери – ареалу для мислячої людини... Підє процес орозумнення середовища, виникне ноосфера... Тобто відбуватиметься інтенсивна взаємодія людини і біосфери. І от хотілося б посилити потенціал мислячих. Як тільки сконструюють новий мікроскоп...

– Що означає «посилити?» – поцікавився Мовчун.

– Продовжити життя людини, – Соул передихнула, глянула на друзів проникливим поглядом. – Продовжити... до безсмертя.

– Ого! – Фанні аж підскочила, і хоч вона була дівчиною тендітною, човен добряче хитнуло. – Оце так!

Але її захоплення поділяли не всі.

– Ви гадаєте, що їм саме безсмертя не вистачатиме для повного щастя? – художник поклав довгі весла, наче птах згорнув крила. – Я читав фантазію про безсмертних, їхній долі не позаздриш. Стомилися від плину життя, отупіли, цілковито деградували.

– Правильно, в тій ситуації інакше й не могло бути, – поблажливо посміхнулась Соул. – Адже там ідеться про окремих безсмертних, випадкові мутації. А ми хочемо безсмертя не для поодиноких, а для всіх людей, для всієї популяції.

– Та це ж золота мрія! – знову з піднесенням вигукнула Фанні.

Мовчун, обіпершись ліктем об коліно, подався вперед і тепер був схожим на коршака.

– Ну, це з якого боку подивитись, – сказав насупившись. – Людство, якщо воно десь... засіється, й так буде безсмертне. А процес передачі життя новим поколінням – найефективніший шлях розвитку. Інакше – застій, регрес.

– Що ви таке говорите? – невдоволено мовила Фанні. – Ти їх не слухай, Соул. Ба, які мудреці знайшлися. Безсмертя – це ж чудово!

– А ти уяви собі... – Мовчун повернувся обличчям до Фанні, хитрувато посміхнувся. – Уяви, що перед тобою вічність. Як би ти жила?

– О, – дівчина взялася в боки, – ти б за мною упадав сто років, ні, щонайменше – тисячу! Аж доки не заговорив би про кохання.

Всі засміялися, навіть Соул. У Мовчуна заблищали очі:

– І разом марнували б час. І так у всьому. Куди, мовляв, спішити? Ще встигнемо!

– Якщо серйозно, любі дівчатонька, – знову взявся за весла художник, – безсмертя спричинилося б до застою, і тут немає чого поправляти Природу. От якби додати совісті, чесності...

– Так, цих моральних якостей ніколи б не було забагато, – зітхнула Соул. – Але генами вони не передаються. Що ж до регресу за умов безсмертя, то я не можу погодитися з такою категоричністю.. Творча основа людини визначається не лише запасом часу...

– Справедливо, Соул! Не поступайся, ідея твоя прекрасна! – проголосила Фанні. – Відомо ж бо, що той найрозумніший, хто сам знає, що йому робити.

Дискусія, неначе вир, утягувала всіх до своїх глибин, та Соул більше мовчала, відбуваючись кволюю посмішкою, їй просто бракувало сили, навіть ця прогулянка не допомогла. Аргументи художника і Мовчуна відфутболювала Фанні, аж ніяк не турбуючись про логіку заперечень. «Ні, це ні в тин ні в ворота! – вигукувала вона. – Не треба каламутити воду!»

Молодики тільки розводили руками.

– А що, нічого сказати? – торжествувала Фанні. – Тож схиліть голови і визнайте...

Мовчун милувався своєю галасливою нареченою, пасучи очима її вихилися, і це їй вочевидь подобалося. Художник знову покинув весла і вже заходився малювати, коли почувся шум мотора – до них мчав катер. Олівець застиг у руці... Всі повернули голови у той бік, звідки линуло металеве дзижчання. Соул одразу впізнала білокрилу батькову «Чайку». Що ж трапилось?

Катер описав дугу і майже впритул наблизився до човна, розгойданого хвилиною. Соул насторожено поглянула на батька, що стояв на борту, тримаючись за поруччя, – напружений і тривожний.

– Що сталося? – не витримала Соул. Від передчуття біди стиснулося серце.

– Є новини.

З катера перекинули дощаний місток, і всі четверо швидко перейшли на борт «Чайки». Човен було взято на буксир.

– Так от, – почав керівник Головного Наукового Товариства, коли всі зайшли до каюти і посідали в кріслах, – ситуація вимагає

негайно здійснити Великий Запуск. Необхідно вже сьогодні завантажити три наші ракети біоматеріалом, щоб вони могли стартувати не пізніше, як опівночі...

Соул із подивом дивилася на батька.

– Чого раптом такий поспіх? Адже ви добре знаєте – Програма не завершена. Без мікроскопа ми не змогли перебудувати генний ланцюжок.

– Мікроскоп буде ще не скоро, – зітхнув батько, – а війна...

– Війна?!

– Так, оголошена готовність номер один, війна може вибухнути не сьогодні – завтра, і тоді...

– Яке божевілля! – вигукнула Фанні. – Невже наша цивілізація скінчиться так ганебно?

– З хаосу ми вийшли...

– Безглуздя!

– Ясно, що найпершого удару буде завдано по ракетодромах, отже, мусимо поспішати, – батько обвів поглядом присутніх. – Сподіваюся, ви допоможете?

– Звичайно, – відповіли молодики.

«Війна... Руїни і смерть... Але це ж не стихійне лихо! Мислячі... Усе ж від них залежить, – скрушно подумала Соул. Їй хотілось заплакати з розпачу. – Безсмертя... Невже воно не судилось людині?»

– А я ж так мріяла... – сказала з гіркотою.

– Нічого не вдієш, дочко, – у батьковому голосі бринів глибокий жаль. – І наші нащадки матимуть своїм привілеєм смерть...

Соул зовсім ослабла, не мала сили й говорити, тільки дивилась на всіх повними смутку очима. Відчувала спустошеність і порожнечу. Навіть закохано-тужливий художників погляд не зворушував її душі.

З катера кволу дівчину довелось виносити на руках.

...Її останній подих відлетів, мабуть, одночасно з тими ракетами, що в гуркоті і громі стартували з космодрому в міжзор'яний простір, несучи насіння Життя.

ЗАГАДКОВА НОВА¹

Зеленава вечорова імла облягала Руїни. Сухорлявий старий Му причалапав своїми тоненькими ніжками до прозорої стіни, щоби подивитись, чи двір уже виповнений тінню? Чи зацвітає небо пелюсточками? Стоячи, він почовгував черевиками із цупкої сириці, під хітиновим панциром на спині наче пробігали мурашки: Му трохи хвилювався, очікуючи Прихильників Духу. Глибоко сховані маленькі очіці сухо поблискували, відбиваючи зеленкувате розсіяне світло, що вже зникало в темних тінях.

Отак, власне, він почувався кожного разу перед нічним пильнуванням. Ніби й не боявся Ватага, проте неспокій охоплював усе єство – було радісно і водночас тривожно. Може, саме цієї ночі

¹ © Бережний В., текст, 1986.

© Ткаченко П., ілюстрація, 1986.

Дух скаже щось інше? Адже з самого початку – прокотилося вже багато дисків за обрій – він повторює одне й те ж, та ще й сердито. А може, в тій скриньці ніякого Духу нема? Треба б туди заглянути. І за пелюстками у небесній високості стежити цікаво, особливо коли з'являється Нова... Дехто з Прихильників Духу вважає, що пелюстки заліплять усе небо, і тоді зникне темрява, буде світло, хоч і диск закотиться. От і потрібно дивитися крізь магічну Палицю, примічати нові й нові небесні квіти.

Унизу зовсім потемніло, а онде і перша пелюсточка зринула... Чи Тан принесе сьогодні якийсь образ? Він уже знайшов декілька і невтомно розшукує ще. Хто вони, ті, що зображені на полотнах? Кмітливий Ти твердить... О, чути шарудіння, це вже вони!

Му задріботів до дверей. Справді, прийшли Прихильники Духу – високий Тан і низенький, йому до плеча, Ти.

– Нехай буде твоя мудрість! – привітали господаря писклявими голосами.

– Нехай Дух буде прихильний до всіх нас, – звично відповів Му і кинув погляд на чорну скриньку з білими зубами-клавішами.

Тан вийняв з-під лахміття, що звисало йому з плечей, чималий чотирикутник, загорнений у смугасту ганчірку. Так і є – ще один образ!

– Оце знайшов аж на околиці Великого Руйновища, – сказав, розгорнувши ганчірку і ставлячи картину під стіною, поряд із тими, що приніс раніше.

Му взяв кресало, вдарив кілька разів по кременю – сипнули іскри, і трут затлівся. Швидко підніс його до смолоскипа, дмухнув, і в помешканні стало видно, як удень. Усі троє поставали навколішки, щоб роздивитися новий образ. Перед ними було не одне обличчя. На піску біля самісінької зеленої води сиділо і лежало кілька постатей – молоді жінки та чоловіки.

– Це морські істоти, – прописклявив Ти, – бачите, вони не відходять од свого середовища, вибрались подихати та й погрітись.

– Так, – підтримував свого колегу Тан, – їхнє тіло зовсім не має твердої хітинової оболонки, натомість м'яка шкіра, вочевидячки пристосована до води.

– А їхні голови? Погляньте – на них довга густа шерсть! – докинув Ти, ще й тоненькою рукою вказав.

Справді, на головах істот добре видно було зеленаву шерсть.

Тепер обидва Прихильники Духу поглянули на Му – що то він скаже?

Старий пильно вдивлявся в постаті на картині, неначе очікував, що вони обізвуться і самі розкажуть про себе.

– Я гадаю, – нарешті заговорив Му, – це наші предки. Те, що на них майже немає одягу, нічого не доводить. На інших образах одяг є, на деяких аж занадто. Навіть голови вбрані.

– А де хітинові панцирі? – різко спитав Ти. – Це зовсім інший біологічний вид!

– Може, це «прибульці з Неба», – сказав Тан, – і ми живемо на їхніх Руїнах. Адже невідомо, хто побудував і хто зруйнував громадища, які дісталися нам у спадок.

– Дух! – верескнув Ти. – Це його діяльність!

Тан і Ти з острахом оглянулись на чорну скриньку, що наче шкірила зуби в миготливому світлі смолоскипа, лише старий Му не зворухнувся. Роздумливо сказав, не відриваючи погляду від картини:

– Наш розум ще блукає в зелених сутінках, і часто навколишнє йому здається інакшим, ніж воно є насправді. Піднесіть палець до ока – закриє кам'яну гору. А хіба він такий великий? Отож, очевидне не завжди точне... Я гадаю, наші предки – отакі, як бачимо зображення, – жили тут споконвічно, спорудили велетенські житлові осередки, і навіть отой Дух, що обзивається зі скриньки, створили вони.

– Тоді як же пояснити таку велику різницю в будові тіла? – майже пошепки спитав маленький Ти, повернувши свою голу плескату голову в бік старого Му.

– Щось, мабуть, сталося в Природі, – відповів мудрець. – Якийсь катаклізм... От і виник на нашому тілі хітин – захисна оболонка. Але не в кожного однакова... – старий підвівся, розв'язав пояс і, ставши перед смолоскипом, розхилив поли потертого халата: – Подивіться. Раз уже ми заговорили про хітин...

Тан і Ти підхопилися та так і застигли: живіт і груди в старого Му такі ж, як і в тих, що коло моря! Майже одночасно обидва простягли руки і доторкнулися до зморшкуватого тіла. Хітину не було й сліду! Бридливо відсмикнули пальці, презирнулися. І щось, мабуть, лихе побачив у тому презирку старий Му, бо, загортаючись полами, гостро пошкодував, що

виказав свою таємницю. І нащо було?.. Ці двоє Прихильників Духу ще не можуть збагнути багатьох речей. Ось недавно була в них дискусія про кістяні фігурки – коники, чоловічки, на які натрапляють у різних місцях. Хоч як він доводив, що то для гри, для змагання умів, про що сказано і в розшифрованих текстах, обидва твердили своє: то ритуальне начиння, у світлим фігурках втілюються добрі духи, в темних – злі. Му скрушно зітхнув.

– Ми не знали... – обіззався Тан і замовк.

– Для того ж я й показав, щоб знали: всі ми – нащадки отих дужих, – якомога спокійніше промовив Му.

– Приблуд... чи то пак, прибульців? – докинув Ти.

– Мудрий Му вважає: вони і ми – ланки одного ланцюга, – заговорив Тан, чомусь відводячи погляд убік. – То чим же пояснити, що вони геть усе зруйнували? І де вони поділися?

– Ага, де вони поділися? – аж навшпиньки став низькорослий Ти.

– Світ наш сповнений таємниць... – розвів руками Му. – Як зникли наші пращури, ми ще не знаємо.

– І не дізнаємось, якщо нам не допоможе Дух, – затрусив головою Тан і показав рукою на чорну скриньку.

– Мусимо покладатись на свій розум, – видовженими пальцями Му потер чоло. – Він уже прокидається... А щодо коробки... Треба заглянути – що там усередині? Чому завжди говорить одне й те ж?

– Заглянути? Там же немає жодної щілини! – здивовано верескнув Ти.

– Щілину можна пробити.

– Ні, ні, – замахали руками Тан і Ти. – Блюзнірство!

«Ех, бідолашні, – подумав Му, – міцно ж тримають вас пазури незнання...»

Чорна коробка ніби сміялася, виставивши білі зуби-клавіші. Тан і Ти наблизились до неї навшпиньках. Як завжди, першим почав торкатися клавішів Тан. Ледь-ледь, наче вони припікали. Одну за одною, не проминаючи. Перший ряд, другий, третій...

Нашорошили вуха, невідривно дивилися на круглий отвір, закритий блискучою сіточкою. Спочатку почулося шипіння, потім сердитий голос сказав:

– Неправильно набрано номер. Неправильно набрано...

Тричі повторив і замовк, знову ж таки щось прошипівши.

– Гнівається Дух, – приречено схилив голову Ти.

– Не бажає розмовляти, – закивав Тан.

– Ну й нехай! – різко змахнув рукою старий Му. – Ми ще до нього доберемося.

Тан і Ти знову зирнулися, знизали гостренькими плечиками, – мовляв, як хочеш, а ми тут ні до чого.

Старий Му, погамувавши хвилювання, кинув притишено:

– Пора під небо.

Мовчки вийшли на вичовгані кам'яні сходи. Меткий Ти пішов попереду, піднявши вгору смолоскипа, за ним ступав, натужно сопучи, старий Му, а позаду дерся Тан – високо піднімав тоненькі ніжки, схожий на велику комаху.

Сходи закручувалися спіраллю, і хоч Прихильники Духу долали їх безліч разів, завжди серця холодив страх, що спіраль та ніколи не закінчиться. Хто і коли її збудував? Як сталося, що ця височенна споруда вціліла? Про це думав зараз мудрий Му, думав і раніше, коли ці двоє були ще дітьми, але відповіді нема й досі. Скільки тих зеленкуватих дисків скотилося та й потонуло в морі, а він і тепер нічого не знає! Та добре вже й те, що знає про незнання. Може, в цьому й мудрість? А що вона дає, така «мудрість»? Тільки гіркоту...

Зненацька його струснуло, аж застогнав. Спритний Ти зупинився, освітив смолоскипом стражденне обличчя старого, здивовано спитав:

– Що сталося?

– Кресало... Кресало лишилося там, унизу...

Це й справді було кепсько. На даху вони одразу гасили смолоскип, бо полум'я заважало спостерігати небо, а рушаючи вниз, викрешували вогонь.

По кресало, щось буркнувши, спустився наймолодший серед них – Ти. Старий Му втомлено сів на східцях, трохи нижче – Тан. Мовчки дивились, як меншає вогонь, скочуючись униз разом із Ти. Цяточка, блідий відблиск, нарешті морок поглинув усе. Чекання здавалося ще довшим і тяжчим, ніж ходьба. «Отакий густий морок укутує й минуле», – думав мудрий Му. Внизу, в запаморочливій глибині, знову з'явилась іскорка, вона ширшає, розгоряється, розганяє морок. У серці старого тепліє надія: отак і народ поволі,

але неухильно, сходинка за сходинкою, підніматиметься на Гору Знання... І відкриється Істина, розвіються сумніви...

На пласкому даху в їхні очі заглянула бездонна глибочінь неба. Мерехтіння зір вабило, чарувало старого Му, і він деякий час стояв нерухомо, задерши голову. Потім, ніби прокинувшись, подріботів до Палиці, що на трьох підпірках була спрямована вгору. Тан і Ти вже кружляли довкола неї в Танці Приручення. Кланялись, наскільки дозволяв хітиновий панцир, присідали, петляючи навколо. То був їхній обов'язок, старого це не обходило, він навіть сумнівався в доцільності такого обряду.

Нарешті Му підійшов до Палиці, став навколішки й уважно подивився в окуляр. Ось те сузір'я, яке вони спостерігали вчора. Тепер треба повернути Палицю трохи ліворуч... Яка чудова золота зірка! Самотня? Найближча до неї – за чотири одиниці. А це що?.. Поблизу Золотої Зорі – спалах! Нова зірка? Адже ж нові не засвічуються на порожньому місці, кожна розгоряється з маленької, дрібної зірочки, а тут... Що за знак?

Не одриваючись від окуляра, старий Му пробурмотів:

– Нова... Нова, та якась загадкова.

Його пильне, натреноване око відразу помітило, що ця Нова незвичайна як світінням своїм, так і формою.

Один за одним дивилися в окуляр, і що довше спостерігали, як Нова розростається в якусь потвору, то дужче їх охоплював страх. Такого ще не було...

Звідки ж вони могли знати, що то зовсім і не зірка спалахнула, що то вибухнула ядерна зброя планети Земля, виведена в космос! Людство Землі домовилось і викинуло геть страхітливі заряди...

Поки небесний спостерігач марно сушив собі голову над цією загадкою, Тан і Ти одразу збагнули, що сталося. Це ж Дух отак гнівається на зарозумілого Му. Хіба їхні вуха не чули, як він зневажав Духа?

Одного позирку їм було досить, щоби порозумітися. Підійшли до нього, сопучи. Му одхилився від окуляра і скрикнув:

– Погляньте, вона зникла! Її нема...

Ці слова, немов іскри, запалили їхній жах, несамовитість і лютю. Просичали бойовий згук, ущепірилися старому в плечі та й потягли до балюстради. Астроном чомусь не випустив із рук

Палиці, наче приріс, тоненькі ноги плутались у полах, і, може, тому не боронився. Вони недовго й вовтузилися з ним – стягли на кам'яний бар'єр і зіштовхнули вниз. Поли халата залопотіли, наче велетенські крила, Тан і Ти вжахнулися: а що, як полетить у небо? Та важка Палиця потягнула додолу. Почувся зойк, і старого Му ковтнула пітьма.

Змовники відітхнули. Проте радості на їхніх блідих обличчях не було, скоріше розгубленість і втома.

– Я давно помітив... – прошепотів Тан і замовк.

– Дух розгнівався на нього, – хитнув головою Ти.

Непомітно їх охоплювала тривога. Як то вони будуть без наставника? Старий Му багато знав і намагався те знання передати їм. Тепер лишається коробка. Може, зласкавиться Дух.

Запалили смолоскипа і, розкарякувато переставляючи тонкі ноги, хапаючись за поруччя, мовчки подалися вниз.

Цього разу і біля чорної скриньки Тан і Ти виконали Танець Приручення, щоб задобрити Духа. Клавішів почав торкатися Ти. Він аж навшпиньки ставав, щоби поцілити пальчиком посередині клавіша. І от сталося те, чого вони так довго і безнадійно чекали: Дух заговорив! Це був живий і тривожний голос:

– Небезпека ядерної катастрофи нависла над нашою планетою, як та чорна хмара над квітучим садом. Якщо її не відвернути, – поб'є ніжний цвіт і дерева з коренем вирве. Загине сад нашої цивілізації, який ми плекали тисячоліттями... Схаменіться! Вгамуйте свого зажерливість!

Тан і Ти попадали навколішки і слухали, пороззявлявши беззубі роти. З круглого отвору з-під лискучої сіточки вилітали й вилітали слова, ніби невидимі птахи. Обидва Прихильники Духу майже нічого не второпали, та все-таки відчули – мова про те, про що здогадувався старий Му. Катаклізм. Катастрофа. Повсюдна руїна. То що, може, таки справді оті на образах – їхні предки?

– Загибель загрожує всім! – гримів голос. – А ті, що вціліють, будуть му-тан-ти...

Тан і Ти були такі приголомшені, що не помітили, як і смолоскип згас, незчулися, як замовкла коробка. Знеможені, простяглися на підлозі біля картин і поснули. Їх не міг розбудити каламутний світанок, що просочувався крізь прозору стіну, ані

човгання ніг чоловіків їхнього племені, – цілий гурт їх набився до зали. Їх пробудив різкий, верескливий голос Ватага:

– Ось кому вони поклоняються! Огидним потворам, які знищили все та й самі пропали! А де ж це лукавий Му? Сховався? Знайдемо! А цих – побиймо камінням!

Він перший кинув камінь, і хітиновий панцир на животі Тана тріснув, як суха дошка. Каміння посипалось градом – Прихильники Духу не встигли й підвестися, як їхні плескаті голови були розтрощені. З особливим шаленством натовп накинувся на портрети – полотно дерли на шмаття і люто топталися по ньому кривими ніжками.

Хтось ударив по клавішах динаміка, і звідти раптом вирвався громовий голос:

– Будуть му-тан-ти! Будуть му-тан-ти!

Ватаг помітив, як злякалися, застигли навіть найсміливіші. Не гаючи й миті, ухопив камінь і обома руками вдарив ним по чорній коробці. Голос урвався. Тоді всі вклякнули на коліна перед Ватагом.

ЛЮДИНА-МАЯТНИК¹

I

Усі в лабораторії помітили: з приходом Флоріки доктор Лавро якось одразу і різко змінився. Де й ділася його нахмуреність, непривітність у стосунках із колегами. Такий уважний зробився, люб'язний, усміхається, навіть лисина заблищала веселіше!

І все це через новеньку стажистку.

¹ © Бережний В., текст, 1986.

© Ілюстрація, 1986.

– Зверніть увагу на ті створіннячка, Флоріко! – кликав її до мікроскопа, щоби показати холерний вібріон. – Яка функціональна досконалість! Просто і ясно.

– А як ви вважаєте, Флоріко...

– Погляньте на генні ланцюжки *in vitro*¹, Флоріко!

І отак цілий день – Флоріко та Флоріко.

«Що він у ній побачив такого? – знизувала плечима ставна білявка в накрохмаленому халаті. – Суха тараня, ноги – обидві ліві, та ще й дрібне!»

Справді, Флоріка не вирізнялася красою, зате була запопадлива до роботи. Годинами сиділа над мікроскопом, не розгинаючись, наче дивилась якийсь захопливий фільм. А з піддослідними морськими свинками поводитись так, немов ті щось розуміли:

– Не треба жахатись! Укол не болючий, а для науки це дуже потрібно...

В її великих очах тихо сяяла ніжність. Може, оте сяйво і приваблювало Лавра?

Білява красуня не без зловтіхи думала: «Цікаво, їй він також запропонує те, що й мені? На морських свинках експеримент удався, але ж ми – люди! Лавро обіцяв тоді золоті гори, навіть одруження, аби тільки вона погодилась на експеримент. «Історичний експеримент». Фанатик. На кандидата в женихи він тоді зовсім не надавався, але тепер...» Його загравання з Флорікою викликало в білявки невиразний внутрішній протест. Чимось він її все-таки зачіпав. Було щось у ньому небуденне, яскравинка, мінлива гра імпульсів – те, що називають творчим неспокоєм. Профіль його особистості не вміщувався у звичних рамках. Залишивши практичну медицину, Лавро з головою поринув у наукові дослідження, пропагував філософію медицини, все мудрував із генетичним кодом: «Треба підібрати ключик до цього шифру матінки-Природи!» Колеги, позаочі, звичайно, вже давненько кепкують: серед медиків Лавро – філософ, а серед філософів – медик. «І справді, вдає із себе хтозна-кого... Штукар. Але ж доктор... Досить відомий учений. У нього лише одна вада, але серйозна: окрім науки, ніяких захоплень, навіть у преферанс не

¹ У пробірці (лат.).

грає. Ще й іронізує: «В азартну гру тільки з Природою варто грати!» Він із тих, що не пристосовуються до обставин, а навпаки – пристосовують їх до своїх потреб. Сухар. А бач, як любенько та лагідненько підсів до робочого столика Флоріки. Щось дуже пильно розглядає предметне скло, бубонить... Певне, підбиває на експеримент. Бо яке до неї може бути почуття?»

Лавро насупив брови, чоло прокреслили вертикальні зморшки.

– Бачите, Флоріко, лейкоцитарна формула вашої крові значно відхиляється від норми. Давайте глянемо правді в очі: катастрофи ще немає, але...

На обличчя Флоріки набігла хмарина, дівчина зніяковіла, на губах з'явилася винувата посмішка.

– Я лікуюсь у протизобному диспансері...

– Давно?

– Та вже тривалий час...

– Ну, от бачите, рутинна терапія позитивного ефекту не дала, хіба не так?

Білявці здалося, що Лавро тішиться з неефективного лікування Флоріки, але приглушує свою радість, навіть забарвлює голос у співчутливі тони, йому нехай що, аби провести свій експеримент.

Не діждавшись відповіді, Лавро провадив далі:

– Але, як кажуть, не тільки світу, що у вікні. У вас, Флоріко, є перспектива на одужання! І не зиркайте на мене так недовірливо. Я беруся поставити вас на ноги! Просто і ясно.

Дівчина повернула до нього своє бліде обличчя:

– Справді?

– Авжеж! Тільки тут потрібна... деяка сміливість.

Вії у Флоріки затріпотіли, як метелики:

– Сміливість?

Білявка не витримала, повернула голову з пишною зачіскою і, мило усміхнувшись, кинула «шпильку»:

– Тут, Флоріко, йдеться про сміливість нашого шановного експериментатора.

– Це само собою, Альбіно, – вибачливо посміхнувся Лавро.

– Чого ж тоді, дозвольте спитати, ви шукаєте... жертв, хоча історія науки знає не одного дослідника...

– «Жертв»... – Лавро скривився, наче від кислоти. – Ох і язичок у вас, Альбіно... А втім, ви вже не зможете дорікнути... Я вирішив теж.

– На собі?

– Так. Разом із Флорікою.

Це подіяло на Альбіну, як холодний душ. Деякий час вона неспроможна була вимовити й слова.

– Оце вже по-чоловічому! – нарешті видихнула, труснувши золотистими кучерями.

– А буде ще й по-жіночому, як ви допоможете нам із Флорікою, – поправив окуляри Лавро.

– Ну, якщо зможу... – трохи розгубилась Альбіна, в очах її з'явився вираз настороженого очікування.

– Я хочу, щоб ви провели цей експеримент.

– Я? – вражено перепитала Альбіна, тицьнувши пальцем у свої повні груди. – Ваш експеримент?

– Так, саме ви. Я просто милуюся, спостерігаючи, як ви філігранно проводите операції. У вас висока експериментальна культура. Не скромничайте, в нашій лабораторії ви, Альбіно, перша.

Вона дивилась на обох – Лавра і Флоріку – здивовано і водночас злякано.

– Але ж ми ще не зачіпали генотипу людини. І ніхто в цілому світі...

– А чому б нам не розпочати? Все одно це мусить колись статися, як ви вважаєте? От давайте спробуємо. І для вас це нагода...

– Нагода для мене?

– А звичайно. Просто і ясно.

«Справді, – подумала Альбіна, – він каже правду, це нагода...» Холодок страху пройняв їй груди, відчула, що візьметься за цю операцію, що це таки її шанс. Проте ще заперечувала:

– Але ж генетична карта людського організму ще не розшифрована, тут можуть бути...

– Несподіванки? – осміхнувся Лавро. – Похибки? Хто ж від них застрахований? Парашут може й не розкритися.

«Фанатик. Самогубець», – змигнуло в очах Альбіни.

Флоріка не озивалася й словом, сиділа, схиливши голову, тільки інколи на її по-дитячому довірливе бліде обличчя набігала тінь занепокоєння, дівчина кліпала віями.

Лавро кинув запитливий погляд на Флоріку і продовжував, звертаючись до Альбіни:

– Про міру ризику ми вже говорили. Вовка боятися – в ліс не ходити, адже так, Флоріко?

– Так, – хитнула головою лаборантка і зажурено подивилась у вікно на інститутський сад, облитий багрянцем призахідного сонця.

Робочий день закінчувався, почувся дзенькіт посуду, шум і дзюркотання води з кранів, глухе постукування металевих дверцят лабораторних шаф, куди на ніч ховали реактиви і препарати.

Флоріка наче прокинулася, швидкими рухами почала прибирати своє робоче місце.

– А знаєте що, дівчата, – сказав, підводячись, Лавро, – якщо ви нікуди не поспішаєте, то заходьте до моєї комірчини, ще трохи поговоримо. Згода?

Авжеж, згода! Обом кортіло якнайбільше дізнатися, що там визріло у Лавровій голові. Альбіна, внутрішньо тремтячи, хотіла впевнитись остаточно, чи справді їй випав шанс, ну, а Флоріка думала про свою недугу.

– Людина живе в океані мікробів і бактерій, – заговорив Лавро, ходячи по зеленій килимовій доріжці поміж Флорікою і Альбіною, що вместилися в кріслах одна проти одної. – Ви тільки уявіть собі міріади цих невидимих напасників, тьма-тьмуца їх так і кишить навколо і в нас. Ці орди атакують нас удень і вночі, кожної миті. Дивно, як людина змогла вижити... Чи, може, спочатку планета була стерильна?

Лавро став біля широкого вікна, немов ждучи відповіді на своє риторичне запитання, задер голову, щоб не впали окуляри, і згори вниз, як півень, скося подивився на своїх слухачок. Оця його поза та й зверхній тон, – він говорив, наче перед студентською аудиторією, – дратували Альбіну, і вона опускала очі, щоб приховати невдоволення.

– Ні! – патетично вигукнув Лавро і знову заходив по кабінету. – Мікросвіт з'явився набагато раніше. Виживанням ми

завдячуємо імунній системі: вона виставляє бойові загони супроти інфекційних агентів, захищає кожну клітину нашого організму. Але чи може вона функціонувати безперебійно і безвідмовно? Тут відповідь однозначна: ні, не може. Всі структури цього світу – текучі, мінливі. Не становить винятку і наша імунна система, просто і ясно. З плином часу в оборонних лініях організму з'являються проломи, ворожі загони обминають редути і проникають до фортеці. Настає інтенсивне старіння, що зрештою веде до неминучого фіналу...

«Лінії, редути... – невдоволено кривила губи Альбіна. – Йому все просто і ясно. Чи ти ба, який Цицерон знайшовся! Замість того, щоб говорити про цитогенетику, розтікається білкою по дереву... Хто тут потребує лекції? Краще вже дискусія!»

– А я вважаю, вельмишановний докторе, – Альбіна поклала ногу на ногу й обхопила руками коліна, – що вирішальний тут інший фактор.

– Ну-ну, – Лавро спинився біля вікна, обіперся ліктем об лутку, – який же?

– В організмі є гени, які завідують процесом старіння.

– Ого! – криво посміхнувся Лавро. – Запрограмоване старіння? А значить, і... смерть?

– Так, і смерть запрограмована, – в очах Альбіни змигнула тінь. – Генів-могильників небагато – може, один на тисячу інших, та коли вони починають діяти – організм приречений.

– І коли ж вони починають? – закліпала віями Флоріка.

Альбіна подивилася на лаборантку, як ото вчителька на учня-тупака, і це було неприємно Лаврові. Чому, ну чому такі неширі люди?

– Ці гени даються взнаки тоді, коли організм вибуває з еволюційної гри, – сказала Альбіна, – тобто коли зародкові клітини перестають ділитися, припиняють своє розмноження і поступово гинуть. А це починається, – Альбіна повернула голову до Флоріки, – в трохи старшому віці.

Флоріка полегшено зітхнула, і це викликало ледь помітну посмішку в Альбіні.

– Та-ак... – Лавро поправив окуляри. – Просто і ясно. Значить, Природа створює для того, щоб знищити?

– Авжеж, відкинути все непотрібно, використане в еволюційному процесі, а що?

Лавро сів за свій стіл, обіперся ліктями, сплівши до купи пальці обох рук.

– «Еволюційна гра»... Ефектно, – сказав після деякої паузи. – Але це – генна міфологія, ми ж займаємось інженерією, генною інженерією. Ось так. А вашу гіпотезу запрограмованої смерті легко спростовує статистика довгожителів. Та якщо з царини міфів перейти до конкретної проблеми...

– Якої ж саме? – прохопилась Альбіна, пожадливо бажаючи, щоб він знову почав про експеримент.

– Здоров'я Флоріки. Рутинні методи не дають ефекту в лікуванні білокрів'я – спробуємо пересадку генів. Просто і ясно. Мені також потрібно посилити імунну систему, але назвімо цю операцію: «Здоров'я для Флоріки». Нехай вона так і увійде в історію науки.

– Та чи річ у назві? – не втерпіла Альбіна. Оте «флорікання» сиділо їй у печінках. – Ближче до діла.

В її уяві поставала картина операції. Тьмяний екран сканувального апарата. Несхибно ввести довгу голку шприца у мозок, у потрібну точку – не так-то легко. Тільки-но подумала про це, як відчула нервовий дріж у всьому тілі. Пусте, нема чого боятись. Ось тільки формальності обов'язково...

– Ви добре володієте цитологічною технікою, фрагменти відповідних хромосом я приготував, отже діло за вами, – Лавро вступив очі в Альбіну. – Ну то як, ви згодні провести... цей експеримент?

Альбіні раптом зробилося страшно. Збентежено опустила очі, обсмикнула сукню на коліні, в неї аж губи зворухнулися, щоб сказати: «Ні!». Але стрималась. Ще кілька секунд, і страх почав танути, наче крижина у теплій воді. Геть нерішучість і вагання! Хіба можна пропустити такий шанс? Але... Ніяких «але»! *Cave diem!*¹

І вже в її мозку сформувалась модель такого жаданого майбутнього. Епохальне відкриття! Сам же доктор Лавро визнає...

¹ Лови мить! (лат.).

– Я от що думаю... – нарешті заговорила Альбіна. – А чи це можливо в умовах нашої лабораторії? Хто нам дозволить?

Лавро зчепив і розчепив руки, ляснув долонями по столу.

– Все це я беру на себе. Створимо тут медико-генетичний центр. Обладнаємо дві суміжні палати. Згода, Флоріко?

Лаборантка якось мляво, ніби знехотя, кивнула головою.

– Ну, якщо так, – у голосі Альбіни вже не було вагання, – то напишете розписки, обоє.

– Розписки? – закліпала очима Флоріка. – Навіщо?

– Ну, мало чого... Про всяк випадок. Інакше я за цей експеримент не візьмусь.

– Добре! Добре! – повеселіло вигукнув Лавро. – Все оформимо як слід. Головне, що ми вам довіряємо, Альбіно!..

«Якби ти міг зазирнути в майбутнє, – не без зловтіхи подумала Альбіна, – може б, так не радів...»

– Отже, домовились – здоров'я для Флоріки! – Лавро бадьоро вийшов із-за столу. – Просто і ясно. Вище голови, дівчата, історія нас не забуде!

II

Доктор Лавро повільно виринав зі сну і ніяк не міг прокинутись, – так знесилений плавець відчуває поверхню води, а прорвати тоненької плівки не може. Напнулась – і тримає. Та навколо все більше і більше світла, крізь повіки воно проймає сітківку, всотується в мозок. Ху-х... Очі розплющились, і він побачив матово-молочний екран. Лежачи на боці, він дивився на нього і перед операцією, аж доки не заснув. Але тоді екран світився, добре видно було гіпоталамус та й інші структури мозку. Навіть після анестезії він деякий час іще міг стежити, як рухалась довга голка шприца... Пальці в Альбіни не здригнулись, ніби вона робила цю операцію не вперше.

Так, голова хоч і важка, але пам'ять не втрачена, це вже добре. А як там...

– Флоріко-о!..

– Ну от, знову... Тихіш-ше! Вона ще спить.

Зашурхотів накрохмалений халат, і до канапи підійшла Альбіна. Лавро вдихнув тонкий аромат її парфумів і остаточно прокинувся.

– Як самопочуття? – схилилась до нього Альбіна.

– Та я наче нічого, тільки важкість у потилиці, а як там Флоріка?

– Табло висвітлює – все в нормі. А що тут у вас? – вона подалася до узголів'я, де світилась індикаторна панель, зачепила його полою халата. – Теж усе добре, тільки трохи підскаочив тиск... Хочете встати? Зараз познімаю...

Легкими дотиками пальців Альбіна швидко позбирала датчики, що були прикріплені до тіла лейкопластиром.

Доктор Лавро поволі підвівся, намацав ногами капці, несамохіль струснув головою, надів окуляри й, обережно ступаючи, пройшовся по палаті.

– Ну що ж, координація рухів не втрачена, я все пам'ятаю, голова хоч і не свіжа, та почуваюсь майже нормально, залишається виждати, як запрацюють пересажені гени. Спасибі, Альбіно. Хоч наш академік і побоювався, експеримент «Здоров'я для Флоріки» почався нібито вдало. А як там вона сама?

– Чого це ви, докторе, все «майже» та «нібито»? Ось погляньте на свою... підопічну – одразу переконаєтесь...

– Гра відбулася, але...

– Ніяких «але»! – посварилась пальчиком Альбіна.

Лавро ще відчував себе її пацієнтом і говорив тихим, нерішучим голосом.

– Але... *Finis coronat opus*¹.

Флоріка спала здоровим сном, – докторові Лавру досить було одного погляду на осцилограф, щоби переконатися в цьому. Зелена лінія альфа-ритму² пульсувала з побільшеною амплітудою, ніби виводила якусь плавну мелодію. Здавалося, Флоріка вві сні дослухається до тієї мелодії, і то з великою приємністю. Так, сон у неї здоровий. Уповільнене дихання, ледь розтулені порожевілі губи, зволожена слиною білизна зубів, і на щоках уже проступає легенький рум'янець. Доктор Лавро з якоюсь невиразною

¹ Кінець – ділу вінець (*лат.*).

² Ритм спокою.

заздрістю дивився на лагідне, спокійне обличчя дівчини – разюча зміна! Де й дівся сірий, землистий колір, що так непокоїв його ще вчора.

– Чудова реакція, – пошепки сказав Лавро.

Флоріка раптом зворухнулась і розплющила очі. Не кліпала віями, а зосереджено дивилась на Лавра, ніби впізнаючи.

– Як почувася, Флоріко? – збентежився він.

– Нічого... Добре... А ви? – в її голосі почулася тривога. – Ви наче постаріли років на десять!

Лавро пішов до своєї палати, сів біля столика, підсунув до себе невелике овальне дзеркало на пластмасовій підставці. Так, обличчя посіріло й змарніло, на лобі пролягли дві зморшки. Справді, ніби постарів. І втома... Руки й ноги обважніли... Треба було таки обійтися без наркозу, але ж Альбіна...

– Трохи є, – сказав, повернувшись у палату до Флоріки. Дівчина вже сиділа на ліжку в білому накрохмаленому халаті, Альбіна заповнювала «історію хвороби». – Але це, я гадаю, післяопераційне... Просто і ясно.

Флоріка зітхнула:

– Якби ж то...

Альбіна тільки поглянула скося і продовжувала писати.

– У всякому разі, я ще не відчуваюсь дідом, – спробував посміхнутись Лавро, але замість посмішки на обличчі з'явилась болісна гримаса.

Так, він ще не став дідом, але в глибині ества відчув: реле старіння ввімкнулося, процес наростатиме. І якщо тисячі процесів у нашому тілі проходять незалежно від нашої свідомості, то цей, без сумніву, викликаний ним самим. Вирішив, бач, погратися з Природою. Ну, що ж... Страху нема, тільки цікавість: що буде далі?

– От що, Флоріко, – сказав спокійним голосом, ще й лагідно подивився на неї, – крім наукового щоденника, який веде Альбіна, ми мусимо завести і свої – треба записувати суб'єктивні спостереження: відчуття, думки, настрої.

– А навіщо?

– Потім, опрацьовуючи весь зібраний матеріал, ми зможемо краще, всебічно проаналізувати експеримент. Просто і ясно.

«Оце витримка, – заздрісне почуття кольнуло Альбіну, – говорить, як про сторонніх. Але реакція несподівана: він марніє, а

вона повниться силою. Наскільки він старший? Та ні, це не має значення». Уголос промовила:

– Особисті щоденники – це прекрасно, докторе Лавре. І треба якомога детальніше фіксувати найменші порухи, все знадобиться.

«Фіксувати» в основному випало на долю Лавра. Самопочуття Флоріки поліпшувалося з кожним днем, і вона коротко нотувала: «Настрій хороший, апетит є, аналізи кращають». Натомість доктор Лавро списував цілі сторінки, помічаючи, як підпадає, розладнується його здоров'я. Симптоми швидкого старіння не забарилися. Почали тремтіти руки, він впустив термометра; іншого разу не зміг налити реактив у мензурку; стало важко читати, літери попливли перед очима – довелося міняти окуляри; з'явилися сонливість, задишка, загальна втома. Десь через два місяці він почувався як восьмидесятилітній. Геть посивів і почав горбитись. Лягав охоче, вставав із великим трудом. Аж тепер зрозумів, чого постогнує його старенька мати: все тіло нило, наче побите.

«Генна аномалія, – кволо посміхався Лавро на прийомі в терапевта. – Але смак до життя ще є, жити цікаво».

Різке ослаблення організму доктор Лавро зносив майже спокійно, та коли його почали не впізнавати знайомі, а в тролейбусі навіть літні люди давали йому місце, – стривожився не на жарт. Щось тут не так. Операція, безперечно, проведена філігранно... Невже якийсь гандж у штамі? Виключено. Тоді що ж?!

Увечері покликав Флоріку – дівчина зайшла до палати ставна, здорова, кров з молоком.

– Що, вам погіршало? – закліпала повіками Флоріка.

– Може, й погіршало, – доктор Лавро скрушно зітхнув. – Я, мабуть, приляжу. А ти посидь коло мене. Враження таке, ніби зсуваюсь по схилу гори й нема за що зачепитись...

«О боже, як він подався! – подумала дівчина. – Бідний доктор Лавро... Де блиск його очей? Де міцна статура?»

– Кажете, нема за що зачепитись? – обізвалась якомога бадьоріше. – Але ж треба, треба щось робити!

Флоріка знову закліпала віями, на очах блиснули сльози.

– Ну, не слід так побиватись. Експеримент, скажемо так, наполовину вдався: ти позбулася лейкемії...

– Невже ви змирились зі своїм становищем? – стріпнула головою Флоріка. – Докторе, я вас не впізнаю!

Голос її зірвався на фальцет, це був крик самої душі – подив, обурення, заклик, і Лавро стрепенувся, немовби прокинувся з тяжкого задушливого сну. Сів на ліжку, ноги намацали капці. Вловивши зміну в його психічному стані, Флоріка продовжила штурм:

– Чим ви займаєтесь, докторе? Самі спостереження. Пасивність, цілковита пасивність. Схаменіться, поки ще не пізно. Чуєте? Саме зараз необхідна ваша знаменита мозкова атака, збурення думки.

Доктор Лавро підвівся, мовчки заходив по палаті, потираючи підборіддя. Бурмотів, ніби й не помічаючи Флоріки:

– Так, так. Справді... гм... Наче хтось сторонній.

Нарешті підійшов до Флоріки, поклав їй на плече свою старечу руку з набухлими венами, бадьорячись, сказав:

– Маєш рацію, треба діяти. Гра ще не програна, ми ще підкинемо дещо матінці-Природі. Просто і ясно.

Флоріка усміхнулась, як дитина, тішачись, що вдалося «ввімкнути» доктора.

«Гра в одні ворота, – Лавро намагався опанувати сум'яття в голові. – Та це поки що... Рахунок треба розмочити. Не може ж так бути». І раптом, як блискавка серед мороку: гамма-інтерферон¹! Вони ж недавно синтезували цей чудо-білок, отут, в оцій лабораторії. Це ж допоміжна армія для імунної системи, гроза вірусів!

– А що, коли ввести інтерферон, Флоріко?

Метелики її повік радісно змахнули крильми.

– Оце ідея! Інтерферон – це ж чудово!

– Але чи згодиться Альбіна? Вона така налякана...

– Хто наляканий? – дівчина стенула плечима. – Аніскілечки.

Ці експерименти їй потрібні для докторської.

– Ну, якщо так... Хоча й не похвалилась.

– Ні-ні, – Флоріка припала до грудей, – не треба Альбіни!

– Чому? – здивувався ошелешений Лавро.

– Та отак – не треба, і все.

¹ Білок, здатний придушувати віруси інфекційних захворювань.

Лавро погладив її по м'якому волоссю, як дитину.

– Дивно... В неї такі вправні руки і зірке око. Що ти проти неї маєш?

Флоріка знітилась, не знала, що й сказати. От не лежить її душа до Альбіни – і край.

– Ну, знаєте, окремі штрихи... Нешира вона, потайна. Ви, може, й не повірите... Я помітила: що гірший ваш стан, то кращий у неї настрій. Експеримент, на її думку, вдався повністю, розумієте?

Доктор Лавро на те лише гмукнув щось невиразне, пішов за ширму, переодягнувся в смугасту піжаму, що висіла на ньому, як на кілку. В постелі натягнув на себе біле простирadlo і, склавши на грудях руки, заплющив очі. Флоріка здригнулась: мрець!

– Будете вже спати? – запитала.

– Та ні, дівчинко, давай обміркуємо становище. Може, й справді обійдемося без Альбіни?..

Губи у Флоріки смикнулись, дівчина не змогла стримати посмішки.

– Авжеж! Авжеж!

– Я ось як думаю: штами мікробів, які вироблятимуть інтерферон, можна буде ввести підшкірно, наприклад, під лопатку...

– Просто і ясно! – Флоріка з задоволенням скористалась його улюбленим виразом.

Лавро кволо посміхнувся:

– Завтра попросимо в академіка препарат.

Флоріка пішла до своєї палати в гарному настрої – вперше за ці місяці. Надія підтримує людину хоч у якій скруті.

Чи потрібно детально розповідати, як відмолоджувався доктор Лавро? Не за день і не за два, звичайно, але сила після введення гамма-інтерферону прибувала кожної миті. З'явився апетит, пожвавішала хода. Почав набирати вагу.

– Просто і ясно, – сказав у відповідь на захоплення Флоріки.
– Імунна система працює оптимально.

Тепер у щоденник записував тільки приємні звістки:

«Щаслива рука у Флоріки! Старість відступає з усіх життєво важливих пунктів, вузлів і центрів. Поліпшилась робота серцево-

судинної системи, органів дихання, активізувалися обмінні процеси. Приємно молодіти!»

Молодість верталась, як в уповільненій кінозйомці, тільки кадри прокручувалися назад.

Альбіна ходила похмура, дратівлива; «флорікання» їй так дошкуляло, що одного разу не стрималась:

– Даремно радієте, органічних змін інтерфероном не вилікуєш...

У Флоріки захмарилось лице, глибоко в очах під густими війми темнів сум. З усього було видно – дівчина потерпає за свого доктора Лавра. Він же, власне, вилікував її від невиліковної недуги! Та й уся їхня лабораторія прихильно і доброзичливо стежила за перипетіями Лаврової «гри з Природою». От лише Альбіна...

Тим часом фільм про омолодження демонструвався далі й нарешті дійшов до останнього кадру: доктор Лавро став майже таким, як був перед початком свого експерименту. В усіх одягло від серця: старість відступила!

– Просто і ясно, – посміхався Лавро до Флоріки. – Гру ми виграли, хоч Природа вперто боронилася!

Помолоділий учений був на піднесенні: в особистому плані – взаємність Флоріки (вони вирішили одружитися), в науковому – залишалося систематизувати багатючий матеріал і написати монографію. Вважав своїм обов'язком також допомогти Флоріці в роботі над кандидатською. Авторитетні вчені не мали сумніву, що доктор Лавро – завтрашній академік. Лише Альбіна не приховувала невдоволення, мабуть, образилась, що ніхто її участі в експерименті не зауважував.

Уже був призначений день реєстрації шлюбу, Флоріка приміряла чудову сукню з білого шовку і таку ж білосніжну фату – в цьому вбранні та ще й у вінку вона була просто чарівна. Певне, відчувала це й сама, бо довго крутилася перед люстром. А тоді, тяжко зітхнувши, сіла біля вікна й чомусь зажурилася. Наче передчувала лихо. Задзвонив телефон – аж здригнулася.

– Ти не хвилюйся, дороженька, – кволим голосом обізвався Лавро, – я щось трохи занедужав...

– Які симптоми?! – скрикнула Флоріка.

– Симптоми старості...

– Зараз приїду, – Флоріка поклала трубку й почала скидати весільне вбрання.

III

– Цей напад – наче пенальті, – пробував жартувати Лавро. Він знову лежав у своїй палаті, вкритий білим простирадлом. – Тут гол невідворотний. Два – один на користь матінки-Природи. Просто і ясно.

Флоріка закліпала повіками й нічого не сказала. Їй не подобалося, що доктор, такий талановитий учений, зводить усе до якоїсь гри.

– А може, це звичайна хвороба? Ну, скажімо, грип.

– Ні, золотко, інфекції не виявлено. Це розлад гомеостазу¹.

– То що – знову інтерферон?

– Та ось побачимо. Генна інженерія має досить великий арсенал засобів, ти ж знаєш. Я хочу запросити ще геронтологів.

– Це ідея, – обличчя Флоріки проясніло. – Там є чудові фахівці. Я ось прочитала в реферативному журналі...

Доктор Лавро мовчки слухав її міркування, одразу вловивши, до чого йдеться. Тому, коли вона виговорила, пообіцяв:

– Не хвилюйся, любя, Альбіни я не запрошу.

Тієї ночі довго не міг заснути, лежав розбитий і безсилий. Круговерть думок то підносила до галактик, то кидала в глибину живої молекули. Наказував собі заснути, не думати зовсім, але... Думки напливали, ніби хмари з-за обрію, і не можна було спекатися їх, сховатися. Виринали й виринали. І наче це й не його мозок працював, а чийсь інший, він тільки спостерігав збоку, відсторонено. «Скільки проблем! Скільки запитань без відповідей! Ось хоча б... Та навіщо сушити голову? Однаково ж не докопаєшся, які сили ліплять і живлять ген, мікроскопічний білковий ланцюжок... Їх тисячі в живому організмі, це грандіозна система, справжній тобі зоряний космос. У космічних формуваннях – ієрархія, а тут? Чи є серед генів головні й допоміжні? Досить. Спати, спати, спати... А все-таки, як ген

¹ Гомеостаз – сталість внутрішнього середовища організму.

передає команду клітині, як він керує велетенським комбінатом? Як це здійснюється? Які тут біохімічні контакти? Як та які... Можеш «якати» скільки завгодно... Хоч би трохи поспати... От іще таємниця: програма життя організму здійснюється незалежно від свідомості... Скільки ще кодів не розшифровано... А де, власне, взявся генофонд на планеті?.. Як...»

Нарешті сон війнув на Лавра темним крилом, чоловік зіщулювся, огорнутий якимсь предковичним страхом. Так, певно, жахнулась первісна людина, підвівши голову і зазирнувши в океан Космосу. Відчув себе таким малесеньким, що годі й сказати. А проте – стиснув кулаки і посварився в небо:

– Гра ще не закінчена! Я ще заб'ю гол!

У відповідь пролунало зі сміхом:

– Ну що ж, дай боже нашому теляті вовка з'їсти!

Лавро опустил кулаки і прокинувся. Біля нього сиділа Флоріка, поруч вивищувалась Альбіна. Побачивши, що він розплющив очі, знову засміялась:

– Кому це ви погрожували, докторе? Чи не самому Господу богу?

Лавро нерозуміюче поводив очима, і Флоріка пояснила:

– Вже день, а ви не вставали. Коли чуємо – крик... – узялася за руку, намагаючи пульс. – Датчики поставимо?

Лавро кивнув, усе ще непорозуміло поглядаючи на Альбіну. Чого вона тут? Дивно, але тепер і йому її присутність була неприємна. Може, через той сміх і плаский дотеп? У всякому разі, йому одлягло від серця, коли вона пішла.

Далі фільм Лаврового життя розкручувався за тим же сценарієм – загальна слабість, задишка, втрата ваги, сивина... Терапія ніскілечки не допомагала, руйнівні сили не зважали на жодні пігулки, з кожним днем діяли агресивніше. Навіть геронтологам не вдалося вплинути на хід подій.

Доктор Лавро танув як свічка, і ніяк було зарадити чоловікові, окрім як знову ввести гамма-інтерферон. Чому він не пішов на це, хоч Флоріка пропонувала одразу після «пенальті»? Він, бачте, вирішив продовжити спостереження якомога довше, щоб нагромадити якнайбільше матеріалу і «таки розкрити таємницю». Сам собі слідчий!

– Хочу докопатися... Це ж аномалія в роботі генного апарата. Наче хилитається маятник: молодість – старість, молодість – старість. Той маятник – це я, Флоріко, я – людина-маятник.

Дівчина кліпала очима й зітхала, їй дуже кортіло, щоб маятник зупинився на позначці «Здоров'я», щоб у нареченого було все гаразд і їхнє життя ввійшло в нормальне русло. Та ба! Не такий Лавро, щоб заспокоїтись, очі його відкриті на світ, пожадливі до інформації. Ну, а про генетику й говорити нічого, тут він готовий життя віддати за краплину істини.

Флоріка, чергуючи біля недужого довгими вечорами, кожного разу нагадувала про інтерферон, та марно.

– Встигнемо, – відмагався Лавро, – ще мало цитологічних аналізів. Краще ось поглянь у вікно – які великі зорі! Наче поближчали... Знаєш, Флоріко, мені часом здається, що я вже колись був, і ти була зі мною, і все це вже було. Ось і зараз виринає якийсь тьмавий, невиразний спогад...

– Генетична пам'ять?

– Можливо. В цьому парадоксальному світі все можливе, але от ніяк не проклянуться головне, якась подія... Чорна пляма та й тільки, наче вугільний мішок у космосі. Знаєш, що це таке? Скупчення пилу. Цього «мішка» не побачиш і в найбільші телескопи, він проявляє себе, закриваючи зорі... Отак і в нашому мозку...

Доктор Лавро говорив тихо, бурмотів собі під ніс, Флоріка ледве розбирала. Замовк – подумала, що задрімав, і вже підвелася навшпиньки, щоб тихенько вийти. Коли ж ні, знову обізвався:

– Альбіна... Де це вона, що не з'являється? Її вже з тиждень нема...

Ще не розтанули в повітрі звуки цих слів, як двері зі скрипом прочинились, і в тіні (туди не сягало світло нічника) стала темна постать. Флоріку наче струмом ударило: Альбіна!

А Лавро не здивувався ніскільки, ніби передчував, що вона прийде.

– Це ви, Альбіно? А я щойно про вас згадував.

Альбіна підійшла до його ліжка, лівою рукою притискувала якийсь згорток до грудей.

– Лежите, докторе? – похлинулася дивним смішком.

– Та лежу.

– Ну й будете лежати.

– Чому? – заперечив Лавро. – Я – людина-маятник, буду хилитатися туди-сюди.

– Людина-маятник? Х-ха-ха! Дотепно. Ну й хилитайтесь... – насупилась, почала розгортати пакет. – Я ось принесла вам подаруночок... Щоб не скучали.

Шмати впали додолу, і на долоні в Альбіни застрибала химерна лялька – тонкі ноги-пружинки, зубатий рот, на кулястій голові – невеличкі ріжки.

– Подобається? Це – мій синок Гена, тобто Ген, отой самий, що відає смертю. Бач, який жвавий... Ну, годі кривлятися, перелякаєш доктора.

Лавро сперся па лікоть і уважно придивлявся до Альбіниного обличчя, Флоріка не могла й слова сказати, лише кліпала віями. Альбіна ж поколихала ляльку та й поклала в постіль до Лавра.

– Що означає цей спектакль? – стримано спитав він, уже здогадуючись, що сталося.

Альбіна хихикнула, кивнула на ляльку:

– Не здогадуєтесь? А ви ж такий проникливий, докторе... Просто і ясно, як ви мовите. Це той Генік, якого я ввела вам у гіпоталамус. Ви сказали: нагода для мене, от я й використала нагоду...

– Що?! – скрикнула Флоріка.

– ...Мій любий підопічний Генік, завідує старінням, – провадила своє Альбіна, зовсім не звертаючи уваги на Флоріку. – А ви не вірили, докторе, заперечували.

– Але ж я сам приготував культуру для операції.

– Ваша культура – х-ха-ха! – попливла в раковину, а шприц я наповнила оцими...

– А для Флоріки?

– Варто було б ввести і їй... Ширший був би експеримент. Але ви так пильно стежили за ходом операції... Потім вона заснула, і я використала свій шанс.

– Це ж злочин! – сплеснула руками Флоріка.

– Науковий експеримент – злочин? Х-ха-ха! Оце змоздила...

Флоріка прожогом кинулася до дверей. Зупинив її приглушений вигук доктора:

– Вернись!

Дівчина знехотя стала.

– Я хотіла подзвонити... викликати бригаду. Чи ви не бачите, що з нею?

– Хай там що, а ніяких бригад... Такий експеримент... А як ви, Альбіно, одержали ці білки?

– О, це було непросто. В клітині вони розміщуються на рівні шостої хромосоми... Я їх вивела *in vitro*.

От уже цей доктор Лавро! Він розбалакує так, ніби не його самого, а когось іншого ця божевільна кинула в лабети старості. Флоріка страшенно обурена. Що тут із нею теревенити? Негайно в психлікарню! А він цікавиться деталями «ризикованого експерименту», розпитує як та що.

– Просто і ясно: ми продовжимо початий експеримент, адже так, Альбіно?

– Е, ні! – злякано замахала руками. – З мене досить.

– Чому?

– Мене й так совість мучить. Ось тут, – показала на груди, – особливо вночі, наче вогнем пече. Оце віддала вам Геніка – може, полегшає.

– А ще як і записи, документацію... Адже вела?

– Звичайно, там уся біографія Геніка.

Флоріка ступила до неї, поклала руку на плече:

– То ходімо, віддаси.

– Е, ні! Це мій секрет, – посварилася пальцем на Флоріку. – Бач, яка хитра! – і вже до Лавра: – Я сама принесу, тільки нехай не йде за мною назирці, добре?

– Гарзд.

Коли Флоріка сіла біля доктора, він задумливо сказав:

– Отепер ми знаємо, як воно сталося... Просто і ясно. А я не вірив у ті гени...

– Я й зараз не вірю. Можливо, збіг обставин, випадок.

– Не виключено, але все-таки... Мусимо переконатись.

Почулися швидкі кроки, Альбіна прочинила двері, подала товсту теку Лаврові.

– Тут увесь родовід мого Геніка. Це він, рогатий чаклун, перетворив вас на маятника. Глядіть, він примхливий, схоче – зупинить!

Доктор Лавро поклав папку на тумбочку і, поправивши подушку, ліг, утомлено заплющив очі.

Альбіна знову посварилася пальцем на Флоріку і навшпиньках пішла з палати. У дверях обернулася, пошепки сказала:

– Нехай вони з Геником посплять.

Флоріка, також легенько ступаючи, вийшла в коридор, увімкнула «титан», почекала, поки він закипить, і налила білий лабораторний чайник. Може, Лаврові схочеться вночі пити. Вимкнула світло, щоб уже йти до своєї палати, коли він обізвався:

– Я не сплю, Флоріко, я все думаю...

Присіла на ліжко, нервово сказала:

– Є про що... Вона з самого початку була мені несимпатична.

А Лавра охопив незнаний досі настрій – напруга відринула, на душі полагідніло.

– Часом треба стати вище симпатій і антипатій. Ти знервована, люба, мабуть, іди вже відпочивай.

А сам не втерпів, увімкнув настільну лампу і розгорнув теку... Боже, скільки думок викликали з небуття скупі записи, схеми, фотознімки! Попрацювала Альбіна... І це ж поза планом, самотужки, тихцем. Так... А де ж ключик до цього гена? Їх небагато в організмі біля шостої хромосоми. Якби створити антиген... Отоді ніякої старості люди не знали б...

Доктор Лавро аж усміхнувся на цю думку. Оце перспектива... «Антистаростин»... Ні, не підійде, краще – «антиген». Одержав ін'єкцію – і ніякої тобі старості! Просто і ясно.

Раптом різкий напад втоми повернув його до дійсності. Коли б на воді – не зміг би рукою ворухнути, втонув би. А тут зсунувся на постіль і довгенько лежав, дослухаючись до того, що діялось у нього в грудях. Дихав поверхнево, бо з'явилися неприємні відчуття біля серця, у скронях тонко дзвеніло. Виходить, що не дуже воно просто і не зовсім ясно...

«Ну-ну, ти там не лінуйся, – подумки звернувся до свого серця, – працуй нормально, нам ще треба забити гол».

На світанку доктор Лавро заснув, йому наснилося, наче він жене м'яч до воріт, а там стоїть, розкарячившись і наставивши різки, Альбінин Генік... Сильним і точним ударом Лавро посилає м'яч під верхню перекладину, але прокляте одоробло встигає

підхопити його на роги, – чути шипіння, і трибуни сміються голосом Альбіни, Лавро озирається – там сидять самі Альбіни, тисячі, десятки тисяч Альбін! Він знову жене м'яча, і той чортів Генік знову проколює його рогами, а ті, на трибунах, регочуть, аж заливаються. «Головою! Головою!» Він б'є головою, але спотикається і падає.

– Вам погано? – Флоріка гладить йому чоло, долоня її знімає жар, і Лавро нарешті приходить до тями.

– Треба ввести гамма-інтерферон, – пошепки, ніби по секрету каже він. – Виграємо час...

Ця незвичайна історія продовжується. Маятник Лаврового життя коливається з певною, вже установленою амплітудою. За минулий рік він чотири рази змінював молодість на глибоку старість. Наукові дослідження із синтезу гіпотетичного антигена, розпочаті вченим, ведуться силами всієї лабораторії.

Флоріка захистила кандидатську і тепер спеціалізується на цитології. А одруження вони відклали до того дня, коли буде завершено програму досліджень.

– Просто і ясно, – усміхається доктор Лавро. – Нас поєднає ланцюжок того самого білка, що вимкне старість, хоча він і має бути мікроскопічним.

ОХ, ЦІ ТЕЛЕПАТИ...¹

I

«**О**т навіжений – знову завів! І нащо такі мотоцикли роблять? Реве, як трактор!»

– Так це ж перегоновий, хіба не бачиш?

Сева підвів голову, на якій виблискував шолом, озирнувся, але нікого поблизу не було. Що за дивина? Та й як би він міг почути цей дівочий голос у такому ревищі?

«Та вимикай же, бовдуре, голова тріскає!»

Сева заглушив. Скинув рукавицю, потер пальцями чоло. Мотоцикл у порядку, а от голова... Звідки цей голос? Адже він виразно чув: лементувала якась дівчина, точно – дівчина! І гукала до нього, ну, звичайно, він один тут із мотоциклом...

Спантеличений Сева задер голову й подивився на густий каштан, що розкинув над ним віти, немов дівчина могла бути там. Нічого не побачивши, окрім лапатоного листя, зітхнув, узявся за кермо і вивів мотоцикл із двору, не запускаючи мотора. І тільки на

¹ © Бережний В., текст, 1986.

© Алімов Б., ілюстрація, 1962.

дорозі наліг ногою на педаль. Під кулеметний тріск хлопець думав: чи справді було, чи, може, здалося? «Вимикай... голова тріскає!» Чув же, виразно чув...

Наступного дня, здибавши на перерві свого друга Едика з п'ятого курсу, відвів його в дальній кінець коридору і по секрету розповів:

– Розумієш, учора завів свого «Ягуара», прослуховую, мотор реве, як звір, коли якась дівчина просить: «Це ревіння мені заважає, припинить, будь ласка».

– Чи ти ба, яка ніжна особа! – реготнув Едик. – Наша, з автодорожнього?

– Та в тім то й річ, що не знаю.

– Чому ж не познайомився? Чи не гарна?

– Не міг я познайомитись, її не було.

– Ти ж кажеш, говорила..

– Та говорила, голос приємний, а її самої не бачив.

Едик зареготав:

– Ну, ти штукар, Севко! Вона що – невидимка? Чи, може, то якась пташка обізвалася людським голосом?

Сєва знизав плечима:

– Кажу ж тобі – чув, отак, як оце тебе.

Едик перестав сміятись, окинув товариша уважним поглядом, поклав йому руку на плече:

– Слухай, а раніше з тобою нічого такого не було? Не причувалось?

– Ні.

– Не привиджувалось?

– Ні.

– І голова не поболує?

– Та ні, я цілком здоровий, недавно і медогляд пройшов.

Едик помовчав, а тоді знову вискалив зуби:

– Отож, якби ти не їздив сам, а посадив кралечку та обнявшись... Отоді не причувалися б дівочі голоси! Та ти не хмурся, знайдемо твою невидимку.

Домовились після занять пересвідчитися, чи справді існує такий феномен, а заодно й покататись. Та Едикові кпини зіпсували Сєві настрої, хлопець уже шкодував, що похвалився гострому на язик товаришу. І кожного разу отак – хоч що йому розповіси,

одразу висміє тебе, зобразить якимось дурником, недотепою. Треба буде... А що треба, Сєва й сам не знав, якось так складалося, що Едик завжди верховодив. Може, що вищий на зріст? Ну, то й що? Сєва струснув головою, щоб одігнати «дурні думки» і зосередитись: лектор саме пояснював конструкцію автомобіля без коробки швидкостей.

...На Київ опустилося золоте крило надвечір'я, коли хлопці підвели свої мотоцикли до густолистого каштана.

– Тут я стояв, – сказав Сєва.

– Ану ж давай запустимо! – Едик обвів поглядом лоджії сусіднього будинку. – Чи обізнеться?

Разом заревіли обидва мотори, різкі стріляючі звуки вдарили по будинках, заповнили простір аж під самісіньке небо. Едик щось крикнув Сєві, але той не розібрав. Зате голос дівчини почув:

«О, вже їх двос... Ну й телепні! Та чи ви припините нарешті?»

Сєва миттю загнушив, ніяково позирнувши на товариша. Той також вимкнув.

– Чого так швидко?

– Ображається... – Сєва подивився на будинок. – Хіба ти не чув?

– Ні. Окрім ревища мотора, нічого не чув.

– А вона обізвалася зразу. Просить припинити.

– Слухай, а може, ти краще припиниш розігрувати мене?

Вигадав таке...

Цієї саме хвилини з парадного вийшов чоловік у білому халаті, одразу видно, що лікар, і попрямував не до машини медичної допомоги, а до них. Сєва тільки глянув, так і здогадався, про що буде мова.

Лікар уважно подивився на мотоциклістів і тихо, якось довірливо сказав:

– Тут одна хвора дівчина... втім, вона вже одужує...

– Та, що не любить мотоциклів? – прохопився Сєва.

– Їй потрібна тиша, розумієте, її нервово-психічний стан...

– Я так і подумав, що вона нервова, – закивав головою Сєва.

– Тільки-но лементувала.

– Лементу я не чув, – здивовано глянув на нього лікар. – Бачив тільки, як болісно скривилось її лице, коли загурчали мотори. Вона в цей час відпочиває на лоджії.

– А який хоч поверх? – спитав Едик.

– Сьомий, але й туди долітає. А ви ж можете заводити подалі від будинку.

– Гаразд, – винувато усміхнувся Сєва, – раз таке діло... Ми ж не знали...

Лікар заспішив до машини, ось вона тихо фуркнула, нечутно покотилася поміж будинками, а хлопці переминалися з ноги на ногу біля своїх яскраво пофарбованих мотоциклів.

«Чи ти ба, яка істеричка, – подумки обурювався Едик. – Ще й кривиться...»

– Ану давай, Сєво, вдаримо їй концерт! Щоб знала, як маніжитись.

Едик, наперед смакуючи ефект, гучно зареготав, але тут же вмовк, прикусив язика. Сєва так блиснув своїми чорними очима, що Едик знітився, одвів погляд убік і, замість того, щоб надавити на заводну педаль, опустил ногу на землю.

– Ти чого? – силкуючись оговтатись, але все ще із затаєним страхом огризнувся Едик.

– А того, що треба совість мати. Дівчина хвора, і лікар просив, а він – «концерт»!

«Оце хороший хлопець, – раптом почув Сєва, наче прошепотіло над вухом. – Добрий...»

Обличчя йому полагідніло, хлопець подивився на лоджію сьомого поверху і мимоволі помахав рукою, наче хтось там міг побачити цей жест. Не заводячи, вивели мотоцикли на вулицю. Сєвине серце билось в радісному ритмі: незнайомка похвалила його, це – раз, а друге – вдалося приструнити самовпевненого верховоду. Едик деякий час хмурився і сопів, але до суперечки в них не дійшло, гасали один за одним, поки зовсім звечоріло і Київ осяяли гірлянди вогнів. Прощаючись, Едик не втерпів:

– Слухай... ти справді її «чув»? Мені й досі не віриться...

– Кажу – справді, – смагляве обличчя Сєви на мить осяяла посмішка.

– А чому ж я...

– Не знаю, – здвигнув плечима Сєва. – Може, налаштований не на ту хвилю.

– Дивно, це дуже дивно, – поміркував Едик. – Це ж виходить... телепатія! Так? Зажди... – він ляснув себе рукавицею по

чолу. – Можна ж перевірити! І як це я зразу не згадав? У мене ж є хороший знайомий, ми інколи в шахи граємо...

– А до чого тут шахи?

– Він працює в науково-дослідному інституті... от не пригадую в якому... Зв'язано з біологією, психологією... Так він часто заводить балачку про цю саму телепатію та ще пара... пара...

– Парапсихологію?

– Так, саме телепатія і парапсихологія – це його коник. Я йому розкажу про тебе, обов'язково. І про ту твою... невидимку.

Сева поморщився: поміж них двох (мав на увазі себе і дівчину) вплутається ще один... Та хіба Едика спиниш? Ех, і навіщо він похвалився?..

Помітивши кислу гримасу на обличчі товариша, Едик вигукнув:

– А що? Він перевірить!

– Навіщо ж перевіряти, коли я й так знаю?

– Ну, це ще не факт... Може, тобі причулося, може, в тебе ті... як їх... слухові галюцинації. Є такі... – хотів сказати: хворі, але похопився, – такі люди, що чують «голоси». Сам бачив – іде і розмовляє.

– То ти вважаєш, що я вже того... з глузду з'їхав? – перебив Сева.

– Та ні, просто цікаве явище, якщо ти, звичайно... коли це справді.

– Ну, добре, давай твого науковця, – бадьорим голосом сказав Сева і подумав: «Може, й він нічого не почує та й відчепиться».

II

Федора Липського провели на лоджію, де в шезлонгу сиділа, розслабившись, заплющивши очі, чорнява дівчина. Призахідне сонце, вже не таке пекуче, як удень, освітлювало їй лице і майже всю постать. Липському досить було одного побіжного погляду, щоби скласти собі уявлення про дівчину. Гарні засмаглі ноги, і вся постать, видно, струнка, обличчя хлопчакувате, трохи грубе, як для дівчини. Навіть легенький темнуватий пушок на верхній губі помітив.

– Це до тебе, Полю... науковець.

Сказавши так, лагідна літня жінка (Липський подумав, що це мати) причинила скляні двері та й пішла до квартири.

Дівчина розплющила очі й, побачивши ще молодого кремезного чоловіка, зашарілася, осмикнула сукню на колінах.

– Ви, отже, Поля, а я – Федір Липський, – він ступнув до неї енергійно, потиснув руку і без церемоній сів на розхитаний стілець, який заскрипів і мало не розвалився.

– Обережно, впадете... – усміхнулась дівчина.

– Нічого, я не скляний! – і собі усміхнувся Липський.

І через кілька хвилин уже розмовляв із Полею як давній знайомий.

– Найперше, я хотів пробачитися за мотоциклістів. Хлопці захоплюються і часом не зважають... Он вони там стоять під каштаном...

Поля підвелася і, трохи перехилившись через поруччя, поглянула вниз.

– Ну й ревучі ж їхні мотоцикли, – хитнула головою, знову сідаючи в шезлонг. – Повірите, голова розколюється! А я ще нездорова...

– Цілком поділяю твоє обурення. Часто мотори ревуть зовсім без діла, вхолосту. Ось я проходив повз гастроном – навпроти входу стоїть парковий трактор, мотор гуде, аж кабіна трясеться, з труби валить дим, а водій зайняв чергу за ковбасою... А спитайте: «Чому не заглушив?» То ще й обуриться: «Нащо? Я зараз іду!» Отак і пускають за вітром державне пальне, та ще ж і повітря отруюють.

– Ого, ще й як!

– Ну, ти хоч хлопців добре відчитала! Тобто цього... Сєву, Едик не чув.

– Відчитала? – здивована Поля аж подалася вперед. – Коли? Я ж не виходила...

– А подумки? Сєва твердить, що чув, як ти просила заглушити...

На Полиних щоках з'явилися рожеві смужки.

– І що ж він чув?

– Він каже, – вимовив із притиском Липський, – що дівчачий голос попросив припинити ревище, ну, тобто заглушити мотор.

Хлопець дуже здивувався: чув голос, а поблизу нікого не було. Наступного дня вони вже з'явились удвох з Едиком, це мій приятель, щоби пересвідчитись, розумієте, і ревнули двома моторами... – говорячи, Липський уважно стежив за виразом Полиного обличчя. Дівчина ніяковіла, прикушувала нижню губу – чи то щоб не розсміятись, чи щось пригадуючи. – І цей самий Сєва знову почув твоє звертання...

– А звідки він узяв, що це я?..

– До них лікар підходив...

«От дивина... «Почув». Той хлопець «почув». А я ж тільки в думці... Що ж це зі мною трапилось? Раніше такого не було...»

– То було таке чи не було? – раптом спитав Липський.

Поля здригнулась. Невже й цей «чує»? Мабуть, ні, по ньому не видно. Але настирливий, чого це він допитується?

– А ви... – примружилась Поля. – Що ж тут такого?..

– Я тобі поясню... – Липський аж подався вперед, і стілець під ним знову загрозливо зарипів. – Бачиш, якщо це мало місце, так би мовити, фактично, то... В тебе яка освіта?

Полине обличчя пересмикнулося.

– Та от хотіла вступити в Інститут народного господарства... Не вистачило півбала... Уявляєте? Це мене так підкосило... Ну, як я тепер додому повернусь? Я з Батурина, а тут – у дядька й тітки.

– Стреси дуже небезпечні. Тільки спорт – надійний засіб...

– Лікар каже, якийсь невроз. Якби дядько не дістав індійської трави (у нього друг – моряк), то не знаю, чи й підвелася б...

– Так-так, це дуже цікаво, – закивав головою Федір. – Якщо в тебе, Полю, виникли такі здібності...

– Які? Про що ви говорите?

– Ну, як би тобі популярніше... У вас із цим Сєвою встановився зв'язок...

– Який зв'язок? – у Полі аж брови підскочили. – Я його й у вічі не бачила, того Сєву!

– Оце ж то й цінно, що на відстані! Зв'язок телепатичний.

– А-а... – полегшено відітхнула дівчина. – Хіба що так.

– Отож, якщо це справді, так би мовити, в дійсності, то... не журися за тим інститутом. Я влаштую... Будеш у нас... молодшим науковим працівником!

Поля здивовано видивилась на нього і цієї ж миті «почула»:

«Я доб'юсь... я переконаю директора... Це ж феномен... Готова дисертація... Нарешті й я захищуся. Тільки опрацювати методику експериментів... Співавторство? Нехай і не заїкаються. Хоч би й шеф... Тут головне...»

Правду кажучи, дівчині було ніяково «підслуховувати» чужі думки, вона опустила очі долу і ніби вимкнула ту передачу.

– От що, Полю, – сказав Липський, – мене давно цікавить парапсихологія, зокрема телепатія. І коли Сева розповів...

– Зрозуміло, – кивнула головою дівчина.

– О, якби то воно було зрозуміло! Світова наука...

– Я кажу, мені зрозуміло, чого ви прийшли. Хочете, щоб я стала піддослідним кроликом!

«Гостра на язык... – вловила Поля. – Вольовий характер. Треба було взяти магнітофон».

– Ти таке скажеш, Полю... Досліди тут які? Передача думки на відстань. Чи символами, чи словами. Не просто звуками, телефоном чи по радіо, а, так би мовити, безпосередньо від мозку до мозку. Хіба не цікаво? Сева якраз хотів упевнитись...

Федір говорив так запобігливо, так упрощував, що Полі стало аж незручно.

– Ну, що ж... можна спробувати, – погодилась.

– Це ось спеціальні картки, – Липський витяг із кишенки рожевої теніски три папірці. – Ось поглянь, тут зображено трикутник, на цій – коло, а на цій – зірка. От і спробуй передати ці зображення Севі. А він, якщо сприйме, намалює. Спочатку – трикутник, у такому порядку, як я тобі показав. Тільки не спіши, зосередься...

Федір подав їй картку з трикутником і затамував подих. Поля мовчки, пильно поглянула на зображення і на мить заплющила очі, всього лише на мить, і одразу простягла руку за другою карткою, потім за третьою...

«Спішисть, – подумав Липський, – нервує, це не годиться, навряд чи щось вийде...»

– Уже? – спитав насторожено.

– Так.

– Ти не проти, я запрошу сюди хлопців, – Липський підвівся і ступнув до трубчастого поруччя.

– Я вже сама запросила, – ніяковіючи, сказала Поля.

Федір розгубився:

– Коли? Як?!

– Та отак, у думці, тільки-но...

Через кілька хвилин Сєва прохилив двері на лоджію, а за ним і Едик. Липський отерп, не вірив своїм очам. Але ось же вони! Переминаються з ноги на ногу...

– То це ви... – почав Сєва, дивлячись на Полю. – Це вам... того... мотоцикли...

– Це мені «того», – усміхнулась Поля, міряючи поглядом хлопців.

– А картки? – Липський ухопив Сєву за лікоть. – Намалював?!

Сєва тицьнув папірці, вони затремтіли в руках науковця.

– Так... так... – мимрив Липський. – Трикутник, коло, зірка. Все правильно... І сюди ви оце піднялися за викликом?

Обізвався Едик:

– Сєва сказав, що запросили, от ми й явилися. Дуже приємно познайомитись. Едик. Ми з Сєвою студенти автодорожнього.

– Я вражений! – вигукнув Липський, потираючи долоні.

– Що? – не зрозумів Едик.

– Я вражений наслідками нашого експерименту! Тепер немає сумніву, Полю, що ти, можна сказати, володієш незвичайними, телепатичними здібностями... Феноменально!

Може, ще більше була вражена сама Поля. Спочатку їй і самій не вірилось, подумала: їм лікар сказав про її обурення. А тепер... Що ж це таке? Що з нею скоїлось? Чи не захворіла знову? Так наче ж покращало.

– Протокол би оце скласти, – Липський обвів усіх безпорадним, розгубленим поглядом. – Хоча... ніхто не повірить. Потрібна, так би мовити, компетентна офіційна комісія... А я в щоденник занотую.

Він позирнув на свого хронометра і раптом почав потягатися, розводячи руки над плечима, потім бити поклони... Едик бачив це не раз і не звертав уваги, а Поля і Сєва, звичайно, здивувалися. Коли ж Липський закрутив навсібіч головою, а тоді виряченими очима, дівчина пирхнула зо сміху. Сцена й справді була комічна.

– Що з вами? – крізь сміх спитала Поля, коли Федір перестав розмахувати руками.

– Зарядка, Полечко, велике діло. Заспокоює нерви і стимулює розумову працю. От я вже й бадьорий, сповнений насаги. Кажуть, Липський – спортсмен у науці, силові прийоми, ха-ха-ха! А що? Ось оформимо тебе – побачиш, що міцні лікті теж потрібні, – він зігнув свої волосаті руки і почав працювати ліктями.

Хлопці зирнулись, тамуючи сміх. Поля підвела очі на Липського, зосередилась: він уже думав про вечерю; поглянула на Едика, що стояв, спершись ліктем на поруччя, – цей думав про катання на мотоциклі; перевела погляд на Севу – і щоки їй почервоніли: юнак думав про неї і думав гарно, із симпатією. Це створило дівчині добрий настрій, так як ото похмурого дня раптом прогляне сонце. Поля повеселіла, це навіть зауважив Липський, і попрощалася з ними по-дружньому.

III

«26.VI. Щоденникові записи – це також документ, принаймні для мене особисто. Не міг же я, справді, для перевірки сказаного Едиком, організувати цілу комісію! Тепер – інша річ, та й то поспішати не слід. Насамперед – закріпитися, зібрати матеріал. У цій грі потрібно якомога більше козирів.

Коротко про наслідки перевірки.

Відстань до каштана (мотоцикли) по горизонталі – 77 м. Це один катет, другий – 24, таким чином гіпотенуза 85 м. Отже, перший і другий телепатичні сигнали були сприйняті Севною (уточнити прізвище) на відстані 85 м. (Це може підтвердити Едик Макуха).

27.VI. Розмова в директора у післяобідній період. Як і слід було сподіватися, – обережний скептицизм. «Ви завжди е... е... щось мудруєте. А дисертація в ембріональному стані». Без іронії він не може, кажуть, називає мене презрїлим аспірантом. Тепер я доведу, тепер покажу, на що здатний Липський! Ото буде фурор, сенсація! Я розповідаю йому про телепатичний зв'язок, а він тільки е-екає та зблискує окулярами. «Не нове, були вже всякі е... е... фокуси». Побачимо, як ти заекаєш, коли я приведу Полю. А може, просто до президента Академії? Ех, треба було!.. Поспішив.

28.VI. Несподівана перешкода: лікар ще не дозволяє Полі виходити. Впертий чоловік, не хотів показувати історію хвороби, довелось розповісти про незвичайну здатність Полі, доводити, що це в інтересах науки. Ще одна втрата інформації. Ну, та цей, гадаю, не полізе в співавтори. А може, його в комісію ввести? Хоча ні, відпадає. Потрібні науковці, обов'язково двоє-трьох світил, у всякому разі – не менше одного.

30.VI. Буваю в Полі щодня в післяробочий період, тітонька вже поглядає на мене скося. А ми тільки й розмовляємо про телепатію. Поля запевняє, що в період до хвороби ніяких таких явищ не було.

1.VII. Нарешті Поля може виходити. Запросив її з Сєвою до інституту в дообідній період, як і було домовлено з шефом. Не прийняв. Секретарка вирячила очі, замахала руками (копіює шефа), зашипіла, стара карга: «Зайнятий! Звіт. Подзвонили терміново!» Тільки тоді замовкла і мовби закам'яніла, коли я почав робити зарядку. А мені необхідно було заспокоїти нервову систему. Отак і рухай з ними науку. А треба ж терміново вирішувати питання про зарахування Полі до нас у штат. Хоча б лаборанткою.

1.VII. Вечірній період. Несподівана осічка! Виїхали в ліс за Пущу-Водицю. Сонце вже зайшло, жара спала, було так гарно, і на тобі – нічого не вийшло!

Сєву поставив за 85 м із чистим аркушем паперу, на якому він мав намалювати просту геометричну фігуру, котру я мав показати Полі, яка мала думкою передати йому. А накреслив я турнік, тобто три лінії, розташовані під прямим кутом одна до одної. Поля зосереджувалась, насуплювала брови, заплюшувала очі, й нічого не вийшло. Гукнув Сєві, щоб підійшов на п'ять кроків, і знову нічого. Так ми скорочували відстань, аж поки він не підійшов упритул і не почав дурнуватю посміхатися. Хто ж із них не спрацював? Не може ж такого бути, щоб обоє – і передавач, і приймач – одночасно вийшли з ладу! Певне, Сєва, скалить зуби... Мене аж пересмикнуло всього, мало не зацідив йому в мармизу, але тієї ж миті переключив енергію на фіззарядку.

Поля була явно засмучена й зажурена. Одрозу ж пішла до машини і поставила вимогу відвезти її додому, тобто до тітоньки. Мені не залишалось нічого, як сісти за кермо. Дорогою всі мовчали.

Що ж буде завтра? От скандал! Як навмисне, чортів е-екало призначив зустріч на ранковий період... Відкласти? Він їде у відпустку. Але якщо Поля втратила здатність... От уже – як не щастить, то не щастить! Усе збігається до купи, скручується, і виходить дуля...

2.VII. Шеф прийняв у передобідній період. Я заледве умовив це дівчисько поїхати. «Боюся», «нічого не вийде» і т. п. Одне слово, розпустила нюні. Ти, кажу, так себе не налаштовуй, хоча, може, й без перевірки обійдеться, Сєва там где, на випадок чого – скаже, болить голова. Нарешті це теля погодилося. Примусив її зробити кілька вправ, і поїхали. Сєва вже стовбичив біля інституту, так що до кабінету зайшли втрюх. Шеф підвів свою конячу голову і запрацював біластими повіками, певне, пригадуючи що й до чого. Оце, кажу, та дівчина, про яку, кажу, я вам казав. А оцей студент (тобто Сєва, уточнити прізвище) може все підтвердити. Поля, кажу, і заяву написала, так що черкніть резолюцію та й почнемо працювати з нею, як зі штатною одиницею. А одиниця стоїть, опустивши голову, і мовчить, наче їй заціпило. Куди ж пак, побачила професора! Член-кора! Переді мною, бач, не ніяковіє, не зважає на те, що я скоро не те що кандидатом, а доктором стану. Висмикнув я заяву з її рук, поклав на стіл під самісінький хобот. Старий хитряк засопів, глипнув на мене, наче давно не бачив. Потім заплямкав: а чи не можна, е-е-е, щоб і я переконався... Ну, думаю, все пропало, але відступати нікуди. Не хотілось вас затримувати, кажу, завтра у вас відпускний період починається, та якщо ви не вірите... А він своєї. Наука, е-е-е, спирається на дослід... Якби я володів телекінезом, був би йому дослід – усі три телефонні апарати так би й пошпурих у його плішиву голову. Та хоч як я намагався зрушити поглядом хоч один – нічого не вийшло.

Тим часом старий загадав Сєві сісти в найдальшому кутку, де саме смалило сонце, і той почав жмуритися та крутити головою, ніби коло носа гедзь літає. Попросив пересадити, старий – нізачо. Ну, думаю, все одно викручусь, ми ж із Сєвою заготували варіант хворої голови. І взагалі, професора обвести навколо пальця – раз плюнуть. Але все-таки я хвилювався. І коли старий звелів мені одійти до дверей, а сам нагруднював щось на аркушику і схилився до Полі, що вже сиділа біля його столу, мої нерви так напружились, що я почав робити зарядку.

Ненароком наближаюсь до столу, старий швиденько затулив свій малюнок, махнув рукою, щоб я одійшов. Тим часом бачу – Сєва креслить, малює! Закінчив, засунув олівець у нагрудну кишеньку. Професор підкликає його, дивиться на малюнок і починає гладити своє тім'я. Розгубився, не знає, як реагувати! Підходжу – і що ж бачу? На обох аркушиках зображена... ракетка. Овал і лінія держака. Тільки на контрольному листочку менший розмір, у Сєви малюнок більший. Зі всією серйозністю запитую: ну що, тепер накладете резолюцію на заяві? Старий мовчить, сопе, огинається. Починає е-екати. Ви, Липський... е... е-е... знаєте, що я люблю теніс... Та я вас ніколи не бачив із ракеткою, кажу; тепер я не граю, каже, але все одно люблю цей вид спорту. А я, наприклад, люблю бокс. Ну, то що, питаю, з того? А те, каже, що давайте поставимо, е-е-е, ще один дослід, і запитусь Полю: ви не стомились, дівчино? Поля погодилась. Я одійшов до дверей, Сєва сів на свій стілець, а професор щось вивів на новому аркуші і вручив його Полі. Дивлюсь – Сєва вже виводить олівцем, лінія телепатичного зв'язку працює. Готово! Професор попросив показати і вже не гладив своє тім'я, а голосно плямкав. Отепер, е-е-е, і я бачу... Підходжу: на обох аркушиках – знак параграфа. І треба ж таке вигадати! Параграф! Та навіть у картках Зенера¹ такої фігури немає. Бачу – старий шкарбун зацікавився молодятами, вже не згадує про «всякі фокуси», почав розпитувати про навчання, уподобання і т. п., навіть про сни. Я все це слухаю та й думаю: невже мітить у співавтори? А може, запропонувати? Мовляв, під вашим керівництвом... Та навіщо воно йому? Давно доктор, член-

кор... Ну от що, плямкає, зарахуємо вас лаборанткою у відділ функціональної біології, але треба вчитися... Може б, ви пішли на вечірній біофак? Поля цвіте, ще б пак, сам професор опікується нею, а я собі думаю: навіщо їй сушити голову на тому біофакі? Я зроблю її славетною на весь світ без ніякого диплома. І ще старий почав просторікувати, щоб вони із Сєвою і далі дружили, особливо в навчанні. Це мене обурило. Та яке тобі діло, думаю, до їхньої дружби? Вони під моїм керівництвом. А може, я ще сам із нею

¹ Карточки із зображенням простих фігур, застосовуються в дослідах із телепатії.

подружу? Взагалі... це ідея! Різниця в роках невелика – трохи більше десятка. Поглянув на Полю – опустила очі.

Написавши нарешті резолюцію на Полиній заяві, шеф узявся за мене. Треба здати анамнез. Важливо встановити, як ввімкнувся телепатичний механізм. Чи спостерігаються функціональні зміни в центральній нервовій системі, зумовлені хворобою? Досліди необхідно поставити на солідну наукову основу, разом із фізіологами, морфологами і психологами опрацювати методику, яку треба буде розглянути на Вченій раді після його повернення з відпустки. І т. д. і т. п. Я нагадав, що це, власне, моє відкриття і я не хотів би ділитися ні з ким, окрім нього самого. Тут пахне державною премією. Як він на мене глянув! Як заплямкав! Наука тепер твориться колективно, і це не той випадок... І т. д. і т. п. Нічого, я ще покажу, який це випадок. Головний козир у мене. Фігури там усілякі, параграфи, так би мовити, насіннячко. А як продемонструю передачу думки – якої ви тоді заспіваете?

4.VII. Сева з Едиком мали поїхати з будівельним загоном кудись у Сибір. Домігся, щоб Севу звільнили. Наука вимагає жертв. Ех, якби я міг його замінити! Нехай би їхав хоч на Камчатку. На жаль, голова в мене розумна, але приймати думки на відстані не може. Я з Полею перевіряв. Шумить, як самовар. Навіть індійська трава не допомогла. Дівчисько пирхає зі сміху.

5.VII. Поля поїхала до свого Батурина. Хотів і я з нею – відмовила. Взагалі в даний період ставиться не дуже прихильно. На мої натяки іронічно посміхається. Севи теж не видно, чи не на мотоциклі чкурнули до Батурина?

28.VII. Розмова з шефом. Відпускний період старий провів добре. Обвітрений, великі, як долоня, вуха облупилися, зморщене лице посвіжіло. Тон бесіди був доброзичливий, поки не дійшло до фізіологів, морфологів і психологів. Коли я популярно пояснив, що й ногою там не був, професор виричав очі, зачмихав, вискочив із-за столу і почав кружляти по кабінету. Я вже подумав, що він зарядку робить. Коли ж ні, знову всівся у своє крісло і почав читати мені мораль. Певне, забувши, хто мій батько, натякнув, що я даремно займаю місце в аспірантурі. І це після такого, можна сказати, епохального мого відкриття! А втім, усі старі такі, мій предок теж занудливий. Егоїсти. Заїкнувся про затвердження нової теми, – шкарбун аж руками замахав. Знову своєї гугнявить – потрібна ще

серія задокументованих експериментів і т. п. Невже він ще не вірить у телепатію? А може, боїться неслави, коли Поля втратить здатність... Старий лис має рацію. Живемо у вік папірця! А з нею вже було: телепатичний центр вимикався, і не раз... Але ж і того експерименту, який він провів сам, хіба не досить, щоб визнати телепатію? Ну, нехай як хоче. І те добре, що погодився після належної підготовки продемонструвати на Вченій раді. Офіційно!

3.VIII. Дівчисько поводить себе нестерпно. Гигоче, пирхає, на самоті зі мною залишатися не хоче. Запрошував у ресторан «Русь» – забили губу з пушком, образилось. Якось у суботу зайшов у передобідній період, вона саме на кухні салат готувала, то при дядечку наділа на мене фартушок і примусила чистити цибулю. Ну, я їй добре подякував... мовчки. Експеримент проводити не схотіла. Може, на неї вплинути через Сєву, який слухається Едика, який слухається мене?

8.VIII. Ура! Аналізуючи наслідки численних експериментів, я точно встановив – телепатичний центр у Полі не працює після заходу сонця аж до сходу, тобто, практично, весь нічний період. Що таке сонячне світло? Електромагнітні хвилі. Коли вони є, Полина думка передається, а нема – і передачі нема. Отже, можна з певністю сказати, що дане телепатичне явище має електромагнітну природу. Та тільки за це відкриття мені треба дати доктора, не те що кандидата! Я так розхвилювався, що довелося робити зарядку серед ночі. Батечко прокинувся і бурчав, що вже не засне. А ви, кажу, танцюйте! Розкрита ще одна таємниця природи!

13.VIII. Еге-ге, ланцюжок Липський – Поля через Едика і Сєву не спрацьовує. Підключив тітоньку (флакон французьких парфумів на 25 крб.) – ніякого ефекту. Співчуваю великим ученим: рухати науку дуже тяжко.

16.VIII, *неділя*. Завтра – день сенсації, день фурору! Демонструю цих двох телят на Вченій раді».

IV

Невелика конференц-зала інституту заповнювалася здебільшого науковою молоддю, жодного світила Федір Липський поки що не зауважив. Стукали відкидні сидіння, стояв

приглушений гомін. Усі троє вікон виходять на вулицю, густо засаджену каштанами, отож тут хоч і сутінки, зате не жарко, хоча цього літа на Київ налягла жорстока спека.

«Поховались по дачах, – ремствував Липський, – і в даний період їх навіть телекінезом не виманиш звідти, не те що телепатією. А ця дрібнота – кандидатики та аспірантики, від них же нічого не залежить... От якби приїхав Сухопровод! Могли б і з Москви та Ленінграда запросити. А Нобелівські лауреати хіба відмовилися б? Хутір... А ця чого вирячує на мене очі? Певне, шкодує, що відштовхнула. Та якби в тебе не пробивались вуска, я б того жевжика Сєвочку швидко відшив би... А вуска... З неї мусив би вийти хлопець, а воно дівчина... О, відвернулось, приндиться».

Липський пробрався до неї, вдавано мило посміхнувся:

– Ну що, Полечко, нервуємо? Ну, не треба, не треба, заспокойся. Дуже відповідальний період. Гляди ж, зосередься, покажи їм клас!

Поплескав її по плечу, вона нічого не сказала, тільки зітхнула. Видно було з усього, що не в настрої. Це трохи стурбувало Липського. Чому б то їй бути не в гуморі? Професор до неї ставиться по-батьківському, він особисто нічого такого не сказав, а як буде зібрано достатньо матеріалу для дисертації, то взагалі нащо вона йому здалася... Може, що із Сєвою? А раптом поміж ними пробігла чорна кішка? І його ще й досі нема. Можна б уже й починати...

– Чому Сєва запізнюється?

– Не знаю.

До них підійшла секретарка. Ігноруючи Липського, звернулась до Полі:

– Професор запитує, чи скоро...

– Скоро, скоро, – роздратовано обіззався Липський. – Я сам скажу.

Секретарка ніби й не чула, очікувально дивилась на Полю, і вона вловила її думки:

«Потрібен ти мені, зухвальцю... Прив'язався до дівчини...»

– Та от ждемо Сєву, – сказала Поля. – Він мусить бути з хвилини на хвилину.

Гірка образа підкотилась до горла Липському, і, дивлячись, як похилитала секретарка, він подумки пообіцяв, як тільки стане директором, прогнати «стару каргу втришья».

Ось і Севин мотоцикл ревновав під вікнами, зала заворушилася, знявся гомін. Липський скривився: усі так поглядають на двері, ніби має зайти якась знаменитість – Блохін чи Буряк. І Полине личко пожвавилось, очі заблищали, вона підвелася і поміж рядами пішла йому назустріч. Липський бачив, як хлопець, знявши з голови лискучий шолом, радісно заговорив до Полі, й легке ревниве почуття ворухнулось йому в грудях. «А втім, – подумав він, – у даний період це добре, навіть дуже добре. Краще пройде експеримент».

Кивнувши своїм підопічним, Липський пройшов до кабінету шефа упевненою ходою, навіть не глянувши в бік секретарки. У шефа – в чорних шкіряних кріслах – сиділи члени Вченої ради, здебільшого літні статечні люди, йшла жвава розмова. Як тільки Липський зачинив за собою подвійні двері, розмова увірвалася, і всі голови повернулись до нього.

– Ну, що там, усі вже є? – спитав шеф. – Ми, як бачите, готові.

– Мої піддослідні також готові, – сказав Липський з ноткою урочистості. Окинувши поглядом присутніх докторів, додав: – А може, тут проведемо? Для вас було б зручніше... (Мало не вихопилось – «колеги»).

Старий замахав руками:

– Тут... е-е... мало місць, а бажаючих багато. Це неприйнятно, Липський, – бочком-бочком вийшов із-за столу і почовгав до дверей. – Ходімо, колеги.

Поля з острахом дивилась, як професор зайшов за стіл, укритий важким оксамитом, як обіч нього неквапно сідали інші вчені, їй навіть кинуло в дрож, коли помітила, як потирає руки Липський. А зала наче була в тумані, голоси долинали ніби здалеку, глухо, невиразно. Лаборантка Валя, що сиділа поруч неї, торкнулась її плеча:

– Професор кличе...

Поля пробралася поміж рядами і, як сновиди, зійшла на підвищення, де сиділи члени Вченої ради. Професор посадив її коло себе, прихилився:

– Не хвилюйтеся... е... е... все буде гаразд.

– Ой, боюсь, що не буде... – прошепотіла, зиркаючи на Липського, що вмовстився край столу, ближче до трибуни.

Професор підвівся і, крутячи в руках олівчика, обвів поглядом залу.

Побачивши Сєву, що сидів на окремому стільці з каскою на колінах, поплямкав і сказав:

– Ну що ж, почнемо, товариші. Здається, всі, хто цікавиться... е-е-е... прийшли. Сьогодні в нас... е... е... незвичайне засідання. Йдеться про експеримент із так званої... е... е... телепатії. Кажу «так званої», бо це психічне явище не доведене, хоча... е... е... і не спростоване. Мозок людини – це безмежний космос у тісній черепній коробці. На карті обох півкуль... е... е... ще дуже багато білих плям як із морфологічного, так і з функціонального погляду. Скажімо, які структури... е-е... відповідають за інтуїцію? Або: чи існує... е... е... поліфункціональність, коли одна мозкова структура має кілька функцій? Одне слово, мозок... е... е... ще тільки починає вивчення себе... Завдяки щасливому випадку стало відомо про незвичайні... е... здібності Полі Шумейко, яка тепер у нас працює...

«Я її відкрив, я її привів!» – Поля почула думку Липського, й обличчя їй пересмикнулось. «Привів... – промайнуло в голові. – А я не хочу бути на твоєму повідку! Чванько».

Її давно обурювала поведінка Липського, його нещирість до неї, Сєви і навіть професора, а зараз... о, як він їй обрид! Хоча б уже швидше відкарсатись...

– Попросимо нашого... е... е... аспіранта Липського поінформувати про цілі та умови експерименту.

Липський хвацько підступив до трибуни, а секретарка поставила перед ним чорну цибулину мікрофона. Їй доручено було записати все засідання. Аспірант чмихнув, стріпнув чубом і почав:

– Я, так би мовити, вирішив продемонструвати цей експеримент, тобто наш вельмишановний директор і керівник... – у залі почувся смішок, і Липський збився. Швидким жестом вихопив із бокової кишені папірця, розгладив на трибуні й далі продовжував із написаного: – Проведено кілька десятків дослідів, один з них у присутності директора, в його кабінеті. Поля Шумейко в думці, так би мовити, передавала зображення фігур на картках Зенера, а Сєва (прізвище уточнити) їх безпомилково

приймав, – оте «уточнити» знову викликало сміх у залі, проте Липський на це не зважав. Одірвавшись від читання, кивнув: – Онде він сидить у кінці зали, – багато голів повернулося в той бік, Сєва зніяковів. – Отже, факт телепатичного зв'язку є, так би мовити, фактом. У цьому переконався і сам директор, коли намалював знак параграфа... – професор заплямвав, але нічого не сказав. – У ході дослідів мною відкрито ПеЗеТе, – Липський зробив паузу, зверхньо так подивився на притихлу залу, а тоді пояснив: – Тобто Перший Закон Телепатії, наголошую – Перший, бо, наскільки мені відомо, жодного закону в цій науці ще не було встановлено, та навіть і спроб у цьому напрямку не робилося. ПеЗеТе можна сформулювати коротко: не проводь експериментів уночі.

Тепер уже не сміх, а регіт розлігся в залі. Навіть члени Вченої ради розсміялися, тільки секретарка, що сиділа біля маленького столика, схилившись над магнітофоном, стиснула губи в шнурочок. «Оце науковець, – подумала Поля і поглянула на Сєву: – Ти чуєш, що він меле?» Хлопець кивнув головою. Згадав Едика – той називає Липського не інакше, як жмикрут.

– Тобто я підкреслюю, що встановив електромагнітний характер телепатичного зв'язку, – провадив далі промовець. – Лінія Поля – Сєва діє від сходу до заходу сонця.

У залі захихотіли, почулася репліка:

– Закон треба назвати ПеЗеТеЛ!

– Тобто? – промовець обома руками вхопився за бортики трибуни і схилився до зали.

– Перший Закон Телепатії Липського!

Це вже переходило будь-які межі, професорові довелося втрутитись.

– Може, досить... е... е... теоретизування, – сказав, поглянувши на Липського. Той хотів ще щось сказати, але тільки подивився на шефа.

– Зараз починаємо.

Склав свої папери і, вже сходячи з трибуни, засунув у кишеню.

Натомість у його руці де й узялася невеличка картка – він простягнув її Полі:

– Оце прошу для початку, так би мовити, епіграфом.

Поля прочитала текст і примружила очі, дивлячись через голови присутніх на Сєву.

– Записуй! – гукнув Липський. Сєва записав. – Тепер прочитай уголос!

Хлопець підвівся, постояв, переступаючи з ноги на ногу, поклав шолом на стільця.

– Тобі що – мову одібрало? – загарячкував Липський. – Читай!

– Та тут... – ніяково проговорив Сєва. – Може, не треба?..

– Читай, читай! – залунало кілька голосів.

Сєва підніс аркушик до очей, певне, щоб не дивитись на законодавця телепатії, і проголосив:

– Липський – Perezriliy aspirant.

У залі вибухнув сміх, навіть шеф заперхав у долоню.

– Що-о? – в пошукача вченого ступеня округлились очі. – Я ж зовсім не те... Ви що – змовились?!

– А що там на його картці?

Секретарка метнулась, як чорна кішка, і через Федорове плече вхопила картку, що лежала на столі перед Полею, та й прокричала в залу:

– Тут ось що: «Липський – perшовidkrivach telepatii»! Скромненько!

Липського наче окропом облило. Він схопився – аж секретарка сахнулась, – і тут же, коло столу президії, почав робити зарядку.

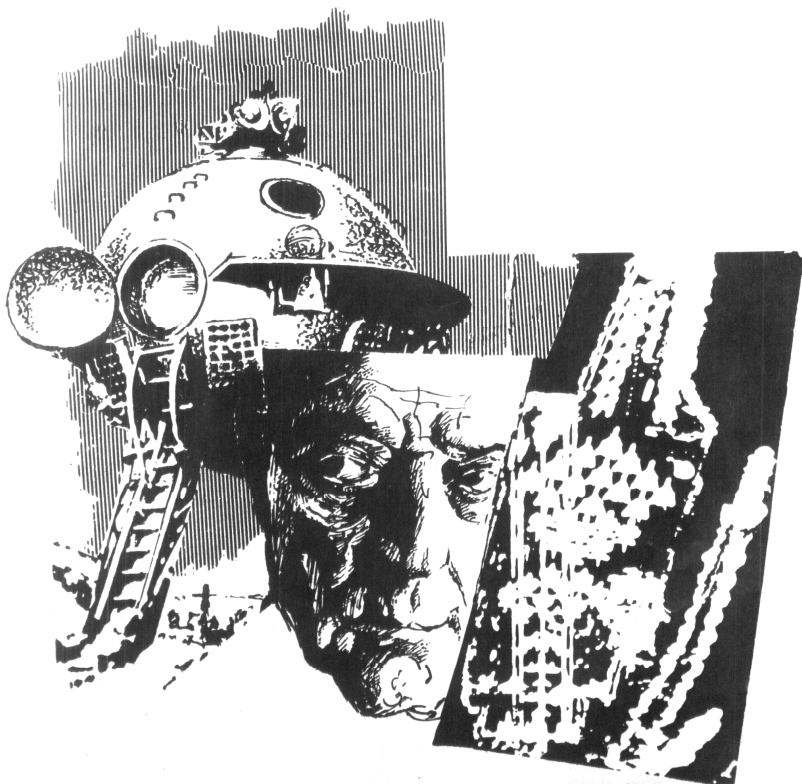
В залі знявся гамір, галас. Директор підвівся, поцокав олівцем по карафі:

– Продовження експерименту, мабуть, давайте... е... е... перенесемо на сприятливіший день. Не заперечуйте, колеги?

Ніхто не заперечував. Через кілька хвилин зала спорожніла, лише декілька цікавих дивилося на просценіум, де закінчував зарядку «Perezriliy aspirant».

«Раз-два, раз-два, – командував у думці Липський. – І ну його все к бісу – і дисертації, і кандидатство, докторство. Краще піду в школу фізкультурником!»

НА ПЛЕСАХ ВІЧНОСТІ¹

I

Встановивши вудочки, Петро Потапович, статечний чоловік із помірним животом, поправив свого синтетичного бриля, що сьак-так прикривав лисину від сонця, та й почав собі ходити понад водою. Вже настало літо, тепло, гарно, вирвешся отак у вихідний до Дніпра, відпочинеш душею. Клюне там чи ні, а ти собі розкошуй на лоні природи, і ніяких сімейних стресів – тільки

¹ © Бережний В., текст, 1987.

© Плюта Б., ілюстрація, 1986.

цілюще повітря, ніжне сонячне тепло та запах трав... І цей уже тут, о, виймає мольберта. Минулого вихідного він теж малював і, здається, не докінчив. Цікаво, завершуватиме чи почне щось нове?

Петро Потапович ще трохи пройшовся сюди-туди, а тоді не витримав і завернув до художника. Той кількома мазками вже окреслив блакитне Дніпрове плесо.

– Отак я уявляю Час: ріка і біля неї плеса... – промовив, ніби сам до себе, Петро Потапович.

– Що? Що? – аж кинувся, неначе зі сну, художник.

– Пробачте... Ми, так би мовити, сусіди по риболовлі...

– Та звичайно! – художник поклав пензля у довгий пенал, підвівся з розкладного стільчика. – Мене тільки вразило, як ви про час... Це просто здорово!

– Ну, це природно, – Петро Потапович торкнувся овалу борідки. – Філософія – мій факх. А ви, бачу, художник?

– Та ні, це хобі, головне заняття – конструктор. Системи керування, процесори... – він весело усміхнувся. – Мене так і прозивають – Микита Комп'ютерний.

Філософ подав руку:

– Петро Потапович. То вам, юначе, сподобалось, як я про Час?..

– Авжеж! Я от про це міркую вже давненько, а щоб отакий образ... ріка і плеса! Чудово!

– Я саме розробляю цю тему... – Петро Потапович сів на пісок обличчям до води. – А ви як уявляєте Час?

– Як на мене, – сказав Микита Комп'ютерний, – це фізична реальність, колись професор Козирев твердив, що Час є навіть джерелом енергії, він провів кілька експериментів і нібито підтвердив свою гіпотезу...

– Це той астрофізик, що відкрив діючий вулкан на Місяці?

– Так, це він. І я схильний вважати, що Час має фізичну природу і передається хронотонами, отак, скажімо, як електричний заряд електронами. Але ж ніхто ще не зареєстрував хронотонів, – роздумливо сказав Микита. – Хоч елементарних часточок – цілий рій.

– Правильно, – погодився Петро Потапович, – їх ще не виявлено. Вони пронизують усе – зорі, галактики, кожну піщинку, не оминають жодної клітини людського організму, все пливе,

купається в потоках Часу, і медіатори його досі не відомі. А хіба наука давно вирізнила фотони? Мільйоноліття світло працювало на людину, а вона про нього майже нічого не знала... Хронотони ще мікроскопічніші, це, можливо, гіперелементарні часточки.

Сонце підбивалося дедалі вище, невидимі потоки Часу неспинно несли співрозмовників уперед, а вони так захопилися, що й про вудочки забули.

– А може, Час – це обертання якоїсь усепроникної сфери? – вигукнув Микита, кинувши палкий погляд на філософа.

– Цілком імовірно, – згодився Петро Потапович, насуваючи білого бриля на очі. – Тонка інфраструктура із хронотонів...

– Дехто на запитання «що таке Час?» відповідає: це, мовляв, черговість подій і процесів... Ключе! Ключе!

Обидва кинулись до вудочок. Микитина хилиталася з боку на бік, він уже руку простяг, мало пальцями не доторкнувся, як вона впала на воду й попливла... Він слідом, спіткнувся, – тільки бризки полетіли.

– Оце вхопило щось, так ухопило! – вигукнув він, пирхаючи й вибираючись на берег. Не можна було розібрати – чи він радіє, чи обурюється.

Петро Потапович висмикнув окунця – невеличкого, правда, але все-таки.

– Ріка Часу поцупила ваше начиння, – чи то іронічно, чи то співчутливо кинув художникові.

– Вона все забирає, ця дивовижна ріка, – зітхнув Комп'ютерний. – Та людина, зрештою, і її приборкає.

– Ви вважаєте?

– Абсолютно певен.

Петро Потапович аж бровами скинув. Оце так! «Абсолютно певен»!

– Хіба фізика вже відкрила спосіб опанувати часово-просторове поле? Наскільки мені відомо...

– Сучасна фізика, – Микита наголосив слово «сучасна», – не відкрила. Це буде зроблено приблизно через століття.

Категоричний тон, яким це було вимовлено, трохи бентежив Петра Потаповича. Звідки така самовпевненість? Молодий ще і... наївний.

Запала мовчанка. Микита знову взявся за пензля, а Потапович, скинувши потерту майку, підставив свою округлу спину під лагідне проміння.

– Я, звичайно, вірю у прогрес науки, але ваш прогноз... занадто оптимістичний.

– А хочете переконатись? – не відриваючись од малювання, різко спитав Микита.

Філософ усміхнувся:

– Я переконаний, що ми всі мандруємо в Часі, кожен зі своєю швидкістю і до певної точки цієї Спіралі.

– Це так, але я кажу про інше. От ви, теоретик, чи хотіли б побувати у Майбутньому?

– Ми весь час рухаємось із минулого до майбутнього...

Комп'ютерного аж пересмикнуло.

– Невже ви не здогадуєтесь, що я маю на увазі?

– А що?

– Машину часу! Справжню машину часу.

Першої миті Петро Потапович не міг навіть слова вимовити, тільки плямавав губами. Невже цей молодик божевільний? Чи просто начитався фантастики?

– І отак завжди! – художник спересердя кинув пензля і заходив перед ошелешеним філософом. – Розмірковують, мудрують, захоплюються словесною еквілібристикою, а як до діла – одразу врозтіч.

– Ні, чого ж... – нарешті обіззався Петро Потапович, пильно стежачи за співрозмовником. – Тільки ж про яке діло ви кажете?

– Про машину, з допомогою якої ми з вами могли б миттєво подолати, скажімо, століття.

– Еге, якби ж то!

Петро Потапович силювано посміхнувся й подумав: «Начитався хлопець – і того... пунктик».

Той присів навпочіпки і заглянув Петрові Потаповичу просто у вічі. Погляд був пронизливий, допитливий – філософ не витримав і опустил очі.

– Я знаю, що ви подумали: божевільний. Подумали? Скажіть чесно!

Петру Потаповичу стало ніяково.

– Ну, не зовсім так... Мені здалося, що ви начитались фантастики, ну, і...

– Так от, шановний, фантастику я знаю, вона дала імпульс... Але в мене ідея не фантастична, а наукова. Я розробив принцип темпорального рушія і вже сконструював оту вимірну машину часу.

– Ну, то що ж заважає? От і спробуйте!

Микита Комп'ютерний ліг на пісок, розслабився, і в голосі його вже не було напруження, звучали довірливі, якісь журливі нотки.

– Розумієте... Вона ще не зовсім готова. Мені потрібен мікропроцесор, а це дорога штука, дуже дорога... – він скрушно зітхнув. – Ріка Часу – ось вона! І її маревні плеса... Невже вам не хочеться заглянути в Майбутнє?

Петрові Потаповичу одразу уявилося сердите жінчине обличчя, почувся її сварливий голос...

– Та я б не вагаючись! Але ж ви кажете...

Микита Комп'ютерний схопився і сів.

– Усе впирається в якихось п'ять тисяч карбованців. Фінансуєте?

Петро Потапович закліпав очима:

– Тобто як?

– Дуже просто: вносите свою пайку і стаєте повноправним учасником історичного експерименту. Я й розписку напишу, все оформимо як слід.

«Хе, – подумки усміхнувся Петро Потапович, – знайшов дурня! Розписка... Що мені з твоєї розписки? Як справді щось вийде – гайнеш собі, а я залишусь на бобах. І якої тоді заспіває моя ненаглядна?»

– Бачите, Микито... е-е... не знаю, як вас по-батькові, гроші частенько і дружбу псують, а ми з вами випадкові знайомі... Ну, скажіть, де гарантія, що це не містифікація?

– Інакше кажучи, афера? Ви маєте рацію, я захопився. Але зважте, в якому я становищі. Попроси я асигнувань в інституті на спорудження машини часу, мені запропонують лікуватись і, безперечно, виставлять за двері. Заощадити зі своєї зарплати – скільки ж то років промине?

– Це все я розумію, але ж і ви мене зрозумійте! Отак ні сіло, ні впало...

– Так, звичайно, треба нам ближче познайомитись...

Молодий конструктор почав розповідати про себе, згадуючи всілякі епізоди, пов'язані з машиною часу, про успіхи та невдачі, радощі й розчарування. З того окунця, якого Петро Потапович висмикнув із «Ріки Часу», зварили юшку (а ПеПе був мастак у рибальській кулінарії) і, сьорбаючи запахущу страву, все говорили і говорили про феномен Часу – один у філософському плані, другий у фізичному. Сумніви в Петра Потаповича потроху відступали, бо Микита Комп'ютерний демонстрував глибокі знання, та й у психічному плані начебто не було ніяких відхилень.

Уже й сонце зайшло за київські гори, висвітлюючи силуети лаврських бань, а вони все не могли розійтись. Петро Потапович крутив сюди й туди, намагаючись якомога більше вивідати, «розкусити» нового знайомого, а той і собі силкувався, і не без успіху, схилити його до участі в «історичному експерименті». Петра Потаповича особливо спокушала можливість подорожувати на машині часу, продовжити своє життя, і то не на якийсь там десяток років, а на століття чи й більше!

В небі вже з'явилися зорі – «генератори Часу», як сказав Комп'ютерний, коли вони рушили до міста. Біля фунікулера потиснули один одному руки; Петро Потапович, сповнений душевного сум'яття, поїхав угору, а Микита подався униз – на Поділ, міркуючи, як то він доукомплектує свій апарат.

II

В лабораторії молодий кібернетик зайняв під свою майстерню невелике приміщення, огорожене від основної зали стіною з товстих скляних плиток. Уздовж великого вікна, що виходило в сад, стояв довгастий робочий стіл, майже весь заставлений усілякими приладами, обнований різноколірними електродротами. Ліворуч біля цього столу в кутку припишкла нічим не примітна конструкція, схожа на етажерку з алюмінієвих трубок. Тільки й того, що в ній було прикріплене старе велосипедне сидло на пружинах.

– Ось вона, моя любача... – упівголоса сказав Микита, зиркнувши на двері. – Я ще й друге сідло встановлю – для вас.

Петро Потапович поморщився. Всі його сумніви, що вже були стихли, знову збунтувались. Оці склепані трубки з наростами якихось плесканих коробочок та циліндриків, з'єднаних пасмами електродротин, зможуть долати Час? Він пошкодував, що приїхав сюди. Ну, звичайно ж, у цього Комп'ютерного «пунктик»!

А Микита стояв біля «машини», ніжачи її ласкавим поглядом, обережними доторками огрубілих пальців.

– Ви не зважайте, що вона така неоковирна та некомфортабельна. Перша! Головне, щоби працювала, а форма...

– І ви, Микито, серйозно вважаєте...

– Аякже! Невже я став би морочити вам голову! За кого ви мене маєте? Як не розпитували про мене наше керівництво, то прошу, хоч зараз ходімо, познайомлю із завлабом... Тільки про машину не згадуйте...

– Я вже навів деякі довідки... – трохи ніяково признався Петро Потапович. – Відгуки тільки позитивні, навіть захоплені. Здібний, комп'ютерну техніку знає, як свої п'ять пальців, тощо.

Микита усміхнувся:

– Та ото ж і прозвали – Комп'ютерний... Хороші хлопці, але ж...

– Кортить на плеса вічності?

– Це нині моє найперше завдання. І якщо ви допоможете...

– А на що конкретно вам потрібні гроші?

– Розумієте, вона майже готова, треба тільки встановити трансформатор поля і невеличкий процесор для контролю над його роботою. Все це я мушу скласти сам, таких приладів ще не існує, а деталі дуже дорогі, та й дістати їх буде нелегко. Погляньте на монтажну схему.

Микита розгорнув на столі невеликий аркуш ватману, густо помережаного різноколірними кривими і засіяного алгебраїчними символами.

Гай-гай, філософ зовсім не вмів читати технічної документації.

– Розумієте, тут мусять бути два перетворювачі поля з протилежними моментами руху. Їх і було в мене два, та один згорів, сталось перенапруження. Коли ж ці трансформатори

працюватимуть під контролем процесора, надійність пристрою дорівнюватиме ста відсоткам.

Петро Потапович довго і терпляче слухав його пояснення, силкуючись хоч трохи з'ясувати собі фізичні принципи роботи «машини». Зосередитись йому заважала згадка про дружину. Раптом в уяві, немов на екрані, виникло її нахмурене обличчя зі стиснутими губами. На якісь химери – тисячі? А на персня мені поскупився? Та вона видасть серію таких стресів, що й світові білому будеш не радий! І з роками вдача її гіршає. Сердиться навіть, коли її називають Хомівною, але ж батько таки був Хома!

Скрушно зітхнувши, Петро Потапович відсунув креслення.

– Не треба мені лекції з теоретичної фізики, Микито. Розкажіть конкретно про цю конструкцію. Що і як умикається... Словом, як ви уявляєте її... скажімо... роботу?

Конструктор згорнув креслення, поклав у стіл і знову підійшов до свого кібернетичного монстра.

– Ну, оце ви бачите під столом кварковий акумулятор, до речі, моєї конструкції, джерело енергії. Це ось темпоральний рушій, працює синхронно з трансформаторами... На панелі – тумблери керування. Всього, як бачите, три – вперед, назад, стоп.

– Ви сказали: кварковий акумулятор? – Петро Потапович торкнувся борідки і відійшов од столу.

– Нема чого боятися, тут ніякої небезпеки.

Філософ сів на стільця і, заклавши ногу на ногу, спитав:

– Ну, а який вплив на організм? Маю на увазі процес постаріння.

– Ми ж, по-моєму, балакали про це... Машина часу віддаляє старість у далеку нескінченність. Ми постаріємо тільки на час роботи машини. Скажімо, попрацює вона одну годину – тут ось є шкала – ми опинимось у кінці двадцять першого століття, фактично постарівши на годину.

– О, це було б добре! – Петро Потапович погладив лисину. – Ознайомились із досягненнями науки – і далі, вперед! Та так можна й до кінця третього тисячоліття дістатись... А Хомівна загубиться десь у двадцятому столітті!

– Яка Хомівна? – здивувався Микита.

– Познайомитесь. Це моя Ксантиппа.

– Ну, то як, фінансуєте? – з надією в голосі запитав кібернетик.

Петро Потапович враз спохмурнів. Одне діло отак собі малювати райдужні картини, і зовсім інше – розплачуватись за них.

– Ех, дороженький Микито! – зітхнув філософ. – Як воно все складно на цьому світі! І дрібне й велике переплутується – спробуй розберись. Ну от ви розказували, пояснювали... але ж це самі слова, хіба не так?

– Не переконує?

– Коли щиро, ні.

Комп'ютерний крокував по лабораторії.

– Давайте домовимось так. Я вам пишу розписку, і як нічого не вийде, повертаю борг. А як машина запрацює, в чому я не маю жодного сумніву, то це буде ваш внесок, – трохи помовчавши, Микита з усмішкою додав: – Історія вас не забуде!

– Та воно-то так... – Петро Потапович погладжував бороду. – Але все-таки...

Микита відчув роздратування. Із-за кількох тисяч людина втрачає такий шанс! Ох, і живучі приватновласницькі інстинкти!..

– Ну, що ж, – сказав холодно, – як наше не влад...

Петро Потапович узяв капелюха і рушив до дверей.

– Прошу не ображатись. Може, ще щось придумаємо...

– Та вже ж... – Микита наморщив лоба, і коли Петро Потапович узявся за ручку дверей, вигукнув: – Заждіть! Хочу зробити ще одну спробу.

– Ну, ну, – філософ обернувся й очікувально глянув на кібернетика.

– Мені от що спало на думку. Давайте проведемо експеримент. Машина, власне, справна, їй тільки потужності бракує. А на відстань у кілька хвилин, сподіваюсь, потягне. І як я зразу про це не подумав! Ходіть, ходіть сюди, сядьте на сідло.

Петро Потапович нерішуче наблизився до машини, сторожко позиркуючи на її господаря. Переступив через трубчастий бар'єр і вмовстився на сідлі. Йому трохи муляло, але задля такого випадку вирішив потерпіти.

– Тепер давайте звіримо годинники. На моєму сім хвилин на першу.

– У мене вісім.

– Отже, різниця – одна хвилина. Тепер умикайте. Тумблер «вперед» поверніть праворуч до кінця. Через п'ять хвилин так само праворуч повернете тумблера «стоп».

Тремтячою рукою Петро Потапович узявся за тумблер, повернув... Нічого не сталося, лише почулось комарине дзижчання, наче легенько дмухнув вітерець і одразу стих. Рівно через п'ять хвилин рука філософа зупинила машину.

– Скільки на вашому годиннику? – підступив Микита.

– Тринадцять хвилин...

– А на моєму, – переможно вигукнув винахідник, – всього десять! Різниця, як бачите, збільшилась, була одна хвилина, стало три.

Петро Потапович зііз із сідла трохи ошелешений, подивився на Микиту.

– Що ж це виходить? – обізвався притишеним голосом. – А ви не того... не підкручували?

– Ну знаєте... – образився Микита, – чистота експерименту для мене над усе.

– Так, так, це я під враженням. То, кажете, три хвилини? – він підніс ліву руку до обличчя і втупився у циферблат. – Справді... А що як тепер ви... отак само на п'ять хвилин за вашим годинником? Давайте для переконливості, га?

Микита не заперечував. Звично – мабуть, добре натренувався! – сів на сідло, зиркнув на свого хронометра і спритно повернув тумблер.

Коли через п'ять хвилин вони звірили годинники, на обох було однаково. Петро Потапович, то погладжував лисину, то хапався за борідку. Думки розбігалися, поступаючись емоціям, і вчений лише змахував рукою:

– Оце так! Оце переконливо!

Вдоволений кібернетик – таки ж переконав затятого скептика! – поблажливо усміхнувся.

– Ну, то що, напнемо вітрила?

– Напнемо! І – на плеса Вічності! – патетично вигукнув Петро Потапович, розмахуючи руками.

– Вічність – не вічність, та коли закінчу її оснащення, століття гарантую.

Петро Потапович, погамувавши ейфорію, сів до столу, замислено поглянув у вікно. На крилатих яблунях уже рясніли плоди. Схитнулась гілка – пурхнув якийсь птах.

– Слухайте, Микито, а вам не шкода покидати... ну... оце все?

– Та я давно вже там, у майбутньому, воно моє. А ви... завагалися?

– Ні, чому ж... Було б нерозумно не скористатися з такої нагоди. Історична подія! Давайте обміркуємо...

Петро Потапович запропонував перевезти машину до нього на дачу і завершувати її конструювання там. Це, мовляв, зручніше з усіх кутів зору. Вони будуть разом, і нікого стороннього. Всі умови для роботи.

– Моя Хомівна така, що ніхто й не потикається...

– Маєте рацію, – згодився кібернетик, – на дачі буде краще.

«Все-таки не довіряє, – подумав, – хоче мати під рукою».

– І ще одне, дорогий Микито: відразу дати вам таку велику суму я не зможу, це занадто важко, самі розумієте. Отож давайте частинами – за кожну деталь платитиму окремо...

Що було робити бідолашньому Микиті? Мусив погодитись.

– Та глядіть же, Хомівні – жодного слова! Ні про характер роботи, ні тим паче про гроші... А потім піднесемо їй сюрприз!

«Філософи теж не без емоцій, – подумав кібернетик, – але хто його знає, які складуться обставини і як вони розподілять сюрпризи?»

III

Густий сосняк розступився, і перед очима Микити Комп'ютерного виникло невелике обійстя, огорожене фабричною металевою сіткою, таке собі гніздечко добробуту, спокою і тиші. Біля воріт – цегляний гараж, посеред зеленої городини – одноповерховий будинок із верандою, всуціль оброслою диким виноградом. Усю ділянку обступили могутні крилаті сосни, вершини яких занурились у синяву неба.

– Оце мої Пенати, – сказав Петро Потапович, під'їхавши до гаража і вимкнувши мотор. – Скромно, але розміститись є де.

– Це найголовніше, – обізвався замислений конструктор, вилазячи з тісних «Жигулів».

Доки Петро Потапович відмикав ґратчасті ворота, він відчинив багажник, де лежали старанно упаковані вузли і деталі розібраної машини часу, за винятком сидла, і почав одну по одній обережно виймати і класти на траву. Поставивши свій транспорт у гараж, Петро Потапович жваво заходився переносити Микитине добро. За два рази вони й упорались – пакунки були зовсім не важкі, тим паче сидло.

– Найзручніше, я гадаю, встановити її в моєму кабінеті, – запропонував господар. – Сонячно, просторо і Хомівна рідко заглядає хіба що витерти пилюку.

«Що воно за Хомівна? – думав кібернетик. – Міфічна особа!»

Невдовзі він познайомився з володаркою дум філософа. Вони вже завершували монтаж темпорального дива, коли раптом загуркало, заgrimіло на веранді, у передпокої, навколо всього будинку.

– Явилась! – прошепотів Петро Потапович. – Майстриня стресу.

Обидва повернули голови до дверей, ось вони прохилилися і з передпокою пролунали сентенції:

– От уже нехлюйство! Як не приберу...

Поріг переступила невеличка худорлява жіночка, голову оточує голуба хмарина волосся, сині вельветові штани ледь наповнені, звисають так само, як і жакет. На гостренькому обличчі виділяються великі очі, обведені блакитним. «Були б красиві, – подумав Микита, спостерігаючи, як ті очі закліпали густими віями, – якби не такі злі».

Хомівна передихнула, вдарила руками об вельветові штани:

– А це що за одоробло?

Репліка, без сумніву, стосувалася справді неоковирного каркаса машини, а Микита сприйняв це на свою адресу і густо почервонів.

– Та чи я на вас? – уточнила Хомівна. – Оце що таке?

– Ти спочатку б познайомилась, – нервово погладив борідку Петро Потапович. – Це... винахідник, один з найкращих наших конструкторів Микита... Микита... Комп'ютерний. А це, – жест на дружину, – моя... Хомівна!

Зачувши своє по-батькові, жіночка скипіла, та все-таки стрималась, тільки тонкі її губи пересмикнулися. Руки Микиті не подала, обмежившись кивком голови. Голуба хмарина при цьому сколихнулася, ніби от-от мала відлетіти геть.

– Ну, конструктор... А навіщо захарашувати кімнату? – Хомівна взялася в боки, наче збираючись затанцювати. – Та й як ви його винесете – у двері ж не пройде! Це як давно колись дядько ясла в хаті сплів... – щось схоже на усмішку торкнуло її тонкі губи. – Довелося розплітати!

– З нами, Хомівно, цього не трапиться, виносити цієї штуки ми не будемо, – заспокоював дружину філософ. – Це, люба Хомівно, машина... – мало не вихопилось «часу», та він заплямкав губами й докінчив: – Установка для спеціальних експериментів. І взагалі, я тобі скажу, Природа – це велетенський Будинок творчості, отож...

– Ну, творіть, творіть, а про обід ти забув?

Петро Потапович, ні слова не кажучи, вийняв із бокової кишені піджака червінця, простягнув дружині, а що та не поквапилась, купюра впала на підлогу. Микита, гадаючи, що він упустив, чомно взяв рожевого папірця і подав Хомівні. Звідки йому було знати, що це в них уже звичай – Петро Потапович так і сяк «губить» гроші, а Хомівна мовчки підбирає! Та це тільки маленьке послаблення її верховенства, яке одразу помітив Микита Комп'ютерний. Добре, що він не одружився у тому столітті!

Нарешті галаслива господарка пішла, і чоловіки взялися за монтаж.

В обід Микита переконався, що готує Хомівна чудово, і її рушнички та білосніжні серветки не лише надають святковості, а й посилюють апетит. Правда, після обіду вона знову бурчала, та вони не дослухалися, треба було поспішати до міста.

А взагалі робота посувалась, як мокре горить; Петро Потапович заледве переборював свою «ощадливість», японську апаратуру діставати було нелегко, а коли Микита безжально розпатронював телевізор чи новісінький магнітофон, виймаючи окремі деталі, філософ ойкав та зойкав, доскіпуючись, що й для чого... Інколи товклися аж до світанку. І вже їм було не до риболовлі.

Та минали тижні, машина обростала потрібними вузлами, обличчя кібернетика веселішало: діло йшло на лад! Правда, з мікропроцесором довгенько не клеїлось, довелося раз-у-раз міняти схему, десятки разів складати і знову розробляти, випробовувати в лабораторії, але Микита не був би Комп'ютерний, якби опустив руки! Петро Потапович зачудовано поглядав на свого молодого товариша та тільки прицмокував. Одержимий! Талановитий!

– Бачу, Нобелівської премії вам не минути! – натхненно вигукував, ходячи навколо машини. – От випробуємо і представимо. Уявляєте, який буде фурор? Здійснилися мрії фантастів!

– Та що ви, Петре Потаповичу! Нащо нам тутешній фурор? От прибудемо в майбутнє...

Філософ мрійливо зітхнув:

– О, майбутнє! Ви знаєте, мене вже на поезію повело.

Комп'ютерний усміхнувся, подумавши: «Колоритний чоловік, там він приживеться. Приватновласницький інстинкт, вважай, подолав, трохи повчитися, і все буде гаразд... Ось тільки чи захоче повертатися до Хомівни? Це була б халепа...»

– Еге, – обернувся до новоявленого Тичини, – якби то всі поети були філософами!

Особливо вперто не давався Микиті мікропроцесор. Доводилося сидіти ночами, підбираючи друковані схеми, опори, діоди і тріоди. Мусив домогтися максимальної в природі точності.

Інколи кібернетик звертався до нього, як до живої істоти:

– Тобі ж краще буде, дурненький... Чого ти вередуєш?..

Петрові Потаповичу вже уривався терпець:

– Та годі з ним вовтузитись! І вручну ж можна...

– Вручну... То ж ми випробовували. А далекі перегони – це зовсім інша якість. Можуть виникнути непередбачувані зміщення. Ви ж знаєте, Час і Простір – це єдиний континуум, а каналів у нас два: один часовий, другий просторовий. Лише процесор може ввімкнути їх водночас. І вам не потрібно обома руками хапатися за тумблери, досить посунути оцю ось планочку...

– А що це за шкала?

– Тут усе – і швидкість переміщення, і радіус... У процесорі відповідна програма, він задає режим роботи і контролює виконання.

– Ну, що ж... – десь у глибині душі Петро Потапович був переконаний, що власні руки і мозок – надійніше, але змовчав. Комп'ютеризація! Прогрес!

Нарешті настала жадана мить. Призахідне сонце стояло над пругом. Сосни ані шелесть, тихе прозоре надвечір'я огортало дачу. Микита, присівши навпочіпки біля свого творіння, востаннє перевіряв усі з'єднання і кріплення. Та ось він підвівся і, потираючи руки, сказав:

– Готово, Петре Потаповичу, гарантія на всі сто!

«Якби ж то, – подумав філософ, – а то плакали грошки».

– То що, – вигукнув, – можемо рушати?!

– Давайте вже завтра. Оформлю звільнення з роботи, та й сидло ж треба придбати.

Микита поїхав автобусом до Києва, а Петро Потапович від хвилювання не знаходив собі місця. Довго тупав по кімнатах, нарешті, коли зовсім стемніло, сів за письмовий стіл, дістав із шухляди папір, увімкнув настільну лампу і в її світляному колі почав писати.

Боже, яка багата лексика української мови, здається, бери пригорщами – і все буде добірне зерно, а от же ховаються слова... Петро Потапович писав і закреслював, кидав ручку і подовгу зосереджено дивився на машину. «От тобі й потягло на поезію...» – подумав із гіркотою. Раптом пригадав – у нього ж є «Словник українських рим»!

Зі словником справа пішла краще. Коли великий старий годинник спроквола продзвонив дванадцяту, на покреслений вздовж і впоперек аркуш лягли рядки (це вже була данина не так натхненню, як упертості):

Бурунить Час, і котить хвилі
В далеке Майбуття.
Навік прощайте, роки милі.
Нема вам вороття...
На плесах Вічності безмежних,
Сум'яття сповнений ущерть,
Спитаю у думок бентежних:
– Як виникла ця круговерть?
І що вчинити нам належить.

Життя щоб побороло Смерть?
Прощай, Хомівно...

Далі, хоч як бився, нічого не виходило. Поклав ручку, не докінчивши. Здогадається й так, що він хотів сказати!

Вже лежачи в ліжку, на дні нічної темряви, ніяк не міг заспокоїтись, усе думав про мандрівку в майбутнє. Невже це таки справді? Жив собі наприкінці двадцятого століття відомий в університетських колах філософ Петро Потапович і раптом зник... «Ви чули? За таємничих обставин зник доктор філософських наук... А з ним і кібернетик Микита Комп'ютерний... Проводили якісь експерименти і ніби випарувались, не лишилося й сліду. Та й у науці...» Петро Потапович аж скривився, уявивши, як зловтішатимуться його недоброзичливці. Та нехай їм біс, але ж він фактично зник зі свого часу. Для своїх сучасників помре, а для майбутніх – житиме. Та ще й помолодшає, позбувшись «пенсійних» недугів, адже генотерапія на той час розвинеться максимально... Замінять зношені гени, і вибрикуй. Спати, спати...

Вже Петро Потапович почав поринати в літепло дрімоти, як хтосьна й чого у свідомості виринув ще зі студентських років завчений парадокс: «Якщо ви твердите, що завжди брешете і при цьому кажете правду, значить ви брешете». Зусиллям волі намагався відігнати його, наче набридливого комара, та він вертався і знову дзижчав: «Якщо ви твердите, що завжди брешете...» Якась мана: «Якщо ви твердите...» Петро Потапович повернувся на другий бік і почав подумки повторювати: спати, спати... спати...

Десь уже перед світом таки заснув. Прокинувся – наче його хто голкою штрикнув – не було ще й шостої. Обійшов машину – нікельовані частини її таємничо поблискували, ніби вже ловили світло наступних століть.

Ранковий туалет забрав небагато часу, лишалось підірвняти борідку й вуса, що він робив сьогодні особливо старанно, ніби збирався в гості. Та воно ж так і було – вони ж виринуть десь наприкінці двадцять першого або на початку двадцять другого століття!

Потім переписав свого вірша, законвертував і поклав на тумбочку в передпокої.

Що вище підбивалося сонце, то частіше поглядав у вікна: хоча б уже повертався Микита... Гарна погода. Усміхнувся – хіба для цієї подорожі погода щось важить? О, поки він приїде, треба приготувати сніданок, не прибути ж у Майбутнє голодними...

Найперше змолів і зварив каву – нехай настоїться. Окинув оком кухню, заглянув у холодильник. Та що там вигадувати? Яєчня на салі...

Тільки поставив сковорідку на стіл – скрипнула хвіртка. Микита? Поглянув у вікно й отерп: Хомівна! Ось тобі й сюрприз...

Петро Потапович запанікував, заметушився, не знаючи що вдіяти. Вискочив із кухні та в кабінет – хотів прилягти і вдати, що спить. Але ж яєчня! Машина... А що коли трохи посунути планочку?

Рука йому тремтіла, і планка на шкалі не піддавалась, він зрушив її тілечки-тілечки!

Нічого не сталось, машина, правда, обізвалась коротким вуркотом, війнуло легеньким вітерцем, та й більш нічого, усе лишилось на місці. Петро Потапович відітхнув, хусточкою витер спітніле чоло. І нащо так ото хвилюватись? Ну, приїхала, можна й відіслати назад... А Микити, як на те, нема, і чого він так затримується?

– От уже канарство! Всякі межі переходить!.. – долинуло з передпокою, і на деякий час запала мовчанка. Невдовзі двері розчинилися, до кабінету, ледве тримаючись на ногах, зайшла Хомівна, рознервована і слаба.

– Так значить «прощай»? – заволатала притишеним, зболеним голосом. – Здоров'я тобі віддала, і тепер... навітікача?

– Та що з тобою? – стривожений Петро Потапович кинувся до неї, взяв за плечі. – Чи не захворіла була?

– Доїхала нічого, а в передпокої... ноги підломлюються, така слабість, що я зомліла, добре, хоч встигла сісти на підлогу, а то якби впала... Протягом овіяло з відчинених дверей, опритомніла, розплющила очі... – Хомівна замовкла, тільки губи смикались, от-от заплаче.

– Ну заспокойся, заспокойся, – Петро Потапович підвів її до крісла і посадив. – Нічого ж не сталося.

– Якби ж то... – Хомівна злякано повела очима навкруги, – мене напали... галюцинації.

– Нерви, все нерви, стреси! Хочеш, я принесу кави?

Хомівна мовчки підвелася і ступнула до вікна.

– Галюцинації...

Петро Потапович і собі подивився – та так і остовпів: над самісіньким лісом, ледве не черкаючись верхівок сосен, зависла величезна біла куля, всіяна вікнами-ілюмінаторами, та ще й, здається, обертається... справді обертається. Що за чудасія? Літаючі житла? Так, так, отже...

– А ти не дивися туди, – повернув дружину спиною до вікна.

– Оце ось бачиш? – вказав на творіння Комп'ютерного. – Це машина часу, вона й перенесла нас у Майбутнє... Бач, літаючі будинки... Підкорили гравітацію... Шкода тільки, що Микита спізнився...

Петро Потапович підійшов до машини, придивився до поділок на шкалі – боже мій! – поспіхом він захопив такий радіус... Якби не панікував, ненаглядна лишилася б у дворі... Оце сюрприз!..

Щодо машини і Майбутнього Хомівна, звичайно, не повірила, підозріливо подивилась на чоловіка: чи він не з'їхав з глузду?

– Ну, от що, піди і розпитай, – роздратовано кинув Петро Потапович, – може, там газету дістанеш!

«От уже морочить мені голову! – сердито подумала Хомівна. – Може, випробовують якийсь дирижабль, чи що... А він – машина часу! Майбутнє! Розфантазувався...»

Трохи постояла, вагаючись, а тоді хитнула головою і рішуче вийшла на ганок. Роззирнулась навколо: чи не зникла «галюцинація»? Ні, виричила очі-ілюмінатори, ніби роздивляється на неї, Хомівну. Подумаєш...

Петро Потапович поснідав яєчнею (Микитину порцію також ум'яв) і вже допивав каву, коли повернулася дружина. Вираз обличчя в неї був розгублений, спантеличений.

– Там уже хтось прилаштував новеньку таку поштову скриньку... Ось журнал «Україна»...

Петро Потапович вихопив у неї тижневик, так і вп'явся очима на обкладинку.

– Ну, що я казав, га?! Дві тисячі сто тридцять шостий рік!

– А може, то помилково? Описка?

– Е, ні, таких описок не буває... – заглянув на останню сторінку. – Ось, підписано до друку... двадцять другого травня дві тисячі сто тридцять шостого року! Ох, і здорово! Я сам, розумієш, коли Микита сказав... Ану, що ж вони тут пишуть? О, про музей Павла Тичини... меморіальний. Архівні документи свідчать, що великий поет не тільки не жив у цій квартирі, а й не переступав її порога... Чуєш, Хомівно? Музей чомусь був розташований не в його житлі...

– А я ж там була... Думаю, отут Павло Григорович...

– Ну, от бач... І я не знав.

Довгенько вони гортали журнал, читали, роздивлялися ілюстрації – як змінився Київ! – а тоді на Петра Потаповича «найшло» – чоловік підвівся і, вигукнувши «Здрастуй, Майбуття!», обняв свою Хомівну і міцно поцілував.

– Остаточного збожеволів? – Хомівна випручалась і, сварячись, хряснула дверима.

«Навіть подорож у Часі на неї не вплинула, – скрушно подумав філософ. – Невже це мій фатум?»

...Багато часу Микита Комп'ютерний згаяв у лабораторії. Завідувач дуже здивувався, прочитавши його заяву. Куди? Чого? Що його тут не влаштовує? Може, мала зарплата? Чи нема умов для творчого зростання?

Микита запевнив, що роботою задоволений, але особисті обставини...

Від завідувача поїхав до магазину спорттоварів – там, як на те, ні велосипедів, ні сидел не було. Можна б, звичайно, обійтися і без сидла, та якщо переміщуватись повільно (а саме так він і планував), буде незручно. Та й пообіцяв...

Натрапив на велосипеди аж на Подолі. Швидко вибив чек, похапцем зняв сидло, поклав ключа в кишеню і – гайда. Старий облісїлий продавець виразно покрутив пальцем біля скроні і хутенько завів покинуте вело за прилавок.

До автостанції біля Володимирського ринку захеканий Микита підбіг якраз тоді, коли автобус із Хомівною в салоні вже рушив. Ніби передчуваючи свою біду, Микита замахав руками, загукав, та водій, мабуть, не почув і не побачив... Ну, а коли наступним автобусом горопашний Микита під'їхав до урочища

Зеленого, Петро Потапович із Хомівною був дуже далеко звідси – на відстані в сто п'ятдесят років... Ні дачі, ні подвір'я, ні навіть гаража із «Жигулями» – нічого не було. Зяяла вирва, на дні якої вже зблискувала вода.

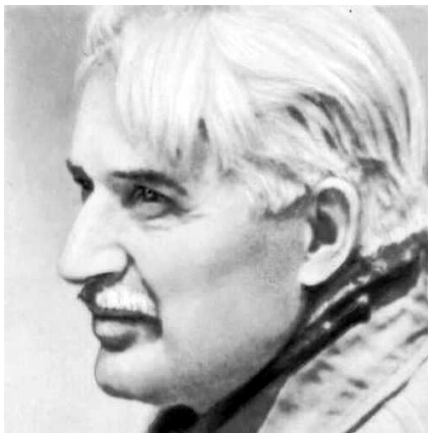
«Певне, ввімкнув на максимум, – із гіркотою подумав кібернетик. – І надало ж мені все пояснити...»

Мало не заплакав із досади: він, людина двадцять першого століття, мандрівник у Часі, посланий сюди, в двадцяте, отак сів у калюжу! Оце там, в імлі Часу, у вікно антигравітаційного комплексу виглядає Ліна, його пекуче кохання... Обіцяв довго не затримуватись... Ех!..

Пожбував сидло в гущавину і похилитав до автобусної зупинки.

ПРО АВТОРА

Василь Павлович Бережний народився 26 червня 1918 року в селі Бахмач на Чернігівщині в селянській родині. По закінченні загальноосвітньої школи навчався в Українському технікумі журналістики (Харків), відтак працював у редакціях газет «Прапор комуні» (Бахмач) та «Молодий комунар» (Чернігів). Пройшов усю радянсько-німецьку війну, брав участь у боях, був важко поранений. У повоєнний час продовжив журналістську роботу в редакціях газети «Молодь України», журналів «Дніпро», «Вітчизна», «Україна», паралельно закінчивши філологічний факультет Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

Початок літературної діяльності Василя Бережного припадає ще на довоєнні часи. Проте покликання письменника-фантаста автор віднайшов щойно в 1956 році, видавши повість «В зоряні світи», прихильно зустрінуту читачами. Згодом побачили світ інші науково-фантастичні книги: «Оаза в льодах» (1960), «В небі – Земля» (1962), «У промінні двох сонць» (1970), «Під крижаним щитом» (1971), «Повітряна лінза» (1975), «По спіралі часу» (1978, 1985), «Лабіринт» (1986). Твори фантаста перекладалися англійською, іспанською, латиською, молдавською, польською, російською, словацькою, угорською та французькою мовами.

Василь Павлович багато подорожував та брав діяльну участь у фантастичних заходах України і світу: зустрічався з читачами, членами різноманітних КЛФ, був учасником Першого Всесвітнього симпозіуму письменників-фантастів (Токіо, 1970) та Третього Європейського конгресу фантастів у Польщі (1976).

Виступав також як перекладач з російської. Захоплювався грою в шахи.

Помер письменник 19 березня 1988 року в Києві.

В. Геник

ЗМІСТ

Контакт цивілізацій	5
Музичний атавізм	13
Синьосвітна богиня	17
Трагедія Вулканної Гори	24
Хронотонна Ніагара	30
Марсіанка	50
Феномен ноосфери	56
Материн голос	63
Аварія	67
Море Томи	76
Трівіум Харонтіс	85
В космічній безвісті	95
Повітряна лінза	111
Сенсація на Марсі	120
Сонячна сага	125
Таємниця Дому вічності	136
Така далека подорож Чамхаба	146
Міжпланетний смерч	162
Детектор Часу	170
Експеримент «Корона»	180
Гравіантена Івана Мудрого	189
Діти одного Сонця	206
Дарунки Шамбали	219
Естафета Життя	236
Загадкова Нова	253
Людина-маятник	261
Ох, ці телепати... ..	282
На плесах Вічності	302
<i>Про автора</i>	322

Літературно-художнє видання

Вітрила романтики

Дане видання розповсюджується виключно з культурно-просвітницькою метою і не призначене для будь-якого комерційного використання чи поширення.

